5. BASKI

KAYIP TÜRKLER

ETNİK COĞRAFYA BAKIMINDAN KÜRTLEŞEN TÜRKMEN AŞİRETLERİ

ALİ RIZA ÖZDEMİR

kripto

ALİ RIZA ÖZDEMİR

KAYIP TÜRKLER

ETNİK COĞRAFYA BAKIMINDAN KÜRTLEŞEN TÜRKMEN AŞİRETLERİ

kripto

KAYIP TÜRKLER

ETNİK COĞRAFYA BAKIMINDAN KÜRTLEŞEN TÜRKMEN AŞİRETLERİ

Genel Yayın No: 76
Araştırma İnceleme Dizisi: 57

Yazan: Ali Rıza Özdemir
Yayın Yönetmeni: Ümit Çıkrıkcı
Düzelti: Elif Öztürk
Kapak: Kripto Tasarım Ekibi
Satış Direktörü: Hakan Mermicioğlu
Pazarlama Sorumlusu: Ahmet Mert Öztuğ
Baskı: BRC Matbaası / Ankara

1.Baskı: Mart 2013
2.Baskı: Temmuz 2013
3.Baskı: Aralık 2013
4.Baskı: Nisan 2014
5.Baskı: Aralık 2014

ISBN: 978-605-4125-82-1
Sertifika no: 11826

Yayımlayan:
kripto
Kripto Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
İçel Sokak 6/4 Kızılay / Ankara
Tel: 0312 432 1923 Faks: 432 1933
e-posta : kripto@kriptokitaplar.com
www.kriptokitaplar.com

ALİ RIZA ÖZDEMİR

1977 yılında Erzincan'da doğdu. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümünden mezun oldu. Erzincan Üniversitesinde yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. Kitaplarının ve kitap bölümlerinin dışında yazı, makale ve şiirleri değişik yayın organlarında yayımlanan Ali Rıza Özdemir, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsünün Politik, Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Merkezine bilimsel danışmanlık yapmaktadır. Özdemir, çalışmalarını tarihi coğrafya, dinler coğrafyası ve etnik coğrafya ile coğrafya tarihi ve coğrafyada felsefesi yönelimler konularında yoğunlaştırmıştır.

Yayımlanmış kitapları şunlardır:

1. Ali Rıza Özdemir, (Hifzullah Eryeşil, Ahmet Remzi Oran, Abdurrahim Güneş ile birlikte), *Beyaz Kent: Siirt*, Siirt Valiliği Yayınları, Ankara, 2007.
2. Ali Rıza Özdemir, *Kart Kurt Sesleri Arasında Kaybolan Gerçek: Kürtler Ve Türklük*, Kripto Yayınları, Ankara, 2009. (3. Baskı, 2012)
3. Ali Rıza Özdemir, *101 Soruda Kürtler*, Kripto Yayınları, Ankara, 2009. (2. Baskı, 2012)
4. Ali Rıza Özdemir, *Koç Heykelli Mezarların İzinde: Zazalar Ve Türklük*, Kripto Yayınları, Ankara, 2010. (3. Baskı, 2014)
5. Ali Rıza Özdemir, *PKK ve Korucular*, Altınpost Yayınları, Ankara, 2012
6. Ali Rıza Özdemir, *Bir Ana İki Oğul: Göller Köyü*, Altınpost Yayınları, Ankara, 2012
7. Ali Rıza Özdemir, *İç İçe Güzellik Uç Uca Kahır: Zazalar Kürtler Aleviler*, Altınpost Yayınları, Ankara, 2012
8. Ali Rıza Özdemir, *Etnik Coğrafya Bakımından Kürtleşen Türkmen Aşiretleri: Kayıp Türkler*, Kripto Yayınları, Ankara, 2013. (5. Baskı, 2014)
9. Ali Rıza Özdemir (Erdem Bekaroğlu ile) (Ed.), *Bir Disiplinin İç Dünyası: Modern Türk Coğrafyası Üzerine Söyleşiler*, İdil Yayınları, İstanbul, 2014.
10. Ali Rıza Özdemir (Abdulkadir Gül ile), *Dersimliler Ermeni mi?: 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Dersim'in Nüfus Coğrafyası*, İdil Yayınları, İstanbul, 2014.
11. Ali Rıza Özdemir (Ed.), *Çağdaş Bilimler Işığında Oğuz Kağan Destanı*, Kripto Yayınları, Ankara, 2014.

Türkiye'nin birliği için çalışanlara…

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BÖLÜM

ÖN SÖZ

Şeyh Sait isyanının (1925) ardından kurulan İstiklal Mahkemesi'nde yargılananlardan biri de İzol aşireti reisi **Hacı Kaya**'ydı. Mahkeme Reisi Mahzar Müfit, Hacı Kaya'ya, Kürt mü yoksa Türk mü olduğunu sorduğunda Hacı Kaya ***"Ben Türk'ün Kürt'üyüm."*** diyerek hiç beklenmedik bir cevapla salondakileri şaşırtmıştı.[1]

Bu cevap ilk bakışta politik bir manevra gibi görülebilir; ancak bölgedeki sosyal yapıyı bilenler, hele ki kendi aşiretinin sözlü aktarımlarına aşina olanlar, bunun politik bir manevra değil, aksine büyük bir sosyal olguya, Kürtleşen Türkmenler olgusuna işaret ettiğini bilirler.

Bu çalışmanın temel amacı, bölgede görülen bu büyük olguyu; Zazaca, Kurmançça ve Soranice konuşmaya başlayan Türkmen kökenli aşiretlerin, geçirdiği dil değişimini ve bu değişimin nedenlerini tespit etmektir. **"Dil değişimi"** kavramının kullanı-

---

[1] **"Türk'ün Kürt'ü"** İzol aşireti reisi **Hacı Kaya Sebati Duman**, Millî Mücadele başlamadan önce Vilayeti Şarkiye Müdafai Hukuk Cemiyetinin Elazığ şubesini kuranlardan biriydi. Milli Mücadele'nin başlamasıyla Erzurum ve Sivas Kongrelerinde Mustafa Kemal'i desteklemiş, Mustafa Kemal de Hacı Kaya'yı övmüş, *"Sabretti, direndi ve kazandı"* manasına gelen **"Sebati"** ismini hediye etmişti.

1925 Şeyh Sait isyanı sonrasında, Millî Mücadele'yi destekleyen ve isyana karşı çıkan bazı aşiret reisleri de sürgün edildi. Beraat etmelerine rağmen Hacı Kaya ile beraber Çarsancak beylerinden Bedri Çarsancaklı, Mirdasi beylerinden Haşim Karacimşit, İçişleri eski Bakanı Mehmet Ağar'ın dedesi Jandarmadan emekli Mehmet Ağar, Yümnü Kulu ve Halil Bulut da sürgün yedi.

Bilgileri özel arşivinden istifademize sunan değerli yazar Vedat Güldoğan'a teşekkür ederiz.

lıp **"kültürel değişim"** kavramının gündeme alınmaması, yazarın bilinçli bir tercihidir. Çünkü bölgede yaşayan ve sonradan söz konusu dilleri öğrenen aşiretlerin kültüründe, Türk kültürünün kodları baskın şekilde görülmektedir. Dilsel ve kültürel değişimin bilinen ilişkisi dışında kalan bu tecrübe, yani Türkmen aşiretlerinde görülen dilsel değişimin açık baskınlığı, alanyazına önemli katkılar sağlayacak niteliktedir.

Resim: İzol aşireti reisi ve **"Türk'ün Kürt'ü"** Hacı Kaya Sebati Duman.[2]

Kitabın başlığı **"Kürtleşen Türkmen Aşiretleri"** olmakla birlikte, bu çalışmada Kurmançça ve Soranice konuşan aşiretler dışında Zazaca ve Lorca konuşan aşiretler de söz konusu edilmiştir. Önceki çalışmalarında Zazaların ve Lorların Kürt olma-

[2] Fotograf şu adresten alınmıştır: http://www.izollu.com/foto_galeri.asp. Atatürk ile Hacı Kaya arasındaki yazışmalar için ayrıca bkz.: http://www.izollu.com/hacikaya_mektuplari.asp

dığını defalarca ifade eden yazarın, bu başlığı tercih etmesinin nedeni, okur için kolaylık sağlamasından başka bir şey değildir.

Giriş ve son söz bölümü hariç, çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm, etnik coğrafya bakımından Türkmen aşiretlerinin Zazaca, Kurmançça ve Soranice öğrenme nedenlerini tespit etmektedir. **"Kürt"** etnisitesinin oluşumunu ve yayılmasını, bölgeye yapılan Türkmen göçlerini, Kürt-Türkmen kültürel etkileşimi ve kültürel peyzajı[3] konu edinen bu bölüm, Türkmen aşiretlerindeki dilsel değişime, coğrafi etkenlere dayanarak ve kronolojiye uygun olarak izah getirmektedir.

İkinci bölüm ise Zazaca, Kurmançça ve Soranice öğrenen Türkmen aşiretlerine ayrılmıştır. Aşiretlerle ilgili tartışmalı bilgilerden özellikle uzak durmaya çalıştığımız bu bölümde, saha çalışmalarımız dışında, aşiretlerin Türkmenliğini gösteren üç önemli husus dikkate alınmıştır.

Bunlardan birincisi, tarihî kaynaklardır. Dönemde yaşamış değişik müelliflerin kaleme aldığı tarih ve coğrafya kitapları dışında, özellikle Osmanlı resmî kayıtları bizim için yol gösterici olmuştur. Çünkü Osmanlı devlet kayıtlarında soyla ilgili bir kaygı duyulmamıştır. Herkesin kökeni olduğu gibi kaydedilmiş, devlet bu belgelerle dönemin demografik yapısının adeta fotoğrafını çekmiştir. Üstelik bu kayıtların, genellikle vergi kayıtları olması, güvenilirliği daha da arttırmaktadır. **"İl yazıcıları"** tarafından yapılan bu **"tahrir"**ler sonucunda, bir bölgedeki şehir, köy, kasaba ve mezralarda bulunan bütün nüfus ile yaylak, kışlak, mezra ve köylerde bulunan konar göçer nüfus kayıt altına alınmıştır. Bu tahrir defterlerinde kimin nerede ikamet ettiği, hane sayısı, bekârlar, dul hanımlar, yaşlılar, gözleri görmeyen-

---

[3] Çalışmayı Terry G. Jordan-Bychkov ile Mora Domosh'un kültürel coğrafya başlıklarından esinlenerek yaptım; ancak kitabın kurgusu dolayısıyla söz konusu başlıklara bütünüyle bağlı kalmadım.
Başlıklar için bkz.: Terry G. Jordan-Bychkov&Mora Domosh, The Human Mosaic, W.H.Freeman and Company, New York, 2003 (Kitaptaki çeviriler Prof. Dr. Yılmaz Arı tarafından yapılmıştır.)

ler, engelliler, devlet görevlileri vs. her türlü detay kaydedilmiştir. Kimin ne kadar araziye sahip olduğu, halkın ne kadar zirai ürün elde ettiği, hatta tavuk ve kovan miktarı bile bu defterlere girmiştir. Sadece Türkiye'de değil, bütün dünyada Osmanlı vergi kayıtları, en güvenilir kaynaklar arasında görülmektedir.[4]

"Tahrirler, fetihler ve doğal afetler gibi olağanüstü olaylardan hemen sonra, normal zamanlarda ise ortalama 30 yılda bir yapılırdı."
Prof. Dr. Kenan Ziya Taş

16. yüzyıl boyunca devam eden tahrir defteri geleneğinin yerini, 17. yüzyılda avarız defterleri, 18. yüzyılda kadı sicilleri, 19. yüzyılda ise nüfus, temettuat defterleri almıştır. 1831'den sonra ise modern anlamda nüfus sayımları yapılmıştır. Bunlara ek olarak vilayet salnameleri de, tahrir geleneğini devam ettiren önemli arşiv koleksiyonlarıdır.

İkinci olarak, aşiretler hakkında aşiret mensuplarınca yapılan münferit çalışmalar ve açıklamalar söz konusu edilmiştir. Bu çalışma ve açıklamaların aşiret mensuplarınca yapılması, son derece önemlidir. Çünkü aşiret mensupları, aşiretin kültürüne ve sözlü aktarımlarına herhangi bir rezerv olmaksızın ulaşabilen insanlardır.[5]

---

[4] Yusuf Halaçoğlu, Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar, TTK Yayınları, Ankara, 2010, I/XXII

[5] Bunlardan birkaçı için bkz.: İsmail Onarlı, Şeyh Hasan Aşireti, Anayurt'tan Anadolu'ya, Aydüşü Yayınları, İstanbul 2001; Dursun Gümüşoğlu, Anadolu'da Bir Köy: Eskikonak, Ardıç Yayınları, Ankara, 2004; Ali Rıza Özdemir, Bir Ana İki Oğul: Göller Köyü, Altınpost Yay., Ankara, 2012

Üçüncü olarak, değişik bilim insanlarının yapmış olduğu saha çalışmalarını kaydetmeliyiz.[6] Bölgede birçok aşiret hakkında çalışma yapan yerli ve yabancı bilim insanları, aşiretlerin sözlü aktarımları ve kültürleri hakkında detaylı bilgiler vermişlerdir. Özellikle yabancı ve etnik-ırkçı araştırmacıların Türk kültürüne ait olduğunu bilmeden aktardıkları bilgiler, önemli yekûn tutmaktadır.

Bu çalışmanın diğer amacı, etnik grupların ne kadar karmaşık yapılar olduğunu ve toplulukların kimlik bakımından değişime uğrayabileceklerini ortaya koyarak etnik-ırkçılığa kadar varan fikrî sapmalara bir set çekmektir.

Diğer taraftan coğrafyanın birçok dalı gibi etnik coğrafya da, ülkemizde hak ettiği ilgiyi görmemiş bir alandır.[7] Ülkemizde coğrafyayı sadece okullarda öğretilen bir ders olmaktan çıkarıp gerçek değerine ve saygınlığına kavuşturmak, bütün coğrafyacıların üzerine düşen ortak bir ödevdir. Bunun bir yolu da coğrafyacıların ülke sorunlarına pratik çözümler üretmesidir. Yıllarca bölücü çevrelerin insafına terk edilen etnik çalışmalara, coğrafyacıların bilimsel düzeyde ve büyük bir cesaretle el atması, bu şekilde etnik kökenli sorunlara pratik çözümler üretmesi, bu yolda atılacak önemli adımlar arasında sayılmalıdır.

Son olarak, Türk-Türkmen kökenli oldukları hususunda kuvvetli işaretler ve tarihî belgeler bulunan aşiretler hakkında, münferit çalışmalar yapılması için bir yol açmayı da bu kitabın amaçları arasında sayabiliriz.

Her çalışmamda olduğu gibi bunda da uzun bir teşekkür listesi bulunuyor. Öncelik **Prof. Dr. Ümit Özdağ**'ın. Konuyla ilgilenirken yardım ve teşvikleriyle beni çalışmaya sevk etmiş, ça-

---

[6] Özellikle Ziya Gökalp ve Mehmet Eröz'ü anmak gerekir. Bunların dışında başka bir çalışma için ayrıca bkz.: M. Muhtar Kutlu, Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987

[7] ***Etnik coğrafya** -tespit edebildiğim kadarıyla-* ilk defa bu çalışma ile Türkiye literatürüne girmiş bulunmaktadır. Bununla birlikte kitabın kurgusu gereği, bazı yerlerde sosyoloji ve tarihin alanlarına girmek zorunda kaldık.

lışmama heyecan katmış ve bütün çalışmalarım gibi bu çalışmanın da manevi sahipliğini üstlenmiştir.

Türkiye'nin güneydoğusunda il ve ilçeler bazında birçok sempozyum düzenleyerek kültür dünyamıza önemli katkılar sunan çok değerli hocam **Prof. Dr. Kenan Ziya Taş,** kaynaklar konusunda yardımcı olmuş, her aşamada önemli uyarılarıyla çalışmamı yönlendirmiştir.

Türkiye'de coğrafyanın otoritelerinden biri olarak gördüğüm **Prof. Dr. Yılmaz Arı,** etnik coğrafya konusunda ufkumu açan bilimsel kaynaklara ulaşmamı sağlamış ve sohbetleriyle bir bilim olarak coğrafyayı farklı çehreleriyle keşfetmeme vesile olmuştur.

Doç. Dr. Abdulkadir Gül, Osmanlı belgeleri ve Kürt aşiretlerinin Türkiye'nin doğusundaki iskânı hakkında önemli kaynaklara yönlendirmesi, çalışmayı okuyarak önemli uyarılarda bulunması dışında, yaratıcı fikir ve projeleriyle çalışmalarımda ufuk açıcı olmuştur.

Değerli halkbilimci **Prof. Dr. Mehmet Aça** ile kültür ve dil üzerine yaptığımız yararlı sohbetleri ve kaynaklar konusundaki yardımı anmadan geçmek de eksiklik olur.

"Türkiye'nin Etnik Yapısı" adlı ölümsüz eseri ile Türkiye'nin birliğine büyük katkılarda bulunan **Ali Tayyar Önder,** gerçek bir Diyarbakır ve Türkiye sevdalısı olan değerli araştırmacı yazar **Vedat Güldoğan,** ayrıca kıymetli dostum **İkbal Vurucu** çalışmanın son hâlini okumuş ve esere önemli katkılarda bulunmuşlardır. Kitabın imlâ bakımından son kontrollerini değerli arkadaşım **Elif Öztürk** yapmıştır.

Hepsine sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ali Rıza ÖZDEMİR
Balıkesir-Şubat 2013

KAYNAKLAR ÜZERİNE

Kürtleşen Türkler konusu, bizden önce birçok bilim insanı ve araştırmacı tarafından gündeme getirilmiştir. Şüphesiz bunların başında **Ziya Gökalp** merhumu anmak gerekir. Kürtleşen Türkler konusunu, bilimsel temelde ilk defa gündeme getiren kişi kendisidir. Yapmış olduğu saha çalışmalarında Kürt aşiretlerini inceleyen **Ziya Gökalp**, bunların bir kısmının Türkmen kökenli olduğunu tespit etmiştir. Kürt aşiretleri hakkında iki tane rapor hazırlayan ve dört nüsha yazarak Atatürk başta olmak üzere, Rıza Nur ve Baha Said gibi önemli kişilere gönderen Gökalp'in çalışmaları, **"Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler"** adı altında kitaplaştırılmıştır.

Söz konusu çalışmasında ilk defa konuyu bilimsel temelde ele alan Gökalp, birçok Türkmen aşiretinin değişik nedenlerden ötürü Kürtleştiğini tespit etmiştir. Bu yöndeki çalışmalarına devam edeceği anlaşılan millî deha **Ziya Gökalp**'in erken vefatı, ne yazık ki amacına ulaşmasını engellemiştir. Kürtleşen Türkmenler hususunda çığır açan bu pek kıymetli çalışmasında **Ziya Gökalp** şöyle demektedir:

> **"Türkmenlerin Kürtleşmesi:** Türkmenlere dair yaptığım tetkiklerden çıkan neticeye göre, birçok yerlerde Türkmen aşiretleri Kürtleşmiştir. Mesela Diyarbekir'de Karacadağ'da yaşayan "Türkân/Terkân" (Türkçe Türkmenler manasındadır) aşiretinin bütün fertleri, Oğuz ilinin Beğdili boyuna mensup halis Türk olduklarını bilirler. Bununla beraber, Türkçeyi unutarak onun yerine Kürtçeyi ikame etmişlerdir. Bu aşiretlerden Kara-

keçi aşireti ise, Osmanlıların ecdadı Kayı boyu ile akrabalık iddiasında bulunmakla beraber, kendilerini Kürt zannetmektedirler. Yine Karacadağ'da yaşayan Çuvan aşireti içinde Satan, Kaçak, Şekiran/Şekeran gibi batınlar mevcuttur. (...) Mardin'de Khelacan/Halecan ismindeki aşiretin de Halaçlar olduğu anlaşılıyor. (...) Halecan içinde Beğ-İli adında bir batın vardır.[8]"

"Türkler şehir medeniyetine daha kabiliyetli olduklarından şehirler Türklük merkezi hâlini almakla beraber, oralara gelen Kürtleri de Türkleştirmektedir. Köylerde ve çadırlarda yaşayan Türkmenler ise, sahra medeniyetinde daha kuvvetli bulunan Kürtlüğe asimile olmaktadırlar."[9]

Resim: Ziya Gökalp

Türk tarihçiliğinin önemli isimlerinden **Prof. Zeki Velidi Togan**'ın gündeminde de Kürtleşen Türkmenler konusu vardır. Konuya kısaca değinen Togan, şunları kaydetmiştir:

---

[8] Ziya Gökalp, Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s.101

[9] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.134

"İran medeniyetinin temsilcilik kudretinin Selçuklular üzerindeki akisleri o kadar kuvvetli idi ki İran Türkleri gibi, Önasya Türklerinin mühim bir kısmı için de bu muhitte erimek tehlikesi her vakit varid olmuştur. Arap, Fars hatta Kürt gibi Müslüman kavimler arasında ekalliyet olarak yaşıyan Türkler çok vakit bu kavimlere temessül etmişlerdir. (...) Sultan Sencer'e nispetle, <<Sencerî>> ismini alan kabileler ve yine onların hizmetinde bulunan <<Tülek>> ismindeki oymak ve Fars vilayetinde yerleşen Salgur ve Ağaçerilerin bir kısmı Moğollar geldiği sırada artık Farslaşmış bulunuyorlardı. Mezopotamya'da Araplaşan Bayat, güney İran'da Farslaşan ve Kürtleşen Şul (eski ismi Çur, Çul, Araplarda Sûl), Kücat, Ağaçeri, Khalac, Ilak, Kürdistan'da Kürtleşen Bayat, Avşar, Beğdelli (Kürtlerde Bedilli), Eyva (Yıva) urugları, Huzistan'da Avşarlar; Luristan'da Beğdelli, Tilkü ve Uluğ-Çinler bu cümledendir. Bayat, Avşar, Khalac gibi kabilelerin, Fars vilayetlerindeki Türkmenlerin dağlarda ayrı uruğlar hâlinde göçebe kalanları milliyetlerini muhafaza etmişlerse de Arap ve Fars şehirlerinde yerleşenleri 3-4 batında anadillerini kaybetmişlerdir.[10]"

Ziya Gökalp'ten sonra Kürtleşen Türkler konusu, **Prof. Mehmet Eröz**'ün **"Kürtlerin Menşei ve Türkmenlerin Kürtleşmesi"** başlıklı makalesinde, bilimsel temelde yeniden ve müstakil olarak ele alınmıştır.[11] Söz konusu makalesinde genel olarak saha çalışmalarını aktaran ve Kürtleşme sebepleri üzerinde duran **Mehmet Eröz**, konuyla ilgili çalışmalarına devam etmiş, bunları da **"Atatürk, Milliyetçilik ve Doğu Anadolu"** adlı kitabında toplamıştır.[12]

---

[10] Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981, s.216–217

[11] Mehmet Eröz, ***"Kürtlerin Menşei ve Türkmenlerin Kürtleşmesi"***, Sosyoloji Konferansları, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi, Fak. Yayın No: 574, İstanbul, 1964.

[12] Mehmet Eröz, Atatürk, Milliyetçilik, Doğu Anadolu, TDAV Yayınları, İstanbul, 1987.

Resim: Prof. Mehmet Eröz,[13] Kürtleşen Türkmenler konusunu bilimsel temelde ele alan birkaç aydınımızdan biridir.

Önemli Türk aydınlarından **Doğan Avcıoğlu** da Türkmenlerin Kürtleşmesi olgusuna dikkat çekmiştir:

"Yavuz Selim ile Kanuni Süleyman gibi kudretli Osmanlı padişahlarının Kızılbaşlık gerekçesiyle Türkmene karşı terör politikası izlemesi ve feodal Kürt beylerini Sünnî diye desteklemeleri, etnik yapıdaki Türkmen aleyhindeki gelişmeyi pekiştirir. Bu feodal beyliklerdeki birçok Türkmen öğe, Türkçeyi unutarak özümlenir."[14]

Bir başka önemli aydınımız **Ahmet Taner Kışlalı**, I. Ulusal Sosyoloji Kongresi'nde birçok Türk boyunun Kürtleştiğini ileri sürmüştür.[15]

[13] Fotograf şu adresten alınmıştır: http://www.haber7.com/kitap/haber/827740-sosyolog-mehmet-eroze-armagan

[14] Doğan Avcıoğlu, Türklerin Tarihi, İstanbul, 1982, 5/2249

[15] Kışlalı'dan naklen; Orhan Türkdoğan, Etnik Sosyoloji, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997, s.96

Yaşar Kemal'in 1996 senesinde Yeni Yüzyıl gazetesinde yayımlanan bir mülakatından yapacağımız alıntılar, Kürtleşen Türkmenler konusunda önemli ipuçları vermektedir:

"Diyarbakır ovasını dolaşırken tuhaf bir olayla karşılaştım: Diyarbakır'ın Köprü köyünde bir öğretmenle tanıştım. Öğretmen 1920'lerde Balkanlardan göç etmiş, Köprü köyünü kurmuş, köyünün öğretmeniydi. Çok güzel Kürtçe konuşuyordu. *"Kürt müsün?"* diye sordum. *"Yok, göçmenim."* dedi. Köye girdik, hep Kürtçe konuşuyorlardı. Türkçe biliyorlardı da yarım yamalak.

1865 Kozanoğlu başkaldırısında, yenilgiden sonra Türkmenler, dediklerine göre binlerce çadır Diyarbakır'a sürülmüşlerdi. *"Nerede bunlar?"* diye öğretmene sordum. *"Var, dedi, istersen gidelim, bunlar sekiz köy hiç Kürtçe bilmezler."* Öğretmenle birlikte Büyük Kadıköyü'ne gittik. Gerçekten büyük bir köydü. Köylüler başımıza biriktiler. Bunlar Avşar Türkmenleriydi. Ağızları da tıpkı bizim Torosların Avşarlarının ağızlarıydı. Sekiz köydüler, Kürtçe bilip bilmediklerini sordum, bilmiyorlardı. Başkaldırıdan sonra binlerce Avşar sürülmüştü Diyarbakır'a.

Avşarlar Kürtçe Türkü Söylüyor

"Bize Çukurova'da söylediklerine göre otuz bin çadır gönderilmişti buralara. Haydi, on bin çadır olsun, en aşağı yirmi köy eder, ötekiler nerede?" dedim. Bir yaşlı adam, *"Onların hepsi Kürt oldu."* dedi. *"Siz niçin olmadınız?"* diye sordum. *"Bizler Alevîyiz."* dedi yaşlı adam. *"Ne var bunda?"* dedim, *"Şu var ki, dedi yaşlı adam, biz Sünnî Kürtlerden kız alıp vermeyiz. Öteki Kürt olan Avşarların hepsi Sünnîydi. Kürtlerden kız alıp verdiler, şimdi sorarsan hiçbirisi Avşar olduğunu söyleyemez, Türkçe de bilmezler. Bize söylediklerine göre Sünnî Avşarlar büyük çoğunlukmuş, belki bizim on mislimiz kadar."* dedi. Ve sekiz Avşar köyünü öğretmenle dolaştık. Birkaç Avşar ağıdı derledim oralar-

dan. Tıpkı Toros Avşarlarının ağıtlarıydı. Kürtleşmiş Avşarlardan da Kürtçe türküler derledim."[16]

Konuyla ilgili önemli çalışmalardan biri, gazeteci **Macit Gürbüz**'ün **"Kürtleşen Türkler"** isimli eseridir. Bir gazeteci refleksi ve mantığıyla hazırlanan çalışmada Kürtleşen birçok Türkmen aşireti deşifre edilmiştir. Birçok iddianın sahadan toplanan malzemeye dayanması, kitabı daha da değerli kılmıştır. Bu çalışma, konuyla ilgilenenlerin okuması gereken kitaplar arasındadır.[17]

Diğer birçok çalışmada Kürtleşen Türkler konusu kısaca dile getirilmiştir. Hatta bunların önemli bir kısmı, daha **Ziya Gökalp**'ten önce Zazalaşan ve Kürtleşen Türkmenler meselesine değinmişlerdir. Bunların arasında **Arifi Bey, İbrahim Arvasi, Hasan Hayri Bey, M. Rıza, M. Zülfü Yolga, Süleyman Sabri Paşa**... gibi bürokratlar ile gelenekten beslenen Kurmanç ve Zaza kökenli kişileri saymak mümkündür. Ayrıca konuyla doğrudan ilgilenmeyip sadece temas etmekle yetinen birkaç düzine çalışma-araştırma söz konusu edilebilir.

Dersim mutasarrıfı[18] **Arifi Bey,** daha 1903 yılında hazırladığı bir raporda şöyle demektedir:

> "Dersim öteden beri şayi ve zan olduğu gibi umumen Kürt değildir. Çemişgezek ve Çarsancak kazaları halkı kâmilen Türk'tür. Hozat kasabası ile İnceağa kariyesi ve Torot aşireti halkı Türk'tür ve fakat ihtilatlar neticesinde Kürtleşiyorlar. Mazgirt kasabası ile bir kariye halkı ve Ovacık kazasının ova köyleri halkı da neslen Türk'tür. Ve halen lisan-ı Türkî üzerine mütekellimdir."[19]

---

[16] Yaşar Kemal'den naklen; Ümit Özdağ, ***"Yaşar Kemal'in Tespitleri",*** Yeniçağ, 29 Ekim 2005.

[17] Macit Gürbüz, Kürtleşen Türkler, Selenge Yayınları, İstanbul, 2008.

[18] **Mutasarrıf,** Osmanlı döneminde valilere verilen unvandır.

[19] İbrahim Yılmazçelik, 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı, Elazığ, 1999, s.172

Mutasarrıf **Celal Bey**'in raporunda da Türk olan Dersim'in temaslar sonucunda kısmen Kürtleşmiş olduğu belirtilmiştir.[20]

Yine Kürtleşen Türkmenler konusu değişik kaynaklarda dolaylı şekilde gündeme alınmıştır. Bu dolaylı anlatımlara güzel bir örnek **Prof. Dr. Mustafa Kafalı** tarafından verilmiştir. Prof. Kafalı, Irak'ta başından geçen bir olayı şöyle anlatmaktadır:

> "Bir gün sene sonu, üniversite talebeleri grup hâlinde folklor oynuyorlar. Kürt talebeleri, grup hâlinde folklor oynuyorlar, ama halay oynuyorlar. (Yanımda bulunan bir meslektaşım) *'Bak hoca, ne güzel bizim gençler oynuyorlar.'* dedi. *'Bu oyuna ne dersiniz?'* diye sordum. *'Tepke deriz'* dedi. *'Peki, sen dilbilimcisin. Diline göre bu kelimenin bir fiilini bul ki, o fiilden yapma bir isim olsun.'* dedim. Düşündü, düşündü. *'Bulamadım'* dedi. *'Ha, ben sana söyliyim.'* dedim. *'Türkçede **depiklemek** diye bir mastar vardır,* -bu oyunun asli hareketini temsil ettiği için depiklemek şudur diye ayak hareketini gösterdim- *bu ondan gelir. Bu oyun dağ oyunu değil, ova oyundur.'* dedim. Düşündü, düşündü. *'Sen haklısın üstad'* dedi."[21]

Bunların dışında birçok yabancı ve etnik-ırkçı yazar da Kürtleşen Türkmenler konusuna temas etmek durumunda kalmışlardır. Ancak bu çalışmalarda hiçbir aşiret bahis konusu edilmediği gibi, konu lütfen ve ancak utangaç cümlelerle geçiştirilmiştir.[22]

Kürt tarihi üzerine kapsamlı çalışmaları ile tanınan **David McDowal**, satır aralarına sıkıştırılmış olsa da, Kürtleşen Türkmenler meselesine değinmiştir:

> "Daha ileriki aşamada kimi Arap ve Türkmen aşiretlerinin kültürel olarak Kürtleştiği kuşkusuzdur. Kürt ve Türkmen aşiret-

[20] Suat Akgül, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992, s.82

[21] Mustafa Kafalı, ***"Takdim Konuşması"***, Tarih Boyunca Anadoluda Türk Nüfusu ve Kültür Yapısı (Tebliğler), Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1995, s.9

[22] Mesela bunlardan birinde, 600 sayfaya yaklaşan büyük boy bir kitapta, konu sadece tek sayfa ile geçiştirilmiştir. Bkz.: Etem Xemgîn, Kürdistan Tarihi, Doz Yayınları, İstanbul, 2011, s.311

ler birlikte varlık sürdürmüşler ve hatta Türk reislerin çoğunlukla Kürt taraftarlarını cezp ettiği ya da Kürt reislerin Türk takipçileri etkilediği birlikler içinde erimişlerdir. Osmanlıların yükselişinden önce iki Türkmen hanedanının genel olarak Türkmen ve Kürt kökenlerinin karışımından oluştuğu düşünülmektedir."[23]
"Türkçe ya da Arapça konuşulan bölgelere göçenler, Kürt kimliğini kaybetti. Sonuç olarak, Kürtlerin fizyonomisini (kafa yapısı, göz ve saç rengi, vücut yapısı vb.) araştıranlar, onların en önemli özelliklerinin kendilerine komşu Kürt olmayan halklarla benzerlikleri olduğu sonucuna ulaştılar.[24]"

Resim: Rahmetli Cemal Şener,[25] kültür dünyamıza önemli eserler kazandırmış, çalışmaları ile kitleler üzerinde etkili olmuştur.

Hollandalı araştırmacı **Martin van Bruinessen**'in[26] **"Alevî Kürtlerin Etnik Kimliği Üzerine Tartışma: "Aslını İnkâr**

---

[23] David McDowall, Modern Kürt Tarihi, Doruk Yayınları, Ankara, 2004, s.31
[24] David McDowall, ***aynı eser***, s.32
[25] Fotograf şu adresten alınmıştır: http://arsiv.sabah.com.tr/2004/10/05/siy103.html
[26] Martin van Bruinessen, Kürtlük araştırmalarına başlamasını şu şekilde anlatmaktadır: *"... Kürdistan'ın manzarası karşısında huşuya kapıldım. Halkının misafirperverliğinden çok hoşnut olmuş, uğradıkları ulusal baskıya ve bu baskıya gösterdikleri ulusal dirence ilişkin bana anlatılan hikâyelerin etkisinde kalmıştım."* Bkz.: Martin van Bruinessen, Ağa, Şeyh, Devlet, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.11

Eden Haramzadedir" başlıklı makalesi,[27] Rahmetli **Cemal Şener** tarafından ele alınınca Kürtleşen Türkmenler konusu, yeniden gündeme gelmiş ve konu etrafındaki tartışmalar yine Cemal Şener tarafından **"Alevîlerin Etnik Kimliği"** başlıklı bir kitapta toplanmıştır.[28] Yerli ve yabancı birçok araştırmacı ile etnik-ırkçı bazı yazarların çalışmalarına da yer vererek Zazaca ve Kürtçe konuşan Alevî aşiretlerin, aslında Türkmen kökenli olduğunu ortaya koyan Şener, sahadan toplamış olduğu malzemeyle tezini güçlendirmiştir.

Bunların dışında özellikle içeriden kendi aşiretlerinin tarihini ve kültürünü inceleyen birçok kişi Kürtleşen Türkmenler konusuna temas etmek zorunda kalmıştır. Çünkü aşiretler hakkında yapılan münferit çalışmaların birçoğu **"Türk/Türkmen köken"**le sonuçlanmıştır.[29]

Kürtleşen Türkler hakkında önemli çalışmalardan biri, **Dr. Mahmut Rişvanoğlu** tarafından yapmıştır. **"Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm"** başlığı ile kaleme aldığı çalışmasında Rişvanoğlu; Kürtçe ve Zazaca öğrenen birçok Türkmen aşiretini irdelemiştir.[30] Babası Kurmanç Rişvan aşiretinden, annesi ise Avşarlardan olan Rişvanoğlu, iki topluluğun dip kültürü hakkında şunları söylemektedir:

> "... her iki aşiret içinde yaşadım. Her iki oymağın sosyal yapıları, sosyal yaşayışları, etnografik yapısı, anane ve gelenekleri, töreleri ve inançlarını yakinen bildiğim için mukayese etme imkânım olmuştu. Kirmanci ve Türkmence konuşan bu iki aşi-

---

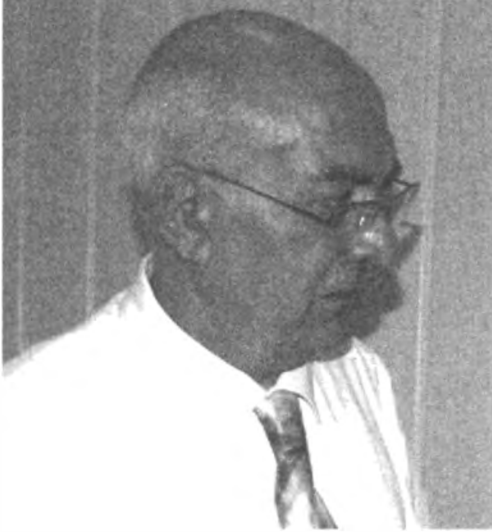
[27] Martin van Bruinessen, Kürtlük Türklük Alevîlik; Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.87-114

[28] Cemal Şener, Alevîlerin Etnik Kimliği: Alevîler Türk mü? Kürt mü?, Etik Yayınları, İstanbul, 2003.

[29] Bunlardan birkaçı için bkz.: Burhan Kocadağ, Lolan Aşireti ve Yakın Çevre Tarihi, Can Yay., İstanbul, 2007; İsmail Onarlı, Şeyh Hasan Aşireti, Anayurt'tan Anadolu'ya, Aydüşü Yayınları, İstanbul 2001; Dursun Gümüşoğlu, Anadolu'da Bir Köy: Eskikonak, Ardıç Yayınları, Ankara, 2004; Ali Rıza Özdemir, Bir Ana İki Oğul: Göller Köyü, Altınpost Yayınları, Ankara, 2012.

[30] Mahmut Rişvanoğlu, Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992.

retin sosyal yapıları, etnografisi, kültürleri ve inançlarını ilmî metodoloji ile yaptığım araştırmalarımda, iki toplum arasında sadece tek fark gördüm, o da konuşulan lehçelerin ayrı olmasıydı."[31]

Resim: Nihat Çetinkaya,[32] geçirdiği önemli hastalıktan önce Kürtler ve Kürtleşen Türkmenler üzerinde çalışıyordu.

"Kızılbaş Türkler" yapıtı ile kültür dünyamıza önemli katkılarda bulunan değerli yazar **Nihat Çetinkaya**, Türkmenlerin Kürtleşmesi hakkında şunları yazmaktadır:

"O devirde, Osmanlı'nın **"Kürdistan eyaleti"** içinde kalan bir kısım Türkmenler de, bölgenin özelliğinden dolayı Kürtleşirler. Ancak bu kitlenin önemli bir kısmı, inançlarını muhafaza etmişlerdir. Kürt Alevîler ve Kürt Hanefîlerin bu gruptan olduğu kanaatini taşıyoruz."[33]

---

[31] Mahmut Çapar (Rişvanoğlu), ***"Saklanan Gerçekler",*** Tarih Boyunca Anadoluda Türk Nüfusu ve Kültür Yapısı (Tebliğler), s.210

[32] http://www.yg.yenicaggazetesi.com.tr/habergoster.php?haber=39061

[33] Nihat Çetinkaya, Kızılbaş Türkler, Kripto Yayınları, Ankara, 2011, s.513

Esasen Nihat Çetinkaya, daha önce **"Iğdır Tarihi"** adıyla kaleme aldığı eserinde de Kürtleşen Türkmenler konusuna değinmiş ve Kürtleşen bazı aşiretlerin deşifresini yapmıştır.[34]

Cevdet Türkay, "Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret Ve Cemaatler" isimli pek değerli eserinde[35] Osmanlı kaynaklarına dayanarak Osmanlı bakiyesi aşiretlerin kökenleri ile yerleşim alanlarına ait bilgileri derlemiştir. Ayrıca kitabın başında ve sonunda yazdığı açıklayıcı bilgiler, Türkmenlerin Kürtçe öğrenmesi konusunda önemli ipuçları vermektedir.

Resim: Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu,[36] çalışmalarıyla Türkiye'de birçok psikolojik eşiğin aşılmasını sağladı.

Doğrudan Zazaca ve Kurmançça konuşan Türkmen aşiretlerini konu edinmese de, **Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu**'nun 6 (altı) ciltten oluşan **"Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453- 1650)"** adlı eseri, önemli bir kaynak durumundadır. Kitabın giriş kısmında Halaçoğlu tarafından verilen bilgilere,

---

[34] Fotograf şu adresten alınmıştır: Nihat Çetinkaya, Iğdır Tarihi, TDAV Yayınları, İstanbul, 1996, s.271-340

[35] Cevdet Türkay, Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret Ve Cemaatler, İstanbul, 1979.

[36] Fotograf şu adresten alınmıştır: http://www.istanbulhaber.com.tr/haber/yusuf-halacoglu-kurtlerin-cogu-turkmen-25871.htm

konuyla ilgilenenlerin mutlaka müracaat etmesi gereklidir. Çalışmamızda sıklıkla başvurduğumuz bu eser, Kürtleşme sürecinin başladığı dönemlerdeki Osmanlı topraklarında yaşayan aşiretleri etnik kökenleri ile verdiği için, önem vurgusunu ayrıca hak etmektedir.[37]

Bu kaynaklar dışında Osmanlı döneminde değişik vilayet, sancak, kaza vb. yerleşmeleri (mesela Halep, Musul, Urfa, Mardin, Siverek, Siirt, Kerkük, Diyarbakır vb.) inceleyen araştırmalar ile sempozyum bildirileri, aşiretlerin kökenleri ile ilgili önemli ipuçları sunmaktadır. Bu çalışmaların bazılarında Kürtleşen Türkmenler konusu gündeme getirilmiştir.[38]

---

[37] Yusuf Halaçoğlu, Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453–1650), TTK Yayınları, Ankara, 2010.

[38] Birkaçı için bkz.: Nejat Göyünç, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, TTK Yayınları, Ankara, 1991, s.79; Mustafa Öztürk, 16. Yüzyılda Kilis Urfa Adıyaman ve Çevresinde Cemaatler-Oymaklar, Fırat Ünv. Yay., Elazığ, 2004, s.16

GİRİŞ

Dünyanın her yerinde dil[39] ve kültür[40] değiştiren topluluklar vardır. Bazen dil, bazen de kültür daha önce değişime uğramaya başlamış; ancak genel bir eğilim olarak **kültürün taşıyıcısı olan dil**, daha önemli bulunmuş ve esas taşıyıcı olarak kabul edilmiştir.[41] Bu eğilim haklı bir eğilimdir; çünkü **dil, kültürün yapıtaşıdır**[42] ve dilsel/sözsel iletişim olmadan, mesela komşuluk ve fiziki yakınlık gibi diğer teşvik edici unsurlar sonucunda meydana gelen kültürel alışveriş, son derece sınırlı kalır. Oysa dilsel/sözsel iletişimle, kültür alışverişi en yüksek seviyeye çıkar.

Bir topluluğun dil ve kültür değiştirmesi, bir günde olmaz yahut bir topluluk bir günde dilini ve kültürünü değiştirmeye karar verip bunu gerçekleştirmez. Uzun bir süreç gerektiren dil

---

[39] *"**Dil,** belirli kurallara göre bir araya getirilmiş sesleri ve işaretleri kullanarak gerçekleştirilen simgesel iletişim sistemidir ve o dili paylaşan herkes tarafından, toplumun önceden kararlaştırdığı anlamlar çerçevesinde anlaşılabilen sesler sistemidir."* William A. Haviland-Harald E. L. Prins-Dana Walrath-Bunny McBride, Kültürel Antropoloji, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2008, s.210 vd.

[40] *"**Kültür,** kişilerin davranışları hakkında bize bilgi veren ve bu davranışlarda yansımasını bulan soyut görüşler, değerler ve dünyaya dönük algılardan oluşur. Kültür, bir toplumun üyeleri tarafından paylaşılır ve o toplumun üyeleri tarafından anlaşılır davranışlar üretir. Kültürler bize biyolojik olarak atalarımızdan miras kalmamıştır; kültür öğrenilir ve kültürün bütün değişik parçaları bütünleşmiş bir biçimde işlev görür."* William A. Haviland-Harald E. L. Prins-Dana Walrath-Bunny McBride, ***aynı eser***, s.102. C. Wissler'e göre; *"Kültür, bir halkın yaşama tarzıdır."* Mümtaz Turhan, Kültür Değişmeleri, MEB Yayınları, İstanbul, 1969, s.39

[41] Kültür-dil ilişkisi için bkz.: Mehmet Kaplan, Dil ve Kültür, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1996, s.139 vd.

[42] William A. Haviland-Harald E. L. Prins-Dana Walrath-Bunny McBride, ***aynı eser***, s.209

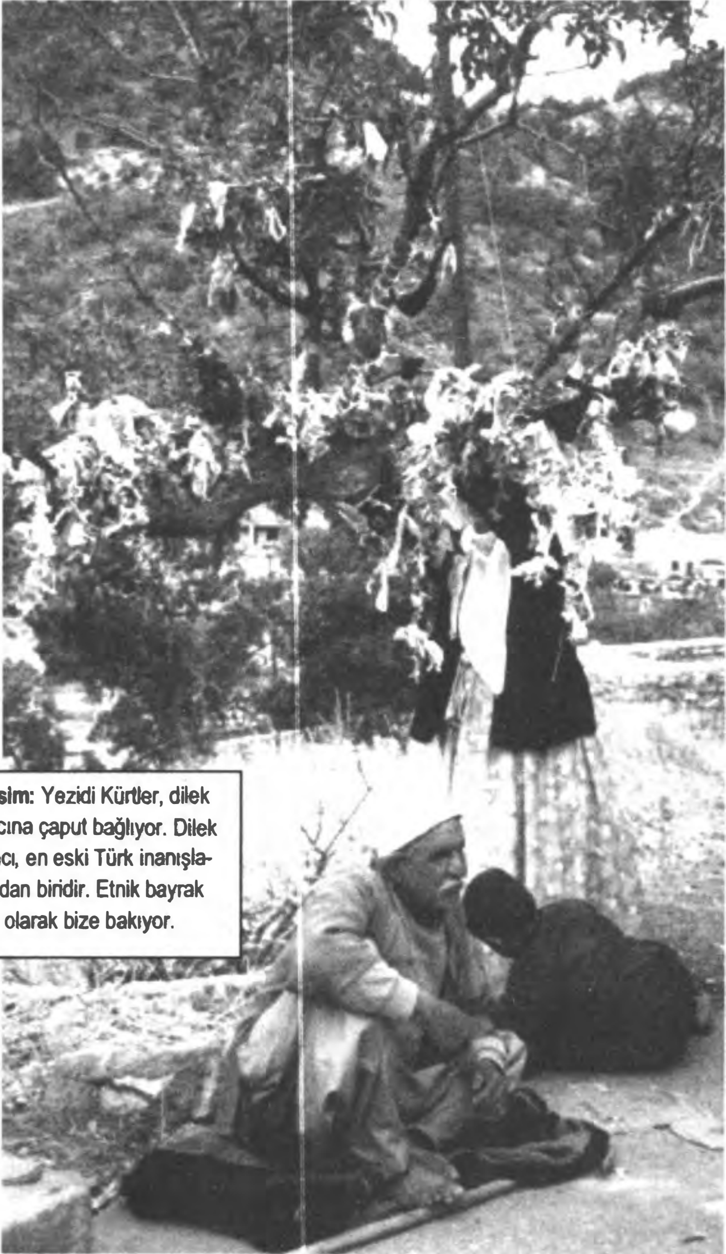
ve kültür değişimlerinde birçok unsur söz konusudur. Bu unsurlara göre dil ve kültür değişimi, her zaman tam ve eksiksiz bir dönüşümle sonuçlanmayabilir. Çünkü dil ve kültür değiştirmesi, bir topluluğun eski dilini ve kültürünü tamamıyla terk ettiği anlamına gelmez; sadece yeni bir dili öğrendiği, yeni bir kültür bölgesinin etkisi altında kaldığı anlamına gelir. Eski kültürel değerler ve unsurlar, yeni kültürel değerlerin gölgesi altında yüzlerce yıl yaşayabilir. Bazen mekâna da işleyen bu kültürel değerler, karşımıza her zaman etnik katman[43] olarak çıkmayabilir. Bazen de etnik bayrak[44] olarak adeta gözümüzün içine bakar.

Resim: Avrupa Dersim Dernekleri Federasyonu ambleminde koçbaşı tamgası, en eski Türk tamgalarından biridir. Kültürel kodlar yüzlerce yıl yaşayabilir.

[43] *"Etnik anavatanlar asimilasyona yenilir ve halkı hâkim kültür tarafından emilirse, o zaman geriye bir coğrafi kalıntı veya* ***etnik katman*** *kalır."* Terry G. Jordan-Bychkov&Mora Domosh, ***aynı eser***, s.148-149

[44] *"Birçok kırsal alan kültürel peyzaj üzerinde etnik bir damga taşır. Çoğunlukla bu izler gizlidir, sadece durup yakından bakıldığında fark edilebilir. Bazen çok çarpıcıdır, bir* ***"etnik bayrak"*** *olarak kendini gösterir ve eğitimsiz gözler tarafından bile hemen görülür."* Terry G. Jordan-Bychkov&Mora Domosh, ***aynı eser***, s.168-169

Resim: Yezidi Kürtler, dilek ağacına çaput bağlıyor. Dilek ağacı, en eski Türk inanışlarından biridir. Etnik bayrak olarak bize bakıyor.

Esasen dünyadaki her şey bir değişim içindedir. Dil de, kültür de[45] sürekli değişim yaşar. Bu değişim, toplumun iç dinamiklerinden kaynaklanabileceği gibi, dış dinamiklerden de kaynaklanabilir.[46] Çok karmaşık olmakla birlikte genel olarak bir topluluğun başka bir dili öğrenmesi, kültürünü, başka bir kültürle değiştirmesinden daha hızlı olur. Okuma yazma bilmeyen toplumlarda dil, yerini bir başka dile en az 3 (üç) nesilde bırakırken, bazı kültürel kodların değişimi yüzlerce yıllık bir süreci kapsayabilir.[47] Birinci nesil Türkçe konuşurken ikinci nesil hem Türkçe hem de Kürtçe konuşur. Üçüncü nesil ise tamamen Kürtçe konuşmaya başlar. Böylece üç nesilde yani yaklaşık 80 yılda dil değişimi tamamlanmış olur. Yazar D. Ahsen Batur, büyük coğrafyacı Gumilev'in *"Okuma yazma bilmeyen halklar çok çabuk dil değiştirirler."*[48] tespitinden hareketle, okuma yazma bilmeyen halkların 3 (üç) nesilde dil değiştirdiğini ve bunun için ortalama 80 yıllık bir sürenin yeterli olduğunu ifade etmiştir.[49] Türk tarihçiliğinin aksakallılarından Prof. Zeki Velidi Togan; Kürtleşen, Farslaşan ve Araplaşan bazı Türk boylarını konu edinerek dilin 3-4 nesilde değiştiğini kaydetmiştir[50]

Jandarma Umum Komutanlığı tarafından hazırlandığı anlaşılan bir raporda da bu dil değişimi sahada tespit edilmiştir. Raporda şöyle denmektedir:

> "Dersim Alevîleri arasında cevap istememek şartıyla Türkçe meram anlatmak mümkündür. Şayanı nazar ve esef olan nokta şudur ki, 20-30 yaşından yukarı yaşlı her fertle Türk dili ile mütekabilen anlaşmak ve dertleşmek mümkün olduğu hâlde, Türk

[45] Kültür değişmeleri hakkında önemli bir kaynak için bkz.: Mümtaz Turhan, ***aynı eser***, s.56 vd.

[46] William A. Haviland-Harald E. L. Prins-Dana Walrath-Bunny McBride, ***aynı eser***, s.740

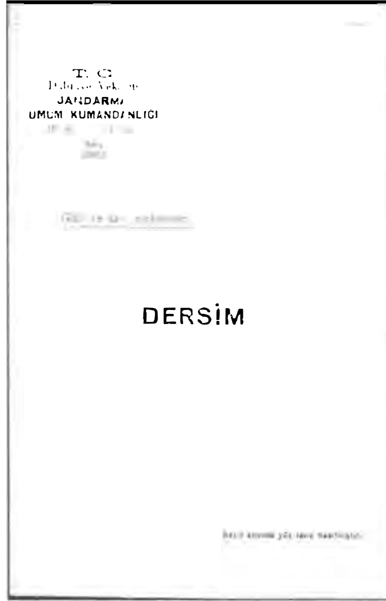
[47] Hatta bazı toplumların kültürleri **binlerce yıl** yaşayabilir. Mesela Kuzeydoğu Amerika'da yaşayan yerlilerin kültürü, binlerce yıldır büyük değişiklikler yaşamadan günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bkz.: William A. Haviland-Harald E. L. Prins-Dana Walrath-Bunny McBride, ***aynı eser***, s.209

[48] Gumilev'den naklen; Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.5

[49] Macit Gürbüz, Kürtleşen Türkler, ***aynı eser***, s.7

[50] Zeki Velidi Togan, ***aynı eser***, s.216–217

dili tamamen Zazalaşmakta ve hâlen 10 yaşından küçük çocuklarda ise Türk diline rastlamak imkânı kalmamaktadır. Bu netice, Dersim Alevî Türklerinin de benliklerini kaybetmeye başladıklarına ve ihmal edilirse günün birinde Türk dili ile konuşana tesadüf edilemeyeceğine delildir."[51]

T. C.

JANDARMA

UMUM KUMANDANLIGI

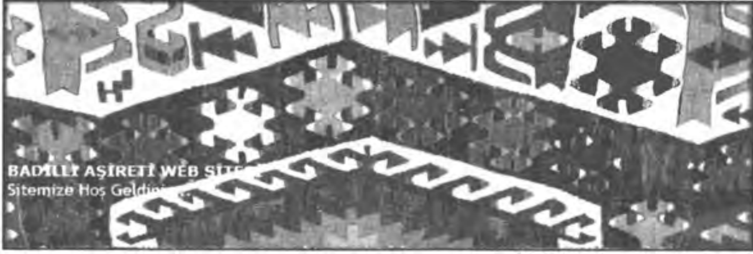
DERSİM

Resim: Jandarma Umum Komutanlığının *"Gizli ve zata mahsus"* hazırlanan **"Dersim"** raporunun kapağı

Kültür değişimi, dile kıyasla daha uzun bir süreç, bazen binlerce yıl gerektirir. Bu bakımdan yeni dil, eski kültürün taşıyıcısı durumuna gelir. Kürtleşen Türkmen aşiretlerinin durumu tam da bu duruma uygunluk göstermektedir. Çünkü Kürtçe konuşan Türkmen kökenli aşiretlerin kültürü, baskın şekilde Türk kültürü ile aynılık göstermektedir. Bir kısmı adeta etnik bayrak gibi

[51] Dersim-Jandarma Umum Komutanlığının Raporu ve konu hakkında tartışmalar için bkz.: Ali Rıza Özdemir, İç İçe Güzellik Uç Uca Kahır: Zazalar Kürtler Alevîler, Altınpost Yayınları, Ankara, 2012, s.143

dalgalanan bu kültürel unsurlar, yeni dille, yani Kürtçe ile sonraki nesillere aktarılmaktadır.

Resim: Şanlıurfa'da yaşayan Badıllı aşireti mensupları tarafından yapılan bir kilim ve desenleri. En eski Türk motif ve tamgalarının bulunduğu bu kilim, kültürel kodlara vurguyu haklı çıkarmaktadır.[52]

Türkiye'de ve Orta Doğu'da da dil ve kültür değiştiren topluluklar vardır. Bunlardan biri de Zazaca, Kurmançça ve Soranice öğrenen Türkmen aşiretleridir. Günümüzde özellikle Zaza, Kurmanç ve Soranilerin yerleşik bulunduğu bölgeler, tarih boyunca güçlü medeniyetlerin savaş/çatışma ve kültürel etkileşim alanı olmuştur. Önce Asur-Babil, ardından sırasıyla Pers-Makedon, Part-Roma, Sasani-Bizans, Türk-Sasani, Arap-Sasani, Türk-Moğol, Akkoyunlu-Karakoyunlu, Akkoyunlu-Safevî, Safevî-Osmanlı mücadeleleri bu sahada yaşanmıştır.[53] Sadece çatışmaların değil, büyük kültürel etkileşimlerin de yaşandığı bu sahadan, sayısız kavim gelmiş geçmiş, bunlardan bir kısmı politik, sosyal veya ekonomik nedenlerle dil ve kültür değiştirmek zorunda kalmıştır.

Benim Zazaca, Kurmançça ve Soranice konuşan Türkmen aşiretleri hakkında çalışmamın birkaç nedeni var: Bunlardan birincisi kişisel sergüzeştimle, diğeri saha çalışmalarımla, bir

---

[52] http://www.badillilar.net/?&Syf=4

[53] Ali Sinan Bilgili, Osmanlı, İran ve Azerbaycan-I: 16. ve 18. Yüzyıllar Sosyal ve Ekonomik Tarih, Bozkır Yayınları, Erzurum, 2004, s.5

diğeri etnik coğrafyaya duyduğum alakayla, sonuncusu ise okurlarımın aşiretleri hakkındaki sorularıyla ilgili.

Erzincan'da bulunanlar, hele ki yaşayanlar, mutlaka bilirler: **"Kürtlük"** adeta havada uçuşan bir adlandırmadır; bu adın karşıladığı kültürel grup, diğer kültürel gruplara göre değişir. Çünkü Kürtlük kavramı, Erzincan ve çevresinde merkezden çevreye, kentten kırsala yahut ovadan dağlık alanlara doğru katmanlaşmıştır.

Kentin merkezinde ve merkezin hemen etrafında kümelenen Sünnî Türkler için Kürtler, Erzincan ovasında dağınık şekilde yaşayan Alevî Türkmenler ve diğer gruplardır. Alevî Türkmenler için Kürtler, ovanın etrafında ve dağlık alanlara doğru yayılmış, Zazaca konuşan Alevîler[54] ile Şafî Kurmançlardır. Zazaca konuşan Alevîlere gelince, onlar da Kürt adını **"Şavaklı"** olarak bilinen Şafî Kurmançlara ihdas ederler.[55] Kısaca, Erzincan ovası ve çevresinde Kürt adı, bir topluluk tarafından kendisinden daha az yerleşik ve kentten daha uzak olan başka topluluklara verilmiştir.

Alevî Türkmenlerin, Kürt olmadığı hepinizin malumudur. Alevî Zazalar ise yakın zamana kadar Kürtlüğü bir hakaret gibi algılar ve asla Kürt olduklarını kabul etmezlerdi. Hatta birçok aşiret mensubunun ısrarla bildirdiği üzere Zazaca konuşan Alevîler, ***"asıl Türkler"***dir. Onlar sadece asıl Türkler değil, aynı zamanda *-diğer Alevî kitlelerle birlikte-* kılıç zoruyla Müslüman olmayan ve İslamiyet'i gönüllü seçen ***"asıl Müslümanlar"***dır.[56] Bazı aşiretler hakkında, aşiret mensuplarının yapmış olduğu münferit çalışmalar dışında, atalardan gelen sözlü bilgiler, bazı aşiretlerin şecereleri, fakat en önemlisi Osmanlı kaynakları ile

[54] Erzincan'da meskûn bulunan ve Zazaca konuşan Alevîler, genel bir eğilim olarak Dersim kökenlidir.

[55] Yüzyıllar boyunca Çemişgezek yaylalarında göçebe olarak yaşayan Şavaklı aşireti, son dönemlerde Erzincan merkez ilçeye bağlı Akyazı beldesi ve çevresindeki köylerde yerleşik hayata geçmiştir.

[56] Bu durum tarihî hakikatlere de uygun düşmektedir. Gerekli bilgi için bkz.: İskender Özdemir, Alevîliğin Yazılmayan Tarihi, Kripto Yayınları, Ankara, 2011.

bu toplulukların dip kültürü de bizi, aynı sonuca ulaştırmaktadır: ***Bugün Zazaca ve hatta Kurmançça konuşan Alevî aşiretlerin kahir ekseriyeti, Türkmen kökenlidir.***

Özetle, Erzincan ve çevresinde **"Kürt"** adı, Şafî mezhebine mensup olan ve Kurmançça konuşan Şavaklı aşiretine kalmaktadır. Durumu daha da ilginç hâle getiren husus şudur: Osmanlı kaynakları bize Şavaklı aşiretinin Oğuz'un **"Bayat"** boyundan olduğunu göstermektedir. Üstelik Şavaklı aşiretinin Kürtçe öğrenme süreci, Osmanlı resmî belgelerine açık ve itiraza mahal bırakmayacak şekilde geçmiştir.[57]

İşte burada önemli bir soruyla karşılaşıyoruz: ***Kürt kimdir?***

Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da yaptığım saha çalışmalarında çok ilginç durumlarla karşılaştım. Mesela, kendisine bölge ile ilgili çalıştığımı ve mülakat yapmak istediğimi ifade ettiğim herhangi biri, en hızlı Kürtçü söylemlerle sohbete başlıyor. Ana dilinde eğitimden tutun da Kürtlerin ezildiğine ve hakkının yenildiğine kadar bildik ezberleri tek tek sıralıyor. Mülakat derinleştikçe ve sorularımla birlikte sohbet normalleşiyor. Sonra sohbetin daha ileri bir aşamasında *"Hocam biz aslında Kürt değiliz, Yörüğüz yani Türkmeniz. Falanca yerden gelmiş bizimkiler, buraya yerleşmişler."* sözcükleri ortalığa dökülüveriyor. Yahut bir başka mülakatta kişi Kürt iken konuşmanın seyrine göre önce annesi Türk oluyor, sonra babasının annesi, sonra bütün aile Türkleşiyor. Bazı aşiretlerin sadece adlarına bakarak bile Türk veya Türkmen olduklarını anlamak mümkündür. Örneğin Şanlıurfa'nın Bozova ilçesinde yaşayan **"Türkmen"** isimli aşiret, Kurmançça konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.[58] Evet, şaşırtıcı ama Kurmançça konuşan aşiretin adı doğrudan doğruya **"Türkmen"**dir.

Diyarbakır'ın Bismil ilçesinde yaptığım bazı mülakatlarda da benzer durumlar karşıma çıktı. Alevî Türkmen bir şahıs, müla-

---

[57] Şavaklı aşiretiyle ilgili bölüme bakınız.

[58] Doğu Perinçek, Aşiretler Raporu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s.339

katın bir yerinde birkaç köyün adını sıralayarak şunları söyledi: *"Bunlar eskiden Alevî'ydi ve Türkmendiler. Şimdi döndüler. Kürtçe konuşuyorlar. Hepsi Şafî oldular."* Yine Bismil'de yapılan başka bir saha çalışmasında Türkmen olduğunu ifade eden bir Alevînin feryadı dikkat çekicidir: *"En büyük korkum, hem burada dışlanmamız ve hem de kimliğimizde Diyarbakır yazdığı için batıda dışlanacağımız. Beni düşündürüyor. Türklüğümüzün kabul edilmemesi."*[59]

Mülakatlarda böyle davranmalarının, yani Kürt olmadığını bildiği hâlde en sıkı Kürtçü jargonlarla konuşmalarının sebebini sorduğumda, bu tür çalışmaların **"örgüt ve yandaşları"** tarafından yapıldığını, dolayısıyla istedikleri şekilde cevap vermek durumunda kaldıklarını ifade ettiler. İfadelerden örgütün ve yandaşlarının saha çalışmalarını, psikolojik yönlendirme unsuru olarak kullandıkları anlaşılmaktadır.

Mülakatlarımda kökenleri farklı olup da Kürtçe konuşan başka halklara da rastladım. Başkaları ise *"Aslında biz"* ile başlayıp Çerkez, Çeçen, Arnavut, Gürcü, Ermeni veya Arap kökenli olduğunu ifade ettiler. Anlaşıldığı kadarıyla sadece Türkmenler değil, bölgede yaşayan Çeçenler, Arnavutlar, Gürcüler, Çerkezler, Ermeniler ve Araplar da aynı kaderi paylaşmışlardır. Mesela Muş'un Varto ilçesinde yaşayan bir aşiretin adı "**Çeçen**"dir. Kurmançça konuşan bu aşiretin bir kısmı Hanefî, bir kısmı ise Şafî mezhebindendir.[60] Bir diğer aşiretin adı ise **"Çerkezan"** yani "**Çerkezler**"dir. Adıyaman'ın Gerger ilçesinde yaşayan aşiret, Zazaca konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.[61] Özellikle Mardin ve Şanlıurfa civarında bazı Süryani toplulukları ile Arap aşiretlerinin zamanla Kürtçe konuşmaya başladığı bilinen bir husustur. Diğer taraftan Bingöl'ün Kiğı ilçesinde yaşayan ve Abdalan aşiretinin bir kabilesi olarak kaydedilen "**Arnavut-**

---

[59] Ümit Özdağ, İkbal Vurucu, Ali Aydın Akbaş, Doğu Raporu, Kripto Yayınları, Ankara, 2011, s.142

[60] Doğu Perinçek, ***aynı eser***, s.255

[61] Doğu Perinçek, ***aynı eser***, s.16

lar"ın, Türkçe ve Kurmançça konuştuğu ve Hanefî mezhebine mensup olduğu kaydedilmiştir.[62] Şırnak iline yakın köylerde meskûn olan "**Babat**" aşiretinin, bölge halkı tarafından "**Gürcü**" kökenli olduğu ifade edilmiştir.[63]

Bölgede dikkat çeken bir diğer husus, **gizli Ermeniler**in varlığıdır. Ermeniler; Arap kimliğinin baskın olduğu yerlerde Arap (mesela Siirt, Mardin); Kurmanç kimliğinin baskın olduğu yerlerde Kurmanç (mesela Van, Eruh, Silopi); Alevî kimliğinin baskın olduğu yerlerde Alevî (mesela Tunceli); Zaza kimliğinin baskın olduğu yerlerde Zaza (mesela Mutki); Türk kimliğinin baskın olduğu yerlerde Türk (mesela Erzincan, Erzurum) kimlikleri ile yaşamaktadırlar. Bölgede yapılan sağlıklı bir çalışma sonucunda, Ermeni kökenli nüfusun en azından yüz bini aşması kimseyi şaşırtmamalıdır.

Konuyla ilgilenmemin bir diğer sebebi, coğrafyacı kimliğimdir. Zazalar ve Kürtler konusundaki çalışmalarımda etnik gruplar ile coğrafya arasındaki ilişki; her etnik grubun mekânı farklı algıladığı ve şekillendirdiği daha başından beri dikkatimi çekmişti. Özetle, her etnik grubun, mekânla olan ilişkisi farklılık arz ediyordu. Bir mülakatta *"aslında Arap kökenli"* olduğunu ifade eden, gün gördüğü açıkça anlaşılan ve şimdi hayatta olmayan yaşlı bir amca, *"Oğlum, buranın havasından, suyundan mıdır nedir, bilmiyorum ama burada böyle oluyor."* cümlesiyle, etnik kimliklerin oluşum ve dönüşümünde coğrafyanın rolünü özce ve halk irfanıyla ifade etmişti.

Ülkemizde yanlış bir algı ile coğrafya deyince, doğal şartların insanın faaliyetleri üzerindeki belirleyici rolü anlaşılmaktadır. Bunun genel bir kabul olduğuna şaşmamak gerekir; çünkü ülkemizde hâlâ birçok coğrafyacı bu algıya sahiptir ve bunların sayısı azımsanmayacak kadardır. Oysa coğrafyanın en basit tanımı *"insan ile çevre arasındaki ilişkiyi inceleyen bilim"* şeklin-

---

[62] Doğu Perinçek, ***aynı eser***, s.64

[63] Mesut Taner Genç, Ateş Hattında: Beytuşşebap Kaymakamının PKK ile Mücadele Günlüğü, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2012, s.101

de ifade edilir.[64] Bu tanımda, çevre sadece doğal çevreyi değil, kültürel çevreyi de kapsar ve coğrafya, tabiat kuvvetlerinin insan ve faaliyetleri üzerindeki belirleyici etkisini değil, insan ve faaliyetleri ile tabiat kuvvetlerinin karşılıklı etkileşimini konu edinir. Esasen tabiat kuvvetlerinin, insan faaliyetlerini belirlediği yolundaki gerekirci (determinist) görüş, daha 20. yüzyılın başında önemli coğrafyacılar tarafından terk edilmiştir.[65] Çünkü bu görüş, tabiat kuvvetlerini ve insanın faaliyetlerini tek renge boyar, grileştirir. Dünyayı gerçek renkleriyle ve karmaşıklığıyla anlamamıza engel olur. Bunun da ötesinde dünya, insanla anlamlıdır ve gerçek değerine, ancak insanın faaliyetleri ile kavuşur. Özetle, bütün bunlar, insan ve faaliyetlerinin başına buyruk olduğu anlamına gelmiyor; sadece insanın da tabiat kuvvetlerini etkilediği, dolayısıyla insana ve faaliyetlerine hak ettiği önemi vermemiz gerektiği anlamına geliyor.

Ülkemizde başka yanlışlar da yapılmaktadır. Mesela etnik kelimesi, aynı dili konuşmakla, **"soy"**la hatta **"ırk"**la eşitlenmiş bulunmaktadır.[66] Oysa etnik kimlikler, sadece dil yahut soy birliği ile değil, din/mezhep, yaşanan yer, ten rengi, kültür, ulusal köken, siyaset vb. temelinde de oluşabilir.[67] Etnikliğin sınırlarını çizmekte bazı zorluklar varsa da esasen etnik gruplar, hâkim kültür içindeki azınlığı ifade eder. Örneğin Türkler, Türkiye'de

---

[64] Esasen lise öğrencilerine bile coğrafya bu şekilde öğretilirken, gerekirci (determinist) görüşün coğrafyacılar arasında hâlâ temel bulması anlaşılır gibi değildir.

[65] Coğrafyanın tarihi hakkında yararlı bir eser için bkz.: Yılmaz Arı (Ed.), 20. Yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi, Çizgi Yayınevi, Konya, 2005.

[66] Türkiye'de oluşan bu yanlış algı, **"Kürt ulusu"**nun inşasında bu kavramın bir araç olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Soy birliğine dayanarak, insanlara **"biz/onlar"** bilinci vermek son kertede ırkçılıkla örtüşse de, günümüze kadar etnik-ırkçı çevreler bu algı yönetimini başarıyla yürütmüşlerdir. Soy birliğine vurgu yapılarak etnik yapı inşasındaki temel amaç Zazaca ve Kürtçe konuşan Şafî ve Kızılbaş inançlı kitleler arasındaki çelişkileri azaltmaktır. Bununla hedeflenen bir diğer amaç ise Kızılbaş kitlelerin Türkçe konuşan Kızılbaş kitlelerle bağını zayıflatmaktır. Örneğin Tunceli Üniversitesi tarafından tertiplenen 1. Tunceli (Dersim) Sempozyumu bildirilerinden ikisi şu başlıkları taşımaktadır: **"Türkiye'de Alevîlik ve Dersim Alevîliği"** ve **"'Tarık' mı 'Pençe' mi? Yirminci Yüzyıl Başlarında Dersim Yöresi Kızılbaş Ocaklarının Hacı Bektaş'a Bağlanma Girişimi ve Sonuçları"**

[67] Terry G. Jordan-Bychkov&Mora Domosh, ***aynı eser***, s.144

etnik değildir; ancak Almanya'ya, Fransa'ya yahut Libya'ya yerleştiklerinde etnik olurlar.[68]

Etnik coğrafyaya gelince, ***"Etnik coğrafya,*** *etnisitenin mekânsal ve ekolojik özelliklerinin araştırılmasıdır. Etnik gruplar çoğunlukla benzersiz uyum stratejilerine sahiptir ve kırsal veya şehirsel alanlarda doğal olarak açıkça tanımlanmış sahalar işgal ederler. Başka kelimelerle, coğrafi boyut etnisite konusunun ayrılmaz bir parçasıdır ve bunun sonucu etnik coğrafyadır."*[69] Özetle etnik coğrafya, coğrafyanın temel ilkelerine dayanarak etnik gruplar ile mekân arasındaki ilişkiyi inceler. Etnik grupların oluşumu ve dönüşümünde, coğrafi (beşerî ve kültürel) faktörlerin rolü Kürtleşen Türkler meselesinde de dikkat çekmektedir. Daha en başta Kürt kimliğinin oluşmasında coğrafi etkenlerin (fiziki ve kültürel) önemli rolü vardır ve Kürt olarak adlandırılan toplulukların mekânı algılama şekilleri de farklı olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak bu topluluklar, mekânı farklı şekillerde kullanmış, ona farklı şekiller vermişlerdir.

Etnik gruplar, canlı varlıklardır. Tıpkı canlı varlıklar gibi doğarlar, büyürler ve ölürler.[70] Türkmen aşiretlerinin Kürtleşmesi nasıl mümkünse bunların gerçek kökenlerine dönüş yapmaları da öyle mümkündür. Nitekim Şanlıurfa'daki **Karakeçili** ve **Türkân** aşiretlerinde bu süreç tespit edilmiştir. **Türkân** aşireti mensuplarınca kurulan **"Karacadağ Türkmen Derneği"**, bu sürecin kurumsal ifadesidir.

Etnik kimliğin esası ise, insanın doğarken kendini içinde bulduğu **"biz/onlar"** ayrımına bağlıdır. Böyle olmakla birlikte, etnik kimlikler, ömür boyunca üzerimizde taşımak zorunda olduğumuz kimlikler değildir. İsteyen etnik aidiyetini değiştirebilir veya farklı etnik kimlikleri benimseyebilir.[71] Bu kişisel bir

---

[68] Benzer ifadeler için bkz.: Terry G. Jordan-Bychkov&Mora Domosh, ***aynı eser***, s.141

[69] Terry G. Jordan-Bychkov&Mora Domosh, ***aynı eser***, s.145

[70] Detaylı bilgi için bkz.: L. N. Gumilev, Etnojenez: Halkların Şekillenişi Yükseliş ve Düşüşleri, Selenge Yayınları, İstanbul, 2004.

[71] Terry G. Jordan-Bychkov&Mora Domosh, ***aynı eser***, s.141

tercih olabileceği gibi ekonomik, sosyal, coğrafi veya siyasi şartların zorlamasıyla kitlesel de olabilir. Kişilerin etnik aidiyetlerini değiştirmesi evlilik yahut bireysel göçlerle olur; kitlelerin etnik kimlik dönüşümü ise genellikle sosyal, coğrafi veya siyasi nedenlere dayanır. Kendisinden farklı ve daha avantajlı konumda olan bir başka etnik grupla temas eden halklar, avantajlı halkın kültüründen etkilenirler; yani kültürleşirler. Kültürleşmenin ileri aşamasını ise asimilasyon teşkil eder.[72]

Okurlarım, ilk kitabımın (Kürtler ve Türklük) piyasaya çıkmasıyla birlikte Kürtleşen Türkmen aşiretleri konusunda birçok sorular sordular. Hemen herkes aşiretinin kökenini merak ediyordu. Türk mü, Kürt mü, Zaza mı yahut başka bir kökene mi dayanıyordu aşiretleri?[73] Okurlarıma yardımcı olmak maksadıyla bazı aşiretlerle ilgili detay bilgilere inmek durumunda kaldım. Detay bilgiler oldukça karışıktı ve bırakın Kürtleşen aşiretleri, en eski Kürt aşiretlerinin bile benzer yapıları yoktu. Diğer taraftan Kürtleşen aşiretlerin sayısı her detayda artıyordu. Dolayısıyla Kürt ve Kürtleşen aşiretlerin özellikle irdelenmesi gerektiği sonucuna ulaştım.

Bugüne kadar yapılan çalışmalar da Kürt aşiretlerinin yapısı hakkında benzer bir sonuç ortaya çıkarmıştır: Bölgede yaşayan, Kurmançça, Zazaca ve Soranice konuşan aşiretlerin örgütlenme biçimleri aynı değildir ve son derece karmaşık bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla örgütlenmeye ait terimler ve kavramların karşıladığı sosyal yapı da çok yerde farklıdır.[74] Bu farklılıkları derinleştiren başka hususlar da vardır. Mesela **"Alan"** aşireti Tunceli ve Erzincan'da Zazaca konuşan bir Kızılbaş aşireti iken, Erzurum ve Van'da Kurmançça konuşan bir Şafî aşireti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun gibi aynı adı taşıdığı hâlde, dili ve

---

[72] Terry G. Jordan-Bychkov&Mora Domosh, ***aynı eser***, s.145

[73] Özellikle kitabın sonunda bulunan ek, yani bir kişinin aşiretinin kökenini tespit edebilmesi için bazı ipuçlarını izah ettiğim bölüm, herkesin kendi başının çaresine bakması (!) maksadıyla hazırlandı.

[74] İleride detaylarıyla incelenecektir.

mezhebi farklı olan aşiretlere, en azından bir düzine örnek vermek mümkündür.

Zazaca ve Kürtçe konuşan aşiretler konusu çok karışık bir konudur. Aşiretlerin isimleri başta olmak üzere, üretim ve örgütlenme biçimleri, örgütlenmede kullandıkları kavramlar, mekânla ilişkileri, sosyal durumları, kökenleri, kullandıkları diller, mensup olduğu din ve mezhepler ve daha bunlar gibi onlarca husus adeta iç içe girmiş ve durum son derece karmaşık bir hâl almıştır. Bu durum, çalışmamızda önemli zorluklar doğurmuştur.

Farklı kaynaklarda, aynı aşiretin isminin farklı imlâlarla kaydedilmesi, çalışmayı zorlaştıran bir diğer husustur. Örneğin Van ve Hakkâri civarında yaşayan ve bir kısmı Irak'ın kuzeyine hatta Musul'a doğru taşan **"Ertuşi"** aşireti değişik kaynaklarda, **Ertuş, Ertoşi, Hertoşi, Artuşi** gibi imlâlarla kaydedilmiştir. Bazı aşiretler ise, isimlerinde bir veya birkaç harf farklı olmasına rağmen, aynı aşiret değildirler: **Berazi** ve **Barzani; Badikan** ve **Budikan; Çarik** ve **Çarling; Guran** ve **Gulan; Dagor** ve **Dakori** gibi...

Daha büyük **"güçlükler"** de vardır: Mesela Aralık ile Kağızman ilçelerinde yaşayan **Sakalar (Sakanlı)** aşiretinin Kızılbaşoğlu kabilesi, Şafî mezhebine bağlıdır ve Kurmançça konuşmaktadır.[75] Adı **"Kızılbaş"** olan bir aşiretin Kurmançça konuşması, hele Şafî mezhebine mensup olması, toplumsal hafızamızın izah etmekte zorlandığı bir husustur.

Aşiretler arasında anlamlı bir bütünlük olup olmadığının ve bu **"güçlüklerin"** nihai cevabı, ancak Kürtçe ve Zazaca konuşan bütün aşiretlerin tek tek tetkik edilmesi ve karşılaştırmalı çalışmalar yapılmasıyla verilebilir.

---

[75] Doğu Perinçek, ***aynı eser***, s.198

BİRİNCİ BÖLÜM

ETNİK COĞRAFYA BAKIMINDAN TÜRKMENLERİN KÜRTLEŞMESİ

Resim: Mazgirt köylerinde tarım.
Karlar erimeye başlayınca zaten kısıtlı olan tarlalar, ilkel yöntemlerle sürülmeye başlar. Çünkü makinelerin iş görebileceği düzlükte arazi çok azdır.[76]

[76] http://gomanweb.org/GOMANWEB2/koman_dosyalari/fotogaleri/fotogaleri_4.htm

1. ETNİK EKOLOJİ: KÜRT KİMLİĞİNİN OLUŞMASI

Etnik ekoloji şu soruların cevabını arar: *"Etnik gruplar habitatları ile nasıl etkileşir? Etnik gruplar ve onların kimliklerini şekillendiren yaşadıkları fiziki ortam arasında özel bir ilişki var mıdır?"*[77]

Bu başlığın konusu, dünya üzerinde görülen Kürt kültür bölgeleri, ancak özellikle Orta Doğu'da oluşan Kürt kimliği ile coğrafyanın (fiziki ve kültürel) etkileşimidir.

1.1. Orta Doğu Dışında Kürt İsimli Topluluklar

Orta Doğu'da Kürtlerin görülmeye başladığı Arap akınlarından öncesine ait, Kürtlerle ilgili herhangi bir kayda sahip değiliz. Birçok kişi **Minorsky**'e dayanarak, Antik Çağ'da yaşayan bazı halkları ve coğrafî isimleri bugünkü Kürt topluluklarına dayandırmaya çalışsa da bu iddiaların bilimsel bir temeli yoktur ve tamamı birer yakıştırmadan ibarettir. Bunların geniş bir kritiği tarafımızdan yapılmıştır.[78] Kürt isminin, cins isim olarak Türkçe dışında, Kürtçe de dâhil olmak üzere hiçbir dilde (Arapça, Farsça, Ermenice, Gürcüce vb.) karşılığının bulunmaması da[79] bu görüşü desteklemektedir. Kürt adı ile anılan topluluklar, Orta

---

[77] Terry G. Jordan-Bychkov&Mora Domosh, ***aynı eser***, s.160

[78] Ali Rıza Özdemir, Kart Kurt Sesleri Arasında Kaybolan Gerçek: Kürtler ve Türklük, Kripto Yayınları, Ankara, 2010, s.33 vd.

[79] Detaylar için bkz.: Ali Rıza Özdemir, 101 Soruda Kürtler, Kripto Yayınları, Ankara, 2009, s.25-29

Doğu'da ilk defa, açık ve itiraza mahal bırakmayacak şekilde Arap akınları ile kayda geçmiş ve günümüze kadar kesintisiz şekilde gelmiştir.

Yapılan bilimsel çalışmalar, Kürt isimli toplulukların Orta Doğu dışında iki kültür bölgesinde yaşadığını göstermiştir. Bunlardan birincisi, Sibirya'da, diğeri ise (tarihî manada) Macaristan'dadır.

1.1.1. Sibirya'da Kürtler

Tarihte ilk defa doğrudan doğruya **"Kürt"** isimli bir topluluk, Yenisey Nehri'nin kıyılarına dikilmiş mezar taşlarından birinde[80] tespit edilmiştir. Göktürk yazısının eski biçimi olan Yenisey yazısı ile ilk defa **"Kürt"** kelimesi burada kayda geçmiştir. Yenisey'in kollarından biri olan Ulu-Kem Çayı'na soldan karışan Elegeş Suyu'nun sol kıyısında 1888 yılında bulunan bu mezar taşı, **"Elegeş Yazıtı"** olarak tanınmıştır.[81] Orhun Yazıtları'ndan (650 yılından) önce MS. 550-600 yılları arasında dikildiği tahmin edilen bu mezar taşı **"Kürt İlhanı Alp Urungu"** adına dikilmiştir.

Söz konusu mezar taşı ilk kez, 1891 yılında Klements tarafından incelenmiş ve kopyalanmıştır. 1892 yılında da Oşurkov, yazıtın estampajını[82] çıkartıp ünlü Türkolog Radloff'a vermiştir. Elegeş Yazıtı'nı 1915'te Adriyanov, Minusinks Müzesine getirtmiş ve 19 numara ile kaydetmiştir. Aynı vadide üç küçük yazıt

---

[80] Toplam 32 (otuz iki) tane mezar taşı bulunmaktadır.

[81] Alman bilim insanı de Groot'un **"Hunlar"** adlı kitabında bildirdiğine göre, Yenisey Anıtları'nda Uygur hakanı *"Ey Kürt Beyleri"* diye halka seslenmektedir. Bu bilginin ana kaynaklarına ulaşamadığım ve diğer çalışmalarda böyle bir ifadeye rastlamadığım için buraya almadım. Eğer bu bilgi doğru ise ve Elegeş Anıtı'ndan başka bir kitabeye dayanıyorsa bu son derece önemlidir. De Groot, Die Hunnen der Vorchristlichen zeit, Berlin, Leipzig, 1921'den naklen; Orhan Türkdoğan, Etnik Sosyoloji, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s.179

[82] Metal, tahta vb. üzerine resim basma, çoğaltma yöntemi.

daha bulunduğu için D. D. Vasil'yev, bu mezar taşını **"I. Elegeş Yazıtı"** olarak adlandırmıştır.[83]

Resim: Elegeş yazıtı.[84]

Bu yazıt, sırasıyla önce Rus Wilhelm Radloff, sonra Danimarkalı Wilhelm Ludwig Peter Thomsen, daha sonra Prof. Hü-

---

[83] Talat Tekin, Makaleler II, Haz.: Emine Yılmaz-Nurettin Demir, ***"Elegest (Körtle Han) Yazıtı"***, Ankara 2004, 463-464

[84] Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, TDK Yayınları, Ankara, 1987, s.594

seyin Namık Orkun ve en son da Prof. Dr. Talat Tekin tarafından okunmuştur.[85]

Bu belgeden MS. 550-600 yıllarında Yenisey Nehri boylarında-başlarında Sayan-Altay Dağları çevresinde Türkçe konuşan ve Türkçe yazan bir Kürt topluluğunun varlığından haberdar oluyoruz.

Doğudan gelen göç baskısı ile biraz batıya kaydıkları anlaşılan Yenisey Kürtleri, İrtiş Irmağı ile Tobol Suyu boylarına yerleştiler. 1581-1582 yıllarında Don Kazaklarının (Ruslar hesabına) İrtiş boylarını istilasında zorla Hristiyan yapılmak istenen Yenisey Kürtleri (en azından bir kısmı), Türk mollaları vesilesi ile Müslüman oldular.[86]

1900'lü yıllarda Sibirya bölgesini Hristiyanlaştırmak için giden Avrupalı ve Amerikalı misyonerlerin Sibirya halkı ile ilgili verdikleri bilgiler de Yenisey Kürtlerine ışık tutmaktadır. Buna göre, Şaman dinî geleneğine bağlı Sibirya halkı kendilerine **"Kürt"** der ve kendilerini **"Kürtler"** olarak bilirler.[87]

Bugün de **Yenisey Kürtleri**nin bulunduğu coğrafyada yaşayan torunlarına **"Kürdak"**, yurtlarına da **"Kurdak-Heskaya Volost"** denmektedir. Bunların dili hâlen Türkçedir.[88]

Elegeş Anıtı'nın bulunduğu saha ile Kürtlerin Orta Doğu'da ilk defa görüldüğü Zağros Dağları arasında uzanan **"Kürt"** isimli yerleşmeler ile topografik isimleri, ayrıca **"Kürt"** isimli toplu-

---

[85] Bu mezar taşının yanlış okunduğuna dair bazı itirazlar vardır ve bununla ilgili değerlendirmeler tarafımızdan yapılmıştır. Detaylı bilgi için bkz.: Ali Rıza Özdemir, Kart Kurt Sesleri Arasında Kaybolan Gerçek: Kürtler ve Türklük, s.63 vd.

[86] Mahmut Rişvanoğlu, ***aynı eser***, s.17

[87] **"The Kurds of Siberia"** (Sibirya Kürtleri) adlı kitaptan naklen; Mehmet Bayraktar, Doğu ve Batı Kaynaklarına Göre Kürtler Türklerin Nesi Oluyor?, Beyaz Kule Yayınları, Ankara, 2009, s.113

[88] W. Radloff, Sibirya'dan 1, Çev. Ahmet Temir, İstanbul 1954, s.146, 248-250'den naklen; M. Fahrettin Kırzıoğlu, Kürtlerin Türklüğü, Hamle Yayınları, İstanbul, 1995, s.23

lukları, Kürtlerin ilk yurdu ve göç yolları hakkında önemli belgeler olarak kaydetmek isabetli olacaktır.[89]

Bunlardan biri, iki açıdan dikkat çekmektedir: Prof. Zeki Velidi Togan, Doğu Buhara'da Karluk Türklerinin yaşadığı **Kendi-Kürt (Kürt köyü)** adlı bir köyde, Karluk Millî Kongresi'ne katılmıştır.[90] Dikkat çeken hususlardan birincisi, Kürtçe **"gund"** ve Türkçe **"kent"** benzeşmesi ve her iki kelimenin de **"köy"** anlamına gelmesi, diğeri ise Kürt isminin varlığıdır.

1.1.2. Macaristan'da Kürtler

Kürtlerden bahseden ikinci kayda ise, Bizans İmparatoru ve tarihçi **Constantinus Porfirogenatos**'un 950 yılında yazdığı[91] **"İmparatorluk İdaresi"** adlı kitapta rastlıyoruz. Müellif, 830'lu yıllarda Karadeniz'in kuzeybatısındaki bölgede görev yapan misyonerlerin raporlarına dayanarak **"Kürt"** isimli bir Türk boyundan bahseder. Yakın dönemde yapılan araştırmalarla, **"Kürt"** isimli bu Türk boyunun, Macaristan'ın kurulmasında etkili olan boylardan biri olduğu tespit edilmiştir. Müellifin kaydettiği diğer boyların adları Kabar, Gyarmat, Tayran, Yene, Ker, Keszi'dir.[92]

Prof. Dr. Laszlo Rasonyı da Macarları oluşturan oymaklarla ilgili aynı tasnifi verir ve Kürt kelimesinin yanına **"kar çığı"** açıklamasını koyar. Ayrıca Kürtlerle ilgili olarak bu kavmin bir kısmının Türk egemenliği çağında Yenisey'den koparak Macarlara karışmış olabileceğini söyler. Çünkü Fettich[93], Macar sanatında Yenisey tesirlerini görmektedir.[94] Bu Kürt oymağının et-

---

[89] Bunlardan bir kısmının listesi ve haritası **"Kürtler ve Türklük"** kitabında tarafımızdan yapılmıştır. Yazık ki, bu konuda bilimsel araştırmalar oldukça bakirdir ve konu bilim insanlarının ilgisini beklemektedir.

[90] Mahmut Rişvanoğlu, ***aynı eser***, s.23

[91] Ali Tayyar Önder, Türkiye'nin Etnik Yapısı, Kripto Yayınları, Ankara, 2010, s.204

[92] İbrahim Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü, Ötüken Yayınları, İstanbul 2003, s.176; Mahmut Rişvanoğlu, ***aynı eser***, s.28 vd.

[93] Nandor Fettich, Hunların Arkeolojik Hatıraları, Attila ve Hunları (Çev. Şerif Baştav), Ankara, 1982.

[94] Laszlo Rasonyı, Tarihte Türklük, TAKE Yayınları, Ankara, 1988, s.121

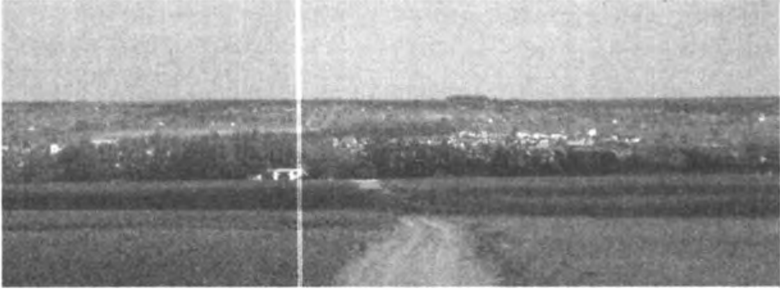
kisi ile Göktürk oyma (runik) yazısının en batıdaki mirasçısı, Macar oyma yazısı 16. yüzyıla kadar kullanılmıştır.[95]

Resim: Slovakya'da **"Kürt"** tabelası.[96]

---

[95] Laszlo Rasonyı, ***aynı eser***, s.128
[96] http://www.panoramio.com/photo/8007314?source=wapi&referrer=kh.google.com

Resim: Slovakya'da **"Kürt"** isimli yerleşme[97]

Yusuf Blaksoviç, Slovakya topraklarına Macarlarla birlikte birçok Türk boyunun yerleştiğini ve bunlardan bir kısmının Kazarlar, **Kürt**, Kesik gibi adlar taşıdığını bildirmektedir.[98]

Kendilerini, 5. yüzyılda Avrupa'ya hâkim olan Hun Türkleri hükümdarı Attila'nın torunları sayan ve Macarlardan önce Erdel (Transilvanya) bölgesine yerleşmiş olup bugün Macarca konuşan **"Sekel"** Türkleri arasında da bir **"Kürt topluluğu"** yaşamıştır.

1138, 1156, 1329 ve 1505 yılları vakalarında Orta Tuna bölgesindeki Macaristan Kürtleri **"Kurtu"**, **"Kürtü"** ve **"Kürt"** biçimlerinde anılmışlardır.[99]

Barabàs Samus, **"Székely Oklevéltàr"** isimli kitabında, 1505 yılında **"Sekellerin Medgyes"** (Medyeş) oymağı içerisinde **"Kürt"**lerin tanındığını bildirmektedir.

Macaristan'daki 9 vilayette bulunan[100] Kürt adlı yerleşmeler, bu Kürt topluluğundan kalmıştır. Bugün de Macaristan'da Kürt adlı 10 tane köy mevcuttur.[101] Bunların dışında Balkan coğrafyasında Kürt, Kürtya, Kürdzali ve Gran/Guran isimli yerleşme

---

[97] http://www.panoramio.com/photo/10093734?source=wapi&referrer=kh.google.com

[98] Mehmet Eröz, Atatürk, Milliyetçilik, Doğu Anadolu, s.139

[99] M. Fahrettin Kırzıoğlu, ***aynı eser***, s.30-31

[100] Bu dokuz vilayet, *Baç, Borsod, Heveş, Solnok, Komaron, Nograd, Nyitra, Pojoni, Temeş*'tir.

[101] M. Fahrettin Kırzıoğlu, ***aynı eser***, s.31

isimleri ve topografik (yer) isimler değişik kaynaklarda zikredilmiştir.[102]

1.2. Orta Doğu'da Kürt Kimliğinin Oluşması

Kürt isminin, cins isim olarak Türkçe dışında, Kürtçe de dâhil olmak üzere hiçbir dilde (Arapça, Farsça, Ermenice, Gürcüce vb.) karşılığı bulunamamıştır.[103] Başta Antik Çağ olmak üzere, tarihin başlangıcından erken dönem İslâm kaynaklarına kadar, Kürt kelimesi ile benzeşen birkaç isim ve kelime olsa da bunlarla günümüzdeki Kürt topluluklarını açıklamak mümkün değildir.[104]

Yenisey boylarından Orta Doğu'ya yapılan bir Kürt göçü var mıdır?

Bu soruya kesin şekilde olumlu yanıt vermek mümkün değil; ancak bu soruyu olumsuz şekilde cevaplamak daha zordur. Çünkü Yenisey ile Orta Doğu arasında Kürt/Kürdak isimli birçok topluluk, yerleşme ismi ve topografik (yer) isim kaynaklarda kaydedilmiştir. Mesela 847 yılında tamamlanan ve 'Ibn Hurdazbih (öl. 913) tarafından telif edilen **"Kitâb al-masâlik va'l mamâlik"**te (Yollar ve Ülkeler Kitabı)[105] bildirildiğine göre *"Kürtlerin bir şehri olan ve köyleri bulunan **Husâsek**"*, Ceyhun nehri kıyısındadır.[106]

İbn Hurdazbih'in verdiği bilgiye göre, Tübbet (Tibet) Dağlarından doğan Ceyhun Nehri, daha sonra Belh, Tirmîz, **Husâsek,** Âmul, Herâmirî, Firber ve Harezm şehirlerinden geçer ve nihayet Cercân Denizi[107] ile **Kurden** Gölü'ne[108] dökülür.[109] Müellifin

---

[102] Mahmut Rişvanoğlu, ***aynı eser***, s.30 vd.
[103] Detaylar için bkz.: Ali Rıza Özdemir, 101 Soruda Kürtler, s.25-29
[104] Detaylar için bkz.: Ali Rıza Özdemir, ***aynı eser***, s.23-25, 33 vd.
[105] İbn Hurdazbih, Yollar ve Ülkeler Kitabı, Çev.: Murat Ağarı, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.
[106] İbn Hurdazbih, ***aynı eser***, s.159
[107] **Cercân Denizi:** Hazar Denizi. Cürcan Denizi olarak da geçer. Bkz. Mirza Bala, ***"Hazer Denizi"***, İA, 5-1/409
[108] **Kurden Gölü:** Aral Gölü. Doğrusu Kerder Gölü olmalıdır. Bkz.: W. Barthold, ***"Aral Gölü"***, İA, 1/551

ifadelerinden anladığımız kadarıyla Kürtlerin yaşam sahalarından birisi olan **Husâsek ve köyleri, bugünkü Özbekistan ile Türkmenistan arasında, Ceyhun Nehri boyunda Tirmiz'in kuzeyine düşmektedir.**

Bugün, Kürtlerin etnik ana vatanına (Zağros Dağları ve çevresi) son derece uzak olan ve Türk coğrafyasında doğrudan doğruya **Kürt** isimli bir topluluğun olması ve bunların bir şehirde yaşıyor olması, son derece önemlidir. Herhalde, bu topluluğu ve Elegeş mezar taşı ile Orta Doğu arasındaki **"Kürt"**, **"Kurden"** ve **"Kürder"**[110] vb. isimli yerleşme ve coğrafya adlarını, Orta Asya'dan Orta Doğu'ya göç eden Kürtlerin hatıraları arasında saymak gerekmektedir.[111]

İbn Hurdazbih başka ilgi çekici bilgiler de vermektedir. **"Kürtlerin Fâris'teki Yerleri (Zümum)"** başlığı altında saydığı dört tane Kürt yerleşmesinden biri, ***Sûrân*** adını taşır ve Şiraz'dan 7 fersah[112] (yaklaşık 35 km) mesafededir.[113] Yani ***Sûrân***, Zağros Dağları'nın doğusunda kalmaktadır.

Burada dikkat çeken husus şudur: Bugün Kürt topluluklarından biri **"Soran"** adıyla anılmakta ve Irak'ın kuzeyinde Zap suyunun güney kısmında yani Zağros Dağları'nın batısında kalmaktadır. İki ismin aynı olması ve bu bölgeler ile toplulukların Kürt olarak adlandırılması oldukça önemlidir. Önemlidir; çünkü bu kayıtlar ve eldeki diğer bilgiler, Kürtlerin hareket (göç) yönünün doğudan batıya, yani Yenisey boylarından Orta Doğu'ya doğru geliştiğini göstermektedir.

---

[109] İbn Hurdazbih, ***aynı eser***, s.159

[110] **Kürder:** Harezm bölgesinde bir şehirdir. İbn Hurdazbih eserinde Harezm ve Kürder'i yanyana zikretmiştir. Bkz.: İbn Hurdazbih, ***aynı eser***, s.106

[111] Detaylar için bkz.: Ali Rıza Özdemir, Kart-Kurt Sesleri Arasında Kaybolan Gerçek: Kürtler ve Türklük, s.65 vd.

[112] **Fersah**, 12.000 adıma veya 4 saatlik yola denk geldiği kabul edilen eski ölçü birimidir. Eskiden kullanılan, yaklaşık olarak beş km. tutan bir uzunluk ölçeği. *BSTS / Tarih Terimleri Sözlüğü*

[113] İbn Hurdazbih, ***aynı eser***, s.49-50

Bunu destekleyen başka bilgiler de yok değildir. Mesela Mesûdî tarafından kaydedilen en eski Kürt aşiretlerinden birinin adı **"Kikan"**dır. Tarihî kayıtlara göre, 6. yüzyılda Baykal Gölü'nün batısında yer alan **"Kik-u"** adlı bir Türk oymağı, Türk hakanı Muku Han tarafından egemenlik altına alınmıştır.[114]

Kürtlerin Orta Doğu'daki varlığını, ilk defa ve itiraza mahal bırakmayacak şekilde Arap-İslâm akınlarından sonra, çevrelerini keşfeden Arap-Müslüman coğrafyacıların tuttuğu kayıtlardan öğreniyoruz. İlk kaynaklarda dağınık şekilde yaşayan küçük topluluklar için kullanılan Kürt kelimesi, dikkat çekici şekilde diğer kavimlere mensup göçebeler için de kullanılmıştır.[115]

Peki, ***Orta Doğu'da Kürt kimliği nasıl oluşmuştur?***

Bu sorunun cevabını yine, Kürtlerden ilk bahseden Arap ve Fars kaynakları vermektedir. Kürt etnik kimliğinin oluşması hakkında ilk önemli bilgiler, Arap-Müslüman coğrafyacı Mesûdî tarafından kaydedilmiştir. Mesûdî, 947 yılında tamamladığı **"Murûc'üz-Zeheb" (Altın Bozkırlar)** adlı eserinde[116] Kürtlerin kökenleri hakkında ortaya atılan değişik görüşleri aktarmıştır. Bunlar özetle şunlardır:

1-Rebia b. Nizar b.Maad b. Adnan b. Bekr b. Vail'in soyundan gelmektedir. Kürtler, diğerlerinden (Araplardan) ayrılarak **dağlara ve vadilere çekildiler**. Acem ve Farsların şehirlerine yakın yerlere komşu oldular ve **dillerini değiştirdiler**. Öyle ki, **her Kürt aşireti başka bir Kürtçe ile konuşmaya başladı.**

2-Mudar b. Nizar'ın soyundan gelmektedirler.

3-Kürd b. Merd b. Sa'sa'a b. Hevazin'in oğullarındandır. Gassanoğullarıyla çıkan olaylar sonucunda bunlardan ayrıldılar.

4-Rebia b. Mudar'ın oğullarıdır. **Su ve mera aramak için dağlara çıktılar** ve orada Arapça olan dillerini komşu halkların **dilleriyle değiştirdiler**.

---

[114] Mahmut Rişvanoğlu, ***aynı eser***, s.20

[115] Detaylar için bkz.: Ali Rıza Özdemir, ***aynı eser***, s.79 vd.

[116] C. Brockelmann, ***"Mesudi"***, İA

Bunlardan başka Mesûdî, Kürtlerin kökenleri hakkında -kabul etmek mümkün olmasa bile- iki tane efsane aktarmıştır:

1-Davut oğlu Süleyman'ın mülkünü çalan münafık **şeytanlar,** onun cariyeleri ile cinsel ilişki kurdular. Allah, Süleyman'ın mülkünü geri verip şeytandan hamile kalan cariyeleri gönderdi. Süleyman da bu cariyelerin **dağlara ve vadilere** sürülmesi emrini verdi. Kürtler işte bu cariyelerin çocuklarından çoğalmıştır.[117]

2-Dehhak'ın omuzlarında iki yılan çıkar. Bu iki yılan insan beyni ile beslenmezlerse acı verirler. Bu yüzden Dehhak, Farslardan birçok insanı ortadan kaldırdı. Dehhak'ın veziri her gün bir insan, bir de koyun öldürüp beyinlerini karıştırarak yılanları beslemeye başladı. Vezir, kurtulanları dağlara gönderdi. İşte bu **dağlara kaçanlar, vahşileşti ve çoğaldı**lar. Bu şekilde oluşan Kürtler, daha sonra değişik gruplara ayrıldılar.[118]

Bu aktarımları yapan Mesûdî, bazı rivayet ve efsanelerle Kürtlerin Arap kökenli olduğunu savunmaktadır. Dikkat çeken bir diğer husus da, bazı Kürt aşiretlerinin efsaneler dışında kalan köken iddialarına sahip çıkmalarıdır. Yani Arap kökenli olduklarını bilmeleridir.[119]

Mesûdî, Kürtlerin yaşadığı alanlar hakkında da bilgi vermektedir. Buralar Batı İran ile İran-Irak sınırının güney kesimlerinde yoğunlaşmaktadır. Mesûdî'nin verdiği bilgilere göre Kürtler, Musul, Suriye ve Güney Azerbaycan'da da adacıklar hâlinde dağılmışlardır.[120]

Mesûdî'nin aktarımları ne kadar farklı olursa olsun, gerçek ile efsane ne kadar iç içe geçmiş olursa olsun, bütün aktarımlarda birkaç belirgin öğe öne çıkmaktadır:

---

[117] Şüphesiz bu aktarımların bilimsel bir değeri yoktur. Ancak dönemdeki **"Kürt"** kimliğindeki **"dağlı"** ve **"sert"** karektere vurguyu ifade etmesi bakımından önemlidir.

[118] Bütün aktarımlar için bkz.: Mesûdî, Altın Bozkırlar, Selenge Yayınları, İstanbul, 2004, s.191-192

[119] Mesûdî, ***aynı eser***, s.192 vd.; V. Minorsky, ***"Kürtler"***, İA

[120] Mesûdî, ***aynı eser***, s.192-193

1-Dağlar ve vadilerde yaşamaları.
2-Arap veya Fars kökenli oldukları.
3-Dillerini değiştirdikleri.

Mesûdî'den az sonra İslâm coğrafyacısı **Muhammed İbn Havkal** (ö. 977) da, Kürtlerin Arap kökenli olduğunu söylemektedir. Ona göre Kürtler, Musul gibi şehirlerin sakinleri idiler ve **"bedevi"** bir hayat yaşamaktaydılar.[121]

Kürtlerin kökeni hakkında ilk bilgilerden biri de **Firdevsî** tarafından yazılan ***Şehname*** isimli eserde verilmiştir. Firdevsî'nin (934-1020) ilk insandan Sasanilerin yıkılışına kadarki olayları açıklamak üzere yazdığı ve 999 yılında tamamlayarak Gazneli Türk Devletinin hükümdarı **Sultan Mahmut**'a sunduğu meşhur Şehname'de, **Dahhak** efsanesi uzun uzun anlatılır. Firdevsî, devamında şunları söyler:

> "Aşçıların bu manzara karşısında ciğerleri sızladı. Gözleri kanlı yaşlar ve kafaları kinle doldu.
> Yeryüzü padişahının bu zalimce işine şaşarak bakıştılar.
> Ve ikisinden birini öldürmekten başka çare göremediler.
> Bir koyunun beynini çıkarıp öldürdükleri gencin beyni ile karıştırdılar.
> Ötekinin canını bağışlayarak ona: *"Git, bir yerde gizlen, canını kurtar!*
> ***Mamur şehirlerde yaşama. Bundan sonra senin yaşayacağın yer, dağlar ve ovalardır."*** dediler.
> Onun kafası yerine değersiz koyun kafasından yılanlara yiyecek yaptılar.
> Bu suretle, her ay otuz genç canlarını kurtarıyordu.
> Zamanla **kimin nesi oldukları belirsiz olan bu gençlerin** sayısı iki yüzü buldu.
> Aşçı her gün birkaç **keçi ve koyun ovaya salar**, bunlara gönderirdi.
> İşte **bugünkü Kürt kavminin aslı bunlardan türemiştir** ki, bunlar mamur şehir nedir bilmezler.
> Bunların **evleri, çöllerde kurulmuş çadırlar**dan ibarettir. **Kalplerinde hiç Tanrı korkusu yoktur**."[122]

[121] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.36-37
[122] Firdevsi, Şehname, MEB Yayınları, Ankara, 1992, I/104-108

Görüldüğü üzere Kürt kimliğinin oluşumunda coğrafi faktörler Firdevsî tarafından da ifade edilmiştir. Bütün kaynaklar gibi, Firdevsî de Kürt kimliğinin oluşumunda **"dağ"** faktörüne dikkat çekmektedir. Bu dağlı kimlik, kaynaklarda adeta Kürt kimliği ile özdeşleşmiş, Türkiye'de[123] ve Orta Doğu'da[124] yakın zamana kadar kesintisiz şekilde ulaşmıştır.

Firdevsî'de dikkati çeken ikinci husus, Kürtlerin ekonomik faaliyetleri ile yerleşme şekillerine yapılan vurgudur. Evlerinin çöllerde kurulmuş çadırlar olduğu, ekonomik faaliyetlerinin ise küçükbaş hayvancılığa (koyun, keçi) dayandığı bilgisi son derece önemlidir. Çünkü yakın zamana kadar Kürt aşiretleri bu geleneksel yaşam ve ekonomi tarzını yaşatmışlardır.[125] Kürtlerin hayvan sürülerine sahip olduğu, dönemin başka kaynaklarında, mesela el-Belâzurî tarafından, da aktarılmaktadır. **Ülkelerin Fetihleri**'e göre, Hemezan,[126] ed-Dînever[127] ve Azerbaycan sınırında bulunan **"Sîser"** adlı otlak ile çevresinde hayvan sürülerini beslenmek maksadıyla Kürtler ve başkaları bu otlakta bulunuyorlardı. Hatta Halife el-Mehdî'nin hayvanları ve koyunları bile buradaydı.[128]

---

[123] Bu çalışmadaki **Giriş** bölümüne bakınız.

[124] İran'ın batısında, Zagros Dağlarında yaşayan ve Kürt topluluklar içinde sayılan Bahtiyariler, hâlâ İran kentlileri tarafından **"dağ ayıları"** olarak adlandırılmaktadır. Bkz.: William A. Haviland-Harald E. L. Prins-Dana Walrath-Bunny McBride, ***aynı eser***, s.348. Dünyanın birçok yerinde toplumlar birbirlerine küçük düşürücü ve aşağılayıcı lakaplar takarlar. Çirkin bir yakıştırma olmakla birlikte, konuyla ilgili olduğu ve Kürt kimliğindeki **"dağlı"** özelliği ifade ettiği için buraya aldık.

[125] Bu çalışmadaki **Aşiretler** başlığına bakınız.

[126] **Hemezan (Hamedan):** İran'ın batısında yer alan bir eyalet.

[127] **Dinever:** Hemedan ile Kirmanşah arasında bulunan şehir.

[128] El-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, Çev: Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.444

Resim: Küçükbaş hayvancılık Kürt aşiretlerinde günümüze kadar gelen ekonomik bir faaliyettir. Yüksekova-Mergezer yaylasında küçükbaş hayvanlar ağılda.[129]

Üçüncü olarak, Kürt kimliğinin oluşumundaki karma yapı dikkati çekmektedir. Daha önce Mesûdî'nin de dikkat çektiği bu husus, Firdevsî tarafından ***"kimin nesi oldukları belirsiz olan bu gençler"*** şeklinde ifade edilmiştir.

Son olarak dikkatimizi çeken nokta, Kürt kişiliği ile ilgili olarak kurduğu cümledir: ***"Kalplerinde hiç Tanrı korkusu yoktur."*** Dağların ve çöllerin yani yerşekillerinin ve iklimin ortaya çıkardığı zor yaşam koşullarının, insan karakteri üzerindeki etkisi yahut daha doğru bir ifade ile Kürt topluluklarının coğrafyaya uyum stratejileri eskiden beri coğrafyacıların dikkat çektiği bir husustur.

Mesûdî'den itibaren, **"dağlılık"**, **"sert karakter"** ve **"birden çok halktan türedikleri"** hususları neredeyse bütün kaynakların ortak dili olmuş, belki de bunlar, sayısız kere tekrarlanmıştır. Özellikle bölgede Kürtlerle çetin mücadelelere girişen gayrimüslim gruplara ait belgelerde bu vurguların zirve yaptığı görülmektedir.

Dönemin kaynaklarından birkaç örnek vermekle yetinelim.

129 http://www.panoramio.com/photo/50654692

Mesela, **İbni Rüşt** (1126-1198) Avrupa'daki göçebe Lombart topluluklarının yaşama şeklini anlatırken *"aynen Kürtler gibi"* yaşadıklarını söylemiştir.[130]

İbni Cübeyr, 1183 yılında yazdığı **"Endülüs'ten Kutsal Topraklara Seyahat"** adlı eserinde Harran, Halep ve Diyarbakır'ı geçtikten sonra Musul'da Kürtlerle karşılaştıklarını yazmıştır. Sonrasını ondan dinleyelim:

> "Musul'dan Nasibin ve Düneysar kentine kadar bu yörenin baş belası Kürtlerin saldırısına karşı pür-dikkat ve endişeli bir halde öğlenin ilk saatlerine kadar yola devam ettik. Bu **Kürtlerin yol kesmek ve yeryüzünde fesat çıkarmaktan başka işleri yoktur.** Bu yöreye yakın **geçit vermez dağlarda yaşarlar.**"[131]

12. yüzyılda Afganistan Kürtlerinden olan ve Farsça şiirler yazan **Ebul Hasan Ali bin Muhammed el-Hazani el Logeri** de Kürtlerin *"yabani ve doğal hayatın güzelliğini bırakamayacağından"* söz etmiştir.[132]

Resim: Zağrosların bir kolu 4409 m yüksekliğindeki Dena Dağı. Ön tarafta bir köy yerleşmesi görülüyor.[133]

---

[130] M. Abdulhalûk Çay, Her Yönüyle Kürt Dosyası, Ankara, 2008, s.292

[131] İbni Cübeyr, Endülüsten Kutsal Topraklara Seyahat, Selenge Yayınları, İstanbul, 2003, s.176

[132] Selim Temo, Kürt Şiîri Antolojisi, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2007, s.LVI

[133] http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b8/Dena_Mountain-Iran-Mar2012.JPG

Bugünkü Kürt etnisitesinin Orta Doğu'da ilk defa Zağros Dağları'nda ortaya çıktığını biliyoruz. Bu konu hem dönemin kaynaklarında açıkça ifade edilmiş hem de çağdaş araştırmacılar tarafından defalarca tekrarlanmıştır. Doğal olarak biz de bu çalışmamızda Orta Doğu'daki Kürt kültür bölgesini, Kürt kimliğinin etnik ana vatanını Zağros Dağları olarak kabul ediyoruz.

Dağlık alanlar, insan yaşamını esas itibariyle zorlaştırır ve insanlar yaşadıkları ortama uyum sağlamak için değişik stratejiler geliştirirler. Düşünce güçleri başta olmak üzere çaba ve emeklerinin büyük kısmını bu uğurda harcarlar.

Birinci olarak, yükseklik arttıkça sıcaklık azalır. Sıcaklık azalınca zaten orta kuşakta bulunan bu dağlık alanlarda tarımsal faaliyetler kısıtlı, hatta bir noktadan sonra imkânsız hâle gelir. Çünkü uzun ve soğuk geçen kış mevsimi, yaz aylarının serin havası, dağlık bölgelerde sınırlı sayıda tarım ürününün yetişmesine izin verir. Her ne kadar bazı derin vadiler boyunca oluşan mikroklima alanlarında ürün çeşitliliği nispeten artsa da bu durumun ekonomiyi güçlü şekilde etkilemesi beklenmez. Hayvancılık faaliyetleri ise, dağlık alanlarda yapılması daha kolay olan küçükbaş hayvancılıkla sınırlı kalır. Büyükbaş hayvanların hantal yapısı, dağlık alanlara ve göçebe yaşama uyumda zorluk çıkarır. Atlar ve katırlar, dağlık alanlarda sürüler hâlinde değil sınırlı sayıda beslenir; çünkü ulaşımda önemli işlevleri vardır.

İkinci olarak, dağlık alanların bozuk, engebeli, fazla eğimli olması insan yaşamında ve faaliyetlerinde aşılması zor sorunlar yaratır. Öncelikle engebeli ve eğimli yapı, tarımsal faaliyetlere izin vermez; çünkü eğimli arazide toprağın tutunması zordur. Diğer taraftan tarım, öncelikle insanın rahat hareket edebileceği, işleyeceği bir yeryüzü ister. İnsan toprağı kolayca işleyebilmeli, ürünün bakımını kolayca yapabilmeli ve hasadını da yine kolayca toplayabilmelidir. Zaten zor bir uğraş olan tarımın, başka zorluklara tahammülü yoktur.

Üçüncü olarak, dağlık alanlar önemli kültür ve medeniyet merkezlerine uzaktır. Burada kullanılan uzaklık kavramı, sadece fiziki uzaklığı değil, psikolojik uzaklığı da ifade etmektedir. Dağlık alanlarda yaşayan ve medeniyet merkezlerine uzak olan topluluklar, yazılı kültüre de uzak kalırlar. Zor olan yaşam koşullarında temel ihtiyaçlarını üretmek yahut karşılamak zaten enerjilerinin büyük bölümünü tüketir. Doğaya uyumları enerjilerinin büyük kısmını emdiğinden bunların kendi yazılı kültürlerini üretip geliştirmesi beklenmez. Dolayısıyla bu tür topluluklarda yazılı kültürün üretilmesini ve üstün sanat eserlerinin ortaya konulmasını beklemek yanlış olur. Bu tür topluluklar, başka özellikleri ile dikkat çekerler: **Sözlü kültür.** Kürtlerde de sözlü kültür son derece gelişmiştir. Şüphesiz Kürtlerde yazılı kültür yerine sözlü kültürün gelişmiş olması, estetik değerlerin de gelişmediği anlamını taşımaz; çünkü bizatihi kültürün kendisi bir estetik değeri ifade eder. Kültürü üreten toplumun, her detaya verdiği anlam farklıdır ve bunlar son derece önemlidir. Her toplum gibi Kürtlerin de maddi ve maddi olmayan kültürel unsurlarında ayrı bir incelik, ayrı bir estetik, ayrı bir değer bulunmaktadır.

Kürtlerde sözlü kültürün zenginliği konusunda **Blau,** şöyle demektedir:

> "En yoksul aşiretler bile türkü ve ezgiler bakımından zengindir. Onların savaşlara ilişkin kısa hikâyeleri, yalnız göçleri sırasında kayalık boğazlarda durdukları zaman çınlamaz. Bu türküleri söyleyen kişi, vadilerdeki yerleşik Kürtleri de sürükler; akşamları çevresine erkekleri toplar, onları savaşçı eski kahramanlarla ilgili şarkılarla büyüler ya da aşkı, ayrılık acısını dile getirir."[134]

[134] Basil Nikitine, Kürtler, Örgün Yayınları, İstanbul, 2008, s.265

Merhum **Ziya Gökalp**, şehir kültürü ile kırsal kültür arasındaki farkı ve toplumlar üzerindeki etkisi hakkında şunları söylemektedir:

> "Türkler, çoğunlukla şehirlerde toplandıkları gibi, bu Türklük merkezlerine gelen Kürt aileleri de Türkleştirmektedir."[135]
> "Türkler şehir medeniyetine daha kabiliyetli olduklarından şehirler Türklük merkezi halini almakla beraber, oralara gelen Kürtleri de Türkleştirmektedir. Köylerde ve çadırlarda yaşayan Türkmenler ise, sahra medeniyetinde daha kuvvetli bulunan Kürtlüğe asimile olmaktadırlar."[136]

Dağlık alanlar, vadilerle adeta parçalandığı için toplulukların kendi aralarındaki iletişimlerinde de sorunlar yaratır. Ulaşımın güç olması, doğal olarak iletişimi de zorlaştırmakta ve ovalık alanlara nispetle kültürleşmeyi en alt düzeye çekmektedir. Kültürün üretiminde ve gelişmesinde doğal etkenler kadar kültürel etkenlerin de rolünü unutmamak gerekir. Kültürleşmenin en köklü ve belki de en pratik yolu olan çapraz evlilikler, bütün koşulları eşitlediğimiz takdirde, dağlık sahalarda daha sınırlı kalmaktadır.

Bütün bu zorluklar, yani dağlık sahalarda yaşayan toplulukların temel ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak durumda olmaları, alternatif faaliyetleri gündeme getirmiştir. Kürtlerin yaşam bölgesinde bu alternatif faaliyetlerden biri, eşkıyalık olarak tezahür etmiştir. Hatta denilebilir ki, eşkıyalık bu faaliyetler arasında açık ara öne çıkmıştır.

Kürt aşiretlerinin önemli bir kısmının eşkıyalık yaptığı değişik kaynaklarda kaydedilmiştir. Hatta eşkıyalık yapmak, sonradan ekonomik bir zorunluluğu aşmış, bir övünç ve üstünlük kaynağı sayılmıştır. Geçtiğimiz yüzyıla kadar sadece eşkıyalık ve vurgunlarla geçimini sağlayan İran'daki **Hemavend** aşiretinin mensupları, birkaç nesil sonra bile dedelerinin bu özelliği

---

[135] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.133
[136] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.134

ile övünüyorlardı. Ayrıca yakın zamana kadar Kürtler arasında yapılan bir ayrıma göre Kurmaçlar, **Ak Kurmanç** ve **Kara Kurmanç** olmak üzere ikiye ayrılırdı. Ak Kurmançlar devletlerle işbirliğine giden ve itaat eden aşağı tabaka, Kara Kurmançlar ise başına buyruk yaşayan ve eşkıyalık yapan yukarı tabaka Kurmançlardı.

Pekâlâ, dünya üzerinde dağlık alanlarda yaşayan her topluluk eşkıyalık mı yapmıştır? Mesela Karadeniz kıyıları boyunca uzanan dağlarda yaşayan topluluklar, neden eşkıyalık yapmamıştır? Zağros Dağları ile neredeyse aynı enlem üzerinde bulunan Atlas Dağları'nda veya Himalayalarda da insanlar eşkıyalık yaparak mı geçimlerini sağlamışlardır? Peki ya Maya, İnka ve Aztek gibi özgün medeniyetlerin beşiği olan dağlara ne demeli?[137] Hatta o kadar uzağa gitmeyelim. Zağros Dağları ve çevresinde yaşayan Arap ve Fars topluluklar da eşkıyalık yapıyor muydu?

Burada karşımıza jeopolitik fakat en önemlisi kültürel coğrafya çıkmaktadır.

Öncelikle jeopolitik bakımdan Zağros Dağları güçlü medeniyetlerin kesişme noktasındadır. Arap, Fars ve Türk medeniyetlerinin elinde sıklıkla yer değiştiren ve tarih boyunca *-neredeyse belli aralıklarla-* önemli savaşların yaşandığı bu sahada yaşayan aşiretler, her dönem savaşa ve mücadeleye hazırlıklı olmak durumunda kalmıştır. Savaş ve mücadele, her zaman dinç ve zinde kalmalarını sağlamıştır. Çünkü bunun aksi bir durum, bir aşiret için yok olmakla eşdeğerdir.

Diğer taraftan İpek Yolu gibi tarihî ve önemli ticaret yollarının Zağros Dağları'ndan geçmesi de (Tahran-Bağdat hattı) eşkıyalık faaliyetlerini teşvik eden bir başka kültürel faktör olarak

---

[137] İşte burada etnik coğrafyanın büyüleyici dünyası ile karşılaşıyoruz. Çünkü her etnik grup, mekânı farklı şekilde kullanır ve yaşadığı coğrafyaya benzersiz stratejilerle uyum sağlar. Bu durum, coğrafyacılara farklı tecrübeler, farklı dünyalar ve farklı anlamlar peşinde koşma olanağı verir. Dünyayı keşfetmek, benzersiz bir duygudur. Bu bakımdan benzer ekolojik/coğrafi şartlar altında, etnik kimliklerin sürdürülebilir bir hayat için ürettiği farklı stratejileri, insanlık namına bir kazanım ve zenginlik saymak gerekir.

karşımıza çıkmaktadır. Nitekim dönemin kaynaklarında Kürtlerin kervanların yolunu kestiklerine ve *"tek işlerinin"* bu olduğuna dair yakınmalar mevcuttur.[138] Benzer bir durum, Afganistan'ın batısında bulunan Gur bölgesinde görülmüştür. İbn-i Esir'in bildirdiğine göre *"Gur toprakları Gazne'ye komşu idi. Gurlular yol kesiyor ve yollardan emniyeti kaldırıyorlardı. Yurtları korkunç ve dağlık bir bölgede, dar ve yüksek geçitlerde yer alıyordu. Yol kesip soygun yaptıktan sonra buralara gelip kapanıyorlar ve yollarının zorluğundan istifade ediyorlardı."*[139]

Tarihî kaynaklardan savaşlarda yenilen birçok asker atığının Dersim bölgesine sığındığını biliyoruz. Nitekim Otlukbeli Savaşı'nda yenilen Akkoyunlu askerlerinden arta kalanlar ile Celalettin Harzemşah ile bölgeye gelen askerlerin Dersim Dağlarına sığındığı bir vakıadır. Sadece savaşmayı bilen ve işi askerlik olan bu insanların, bölgedeki eşkıyalık olaylarını tetikledikleri muhakkaktır. Acaba Zağros Dağları için de böyle bir ihtimal düşünemez miyiz? Zağros Dağları'na savaş atıklarının yerleşmesi ve eşkıyalık faaliyetlerini teşvik etmesi ve hatta bunu bir geçim kapısı hâline getirmesi ihtimali, dikkatlerden kaçırılmamalıdır.

Bu ihtimal bir yana bırakılsa bile, ekolojik baskının yanında Kürt aşiretlerinin savaşa hazır bulunmalarının ve bölgeden geçen ticaret kervanlarının, eşkıyalığı alternatif bir ekonomi olarak gündeme getirdiği muhakkaktır. Kürtlerin eşkıyalık ile özdeşleşen ünleri, Moğol sarayına kadar ulaşmıştı. **Münge Han**, Mezopotamya ve Mısır'ı ele geçirmek için görevlendirdiği Hülagu'ya, gönderdiği fermanda şöyle buyuruyordu:***"Lorların ve***

---

[138] İbni Cübeyr, ***aynı eser***, s.176

[139] İbnü'l-Esir, El-Kâmil Fi't-Tarih (Terc. İslâm Tarihi), Bahar Yay., İstanbul, 1986, 9/179. Gurlular ve eşkıyalık faaliyetleri hakkında detaylı bilgiler için bkz.: C. E. Bosworth, ***"Erken İslam Dönemi Gur Tarihi"***, Çev.: Abdulhalik Bakır, Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler, Ankara, 2008, 1/433 vd.

Kürtlerin kökünü kazı, eşkıyalıklarıyla seyyahları her daim tasalandıran kalelerini, Kardeh-Kuh ve Lembeh Şer'i yık." [140]

Kaynaklara baktığımızda Orta Doğu'da Kürt kimliğinin oluşumunda başka bir değişken daha karşımıza çıkmaktadır: **Farklı kökenler.** Kaynaklardan anlaşıldığına göre dağlık alanlarda yaşayan ve eşkıyalık yapan dolayısıyla ortak bir yaşam biçimini paylaşan topluluklar, diğer toplumlar tarafından Kürt olarak isimlendiriliyordu. İlginçtir, dönemin Arap kaynaklarında Kürt kelimesi, bugün kökenleri kesin olarak bilinen değişik etnik gruplar için de kullanılmıştır. Örneğin Horasan'daki Halaçlar dâhil buradaki birçok Türk oymağı, göçebe oluşlarından hareketle Arap kaynakları tarafından **"Ekrâd-Kürtler"** olarak adlandırmışlardır. İstâhrî de Halaçları göçebeliklerine bakarak Kürt olarak tanıtmıştır.[141] Harzemşahlar çağında Akhun topluluklarından Mugan Türkmenlerine de **"İskân edilmemiş Kürtler"** denilmiştir.[142] Martin van Bruinessen, Kuzistan'da Arapça konuşan bir aşiretin bile o çağda **"Ekrâd"** olarak adlandırıldığını tespit etmiştir.[143] Yine bu dönemlerde İranlılar, göçebe Deylemliler'e **"Taberistan Kürtleri"**, göçebe Arap topluluklarına ise **"Suristan Kürtleri"** demişlerdir.[144] İbni Havkal, Kirman bölgesinde yaşayan Cufslar (Kufic) için de Kürt demiştir. Oysa Mukaddesî bunların Sindce konuştuğunu kaydetmiştir.[145] Arap kaynaklar da Azerbeycan'da Berdaa'da (Berde) **"Kürtler Kapısı"** denilen bir kapı vardır ki, bu kapının sadece göçebe Türkler tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir.[146] Türkmenler ve Kürtler, **İslâm sonrası Anadolu'ya ve Orta Doğu'ya tekrar geldik-**

---

[140] Wadia Jwaideh, Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökleri ve Gelişimi, İletişim Yay., İstanbul, 2009, s.43

[141] Mahmut Rişvanoğlu, ***aynı eser***, s.21

[142] Bahaeddin Ögel, Hakkı Dursun Yıldız, M. Fahrettin Kırzıoğlu, Mehmet Eröz, Bayram Kodaman, Abdulhaluk M. Çay, Türk Millî Bütünlüğü İçersinde Doğu Anadolu, Boğaziçi Yayınları, Ankara, 1992, s.76

[143] Martin v. Bruinessen, Ağa, Şeyh, Devlet, s.178-179

[144] V. Minorsky, ***"Kürtler"***, İA

[145] V. Minorsky, ***"Kürtler"***, İA

[146] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.37

lerinde Arap tarih kaynaklarında "Ekrâdu Türkmen" (**Türkmen Kürtleri**), "Ekrâda Türkmen" (**Türkmenli Kürtler**) anılmış ve "Gûzu'l-Ekrâd" (**Oğuz Kürtleri**) olarak bilinmişlerdir.[147]

Doğal olarak bu bilgiler, bizi başka bir yöne sevk etmektedir. Burada, Kürt kimliğinin oluşmasındaki ilk kaynakların temas ettiği bir diğer hususa, **"karma"** yapıya, ulaşıyoruz. Gerçekten de güçlü medeniyetlerin (Arap, Fars ve Türk) kesişme sahasında ortaya çıkan Kürt kimliği, bu güçlü medeniyetlerin güçlü izlerini taşımaktadır. Mesela Kürtlerin en önemli örgütlenme biçimi olan aşiretlerde kullanılan terimlerin neredeyse tamamı bu üç dile aittir. Fars, Arap ve Türk kültürlerini, Kürt kültüründen çıkardığımızda elde ettiğimiz sonuç, Kürt kimliğinin ne olduğunun veya olmadığının da cevabını verecektir. Elbette bu tespit, bir eksiklik yahut küçümseme değildir; Kürt kimliğinin oluşumunda fiziki ve kültürel coğrafya etkenlerinin doğurduğu doğal bir sonuçtur.

Kürt tarihi hakkında seçkin bir yere sahip olan Şerefname'de de konuyla ilgili ilginç bilgiler verilmiştir. Buna göre;

- Cezire (Cizre), Mirdasi (Eğil), Süleymani (Kulp), Ziraki (Mardin), Kilis, Hakkâri, Mahmudi (Van'ın güneyi), Sohran (Irak'ın kuzeyi), Erdelan (İran'ın kuzeybatısı) bey ve hâkimleri ***Arap***;
- Rojki (Bitlis) beyleri ***Sasani***,
- Kalhur beyleri ***İranlı*** (Destanlarda yer alan Giv'in oğlu Gürdarz),
- Süveydi (Genç) ve Pazuki (Eleşkirt) beyleri ***Bermek oğulları***,
- Çemişgezek ve Gelbaği beyleri ***Türk***'tür.[148]

Yakın zamanda yapılan modern çalışmalarda da bu konu gündeme taşınmıştır. Mesela **Minorsky**'nin iddiasına göre *"Sis-*

[147] Mehmet Bayraktar, ***aynı eser***, s.74
[148] Şeref Han, Şerefname, Çev. M. Emin Bozarslan, İstanbul, 1975, ilgili bölümler.

temli tetkikler, Kürt adı ile örtülen bir tabaka altında birçok eski kavimlerin varlığını ortaya çıkaracaktır."[149]

Resim: "Yörükân" taifesinden Cunanlı aşiretinde küçükbaş hayvancılık faaliyeti.[150]

Bruinessen'e göre ise Kürt aşiretlerinin örgütlenme biçimi **"Kürtlere has"** değildir; çünkü Kürt tipi bir sosyal teşkilatlanma yoktur. Kürt aşiretlerinin farklı kökenlerden gelmesi ortak bir teşkilatlanmaya imkân tanımamaktadır.[151]

Diğer taraftan Kürt kimliğinin oluşmasındaki bu karma yapı birçok araştırmacının, Kürt adının sosyoekonomik bir anlam ifade ettiğini ileri sürmesine neden olmuştur. Mesela daha en başında, Mesûdî bile ***her Kürt aşiretinin başka bir Kürtçe ile konuştuğu***nu ifade etmesine, hatta sonraki kaynaklarda Kürt adı altında toplanan bu aşiretlerin ***ancak tercüman aracılığıyla anlaştıklarının*** kaydedilmesine[152] rağmen benzer yaşam

[149] V. Minorsky, ***"Kürtler"***, İA
[150] http://www.cun-der.com/galeri.asp?galeriID=5&sayfa=36
[151] Martin v. Bruinessen, Ağa, Şeyh, Devlet, s.99
[152] Mesela Evliya Çelebi (1611–1668), 16 (on altı) kadar Kürtçeden bahseder ve ardından bunların birbirlerini ancak tercüman ile anladıklarını söyler. Bkz.: Evliya Çelebi Seya-

biçimine sahip bütün topluluklar **"Kürt"** adı altında toplanmıştır. Burada etnik kimliği tanımlamada yaşam biçimi, dilin ve diğer unsurların önüne geçmiştir. Bugün bağımsız kaynaklar tarafından Kürt olmadıkları açıkça anlaşılan Zazalar, Goranlar ve Lorlar gibi birçok topluluğun tarihî kaynaklarda Kürt olarak adlandırılmasının temel nedeni de budur.

---

hatnâmesi, Akide-Üçdal Neşriyat, Sad.: Tevfik Temelkuran-Necati Aktaş, İstanbul, 1986, 4/474

2. ETNİK BÖLGE: ZAĞROS DAĞLARI VE ÇEVRESİ

Etnik bölge şu soruların cevaplarını arar: *"Etnik gruplar coğrafi olarak nasıl dağılmıştır? Etnik kültür bölgeleri özel bir mekânsal karaktere sahip midir? Kültür bölgesi teması bu soruların cevabını bulmamıza yardım eder."*[153] Bu başlık, Kürt toplumunun yapısını, ekonomik faaliyetlerini ve mekânda dağılışlarını konu edinmektedir.

Bugün Orta Doğu'da karşımıza çıkan Kürt kimliğinin Zağros Dağları'nın coğrafi (fiziki ve kültürel) şartları altında oluştuğu muhakkaktır. Yenisey Nehri boylarında ve Macaristan'da görülen Kürt kimliklerinin oluşumunda da coğrafi şartların etkinliğinden bahsetmek önemli bir öngörü sayılmaz. Kaynaklardan aynı ortak kökene dayandığı anlaşılan bu üç farklı kültür bölgesinde tezahür eden Kürt kimliklerinin benzerlikleri veya farklılıkları sistemli araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılabilir. Ancak bu çalışma, sadece Orta Doğu'daki Kürt kimliği ile ilgilenmektedir.

Kürtlerin kadim örgütlenme biçimleri aşiretlerdir. Konuyla ilgili ilk sistemli bilgileri veren Arap coğrafyacıları da Kürtlerin aşiretler şeklinde örgütlendiğini ifade etmişlerdir. Daha da iyisi, bu kaynakların bir kısmında Kürt aşiretlerinin isimleri ve yaşam bölgeleri kaydedilmiştir. Bununla birlikte Kürt aşiretlerinin örgütlenme biçimleri ve içyapıları, mekânla ilişkileri hakkındaki bilgiler son derece yetersizdir. Dolayısıyla Kürt aşiretlerinin

---

[153] Terry G. Jordan-Bychkov&Mora Domosh, ***aynı eser***, s.145

örgütlenme biçimlerini ve mekânla ilişkilerini daha geç dönemlere ait kaynaklara, hatta bazı yerlerde mevcut duruma dayanarak incelemek zorundayız.

Resim: Uzaydan Zağros Dağları[154]

Zağros Dağları'ndan çevreye doğru, en azından daha batıya; Irak, Anadolu ve Suriye'ye doğru yayıldığı görülen Kürt topluluklarının toplumsal örgütlenmesi oldukça karışıktır ve kesin bir şekilde standarda bağlamak mümkün değildir. Konuyla ilgilenen birçok kişinin de ifade ettiği gibi, birçok aşirette örgütlenmeye ait terimlerin önemli kısmı aynı olmadığı gibi, aynı olan terimlerin karşıladığı anlamlar da farklılık arz etmektedir. Daha da önemli olan nokta şudur ki, bu terimlerin birkaçı (mal: aile gibi küçük birimleri ifade edenler) hariç, hiçbiri Kürtçe değildir; ezici çoğunluğu Türkçe, Arapça ve Farsçadır.

[154] http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/01/Zagros_1992.jpg

2.1. Kürtlerde Toplumsal Örgütlenme

Günümüze kadar Kürtlerin toplumsal örgütlenmesi hakkında birçok araştırma yapılmıştır.

1885 yılında yaptığı bir çalışmada Ermeni Mirahoryan Kürtleri üç farklı tabakaya ayırmıştır:

1-Yönetici olan soylular yani torunlar,

2-Göçebeler,

3-Köylüler.[155]

1876 yılında Srvandztiants da Kürtleri üç sınıfa ayırmıştır:

1-Torun: Soylular,

2-Gulam: Beyin silahlı askerleri,

3-Reaya: Çalışanlar.[156]

1898 yılında A. Arekelan'ın çalışmasında Kürtler dört sınıftır:

1-Avam: Çalışan reaya,

2-Beyin silahlı uşakları,

3-Askeri kast olan beyler, ağalar,

4-Din adamları.[157]

Bununla birlikte yapılan bütün çalışmaların kahir ekseriyetinde Kürtlerin göçebe ve yerleşik olmak üzere iki temel unsurdan meydana geldiği ifade edilmiştir: **Kurmançlar ve aşiretler.** Bu unsurların, ekonomik faaliyetleri ile karakter ve antropolojik özelliklerinin farklı olduğu iddia edilmiştir. Hatta birçok araştırmacıya göre, bunlar ayrı ırklardır ve farklı soylardan gelmişlerdir.

Aşiret örgütlenmesi karışık olmakla birlikte Kürtlerde sosyal tabakalaşma ve sosyal katmanlar açık şekilde görülmektedir.

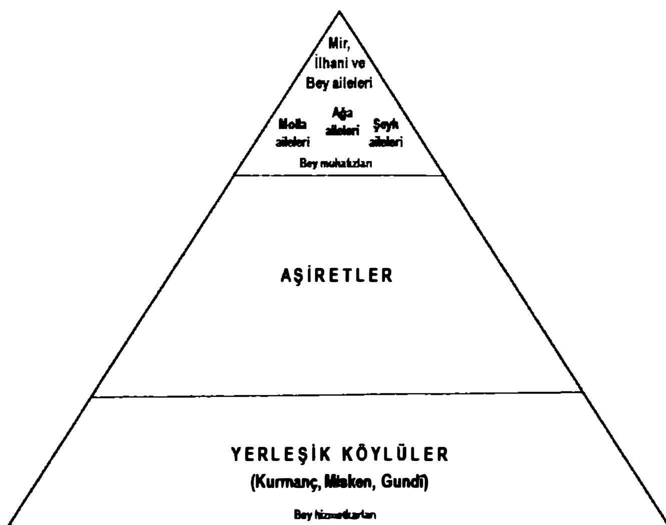
Ben, Kürt toplumunu ana hatlarıyla üç ana katmandan oluşan bir piramide benzetiyorum. En tepede yönetici aileler ile din adamları, ortada aşiretler ve en altta ise Kurmanç ve Misken gibi isimlerle anılan köylüler bulunmaktadır.

---

[155] Basil Nikitine, ***aynı eser***, s.245

[156] Basil Nikitine, ***aynı eser***, s.245

[157] Basil Nikitine, ***aynı eser***, s.245

Şekil: Kürtlerde toplumsal tabakalaşma. (*Piramitteki oranlar farazidir.*)

Bu piramidin en tepesinde **Mir, Bey** veya **İlhani** denilen yerel hükümet aileleri bulunmaktadır. Bunlar daha çok konfedere olmuş aşiretlerin gücünü arkasına alan ailelerden oluşmaktadır. **Aşiret ve köy ağaları** ile **aileleri** yine piramidin üst kısmında yer almaktadır. Dini sınıfı teşkil eden **şeyh** ve **molla aileleri** de piramidin üst kısmındadır. Ağalar ile din adamlarının mevkisi aşiretten aşirete, bölgeden bölgeye değişkenlik göstermekle birlikte söz konusu gruplar piramidin üst kısmına dâhil edilmelidir. Aşiret mensubu olan ve beylerin muhafızlığını yapan bazı silahlı birlikleri de, daha dezavantajlı olmalarına rağmen, buraya dâhil etmek mümkündür.

Piramidin ortasında ve merkezinde aşiretler bulunmaktadır. Aşiretler koşullara göre ortak bir atadan türeyerek çoğalabilir yahut farklı atalardan türemiş küçük gruplar, avantajlarını birleştirmek üzere bir araya gelerek yeni bir aşiret oluşturabilirler. Ancak Zaza ve Kürt adı altında toplanan aşiretler, genel olarak konfedere olma eğilimi taşırlar. Koşullara göre değişik aşiretler

dayanışmak durumunda kaldıkları için bir araya gelirler. Bu dayanışma, koşulların zorlamasına göre konfederasyondan birleşmeye kadar uzanan bir seyir izleyebilir. Önemli dayanışma şekillerinden biri de, aşiret arasında çıkan bir çatışma sonucunda kopan (perakende olmak) bir kolun, aşiret adını koruyarak başka aşiretlerin himayesine girmesidir. Buna güzel bir örnek olarak Viranşehir'deki Millî **"kabilesi"**[158] verilebilir. Millîlerin örgütlenmesi **Ziya Gökalp**[159] tarafından şu şekilde verilmiştir:

VİRANŞEHİR MİLLÎ KABİLESİ					
Asıl emareler	**Tabii emareler**				
(Yedi Mühür Sahipleri)	***Şafî ve Kurmanç olanlar***	***Yezidi ve Kurmanç olanlar***	***Arap olanlar***	***Zaza olanlar***	***Türk olanlar***
Hıdrekan	Mendan	Şerkiyan	Avdan	Mehel	Türkân
Hacikan	Seyyidan	Dınnan	Mirake		
Sinkan	Bergühan		Hadidi		
Güran	Alreşan				
Cimikan	Kejan				
Cebikan	Nasıran				
Kümnakşan	Dodkan				
	Cemaldinyan				
	İzolan				
	Çuvan				
	Şeyhan				
	Metinan				

Piramidin en alt kısmında ise Kurmanç yahut Misken gibi farklı adlarla anılan yerleşik köylüler bulunmaktadır. Kürt toplumunun en dezavantajlı kesimini de bunlar teşkil etmektedir.

---

[158] Ziya Gökalp, aşiret yapılanmasının en üst birimini **"kabile"** olarak ifade etmektedir.
[159] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.37-38

Bey ailelerinin özel işlerini gören hizmetkârları da piramidin en altına yerleştirmek mümkündür.

2.1.1. Torunlar ve Din Adamları

Kürtlerde toplumun en tepesinde yönetici aileleri bulunur. Yönetici ailelerin genel adını *"soylu"* anlamına gelen **"torun"** kelimesi karşılar.[160]

Kürt toplumunun en tepesinde **Mir, Bey** veya **İlhani** denilen yönetici aileler yer almaktadır. ***"Mir"*** ve ***"İlhani"*** sıfatları genellikle konfedere aşiretlerin üst yöneticisine verilen bir isimken, ***"bey"*** bazı yerlerde bir aşiretin yöneticisi için de kullanılabilmektedir.

Aşiret reislerinin genellikle asil bir soydan geldiğine inanılır ve **"Begzâde"** olarak bilinirler. Klan-kabile reisleri ise ağa olarak adlandırılır. Bey ile ağa arasındaki temel fark, beyin eğitimli, ağanın eğitimsiz olmasıdır.[161]

Nikitin, Kürt soylularının geleneksel olarak beş kategoriye ayrıldığını ifade etmektedir:

1) Mollazadeler: Derin ilim ve dindar yaşamı ile tanınan mollaların torunları,

2) Şeyhzadeler: Şeyhlerin torunları,

3) Beğzadeler: Güçlü ve soylu aileler,

4) Ağazadeler: Küçük aşiretlerin reisleri,

5) Zevedarlar: Ermişlerin ailelerine mensup olanlar.[162]

Ancak bu tasnifin her aşiret için geçerli olmadığını ve bunun Kürt adı altında toplanan bütün toplulukları kapsamadığını ifade etmek durumundayız.

Kürt toplumunda yöneticilerin işbaşına geçmesi farklı şekillerde olmaktadır:

---

[160] Basil Nikitine, ***aynı eser***, s.245; V. Minorsky, Th. Bois, D. N. Macd Kenzie, Kürtler ve Kürdistan, Doz Yayınları, İstanbul 2004, s.147

[161] Abdulhaluk Çay, ***aynı eser***, s.340

[162] Basil Nikitine, ***aynı eser***, s.250

1) Veraset yoluyla,

2) Seçimle,

3) Yöneticiler tarafından.[163]

Veraset yoluyla geçen iktidar, babadan oğula devreden iktidardır. Aşiret bazen başsız kaldığında, aşiretin ileri gelenleri yönetici aileden birini lider seçerler. Kimi zaman da aşirete hükmeden devletler, çıkarlarına göre yönetici aileden birini aşirete lider olarak atarlar.

Resim: Bir Caf beyi, Sene:1907[164]

Kürt soylularının ister torun isterse din adamları sınıfından olsun, ilginç şekilde soylarını Hz. Ömer, Halit b. Velid veya Ab-

[163] A. M. Menteşasvili, Dünden Bugüne Kürtler, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2004. s.171; Basil Nikitine, *aynı eser*, s.248

[164] **Fotograf:** E.B.Soane, http://www.semskiasireti.com/

basiler gibi Arap kökene dayandırması yaygın bir gelenektir. Şerefname'de örnekleriyle açıkça görülen bu gelenek, bugün de, mesela Hakkâri gibi birçok yerde güçlü şekilde devam etmektedir. Hakkâri'de yapılan bir saha çalışmasında, Arap köken iddialarının bazı aşiretlerde hâlen diri şekilde yaşadığı tespit edilmiştir.[165]

Feodal çağda yönetici sınıf, bağlı olduğu sultana veya şaha vergi ödemek ve asker vermekle yükümlüydü. Bunları yerine getirmek için halkından değişik isimler altında birçok vergi alır, savaş için asker toplardı. Bunun karşılığında halkı savaş zamanlarında korur, güvenliği tesis ederdi. Öyle ki, o dönemde bir aşiret ağasının veya beyinin himayesi altında olmamak, açık tehdit hâline gelmekle, hatta yok olmakla eşdeğerdi.

Yakın zamana kadar aşiret ağaları, gelen misafirleri ağırlar ve bunun için halkından **"ağati"** adı verilen bir çeşit vergi alırlardı. Anlaşmazlıklarda hakem görevi yapar, gerektiğinde ceza keser, düğünlerde sunulan hediyeleri kabul ederlerdi.[166]

Türkiye'de, Cumhuriyetin ilanıyla ağaların ve beylerin toplum üzerindeki etkisi kırıldı; aşiretlerden asker, köylülerden vergi alma yetkisi ellerinden alındı. Ancak aşiret toprakları aşiret ağalarının üzerine yapıldı ve dolayısıyla ağaların ekonomik egemenliğine dokunulmadı. Cumhuriyetin kurucusu Atatürk bile, birkaç kez toprak reformunu gündeme getirmesine rağmen bu konuda başarı sağlayamadı. Sonraki dönemlerde özellikle oyların blok olarak partilere akmasıyla, pek çok aşiret lideri ekonomik etkinliğinin yanına, politik gücü de ekledi. Bölgeden seçilen birçok milletvekilinin ağa veya bey kökenli olması, bu gücün tezahüründen başka bir şey değildir.

---

[165] Ferhat Tekin, Hakkari Örneğinde Aşiret, Cemaat ve Akrabalık Örüntülerinin Modernleşme ve Kırsal Çözülme Sürecindeki Siyasal ve Toplumsal Sonuçları, Selçuk Ünv., Sosyal Bilimler Enst., Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2005, s.18

[166] V. Minorsky-T. Bois, Kürt Milliyetçiliği, s.150

Torunlar dışında Kürt aşiretlerinde etkin rol oynayan iki grup daha vardır: **Molla** ve **şeyh**. Mollaların ve şeyhlerin rolü bölgeden bölgeye göre değişmektedir. Mollalar, bazı yerlerde görevleri belli sıradan din görevlileri iken,[167] başka yerlerde derin ilmi ve dindar yaşamı ile tanınan azizlerdir.[168] Şeyhlerin ise açık bir görev tanımı yoktur. Serbest din adamlarıdır. Şifacılardır. Bilgilerini miras olarak oğluna bırakırlar. Gelen hediyelerle belli bir refah seviyesine ulaşırlar.[169] Hatta şeyhler, feodal çağda padişah desteğiyle hükümetten düşük fiyata toprak satın alarak[170] güçlerini önemli ölçüde arttırmışlardı. Şeyhlerin önemli görevlerinden biri *-ki bu görev onlara önemli ölçüde saygınlık kazandırır-* birbirleri ile çatışan aşiretler arasında arabuluculuk yapmaları, aşiretlerin barışmalarını sağlamalarıdır.[171]

Kadın, Kürtlerin yönetici kesiminde adeta gizli bir güç gibidir. **"Hanım"** adı verilen reis eşlerinin[172] etkinliği fazladır. Diğer kadınlara ise **"yaya"** denir.[173] Kadınlar yüzlerini örtmezler ve kadınların toplantılarda söyleyecek sözleri mutlaka vardır.

Dersim gibi Zazaca konuşulan bölgelerde ise aşiret reislerine **İlbeyi** ve **İlağası** gibi isimler verilir.[174]

2.2.2. Aşiretler

Kürtlerin esas örgütlenme yapısını aşiretler teşkil eder. Kürtler, aşirete **"aşir"** derler. Aşiret kelimesi, Arapça kökenlidir

---

[167] A. M. Menteşasvili, ***aynı eser***, s.162

[168] Basil Nikitine, ***aynı eser***, s.250

[169] A. M. Menteşasvili, ***aynı eser***, s.162

[170] A. M. Menteşasvili, ***aynı eser***, s.172

[171] Siirt'te şahit olduğum birkaç **"aşiret barışı"**nda, şeyhlerin aşiret reislerinden daha itibarlı olduklarını gözlemledim. Kesinlikle merkezde şeyhler vardı ve aşiret reisleri onların gölgesinde kalıyordu. (Ancak bu yakın zamanda yapılan bir gözlemdir. Aşiret reislerinin etkinliklerinin fazla olduğu geçmiş dönemler için ayrı değerlendirmeler yapmak gerekir.)

[172] Adnan Gerger, Dağların Ardı Kimin Yurdu, Kürtlerde Toplum Gerçeğinin Yaşamsal Temeli, Başak Basın Yayın, Ankara, 1991, s.58; Basil Nikitine, ***aynı eser***, s.176

[173] Basil Nikitine, ***aynı eser***, 176

[174] Abdulhaluk Çay, ***aynı eser***, s.340

ve aslı **"aşira"**dır. Kürtçeye de, Türkçeye de Arapçadan geçmiştir.

2.2.2.1. Aşiret Kavramı

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan sözlüklerde aşiret; *"dil ve kültür yönünden büyük bir türdeşlik gösteren, birçok boydan oluşan, yapısındaki aileler arasında toplum, ekonomi, din, kan veya evlilik bağları bulunan göçebe veya yerleşik nitelikteki topluluk, oymak"*[175] şeklinde tanımlanmıştır.

Ünlü sosyolog **Ziya Gökalp**'e göre aşiretler, etnik zümrelerdir. Bunlar *"ailevi siyasi zümreler"* adını da alırlar. Aralarında *"kan davası dayanışması"* ve *"gazve (yağma) dayanışması"* vardır.[176]

Kavramın Arapçadaki **"aşira"** kelimesinden Türkçeye geçtiğini söyleyen M. Halil Yinanç'a göre, aşiret Türkçede göçebe veya yarı göçebe hayatı yaşayan oymak ya da boyları ifade etmektedir.[177]

Cevdet Türkay, Yinanç'a ek olarak aşiret kavramının göçebelikten kurtulup, köyler kurarak yerleşik hayata geçen, boy ve oymaklar için de kullanıldığına işaret etmiştir.[178]

Ahmet Özer'e göre aşiret, çeşitli kan bağları ile birbirlerine bağlı, belli bir alan üzerinde kendilerine has bir yaşam tarzı ile hayvancılık yaparak geçimini sürdüren göçebe bir insan topluluğudur.[179]

Aşiret kültürünün kaynağı hakkında değişik teoriler vardır ve bunlardan ikisi İskitler ve Altaylı adları ile Türklüğe, diğeri ise Hint-Avrupa kökene dayandırılmaktadır. İbrahim Kafesoğlu, İskit teorisini savunur. Ahmet Özer'e göre ise, aşiret kültürü ile

---

[175] http://tdkterim.gov.tr/bts/

[176] Ziya Gökalp, *aynı eser*, s.24

[177] Orhan Türkdoğan, Güney Doğu Kimliği Aşiret-Kültür-İnsan, Alfa Yay., İstanbul, 1998, s.20.

[178] Cevdet Türkay, *aynı eser*, s.16-17.

[179] Ahmet Özer, Doğu'da Aşiret Düzeni ve Brukanlar, Elips Kitap, Ankara, 2003, s.25

at arasında yakın bir ilişki vardır ve doğal olarak aşiretlerin kaynağını bozkır kültüründe aramak gerekir.[180]

2.2.2.2.Orta Doğu'da En Eski Kürt Aşiretleri

Kürtlerin Orta Doğu'daki varlığıyla ilgili ilk kayıtlar, Müslüman Arapların çevreye yayıldığı döneme rastlar. Kaynaklarda bildirildiğine göre Kürtler, bu dönemde de aşiretler hâlinde yaşıyorlardı.

'Ibn Hurdazbih (öl. 913) tarafından telif edilen ve 847 yılında tamamlanan **"Kitâb al-masâlik va'l mamâlik" (Yollar ve Ülkeler Kitabı)**[181]adlı eserde Kürt bölgelerinden bahsedilmektedir. Buna göre Fars'ta bulunan Kürt yerleşmeleri ve bölgeleri şunlardır:

- ***Sûrân*** olarak bilinen Hasan b. Salih'in bölgesi. Şiraz'dan 7 fersah[182] (yaklaşık 35 km) mesafededir.
- ***Bazencân*** olarak adlandırılan, Hasan b. Cîluyye'nin bölgesi. Şiraz'dan burası 14 fersah (yaklaşık 70 km) uzaklıktadır.
- Erdâ b. Cânâh'ın bölgesi. Şiraz'a 26 fersah (yaklaşık 130 km) uzaklıktadır.
- ***Kuveriyân*** olarak isimlendirilen Kasım b, Şehrabaz'ın bölgesi. Burası Şiraz'dan 50 fersah (yaklaşık 250 km) uzaklıktadır.[183]

'Ibn Hurdazbih'in söz konusu ettiği yerleşme ve bölgelerin, isimlerini aşiretlerden aldığı anlaşılmaktadır. Bazencân ismi bunun açık bir örneğidir. Ancak burada daha ilginç bir husus vardır: ***Sûrân*** olarak bilinen Hasan b. Salih'in bölgesi. Bilindiği üzere, bugün Kürt topluluklarından biri de **"Soran"** adıyla anılmakta ve Irak'ın kuzeyinde Zap Suyu'nun güney kısmında ya-

---

[180] Ahmet Özer, ***aynı eser***, s.27-28

[181] İbn Hurdazbih, ***aynı eser***,

[182] Fersah, 12.000 adıma veya 4 saatlik yola denk geldiği kabul edilen eski ölçü birimidir. Eskiden kullanılan, yaklaşık olarak beş km. tutan bir uzunluk ölçeği. *BSTS / Tarih Terimleri Sözlüğü*

[183] İbn Hurdazbih, ***aynı eser***, s.49-50

şamaktadır. İki ismin aynı olması ve bu bölgeler ile toplulukların Kürt olarak adlandırılması oldukça önemlidir.

Ibn Hurdazbih'in ***Bazencân*** olarak kaydettiği Hasan b. Cîluyye'nin bölgesi de Şiraz'dan 14 fersah (yaklaşık 70 km) uzaklıkta gösterilmiştir. Bu kayıttan yaklaşık yarım asır sonra Mesûdî de **"et-Tenbih"** adlı eserinde, ***Bazincan*** adlı Kürt aşiretinden bahsetmiştir.[184]

Daha önce de belirttiğimiz gibi, **Mesûdî, Murûc'üz-Zeheb (Altın Bozkırlar)** adlı eserinde[185] Kürtlerin dağlara ve vadilere çekildiklerini, Arapçayı unutarak barbarlaştıklarını söylemektedir. Mesûdî, Kürtlerin yaşadığı alanlar hakkında da bilgi vermektedir. Buralar Batı İran ile İran-Irak sınırının güney kesimlerinde yoğunlaşmaktadır. Mesûdî'nin verdiği bilgilere göre Kürtler; Musul, Suriye ve Güney Azerbaycan'da adacıklar şeklinde dağılmıştır.[186]

Mesûdî'ye göre, Kürtleri teşkil eden aşiretler şunlardır:[187]

- Barisan,
- Bazikan,
- Bazincan,
- Cabarki,
- Cavani,
- Celalili (Hali),
- Curkanlar,
- Debabil,
- Hazbani,
- Kikân,
- Lazba (Lürri),
- Macurdan,
- Madencan,

---

[184] V. Minorsky, ***"Kürtler"***, İA

[185] C. Brockelmann, ***"Mesudi"***, İA

[186] Mesûdî, ***aynı eser***, s.192-193 vd.

[187] Bu aşiretlerin isimleri üzerinde dilbilimsel tetkikler yapılarak Kürtlerin kökeni hakkında da bilgi sahibi olunabilir.

- Mezdanekan,
- Müstekan,
- Naşavira,
- Şadencan,
- Şuhcan ve diğer aşiretlerdir.[188]

İslâm coğrafyacılarından **İstâhrî**, **"Kitab el-Mesalik ve'l Memalik"** (951) adlı eserinde Kürtlerden bahseder. Esere göre, Kürtlerin bulunduğu yerlerin tamamı İran topraklarında yer alır. Buralar İsfahan, Kuzistan, Şiraz, Kirman, Şahriyar ve civar yerlerdir.[189] Ayrıca İstâhrî, Fars'ta (İran'da) göçebe 33 Kürt aşiretinin bulunduğunu ilave etmektedir.[190]

Farsname'ye (1107) göre, *"Fars Kürtleri"*, her biri beş bin çadırdan oluşan beş topluluktan oluşuyordu. Bunlar:

- Cileveyh,
- Zeyvân,
- Levalhân,
- Karyan,
- Bazencan'dır.

Yine Farsname'ye göre, Fars ordusunun sahip olduğu görkem, Kürtlerin varlığından kaynaklanıyordu. Çünkü bunlar, sayı bakımından kalabalık olmalarının yanında, silah ve hayvan bakımından da üstünlüklere sahiptiler. Kürtlerin büyük kısmı, İslâmiyetin yayılışı sırasında yok oldular, kalanlar da dünyanın değişik yerlerine dağıldılar. Sadece İslâmiyeti kabul ederek soyunu devam ettirebilmiş ve **Alekbûr** adlı bir şahıstan türeyen Kürtler, bir cemaat olarak yaşamayı sürdürdüler.[191]

---

[188] Mesûdî, ***aynı eser***, s.192-193 vd.; V. Minorsky, ***"Kürtler"***, İA

[189] V. Minorsky, Th. Bois, D. N. Macd Kenzie, Kürtler ve Kürdistan, s.52

[190] M. Salih San, Doğu Anadolu Ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi, TKAE Yayınları, Ankara, 1982, s.31

[191] İbnu'l Belhî, ***"Farsnâme"***, Çev.: Abdulhalik Bakır, Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler, Ankara, 2008, s.144-145

İbn'ül Esir, El-Kâmil Fi't-Tarih adlı kitabında siyasal olayları ve savaşları anlatırken bazı Kürt aşiretlerinin isimlerini aktarmıştır:

- Berzikan (979-980 yıllarında)
- Ayşaniyye (979-980 yıllarında[192]
- Hamidiyye/ Humeydiyye (983-984 yıllarında)[193]
- Beşneviyye (990-991 yıllarında)[194]
- Bazencan (1009-1010 yıllarında)[195]
- Cevzakan (1031-1032 yıllarında)[196]
- Luriyye (1047-1048 yıllarında)[197]
- Hezebaniyye (1048-1049 yıllarında)[198]
- Buhtıyye (1055-1056 yıllarında)[199]
- Hakkâriyye (1185-1186 yıllarında)[200]

1071 Malazgirt Zaferi'nden hemen sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kurulan Türk devletleri (beylikleri) hakkında etraflı bir çalışma yapan **Prof. Dr. Osman Turan**, dönemde kayda geçen Kürt aşiretleri hakkında da bazı bilgiler aktarmıştır. Bu bilgilere göre dönemde yaşayan Kürt aşiretleri şunlardır:

- Millî (1161 yılında),[201]
- Beçnevi (1335 yılında),[202]
- Buhti (1335 yılında),[203]
- Zırki (1335 yılında),[204]

---

[192] İbnü'l-Esir, ***aynı eser*** s.610
[193] İbnü'l-Esir, ***aynı eser***, C. 9, s.37, 417
[194] İbnü'l-Esir, ***aynı eser***, C. 9, s.64
[195] İbnü'l-Esir, ***aynı eser***, C. 9, s.173
[196] İbnü'l-Esir, ***aynı eser***, C. 9, s.325
[197] İbnü'l-Esir, ***aynı eser***, C. 9, s.408; Ayrıca bkz.: M. Altay Köymen, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, TTK Yayınları, Ankara 2001, 3/12, 144, 149, 225
[198] İbnü'l-Esir, ***aynı eser***, C. 9, s.417
[199] İbnü'l-Esir, ***aynı eser***, C. 9, s.460
[200] İbnü'l-Esir, ***aynı eser***, C. 12, s.280
[201] Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, Bakışlar Yayınevi, İstanbul, 1980, s.162
[202] Osman Turan, ***aynı eser***, s.194
[203] Osman Turan, ***aynı eser***, s.194
[204] Osman Turan, ***aynı eser***, s.193

- Yezidi Kürtleri...[205]

Değerli tarihçi **Mükrimin Halil Yinanç**'ın verdiği bilgilere göre, Mervanoğulları zamanında (10-11. asır);

- Humadiye,
- Beşneviyye,
- Zuzaniyye ve
- Hakkariye aşiretleri

Diyarbakır yöresine yerleşmişlerdir.[206]

1348 yılında vefat eden **Şahabeddin el-Ömeri**, **"Mesalik-il Absar"** adlı kitabında Musul, Kevar ve Hamedan arasında yaşayan Kürt aşiretlerini şu şekilde sıralamıştır:

- Gurani,
- Gilali: Bir kısmı Suriye'ye göçmüştür.
- Zangali (Zangana)
- Kusa ve Mabir (?): Şehrizur'dan Suriye ve Mısır'a göçmüştür.
- Sabuli: Şehrizur ve Uşnu'da yaşarlardı.
- Kartavi: Sabulilere komşu yaşarlardı.
- Hasnavi (Hoşnavi): Üç kola ayrılan bu aşiretin kollarından biri Kartavi yakınında bulunan Karkar'da yaşardı.
- Karhin: Dakuk (Dohuk?) çevresinde yaşayan bir aşirettir.
- Beyn al-Cebelayn: Erbil topraklarında yaşarlardı.
- Mazancan: Erbil, Mazancan, Nerva ve Bakma yakınlarında yaşarlardı.
- Sohri (Sorhan): Tell Haftun yakınlarında yaşarlardı.
- Zarzari: Sohrilere komşu yaşarlardı. Malazgirt ve Şemdinan'ın güneyinde bulunan Rustak'ta.
- Culamerg: Emevi soyundan gelen bir aşirettir.
- Marvakan (Margavar): Culamerg ve Zarzarilere yakın yaşarlardı.
- Gavar: Culamerg'in yakınında yaşarlardı.

---

[205] Osman Turan, ***aynı eser***, s.228 vd.

[206] Mükrimin Halil Yinanç, ***"Diyarbekir"***, İA, 3/611

- Zibari: Culamerg'in yakınında yaşarlardı.
- Hakkâriliiler: Amediye'de yaşarlardı.
- Bestiki (Besitki): Hakkâri yakınında yaşarlardı.
- Bothi: Culamerg yakınında Musul tarafında yaşarlardı.
- Dasini: Musul, Akr ve Dasini'de yaşarlardı.
- Dumbili (?): Yüksek dağlarda yaşarlardı.[207]

2.2.2.3. Aşiretlerin Karmaşık Yapısı

Bazı ortak noktalara temas edilmekle birlikte (cemaat, kapalılık, geleneksel, feodal, kabile, oymak, topluluk, dayanışma) **"aşiret"** kavramının net ve ortak bir tanımını bulmak imkânsız gibidir. Çünkü aşiret ve onun etrafında şekillenen etnik terimlerin içi, farklı toplumlarda farklı anlamlarla doldurulmuştur.

Sadece küresel ölçekte değil Zazaca, Kurmançça ve Soranice konuşan toplulukların da kendi içinde ortak bir **"aşiret"** tanımı yoktur. Mesela kabile ve aşiret kavramları, çok yerde yer değiştirmiştir. Bu aşiretlerin yapılanmaları birçok yerde farklı olduğu gibi, bazı ortak kavramların içeriği de birbirine uymamaktadır.

1951 yılında Kerkük ve Süleymaniye'de yaptığı araştırmaları bir araya getiren **Fredrik Barth** da bu karmaşıklıktan yakınmaktadır:

> "Bu tip toplumsal örgütlenmenin karmaşık ve akışkan durumunun, büyük kültür alanlarının karşılaşma bölgelerinde bulunan toplumların tipik bir özelliği olduğu muhtemeldir. Kürtler söz konusu olduğu müddetçe, **bu bölge Arap, Pers ve Türk kültürlerinin karşılaşma alanlarıdır**. Böylesi bir konum değişik ve rakip normatif sistemler, farklı örgütlenme ilkeleri ve iktidar hiyerarşilerini beraberinde getiriyor."[208]

---

[207] V. Minorsky-T. Bois, Kürt Milliyetçiliği, s.45-46

[208] Fredrik Barth, Kürdistan'da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001, s.11

Benzer tespitleri yapan araştırmacılardan biri de **Martin van Bruinessen**'dir. O; aşiret ve onun etrafında şekillenen etnik terimlerin birçoğunun belirli bir bölgeyi incelerken kullanıldığını, fakat başka bir bölgede farklı terimlerin tercih edildiğini ifade etmiştir. Çünkü aşiret sistemini açıklamada kullanılan terimlerin çoğu Kürtçeye, çağrışımlarıyla beraber Arapça, Türkçe veya Farsçadan geçmiştir.[209]

2.2.2.4. Aşiretlerin İç Kavramları

Değerli tarihçi ve konunun otoriteleri arasında sayılan **Cengiz Orhonlu**'ya göre, konar göçer aşiretlerin yapısı, birkaç şekilde tezahür etmiştir:

1-Bir boydan ibaret olan -tek başına ve- müstakil bir teşekkül hâlinde bulunanlar.

2-Bir boydan ayrılmış ve zamanla türeyerek sayıları dörtten on altıya çıkan yahut daha fazla olan oymaklar grubu. Genellikle reislerinin adıyla anılırlar.

3-Federasyon şekli gösteren kuruluşlar.[210]

Kürt aşiretlerinde ortak köken ve soya dayanan bir eğilim görülmekle birlikte, bir beyin emri altında konfedere olmak daha belirgin bir eğilimdir. Bunun nedenleri arasında ekonomik, sosyal ve siyasi nedenler sayılabilir.

Yapılan çalışmalara göre, Kürt aşiretlerinde sürekli ve süreksiz olmak üzere iki grup bulunur. Sürekli olanlar, aşiret reisi ve akraba kabilelerdir. Süreksiz olanlar bir aşiretten başka bir aşiretin himayesine geçen kabilelerdir ki, bunların hareketlerini takip etmek son derece zordur.[211]

Aşiretlerin konfedere olmasındaki etkenlerden biri de aşiret içindeki güç mücadelesidir. Mesela bir reis ailesinin iki kolu arasında, liderlik mücadelesi varsa ve bu mücadele sonucunda

---

[209] Martin v. Bruinessen, Ağa, Şeyh, Devlet, s.99

[210] Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1987, s.16; Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/XVIII

[211] A. M. Menteşasvili, ***aynı eser***, s.170

bir taraf mağlup olmuşsa **"şikestî"** yani **"kırılmış"** adını alır. Kırılan taraf aşireti terk ederek başka bir aşirete iltica eder. O zaman da **"derketî"** (terkeden?) olur. Bazen de aşiret mensuplarından biri, adam öldürürse aşireti terke mecbur kalır. Bunlar da derketi olur. Bunun Türkçedeki karşılığı **"kazak"**tır.[212]

Ziya Gökalp, Kürt aşiretleri hakkındaki çalışmasında, aşiret sistemini oluşturan kavramları Arap ve Kürt aşiretleri için ortak kullanmıştır. (İlerleyen sayfalarda Kürt aşiretleri tarafından kullanılan farklı kavramlara da değinmiştir.) Ünlü sosyolog, Araplardaki etnik terimleri ve -tam karşılamasa bile- bunların Türkçe ve Fransızca karşılıklarını şu şekilde vermiştir:[213]

Arapça	**Türkçe**	**Fransızca**
Kavim	Kavim	Ethnie
Cil	Uruk	
Şa'b	İl	Peuplade
Kabile	Kol	Confederation
Amare	Boy	Tribu
Batın	Bölük	Phratrie
Fahz, Semiye	Tire	Clan
Fasile	Yarım Tire	Sous Clan
Asabe	Soy	Agnat
Ehl	Ocak	Famille Agnatique
Ayal (Ana, baba ve çocuklardan meydana gelir.)	Akev	Ménage

Ziya Gökalp'in verdiği bilgilere göre Kürt aşiretleri genellikle, **kabile (kol, konfederasyon)** şeklinde örgütlenmişlerdir. Kabile, birçok **emare**den **(boy)** meydana gelir. Kabile bir reis

212 Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.44

213 Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.26-27

tarafından idare edilir. Emarelerin ağaları, bu reise bağlıdır.[214] Ancak Gökalp'in bu tasnifi ve Arap ile Kürt aşiretleri için aynı kavramları kullanması aşiretlerin içyapısını anlamamızda yeterli olmamaktadır. Daha anlaşılır olması için Osmanlı resmi belgeleri ile değişik Kürt aşiretleri hakkında yapılan münferit çalışmalardan, konuyu örneklerle açıklamaya çalışacağız.

Osmanlı resmî kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla cemaat, kabile, oymak, aşiret gibi kavramlar çok yerde iç içe girmiş bir hâl almıştır. Ancak konuyla ilgili çalışan bilim insanları, boy, kabile, aşiret, cemaat, oymak, vb. kavramlar arasında bir ayrımın bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Cengiz Orhonlu, aşiret içyapısının "**boy**" (aşiret), "**oymak**" (cemaat), "**oba**" (mahalle) şeklinde sıralandığını tespit etmiştir.[215]

Yusuf Halaçoğlu, "**il**" veya "**ulus**" adı altında toplanan konar göçerlerin sırasıyla, "**boy**" (kabile), "**aşiret**", "**cemaat**", "**oymak**", "**mahalle**", "**oba**" (aile) şeklinde bölümlere ayrıldığını belirtmiştir.[216]

Irak'ta Revanduz Kürtlerini incelemiş olan **Edmund R. Leach**'e göre aşiret, her biri bir klan olan "**taifa**"dan oluşmakta, taifa da kendi içinde "**tire**" adındaki alt bölümlere ayrılmaktadır. Leach'e göre aşiret, taifa ve tira terimleri, genel antropolojik sınıflandırmada kabile, klan ve soy terimlerine denk düşmektedir.[217]

Caf konfederasyonu üzerine alan araştırması yapan **Fredrik Barth**'a göre, aşiret "**tire**"lere bölünmektedir. Tire kavramı; *"bir kol veya aşiretin alt bölümüne işaret eder ve maksimum büyüklükteki bir sülale grubunu"* ifade eder. Tireler genellikle birbirinden ayrı "**xel**" denilen birçok çadır kampına bölünür.

---

[214] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.37

[215] Cengiz Orhonlu, ***aynı eser***, s.14.

[216] Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti Ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi,, s.16.

[217] Musa Taşdelen, Göçerlerin Şehirleşmesi: Beritanlı Aşireti Örneği, Turan Yayınları, İstanbul, 1997, s.33-34

Her bir xel de her biri ayrı bir çadırda yaşayan birçok **"hane"**den meydana gelir.[218]

Brukan aşireti üzerinde çalışan **Ahmet Özer**, aşireti meydana getiren birimleri, **"aile"**, **"çadır"**, **"zom"**, **"oba"**, **"tayfa"** ve **"kabile"** olarak sıralar. Bu sıra düzenine göre, ailelerin bir araya gelmesiyle **"zom"**, birkaç zomun bir araya gelmesiyle **"oba"**, obaların bir araya gelmesiyle **"kabile"** ve kabilelerin bir araya gelmesiyle de **"aşiret"** meydana gelmektedir.[219]

Musa Taşdelen de, Beritanlı aşireti üzerine yaptığı araştırmada, aşireti oluşturan alt birimleri sırasıyla **"aile"**, **"zom"**, **"oba"** ve **"kabile"** olarak ele almıştır.[220]

En eski Kürt aşiretlerinden olan Kikan aşireti hakkında yapılan bir araştırmada, aşiretin akrabalık esasına dayanmadığı ve 20 kabileden oluştuğu tespit edilmiştir.[221] Aşiretin örgütlenmesi en alt birim **"kon"**dan başlayarak, **"şeni"**, **"mal"**, **"sülale/mal"**, **"kabile"**, **"aşiret"**, **"emirlik"** şeklinde en üst birime doğru sıralandığı ifade edilmiştir.[222]

A. M. Menteşasvili'nin yapmış olduğu tasnife göre Kürt aşiretlerinin içyapısı **"kabile-aşiret"**, **"hel-tayfa"**, **"oba-gund"** birimlerinden oluşmaktadır. **"Gund"** ayrıca köy anlamına gelmektedir.[223]

Rondot, Omeran aşireti hakkında yaptığı çalışmada aşiretin örgütlenmesini şu şekilde ifade etmiştir:

1. **Ev veya hane:** Anne, baba ve çocuklar
2. **Bavik veya mal:** Birkaç aile bir araya gelir.
3. **Klan veya ber:** Birçok bavikin bir araya gelmesiyle oluşur.

---

[218] Fredrik Barth, ***aynı eser***, s.46-49
[219] Ahmet Özer, ***aynı eser***, s.27
[220] Musa Taşdelen, ***aynı eser***, s.23
[221] A. Vahap Uluç, ***"Kürtler'de Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiretler"*** Mukaddime, Sayı: 2, 2010, s.48
[222] A. Vahap Uluç, ***aynı makale***, s.52
[223] A. M. Menteşasvili, ***aynı eser***, s.134

4. **Aşiret:** Klanların birleşmesiyle oluşur.[224]

Çağdaş araştırmalardan **Nejad Abdulla**'ya göreyse aşiretlerin sosyal yapısı şu şekildedir:

Êl: Birçok aşiretten oluşan konfederasyonlardır. Baban Mirliği ve Caf konfederasyonu bu kalemdendir.

Xêl veya hoz: Birçok tayefeyi barındıran aşiretlerdir.

Tayefe veya klan: Birçok soydan meydana gelen ve aralarında akrabalık ilişkisi olmayan birliklerdir.

Tire: Geniş bir aile grubundan oluşan klanın ya da soyun bir birimidir.

Bere-bab: Aralarında çok güçlü akrabalık bağları bulunan yaygın ailedir.

Xezan: Aşiretin en alt birimi ailedir.[225]

Görüldüğü üzere, her şey karmakarışıktır ve bütün aşiretler için söz konusu edebileceğimiz ortak terimler bulmak, imkânsız gibidir.

Kürt aşiretlerinde kullanılan terim ve kavramların ezici çoğunluğu Arapça, Türkçe ve Farsçadır. Bruinessen'in tespit ettiğine göre hoz, mal ve babik dışındaki bütün kavramlar Kürtçe dışındaki dillere aittir.[226] Hatta Kürt göçebelerini ifade eden terim bile Türkçedir. Üstelik bu kelimenin telaffuzu, İslamiyet öncesi Türkçenin telaffuzu ile söylenir: **Köçer/Koçer (Göçer)...**

Aşiret konfederasyonlarını ifade etmek için **"êl"** yani Türk-Moğol kökenli **"il"** kelimesi kullanılır.[227]

Hakkâri aşiretlerinde **"ocak"** (kabile),[228] biriminin olduğunu ve Türkmenistan'da, oymakların **"tir"** adı verilen aşiretlere ayrıldığını[229] ifade etmekte ayrıca yarar vardır.

---

[224] V. Minorsky-T. Bois, Kürt Milliyetçiliği, s.148-149

[225] Nejat Abdulla, İmparatorluk, Devlet ve Aşiret, Avesta Yayınları, İstanbul, 2009, s.82-83

[226] Martin v. Bruinessen, Ağa, Şeyh, Devlet, s.99

[227] Nejat Abdulla, *aynı eser*, s.77

[228] Lale Yalçın-Heckmann, Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.134

Aşiretlerin içyapılarını ifade eden terimlerden başka, Kürt aşiretlerinde kullanılan kavramların birçoğu da başka dillere aittir. Örneğin reis eşlerine **"hanım"**,[230] diğer kadınlara ise **"ya-ya"** denir.[231] Kürtlerin, obalarını kurdukları yerler ise **war, zo-zan** ya da **yurt** adını alır.[232]

"Oldaş" (yoldaş), **"baş"**, **"bekçi"**, **"ilhan"**, **"İlbey"**, **"ilağası"**, **"dilmanç"** (tercüman), **"karavul"** (karakol), **"ehterme"** (ak-tarma), **"eriş"** (hucum), **"senger"** (bir tür savaş oyunu), **"talde"** (dulda, siper), **"barış"**, **"çerge"** (asker sırası), "**cuşat"** (casus), **yüzbaşı, ordi** (ordu), **kışle** (kışla), **konak, nobetçi, sencak** (sancak), **koçer** (göçer), **töre, binbaşı, başibuzuk** gibi birçok kavram, **Zajaczkowski** tarafından değişik Kürt aşiretleri ara-sından derlenmiştir.[233]

Resim: Urfa Badıllıları.[234]

[229] Vambery'den naklen; Mustafa Aksoy, ***"Elazığ ve Diyarbakır'da Oğuz Boylarından İki Beğdili-Badıllı Köyü ve "Kürt-Ekrâd, Türk" Kavramları Hakkında Karşılaştırmalı Sosyoloji Çalışmaları"***, I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır, 2004, s.647. **Tir**, kelimesi Farsçadır ve Osmanlı çağında Anadolu'da Yörük ve Türkmen aşiretleri tarafından da kullanılıyordu.

[230] Adnan Gerger, ***aynı eser***, s.58; Basil Nikitine, ***aynı eser***, s.176

[231] Basil Nikitine, ***aynı eser***, 1/176

[232] Basil Nikitine, ***aynı eser***, s.286

[233] Detaylar için bkz.: Abdulhaluk Çay, ***aynı eser***, s.348 vd.

[234] http://www.badillilar.net/?&Fa=1&Id=107368&ResNo=2

Nejat Abdulla, Kürt aşiret ağalarını şu üç kelime ile özetlemektedir: ***"At, silah ve avrat."***[235]

2.2.2.5. Aşiretlerde 2'li yapı ve 12'li düzen

Ziya Gökalp'in bildirdiğine göre Kürt aşiretlerinde **ak-kara** şeklinde ikili bir yapı vardır. Devletle anlaşanlara **"Kurmance Gewr"** (Ak Kurmançlar), devletle anlaşmayıp merkezî otoriteyi tanımayan aşiretlere ise **"Kurmance Reş"** (Kara Kurmançlar) denilmektedir.[236] Esasen bu ayrım, Ak ve Kara Kurmanç ayrımı, Şerefname'ye kadar uzanmaktadır.[237] Devlete itaat etmeyen Kara Kurmançlar, devlete itaat eden Ak Kurmançlardan daha yüksek bir saygınlığa sahip olmuşlardır.

Esasen eski bir Türk geleneği olan ak-kara ayrımına, Kürtlerde tam tersi bir anlam yüklenmiştir. Çünkü eski Türk geleneklerinde **"ak"** üstünlüğü ve saygınlığı ifade etmektedir. Konu Dede Korkut hikâyelerinde de defalarca geçmiştir.

Osmanlı çağında daha çok Kürt oymaklarının bağlı olduğu vergi dairesine **"Kara-Ulus"**,[238] Türkmenlerin bağlanmış olduğu vergi dairesine ise **"Boz-Ulus"** adı verilmiştir. 16. yüzyılda ise Kara-Ulus, Boz-Ulus mukataasına bağlanmıştır.[239]

Kürt aşiretlerinde görülen bir diğer ikili yapılanma **sağ-sol** şeklinde kendini göstermektedir. Mesela Hakkâri'de yaşayan Ertuşi (Sol kanattadır. Diğer aşiretler Jırki ve Dıri'dir.) ve Pinyaniş (Sağ kanattadır. Diğer aşiretler Oramari ve Dorski'dir.) aşiretleri[240] ile Cizre'de yaşayan Şillet ve Çoxsor aşiretleri bunlara örnek verilebilir.[241] Yine bu ikili yapı Kürtlerin türeyiş efsanelerine de yansımıştır. Şerefname'de bildirildiğine göre Kürtler **"Becen"** ve **"Boht"** adı verilen iki kardeşten; daha başka

---

[235] Nejat Abdulla, ***aynı eser***, s.96 vd.
[236] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.44
[237] Abdurrahman Qasımlo, Kürtler ve Kürdistan, Avesta Yayınları, İstanbul, 2009, s.134
[238] Cengiz Orhonlu, ***aynı eser***, s.18
[239] Cengiz Orhonlu, ***aynı eser***, s.19
[240] Ferhat Tekin, ***aynı eser***, s.26; Lale Yalçın-Heckmann, ***aynı eser***, s.137
[241] Martin v. Bruinessen, Ağa, Şeyh, Devlet, s.279, 288

tarihî kayıtlarda ve halk arasında dolaşan söylencelere göre, bütün Kürt aşiretleri **"Mil"** ve **"Zil"** adında iki ana koldan türemiştir.[242] **"Soran"** kabile grubuna **"Balik"** ve **"Dergala"** olmak üzere iki aşiret girmektedir.[243]

Bu ikili yapı, Türklerdeki teşkilat yapısının kadim şeklidir. Bildiğimiz üzere Türklerin teşkilat yapısı 12+12=24 boy ve oymak üzerine kuruludur.[244] Hunlar, Göktürkler, Oğuzlar, Moğollar, Harzemşahlar, Memlûkler, Akkoyunlular ve Safevîlerde hep bu teşkilat yapısı görülür.[245]

Mesela bu ikili yapı;

- Hun, Ogur, Bulgar, Hazar, Macar, Kuman ve Türgişlerde **ak-kara** şeklinde,
- Hunlarda (Asya ve Avrupa), Tabgaçlarda ve Göktürklerde **doğu-batı, sağ-sol** veya **kuzey-güney** şeklinde,
- Tuna Bulgarları, Macarlar, Wusunlarda **büyük-küçük** şeklinde,
- Oğuz, Bulgar, Karluklarda **iç-dış** şeklinde,
- Oğuzlarda **Bozok-Üçok** şeklinde görülmüştür.[246]

Kürt aşiretlerinde görülen bu ikili yapının, Kürt aşiretlerinin kadim bir özelliği olup olmadığı konusunda herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Kürtlerin kadim aşiretlerinden Soran'da da bu ikili yapının bulunması bir ipucu sayılabilir. Yine Eyyubî hanedanın kurucusu Selahattin Eyyubî'nin baba tarafından mensup olduğu Revandi aşiretinin, geleneğe göre 12 atadan türediği kaynaklarda bildirilmiştir.[247] Ancak buradaki ikili yapının mahiyeti ve ne zaman ortaya çıktığı hakkında sağlıklı bir şeyler söylemek zor. Muhtemeldir ki, Türklerle temasa geçtikten sonra bazı Kürt aşiretleri bu ikili yapıyı benimsemiş yahut Kürtçe ko-

---

[242] Şerefname, s.; Adnan Gerger, ***aynı eser***, s.15
[243] A. M. Menteşasvili, ***aynı eser***, s.131
[244] Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s.298
[245] Mehmet Eröz, Atatürkçülük, Milliyetçilik, Doğu Anadolu, s.145
[246] Abdulhaluk Çay, ***aynı eser***, s.325-326
[247] Celile Celil'den naklen; Abdulhaluk Çay, ***aynı eser***, s.331

nuşmaya başlayan Türkmen aşiretleri, bu eski uygulamayı sürdürmüşlerdir.

Şimdi de 12+12'li sisteme göre teşkilatlanan Kürt aşiretlerinden bazılarına göz atalım:

Kürtlerin türediklerine inandıkları Mil ve Zil bentleri 12+12 olmak üzere 24 kabileden oluşmaktadır.[248] Bitlis dağlarındaki Ruzangi (Roşeki-Rojeki ?) adlı Kürt aşiretinin 24 obadan müteşekkil olduğunu, bunlardan 12 obanın Bilbasi, 12 obanın Kovalsi adını taşıdığını **Şeref Han**'dan öğreniyoruz.[249] Yine **Ziya Gökalp**, Roşeki aşiretinin 12+12 toplam 24 oymağa ayrıldığını ifade etmiştir.[250] Kürtlerinin Zilan kolundan sayılan ve Murat Suyu ile Ağrı Dağı çevresinde yaşayan 24 oymaklı Celali boyunun 12 oymağı Khalikan, 12 oymağı ise Sakan adını almıştır.[251] Yine, Dicle bölgesinde yaşayan Hakkâri aşiretinin de 24 oymaktan oluştuğunu biliyoruz.[252] Karabağ'da[253] Kürtler, 24 kabileye ayrılıyordu.[254] Güney Azerbaycan'da yaşayan bir Kürt aşireti ise **"Yiğirmidörtler"** adını taşımaktadır.[255] Rişvan aşireti, 1713 yılında 12 oymaktan ibaretti.[256] Rişvan'a bağlı Atmalı aşireti de yine 12 kabileden oluşmaktadır.[257] Buruki aşireti hakkında araştırma yapan aşiret mensubu Sabahattin Tuncil, Burukilerin 12 koldan oluştuğunu tespit etmiştir.[258] Bunlardan başka birçok Kürt aşiretinin de 12+12=24'lü teşkilat yapısına sahip olduğu kaynaklara geçmiştir.[259] Günümüzde Suriye'de yaşayan Hever-

[248] Abdulhaluk Çay, ***aynı eser***, s.330
[249] Şeref Han, ***aynı eser***, Bitlis beylerini anlatan bölüm.
[250] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.34
[251] M. Fahrettin Kırzıoğlu, ***aynı eser***, s.37
[252] M. Fahrettin Kırzıoğlu, ***aynı eser***, s.75
[253] Bugün Ermeni işgali altındaki Azerbaycan toprağıdır.
[254] V. Minorsky, ***"Kürtler"***, İA
[255] Abdulhaluk Çay, ***aynı eser***, s.330
[256] Cengiz Orhonlu, ***aynı eser***, s.16
[257] Abdulhaluk Çay, ***aynı eser***, s.331
[258] Sabahattin Tuncil, Üç Devlette Sürgün: Brukiler ve Bekir Bey,.s.9, 12. Oniki kol şunlardır: Pirkiler, Beşkiler, Kutkiler, Haskiler, Alkanlar, Reiska, Elkalar, Hesenkelarda, Kırmızkiler, Kareliler, Şavlikliler, Banokiler.
[259] Detaylı bilgi için bkz.: Abdulhalûk Çay, ***aynı eser***, s.329 vd.

kan aşireti de, 24 aşiretten oluşan büyük bir konfederasyondur.[260]

Zazaca konuşan aşiretlerde de durum farklı değildir. Şeyh Hasanlı ile Dersimli aşiretleri de 24'lü yapıya sahiptir. Bundan başka Zaza aşiretlerinin isminde görülen **"uşak"** kelimesi Türkçedir ve mesela dedenin erkek kardeşi için **"emmi uşağı"** denir.[261]

2.2.2.6. Aşiretlerde Denge Unsuru: Rıhspi (Aksakallılar)

Diğer taraftan, Türk kültüründe bulunan **"aksakallılar kurulunun"** Kürt aşiretlerde de olduğu **B. Nikitine** tarafından kaydedilmiştir. Bu meclise *"Türkçede aksakallı, Kürtçede rıspi denir."* Ancak bunun da Kürt aşiretlerindeki derinliği hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

Bu kurulun Türklerdeki gibi bir fonksiyonu olduğunu **Nikitine** şöyle ifade etmektedir:

> "Reisin otoritesi kesin ve nihai olmakla birlikte, onun üzerinde aşiret yaşlılarının oyları, her zaman ihmal edilmeyen maddî bir ağırlık taşır. **"Aksakallılar"** kurulu hemen her akşam reisin çadırında toplanıp genel çıkarları ilgilendiren sorunları, ayrıca aşiretin gündelik hayatında ortaya çıkabilen bütün işleri görüşür."[262]

Hakkâri'de yapılan bir saha çalışmasında da aksakallılar (Rıhspi) kurulunun varlığı tespit edilmiştir.[263] Aynı tespit Hakkâri'de çalışma yapan başka araştırıcılar tarafından da ifade edilmiştir. Buna göre *"Kişisel hırsı yermek için bu türden dinî alıntıları yapanlar genellikle genç erkekler değil, onlardan yaşlı hane reisleridir. Köyün yaşlılarına **"aksakallılar" (rıhspi)** denir. Bu konum, dinî görevleri açık ve kesin bir şekilde yerine getirmeyi*

---

[260] Martin v. Bruinessen, Ağa, Şeyh, Devlet, s.163
[261] Abdulhaluk Çay, ***aynı eser***, s.331
[262] F. Millingen'den naklen; Basil Nikitine, ***aynı eser***, s.239, 262, 272
[263] Ferhat Tekin, ***aynı eser***, s.46

gerektirdiği gibi, yetişkin erkeklerin meclislerde muhakkak bulunmalarını ve bu toplantılarda ölçülü ve ağırbaşlı davranmalarını gerektirir."[264]

2.2.2.7. Aşiretlerin Ekonomik Yapısı

Kürt aşiretlerinin ezici kısmı, yakın zamana kadar küçükbaş hayvancılık (koyun, keçi vb.) yaparak geçimlerini sağlamış, konar göçer bir yaşam tarzını benimsemişlerdir. Kışı iklimin daha yumuşak olduğu, rakımı alçak alanlarda (kışlak) geçiren aşiretler, ilkbaharla birlikte yazın yeşil kalan çayır bitki örtüsünün görüldüğü rakımı yüksek alanlara göç ederler. Göçebeliği üç gruba ayıran **Hütteroth**'ın yaptığı tasnife göre, Kürtlerin göçebeliğini **"dağ göçebeliği" (vertikal göçebelik)** olarak adlandırmak mümkündür. Bu göçebelik türü dikey doğrultudadır, yani hareket düzlüklerden dağlık alanlara doğru yapılır.[265] Bununla birlikte Kürt aşiretlerinden bir kısmı, göçebelikten yerleşik hayata geçişin ara tipi olan bazı hayvancılık faaliyetleri de yapmışlardır. Bunlar göçebelikten farklı olarak yarı göçebelik, yaylacılık ve transhumans[266] kavramları ile açıklanan **"göçebe hayvancılık"** tır.[267]

---

[264] Lale Yalçın-Heckmann, ***aynı eser***, s.232

[265] Bedriye Denker, ***"Güneydoğu Toroslarda Göçebelik (Dr. Wolf-Dieter Hütteroth'a Göre)"***, Türk Coğrafya Dergisi, Yıl: XVI, Sayı: 20, İstanbul 1960, s.136

[266] Sürü sahipleri sürüleriyle birlikte gitmez ve sürülere ücretli çobanlar eşlik eder.

[267] Bedriye Denker, ***aynı makale***, s.136

Resim: Kürtlerin ne zamandan beri küçükbaş hayvancılık yaptığına dair elimizde kesin bilgiler yok. Yüksekova'da küçükbaş hayvancılık faaliyeti görülüyor.[268]

Konunun uzmanlarına göre, farklı halklar, farklı hayvanları sürüler hâlinde evcilleştirmişlerdir. Değişik halklara ait göçebe topluluklar, değişik hayvanları evcilleştirmek suretiyle ekonomik faaliyetlerini idame ettirmişlerdir. Bunlardan;

- Tunguz ve Moğollar domuz,
- Hint-Avrupalı kavimler öküz, inek ve manda,
- Çöl kavimleri deve,
- Türkler ise koyun ve at besleyiciliği yapmışlardır.[269]

Türk kültürünün ilk şekli olarak kabul edilen ve MÖ 2500 yılına ait Afanasyevo kültürüne ait kalıntılarda at ve koyun kemikleri birlikte bulunmuştur.[270]

Eldeki bilgilerden daha 9. yüzyılda Arapların ve Kürtlerin küçükbaş hayvan sürülerine sahip olduğunu biliyoruz. Bu ekonomik faaliyetin ne zamandan beri bölgede bulunduğu yahut geldiyse, bu bölgeye nasıl, ne şekilde geldiği, kimler tarafından getirildiği tarihin karanlık dehlizlerinde saklanmış durumdadır.

---

[268] http://www.panoramio.com/photo/82425307

[269] İbrahim Kafesoğlu, ***aynı eser***, s.265-266; Abdulhaluk Çay, ***aynı eser***, s.321

[270] Tasi Wen-Shen'den naklen; Abdulhaluk Çay, ***aynı eser***, s.321

Göçebe Kürt aşiretlerinin sabit bir oturma yerleri yoktur; ancak her aşiretin belirli arazileri vardır. Su ve otlakların olduğu bu araziler, geleneksel hâle gelmiş ve yazılı olmayan kurallara bağlanmıştır. Osmanlı döneminde her aşiret, nerede yaylaya çıkıp nerde kışlayacağını bilir; hatta güzergâhı dışına çıkamazdı. Bu uygulamanın bütün aşiretler için söz konusu olduğu, her aşirete yaz ve kış aylarında konaklayacağı yerler tahsis edildiği bilinmektedir. Bu aşiretlerin nerede ne kadar kalacakları, istedikleri yerde, istedikleri kadar kalamayacakları bile kanunnamelerle hükme bağlanmıştı.[271]

Osmanlı çağında konar göçer olan Kürt aşiretlerinin küçükbaş hayvancılıkla meşgul olmaları, dokumacılığın da gelişmesini sağlamış, bunun yanında dericilik de önemli gelişme göstermiştir. Konar göçer aşiretler; koyun, keçi ve sığır derilerinin yanında avladıkları hayvanların derilerinden pösteki, çarık, kucuk, su tuluğu, yanlık, su koğası, dağarcık gibi birçok eşya imal ederlerdi. Bunları ve hayvanlardan elde ettikleri yağ, yoğurt, peynir gibi ihtiyaç fazlası ürünleri konakladıkları mevkiye yakın pazarlarda satarlar yahut ihtiyaç duydukları malzemelerle değiş tokuş yaparlardı.[272]

2.1.3. Kurmançlar

Kurmanç ve **Aşir** ayrımı, Türkiye'de dikkat çekmektedir. Bu ayrım özellikle Hakkâri[273] ve Van'da[274] hâlen diri şekilde yaşamaktadır. Kurmançlar, köylerde bulunan Kürtlerdir. Irak'ın kuzeyinde aşiret mensubu olmayan yerleşik Kürtlere **"Misken"** adı verilmektedir.[275] İran'da yerleşik hâlde bulunan Guranların da aşiret mensubu Kürtlerden ayrıldığı değişik kaynaklarda aktarılmıştır.

---

[271] Yusuf Halaçoğlu, Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar, I/XIX
[272] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/XIX
[273] Ferhat Tekin, ***aynı eser***, s.37
[274] Ümit Özdağ-İkbal Vurucu-Ali Aydın Akbaş, ***aynı eser***, s.
[275] A. M. Menteşasvili, ***aynı eser***, s.101

Qasımlo'nun aktardığına göre, bir ağanın bir köylüye söylediği şu söz, günümüze kadar gelmiştir: *"Ben soyluyum ama sen ise kara-kafalısın, Kırmancsın."*[276]

Aşirler, aşiret mensubu olan Kürtlerdir. Aşiret mensuplarınca, bir aşiretin mensubu olmak bir ayrıcalık ve üstünlüktür. Aşiret büyüdükçe bu ayrıcalık ve üstünlük artar. Bey ve ağa aileleri de, bu aşiretler arasından çıkmış; bazı aileler, diğer ailelere göre daha avantajlı bir konum elde ederek yönetim gücünü elinde bulundurmuştur.

Aşiretler, her zaman yerleşik Kürtlere (Kurmançlar) göre daha avantajlı konumda olmuşlardır. Aşiretlerin desteğiyle yerel hükümet sahibi olan feodal beyler, ekonomiyi Kurmançların sömürülmesi üzerine kurmuşlardır. Aşiretler, yer değiştirirken yerleşik olan Kürtlere saldırmaktan geri durmamış, Kurmançlar ise bu saldırılardan korunmak için aşiret reislerine haraç ödemek zorunda kalmışlardır. Haraç yerine bazı aşiret reisleri toprak almış, Kurmançları bu topraklarda çalıştırarak fazladan gelir elde etmişlerdir. Özetle bu toplumsal örgütlenmede en fazla ezilen ve sömürülen grup, Kurmançlar olmuştur.[277]

Aşiret sistemi koşullarında Kürt köylüsü yani Kurmançlar, yüzyıllar boyunca gelirinin %60 kadarını toprak sahiplerine (aşiret reislerine) ödemiş, toprak sahipleri ise bunun ancak %4'ünü devlete vergi olarak vermiştir.[278] Köylülerden bir kısmı ise, köy sahibi ağanın topraklarını kira karşılığında işlemiş, ürünün %50'sini toprak ağasına ödemiştir.[279]

Yakın zamana kadar, her köy bir ağanın malıydı.[280] Bütün topraklar, sulama ve içme suları, otlaklar, köylülerin evleri, bahçeleri, ormanlar, değirmenler ve mezarlıklar toprak ağasına

---

[276] Abdurrahman Qasımlo, ***aynı eser***, s.134
[277] A. M. Menteşasvili, ***aynı eser***, s.102
[278] A. M. Menteşasvili, ***aynı eser***, s.106
[279] A. M. Menteşasvili, ***aynı eser***, s.109
[280] A. M. Menteşasvili, ***aynı eser***, s.109

aitti. Bu paylaşımda köylülere sadece tarım araçlarının bir kısmı, hayvanları ve ilkel ev aletleri kalıyordu.[281]

Göçebe aşiretlerin, yaylak ve kışlak yolu üzerinde bulunan yerleşik unsurlara zarar verdikleri dönemin kayıtlarına geçmiştir.[282] Bu kayıtlara göre, ekili toprakları çiğnemek, mahsulleri ve hayvanları gasp etmek, evleri tahrip etmek, insan kaçırmak, yaralamak ve öldürmek olağan hâle gelmişti.[283] Birçok köy ve kasabanın tahrip edildiği bu mücadele esasen **"çoban ile saban"** arasındaki mücadeleydi ve sonuçta çoban galip geliyordu.[284] Bazı yerleşik unsurların, göç yolları üzerinden ayrılarak başka alanlara yerleşmesi, hatta bazı şehirlerin surlarla çevrilmesi bile[285] sonucu değiştirmiyordu.

Türk tarihindeki başka tecrübeler de göçebelerin yerleşikler üzerinde baskın olduğunu göstermektedir. Mesela Uygurlarda şehirli ve yerleşik olup ziraatla uğraşanların varlığına rağmen idare tamamen yaylacı Uygurların elindeydi.[286] Daha Asya'da göçebe Oğuzlar, şehirlerde yaşayan soydaşlarını **"tembel"** anlamına gelen **"Yatuk"** lakabıyla küçümsüyorlardı.[287] Osmanlı devletinin kurucusu Osman Bey'in *"Olmasın ki oturak olasız, beylik Türkmenlik ve Yürüklük edenlere kalur."*[288] diyerek bu kadim geleneği dillendirmiştir.

Uludağ Türkmenlerinde söylenen aşağıdaki tekerleme bu sosyal olguyu veciz şekilde ifade etmektedir:

"Yapma bağ, bağlanırsın
Ekme ekin, eğlenirsin

---

[281] A. M. Menteşasvili, ***aynı eser***, s.108

[282] Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, s.7

[283] Cengiz Orhonlu, ***aynı eser***, s.39

[284] Cengiz Orhonlu, ***aynı eser***, s.40

[285] Cengiz Orhonlu, ***aynı eser***, s.43

[286] Ali Rıza Yalgın'dan naklen; Abdulhaluk Çay, ***aynı eser***, s.323

[287] Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s.71

[288] Selçukname'den naklen; Abdulhaluk Çay, ***aynı eser***, s.325

Çek deveyi, güt koyunu
Bir gün olur beğlenirsin"[289]

Kurmançça konuşan Şavaklılarda ise bu olgu, *"Cefa istersen ek biç. Sefa istersen kon göç"*[290] şeklinde ifade edilmiştir.

Bugün bile Kürtler arasında Aşir ve Kurmanç çekişmesi derinden derine yaşanmaktadır. Bu satırların yazarı, Kurmançlara, aşiretleri olup olmadığı sorulduğunda, yüzlerinin düştüğüne ve psikolojik olarak gerçekten ezildiklerine, defalarca şahit olmuştur.

Kürtçede **"köylü"** anlamına gelen **"gundi"** kelimesi hâlâ biriyle alay etmek maksadıyla kullanılmaktadır. Gundi kelimesinin kazandığı bu anlam, kentlilerin değil, aşiret mensuplarının köylüleri aşağılaması sonucunda ortaya çıkmıştır.

---

[289] Ali Rıza Yalgın'dan naklen; Abdulhaluk Çay, ***aynı eser***, s.323
[290] M. Muhtar Kutlu, ***aynı eser***, s.V

3. ETNİK ETKİLEŞİM: BÖLGEYE TÜRKMEN GÖÇLERİ

Etnik etkileşim şu soruların cevabını arar: *"Etnik kimlik ile kültürün diğer özellikleri arasında nasıl bir bağlantı vardır? Yer ile nasıl bağlantılıdır?"*[291] Biz, esas itibarıyla ve kitabın kurgusu gereği, bu başlık altında bölgeye yapılan Türkmen göçleri ve Kürt-Türkmen kültürel etkileşimi üzerinde duracağız.

3.1. Türkmen Nedir?

*"Bir Oğuz, Müslüman olunca '***Türkmân** oldu.' *derlerdi."*
Ebu Reyhan el-Birûnî[292]

Elimizde bulunan kaynaklara göre **"Türkmen"** ismi ilk defa 8. yüzyılda yazılan bir Sogut (Soğd) mektubunda geçmiştir. 9. yüzyılın başında Çinliler, Türkmenleri **"T'e-chumeng"** olarak anmıştır. İslam kaynaklarında ise bu isme ancak 10. yüzyılın ikinci yarısında rastlanmıştır.[293]

Makdisî, Karluk ili içinde **"Türkmen"** adı verilen bir boyun varlığını haber vermiştir.[294] Ancak Faruk Sümer, bu Türkmen

[291] Terry G. Jordan-Bychkov&Mora Domosh, ***aynı eser***, s.162

[292] Ramazan Şeşen, İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, TKAE Yayınları, Ankara, 1985, s.198

[293] Sencer Divitçioğlu, Oğuz'dan Selçuklu'ya; Boy, Konat, Devlet, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s.53-54

[294] Ramazan Şeşen, ***aynı eser,***, s.177. Divitçioğlu'nun yorumları için bkz.: Oğuz'dan Selçuklu'ya s.54. Faruk Sümer, Mukaddesi demektedir. Faruk Sümer, Oğuzlar, s.13, 28-30)

boyunu, Oğuzlardan başka bir Türk boyu olarak değerlendirmiştir. Ona göre, 985 yılında Makdisî'nin[295] kaydettiği bu Türkmenler, Isficâb ve Balasagun arasında yaşıyorlardı. Melikleri de **"Ordu"** denilen kasabada yaşıyordu.[296] Bunlar Orta Asya'da İslamiyet'i toplu hâlde kabul eden ilk Türk topluluğu oldukları için Oğuzların da Müslüman olan zümrelerine Türkmen denilmeye başlandı.[297]

Birûnî'ye (973-1051) göre, **"tercüman"** adıyla uyaklı olsun diye, Araplarla Türkler arasında tercümanlık yapan Müslüman Oğuzlara, Türkmen adı verilmiştir.[298]

Kaşgarlı Mahmut'un bildirdiğine göre, Türklerden bir kabile olan Oğuzların diğer adına Türkmen denir. Türkmen kelimesi Zulkarneyn'in yani Büyük İskender'in (öl. M.Ö. 323) bir ifadesine dayanmaktadır. O, Türk ülkelerine yaptığı seferde Oğuz ve Halaçlara rastlamış, onları Türk kıyafetleri içinde görünce kim olduklarını sormadan **"Türk menend"**[299] yani **"Türke benzeyen"'** demiş[300] ve bu kelime Türkmen şekline dönüşmüştür.

Tarafımızdan zayıf görülen bir başka aktarıma göre, İslâmiyet'i kabul eden Oğuzlara önceleri **"Türk-i iman"** denilmiş, ardından bu isim **Türkmen** şekline dönüşmüştür.[301]

Rivayetler her ne olursa olsun ittifak hâlinde bildirildiğine göre, Müslüman olan ve İslâm ülkelerine göçen Oğuzlara, **"Türkmen"** denilmiştir.[302] Bilindiği üzere İslamiyet ilk kez Çiğil ve Karluk Türkleri arasında yayılmıştır. Kaşgarlı Mahmut, Karluklara **"Türkmen"** de denildiğini kaydetmiştir.[303]

---

[295] Faruk Sümer, **"Mukaddesî"** olarak kaydetmiştir.
[296] Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s.52
[297] Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s.79
[298] Ramazan Şeşen, ***aynı eser,***, s.198
[299] Farsçadır.
[300] Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lûgat-it-Türk, 3/413-416
[301] Osmanlı tarihçisi Mehmet Neşri'den naklen; Nihat Çetinkaya, Kızılbaş Türkler, s.162
[302] Birkaç örnek için bkz.: Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008, s.67, 118; Nurer Uğurlu, ***"Türklerin İslamiyete Girişleri"***, W. Barthold, İlk Müslüman Türkler içinde, Örgün Yayınları, İstanbul, 2008, s.20
[303] Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lûgat-it-Türk, 1/393

Kesin hükmü dilbilimcilere ve tarihçilere bırakmak kaydıyla, Türkmen kelimesinin, tıpkı **"koca-man"**, **"şiş-man"**, **"ata-man"** kelimelerinde olduğu gibi **"Türk-men"** şeklinde[304] türediğini düşünüyoruz. Anlaşıldığı kadarıyla, Türkmen adlı bir Türk boyu ilk defa İslamiyeti kabul etmiş, ardından Müslüman olan Oğuzlara, 11. yüzyılda bu Türk boyuna nisbeten **Türkmen** adı verilmiştir. Zaten Oğuzlar, uzun süre isimlerinde direndiler; Türkmen ismini benimseyemediler.[305] 13. asırda ancak bu isim, Oğuz'un yerini alabildi; Oğuz ismi de, Türkmen ismi ile birlikte günümüze kadar taşındı.[306]

3.2. Bölgeye Türkmen Göçleri

Asya'nın içlerinden Aral Gölü ve çevresine yerleşen Oğuzlardan bir bölük, Kınık boyundan Selçuk Bey'in etrafında toplandı ve orada başkenti Yengikent olan Selçuklu devletini kurdu. Horasan'a inmek isteyen Selçuk Bey, burada boyu ile birlikte Müslüman oldu.

Bir müddet sonra Selçuklular, İran ve Horasan'a yerleşmeye çalışırken[307] diğer Selçuklu grupları Irak, Azerbaycan ve Anadolu'nun doğu kesimlerini mesken tutmaya başladılar.[308]

Bu dönemde Çağrı Bey, Horasan'ı aşarak Kafkasya'ya geçti ve Azerbaycan yoluyla Doğu Anadolu topraklarına girdi.[309] Anadolu'daki Bizans şehirlerine başarılı akınlar yaptı.[310] 1015 yılında başlatılan bu keşif seferi, 1021 yılında sona erdi.[311] Doğu Anadolu sınırlarını aşarak Van gölü havzasına giren ***"Mızrak, ok ve yaydan oluşan silahları çekili, beli kemerli, uzun ve örülü***

---

[304] Jean Deny ve V. Minorsky'den naklen; Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s.80
[305] Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s.79
[306] Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s.2, 79, 127
[307] Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, s.96; Nurer Uğurlu, ***aynı makale***, s.23-24
[308] Nihat Çetinkaya, Kızılbaş Türkler, s.195
[309] Ali Sevim, ***aynı eser***, s.20
[310] Nurer Uğurlu, ***aynı makale***, s.24
[311] Ali Sevim, ***aynı eser***, s.113

saçlı, rüzgâr gibi uçan Türk atlıları"[312] Van gölü havzasını denetim altına aldılar.[313] 1040 yılında cereyan eden Dandanakan Savaşı'na kadar devam eden Türkmen göçleri, birer akın ve istila hareketiydi.[314] 1040 yılında meydana gelen Dandanakan Savaşı'ndan sonra, bütün engellemelere rağmen, Türkmen akınları İslâm coğrafyasına yayıldı; öyle ki, artık bu ülkeler, onları alamayacak duruma geldi. Yerli halklar bu durumdan rahatsız oldu. Tuğrul Bey bu rahatsızlıkları dikkate alarak Bizans'ın elinde bulunan Anadolu'yu Türkmen kitlelere yurt etme uğraşına girişti.[315] Türkmenler ancak, 1048 Pasinler Savaşı'ndan sonra Doğu Anadolu'ya yerleşmeye başladılar.[316]

Resim: Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey.[317]

Türkmen akınları sonrasında, başlıca şehirleri Şehrizor, Hulvan, Kirmanşah ve Dinever olan ve Selçuklu Sultanı Sencer tarafından teşkil edilen Kürdistan'a, Türkmenler kitleler hâlinde

---

[312] Dönemin kaynaklarında Türkmen akınları bu şekilde tasvir edilmiştir.
[313] Ali Sevim, ***aynı eser***, s.20
[314] Ali Sevim, ***aynı eser***, s.23
[315] Ali Sevim, Anadolu'nun Fethi: Selçuklular Dönemi, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.22
[316] Nurer Uğurlu, ***aynı makale***, W. Barthold, İlk Müslüman Türkler içinde, s.26
[317] http://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=1627

yerleşmiş bulunuyordu. Hulvan ve çevresi Artuk Bey'in dirliği idi. Şehrizor ve çevresi, Türkmen beylerinden Emir Kıfçak'ın emrine girmişti (1130). Bu Kıfçak Bey ve çocukları, bir müddet daha bölgede inişli çıkışlı hâkimiyet sağladılar.[318] Bunlardan başka Kürdistan bölgesinde kalabalık bir Yıva topluluğu daha vardı. Bunlar siyasal varlıklarını Moğol istilasına kadar sürdürdüler.[319]

3.2.1. Malazgirt'ten Önce Güneydoğu Anadolu

Türkmenler, Anadolu kapılarına dayandığında esas itibarıyla üç bölgede toplanmışlardı. Birincisi Azerbaycan sahası, ikincisi Urumiye Gölü'nün batısı, diğeri ise Mezopotamya'nın orta çığırıydı. Böylece Kürtlerle Türkmenler arasındaki ilk esaslı etkileşim de gerçekleşmiş oluyordu.

Azerbaycan sahasına daha 1028 yılında yapılan ilk Türkmen göçünde 2000 çadırlık bir kitle gelmişti. Bundan sonra da Azerbaycan sahası büyük Türkmen göçlerine sahne oldu.[320] 1041 yılında **"Irak Oğuzları"** olarak bilinen Türkmenler, Diyar-ı Bekir sahasına akınlar düzenlediler.[321]

Türkmenler, Selçuklu hâkimiyetinden önce Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya hatta Musul'a kadar bazı akınlar yaptılar. Bu akınlardan birinde 10 bin kişilik ordu, Diyarbakır ve çevresine yerleşti.[322] Bu birlikler, bölgeden söküldü ancak Tuğrul Bey, 1057'de Musul'dan başlayarak Diyarbakır bölgesini ve Hasankeyf'i ele geçirerek buraları Türkmen beylerinin yönetimine bıraktı.[323]

---

[318] Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s.151-152

[319] Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s.152

[320] Salim Cöhce, ***"Selçuklu Hakimyetinin Tesisinden Az Önce Diyarbakır Yöresindeki Türkmen Faaliyetleri",*** I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır, 2004, s.129 vd.

[321] Adnan Çevik, ***"Selçuklu Futuhatının Ardından Diyarbakır ve Yöresinde Kurulan Türkmen Beylikleri",*** I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır, 2004, s.139

[322] Salim Cöhce, ***aynı makale***, s.129-130

[323] Salim Cöhce, ***aynı makale***, s.132-133

3.2.2. Malazgirt

Tuğrul Bey'den sonra Alparslan, 1071 yılında Bizans ordusunu Malazgirt'te yendi ve Türkmenler, üs bölgesi olarak teşkil ettikleri Doğu Anadolu'dan yayılarak kısa sürede, bazı kıyı şehirleri hariç, Anadolu'nun tamamına yerleştiler. Çünkü Tuğrul Bey'in ilk dönemlerinden itibaren Anadolu'yu yurt tutmaya başlayan Türkmenlerin önündeki son engel de Malazgirt Zaferi ile ortadan kalkmış bulunuyordu.[324] Bu zaferden sonra Alparslan, Anadolu'yu ele geçirmek işini komutanlarına tevdi ederek[325] Rey'e döndü.[326] Alparslan'ın Anadolu'nun fethini tamamlamadan Rey'e dönmesinin önemli sebeplerinden biri, Türkmenleri kontrol altına almakta zorlanacağını düşünmesiydi.[327]

Malazgirt Zaferi'ni izleyen yıllarda Maveraünnehir, Türkistan ve Horasan'dan bütün İslâm ülkelerine, özellikle kâfir diyarı sayılan Anadolu'ya dalgalar hâlinde Türkmen göçleri yapıldı. Sadece İslâm kaynaklarında değil, çeşitli Bizans, Gürcü, Ermeni[328] ve Süryani[329] vakayinamelerinde bu Türkmen göçlerinin sürekli ve büyük ölçüde yapıldığı; Türkmenlerin sadece savaşçı birlikler halinde değil aileleri ile geldikleri kaydedilmiştir.

3.2.3. Türkler Anadolu'ya Geldiğinde...

Çağdaş kaynaklardan öğrendiğimize göre, 737 yılında Anadolu'nun toplam nüfusu 5 (beş) milyon kadardı.[330] Oğuz Türkleri, Anadolu'ya gelmeden önce, Anadolu ağır bir veba salgını yaşamış, önemli savaşlar sonucunda nüfus, büyük oranda erimişti.[331] Anadolu'da nüfus yoğunluğunun azlığını dönemin kay-

---

[324] Nihat Çetinkaya, Kızılbaş Türkler, s.211-212
[325] Nurer Uğurlu, ***aynı makale***, s.28-29
[326] Nihat Çetinkaya, Kızılbaş Türkler, s.211-212
[327] Claude Cahen, Türkler Nasıl Müslüman Oldular, Örgün Yayınları, İstanbul, 2008, s.435
[328] Ali Sevim, ***aynı eser***, s.76
[329] Ümit Özdağ, PKK Terörü Neden Bitmedi, Nasıl Biter?, Kripto Kitaplar, Ankara, 2008, s.112
[330] Colin McEvedy'den naklen; Ümit Özdağ, ***aynı eser,*** s.112
[331] General Montgo-mery'den naklen; Ümit Özdağ, ***aynı eser,*** s.112

nakları da doğrulamaktadır. Çağrı Bey, Anadolu'ya yaptığı keşif seferinden Maveraünnehir'e geri döndüğünde abisi Tuğrul Bey'e verdiği raporda şunları söylemişti:

> "Biz, buradaki güçlü devletlerle yani Karahanlı ve Gazneli devletleriyle mücadele edemeyiz, ancak **Horasan, Azerbaycan** ve **Doğu Anadolu**'ya gidip oralara hükümran olabiliriz, zira oralarda bize karşı koyacak bir kuvvete rastlamadım." [332]

1084 yılında Türkmen orduları Amid'e[333] büyük bir kitleyle girdiler. Bölgede yaşayan Arap kitleler, Habur Suyu'nun yukarı kısımlarına geçmek zorunda kaldılar. [334]

Tarihte her göç, tıpkı Kavimler Göçü'nde olduğu gibi, başka bir göçün başlangıcı olmuştur. Türklerin Anadolu'ya gelmeleri de, Hristiyan ahali için yeni bir göç dalgasını doğurdu. Anadolu'da bulunan ***Hristiyan nüfusun*** *-Ermeniler gibi Bizans'la sorun yaşayanlar sayılmazsa-* ***büyük bir kısmı, Türkmen göçleri ile batıya doğru sıkıştırıldı ve nihayet büyük kısmı Balkanlara atıldı.***[335] Elbette 5 milyondan kaç kişinin göç ettiği hakkında elimizde kesin bir rakam bulunmuyor. Ancak dönemin kaynaklarına göre, Anadolu'da Türklerin istilasından kurtulan hiçbir vilayet kalmadı, bu vilayetlerin birçoğu boşaltıldı. Anadolu'nun etnik yapısı çok hızlı şekilde değişti.[336]

Dönemden kalan bir Gürcü kaynağında, Anadolu'da hızla değişen etnik yapı şöyle tasvir edilmektedir:

> "Türklerin kudreti dolayısıyla Rumlar, Şark'taki bütün şehir ve kalelerini bırakıp gidiyor; bu bölgeleri Türklere terk ediyor ve onların buralara yerleşmelerine imkân sağlıyorlar.[337]"

---

[332] Ali Sevim, ***aynı eser***, s.21
[333] **Amid:** Diyarbakır şehir merkezinin eski adı.
[334] Aygün Attar, ***aynı makale***, s.433
[335] Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, s.282
[336] Osman Turan, ***aynı eser***, s.283
[337] Osman Turan, ***aynı eser***, s.283

Bir Bizans kroniği ise Anadolu'nun batısındaki hızla değişen durumu şöyle tasvir etmektedir:

> "... kara ve deniz sanki bütün dünya kâfir barbarlar (Türkler) tarafından işgal edildi ve ıssızlaştırıldı. Onlar Şarkın (Anadolu'nun) bütün köylerini, evlerini ve kiliseleriyle birlikte yağma ve istilâ ettiler.[338]"

Bu boşalma o kadar güçlü ve sürekli şekilde devam etti ki, yine dönemin kaynaklarında kaydedildiğine göre, Menderes havzasından, değil Hristiyan halk, papazlar bile kaçmak zorunda kalmıştı.[339] Hatta 1173 yılında Ankara metropoliti, çevrede kilisesini ayakta tutacak Hristiyan kalmadığı için İstanbul Synode meclisine başvurarak Amasra'ya atanmayı talep etti.[340]

Türkmenler, Anadolu'ya geldiklerinde yerleştikleri ve ilgilendikleri coğrafya ve yerleşmelere ana yurtlarından getirdikleri Türkçe adları vermiş,[341] hazır buldukları bazı isimleri ise Türkçe gramere uydurmuşlardır. Bizans kaynaklarında da genellikle bu isimler kullanılmıştır. Kısa sürede Anadolu'yu ele alan Türkmenler, başta güçlü bir devlet kuramadılar, ancak eskisini yıkmayı başardılar ve Azerbaycan ile Diyarbakır'da hâkim kitleyi teşkil ettiler.[342] Türkmen kitleler, yeni yurtlarında, Orta Asya'da yaşadıkları bölgelere uygun yörelere yerleşmek suretiyle eski yaşamlarını sürdürdüler. Özellikle bozkır ikliminin görüldüğü iç kesimleri tercih ettiler. Bütün kültür varlıklarıyla, eşyasıyla, ***"bir evden bir eve taşınır gibi"*** bir millet hâlinde Anadolu'ya geldiler.[343] Avamı temsil eden Türkler, sonraki dönemde de Rum ve Ermeniler gibi diğer etnik unsurlarla karışmadılar. Çünkü tarih boyunca *-kısmen aşılmakla birlikte-* gü-

---

[338] Osman Turan, ***aynı eser***, s.282
[339] Osman Turan, ***aynı eser***, s.300
[340] Osman Turan, ***aynı eser***, s.355
[341] Detaylı bilgi için bkz.: Hüseyin Cevizoğlu, Coğrafya'dan Tarihe; Türk Tarihi İçinde Doğu Anadolu.
[342] Claude Cahen, ***aynı eser***, s.438
[343] Ali Sevim, ***aynı eser***, s.109

nümüzde de olduğu gibi Türklerin Ermeni, Rum ve Yahudilerle evlenmesine, din değiştirip Türklüğün yağında kavrulmadıkları müddetçe hoş gözle bakılmadı. Hatta bu imkânsız aşklardan nice halk hikâyeleri doğdu ki, bunlar hepimizin malumudur.

Dönemin Müslüman müellifleri, Anadolu için "**Rum**" ismini kullanmaya devam etmekle birlikte, Batılı müellifler Anadolu'ya artık "**Turchia**" yani "**Türkiye**" demeye başlamışlardı.[344]

Anadolu'ya Türkiye denilmesi son derece doğaldı. Çünkü Selçuklu fetihlerinin ardından Anadolu'da etnik yapı hızla değişmişti. Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Irak'ın kuzeyinde de birçok Türkmen[345] beyliği kurulmuştu.[346]

1. **Saltuklular (1072-1202):** Erzurum ve çevresinde.
2. **Mengücekliler (1080-1228)**: Erzincan ve Harput bölgesinde.
3. **Ahlât Şahlar (1110-1207):** Ahlât'ta.[347]
4. **Çubukoğulları Beyliği (1085-1113):** Hısn-ı Ziyad (Harput) ve çevresinde. Palu ve Genç arası ile Çemişgezek, Eğin, Arapgir'de.
5. **Artukoğulları Beyliği (1101-1409):** Mardin, Silvan, Hasankeyf'te.
6. **Dilmaçoğulları (Toğanarslan) Beyliği (1085-1192):** Erzen, Bitlis ve çevresinde.[348]
7. **Kızılarslanoğulları Beyliği(?-?):** Siirt ve çevresinde.
8. **Sandakoğulları Beyliği(?-?):** Ahlât-Van ve çevresinde.[349]
9. **Erbil Beyliği (1146-1233):** Erbil'de.

---

[344] Claude Cahen, ***aynı eser***, s.435, 466

[345] Başka bir Türk boyuna mensup olan Ahlât Şahlar hariç, hepsi Türkmendir. Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s.2

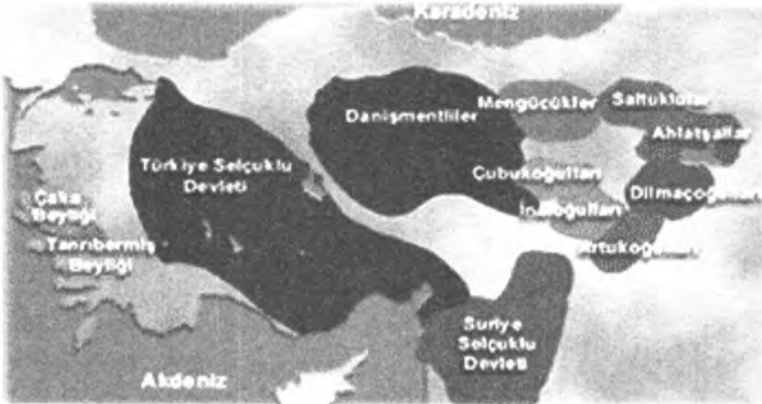
[346] Bu beylikler hakkında detaylı bilgi için bzk.: Senem Özdoğan, Orta Asya'dan Diyarbakır ve Çevresine Göçler, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Ünv., Sosyal Bilimler Enst., Tarih Anabilimdalı, Kahramanmaraş, 2007, s.26 vd.

[347] Adnan Çevik, ***aynı makale***, s.148

[348] Mengecükler, Artuklular ve Ahlatşahlar hakkında detaylı bilgi için bkz.: Faruk Sümer, Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri, TTK Yayınlarıi Ankara, 1988.

[349] Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s.158; Aygün Attar, ***aynı makale***, s.433

Sadece siyasi bakımdan değil, nüfus olarak da bölge Türkmenlerin baskınlığına sahne oldu. Bu beyliklerle birlikte gelen nüfus, sadece bölgede 500 bini geçiyordu. Moğol işgaline kadar bölgede, nüfusun yapısı da fazla değişmedi.[350]

Resim: Anadolu'da kuruluan ilk Türk beylikleri[351]

Kaynaklardan bu dönemde Türkmenlerin doğu ve güneydoğuda hâkim nüfusu teşkil ettikleri anlaşılmaktadır. Birçok şehre yerleştikleri gibi, küçük birçok yerleşmeyi de şehir hâline getirmişlerdi. Yine kaynaklara göre, dağlık alanlarda yaşayanları bulunduğu hâlde[352] Türkmenlerin büyük kısmı, şehirlere ve ovalara yerleşmiş, tarım ve ticaretle meşgul olmaya başlamışlardı. Hatta Musul ve Halep gibi önemli şehirlerde meşhur **Türkmen çarşıları** kurulmuştu.[353]

Faruk Sümer'in Oğuzlar isimli pek değerli eserine dayanarak, hangi Türkmen boylarının bölgede nerelere yerleştikleri, İsmet Parmaksızoğlu tarafından şu şekilde tespit edilmiştir:

---

[350] Aygün Attar, ***aynı makale***, s.433

[351] http://www.tarihbilinci.com/

[352] Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, s.236

[353] Osman Turan, ***aynı eser***, s.238

"**Doğubeyazıt-Ahlât-Muş bölgesi:** Kayı, Kınık, Bayındır, Döğer, Bayat, Eymir, Çavundur, Çepni, Avşar, Akkoyunlular.
Van bölgesi: Eymir, Çavundur, Çepni, Döğer, daha sonra Akkoyunlu, Karakoyunlu, Kaçar boyları ile Saatlu, Alpavut, Cihangirli oymakları.
Dersim-Tunceli bölgesi: Yıva, Ağaçeri, Çavundur, Döğer, Çepni, Eymir, 16 asırdan sonra Uluyürük ve Bozoklu oymakları.
Silvan-Diyarbakır-Mardin-Siverek bölgesi: Kayı, Döğer, Bayındır, Çepni, Bayat, Eymir, Çavundur boyları ile Akkoyunlu, Alpavut, Cihangirli, Beydili, Kaçar Türkmen boyları.
Nusaybin-Musul-Erbil-Kerkük bölgesi: Döğer, Kayı, Çepni, Eymir, Yıva boyları, Sürmeli, Saatlu, Akkoyunlu, Alpavut, Cihangirli, Kaçar ulusları.
Kâhta-Erzincan-Divriği bölgesi: Kayı, Yıva, Ağaçeri, Çavundur, Eymir, Çepni, Bozoklu ulusları.
Malatya-Adıyaman-Urfa-Karacadağ bölgesi: Kayı, Döğer, Çavundur, Çepni, Eymir boyları, Harzemli ve Bozoklu boyları
Suruç-Hanan-Cebar-Rakka bölgesi: Döğer boyu, Harzemli ulusu."[354]

Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Türkmenlerin yayıldığı Türkiye'nin güneydoğusunda ve Irak'ın kuzeyinde Arap nüfus baskın hâldeydi.[355] Özellikle Diyarbakır ve çevresi, Yemen'den gelerek buraya yerleşen Müslüman Arapların varlığıyla İslam devletinin önemli bir serhat kenti hâline gelmişti.[356] Türkmenler bu bölgede iskân olduktan sonra, önceden Diyarbakır yöresindeki yaylaklara gelen Arap göçebeleri, Habur Suyu'nun kay-

---

[354] İsmet Parmaksızoğlu, Tarih Boyunca Kürttürkleri ve Türkmenler, TKAE Yay., Ankara, 1983, s.23; Bu boyların ve Kürt aşiretlerinin coğrafi dağılımı için bkz.: Yusuf Halaçoğlu, *aynı eser*, VI/2761 vd.

[355] Aygün Attar, *aynı makale*, s.431; Sıddık Ünalan, *"Mervanoğulları Döneminde Diyarbakır,"* I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır, 2004, s.169

[356] Cem Zorlu, *"İlk İslam Coğrafyacılarına Göre Diyarbakır"*, I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır, 2004, s.859

naklarından yukarıya çıkamaz oldular.[357] Doğu Anadolu'da ise Ermeni nüfus, önemli yekûn teşkil ediyordu. Süryaniler ve Yahudiler, bölgede daha az nüfusa sahip başka halklardı.

Kürtlere gelince, Kürtler, Türkiye'nin güneydoğusunda ve Azerbaycan sahasında daha çok adacıklar şeklinde yaşıyorlardı. Bunlar, 945 yılında Hilafet orduları içinde yer alan paralı askerlerdi ve Kürtler, bölgeye ilk defa bu şekilde getirilmişti; çünkü daha öncesine ait Kürtlerin Anadolu'daki varlığına ilişkin bir bilgiye sahip değiliz. Mervanoğulları Amid'de ve Şeddadoğulları ise Ani ile Gence'de asker baskınlığına dayanarak kurulan Kürt beylikleriydi. Selçukluların bölgeye geldiğinde savaştığı ve ortadan kaldırdığı güçler de, bu paralı Kürt birlikleri olmuştu.[358] Bu askerler, Abbasiler döneminde Bizans'a karşı savaşması için ve Türklerle birlikte Sugur hattına yerleştirilmek üzere Zağros bölgesinden getirilmişti.

Başından beri Kürtlerin dağlık sahalarda yaşadıkları, daha çok hayvancılık ve eşkıyalıkla meşgul oldukları ifade edilmiştir.[359] Kaynaklarda **"Türkmen çarşıları"** gibi, Kürt çarşılarına rastlanmamıştır. Çünkü Kürtler, daha iptidai bir hayat sürüyor, şehirlere ve mamul maddelere daha az ihtiyaç duyuyor ve şehirlerde alışverişleri az oluyordu.[360] Özetle, Türkmenler daha ziyade ovalarda, Kürtler eskiden beri dağlarda yaşamlarını sürdürüyorlardı.[361]

Dönemin kaynaklarında Kürtlerin şehir ve kasabalarda cemaat şeklinde bulunduklarına dair bir ipucu yoktur. Ancak bir veya birkaç aile şeklinde şehirlere yerleşiyorlar, bunlar da zamanla şehrin hâkim diline göre ya Arapça yahut da Türkçe öğrenmek mecburiyetinde kalıyorlardı.[362]

---

[357] Ali Sevim, ***aynı eser***, s.107
[358] Aygün Attar, ***aynı makale***, s.431
[359] Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, s.236
[360] Osman Turan, ***aynı eser***, s.238
[361] Osman Turan, ***aynı eser***, s.174
[362] Osman Turan, ***aynı eser***, s.237

3.2.4. Anadolu'da Demografik Devrim: İkinci Türkmen Göçü

1185 yılında Harzemşahlarla birlikte Güneydoğu Anadolu'ya önemli bir Türkmen göçü yaşandı. Musul-Rakka-Urfa dolaylarında kışlayan bu Türkmen aşiretleri, Horasan'dan gelmişlerdi.[363] Bu göç hareketinin, Anadolu'daki Türkmen nüfusu bire beş oranında arttırdığı tahmin edilmektedir.[364] Yani bu dönemde Anadolu'daki Türkmen nüfusu 2,5 milyonu aşmış olmalıdır. Yine bu yıl içinde Türkmenlerle Kürtler arasında bir anlaşmazlık çıktı, büyük çatışmalar yaşandı. Çatışmalar Musul, Diyarbakır, Ahlât, Suriye, Malatya hatta Azerbaycan'a kadar yayıldı. Türkmenler, Kürtlere yardım eden 20 bin Hristiyanı da esir ederek sattılar.[365]

Cengiz Han'ın (1162-1227) batıya doğru yönelmesiyle, Malazgirt'in ardından Anadolu'ya ikinci büyük Türk/Türkmen göçü yaşandı. Cengiz orduları karşısında yenilen Celalettin Harzemşah, Harezm ve Horasan'da bulunan büyük bir Türk/Türkmen kitlesi ile Doğu Anadolu'ya geldi. Bu nüfus hareketi, tarihe Anadolu'ya yapılan ikinci büyük Oğuz göçü olarak geçmiştir. Halil İnalcık, bu ikinci Türkmen göçünün, Anadolu'da demografik bir devrim meydana getirdiğini ifade etmiştir.[366] 1279 yılında Doğu-Anadolu'dan geçen Marco Polo, Anadolu'yu **"Turkmenia"** diyerek anmıştır.[367]

Moğol istilası ile birlikte Diyarbakır, adeta bir Moğol üssü hâline geldi. Bu dönemde bölgeye yerleşen Moğol kavimleri şunlardır:

1- **Oyratlar:** Kışın Musul'da, yazın Muş ve Bingöl'de.

2- **Sünitler:** Musul-Diyarbakır-Ahlât

---

[363] Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s.159; Aygün Attar, ***aynı makale***, s.433

[364] Aygün Attar, ***aynı makale***, s.435

[365] Aygün Attar, ***aynı makale***, s.431; Sıddık Ünalan, ***aynı makale***, s.434

[366] Halil İnalcık, Devleti 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s.3

[367] Halil İnalcık, ***aynı eser***, s.4; Enver Konukçu, Kara ve Akkoyunluların Yurdunda, TDAV Yayınları, İstanbul, 1993, s.10

3- **Celayirliler:** Azerbaycan
4- **Tatarlar:** Diyarbakır
5- **Çobaniler:** Diyarbakır[368]

Anadolu'ya yaşanan bu Türkmen göçü dalgalar hâlinde 200 yıldan fazla sürdü[369] ve adeta Anadolu bir Türkmen denizi haline geldi. 1071'den sonraki göçlerle Anadolu'da Türkmen varlığı güçlendi; bu ikinci göçle Anadolu adeta tıklım tıklım Türkmenle doldu. Dönemin kaynaklarında bu durum, şu cümlelerle tasvir edilmiştir:

> "Türkler, her bölgeye girdiler; her beldeyi aldılar ve hiçbir engelle karşılaşmadan her tarafa yayıldılar. Öyle ki, almadıkları memleket, içmedikleri su, ateşlemedikleri ocak kalmadı. Hükümdarlar, onların gelişinden ürküp kaçtılar vardıkları şehirleri doldurdular hâkimlerini kovup kendi valilerini tâyin ettiler."[370]

Moğol hükümdarı Argun (öl. 1291), Orta Asya'dan göç eden kesif bir Türkmen kitlesini, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya nakletti.[371]

Bütün bu göçler sonucunda, bölgede Türkmen nüfus baskınlığının uzun süre devam ettiği, kaynaklardan anlaşılmaktadır. Çünkü Osmanlı tapu tahrir defterlerine göre, 16. asırda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki cemaatlerin %81'ü Türk idi.[372]

Kürtlerin Türkiye'nin güneydoğusuna kesin şekilde yerleşmesi Türkmenlerin Anadolu'ya girmesi ile mümkün oldu. Kürt aşiretlerinin yerleşmesi ise, özellikle Eyyubîler devrinde gerçekleşti. Eyyubîler muhtemelen Selçuklular ile aralarında tam-

---

[368] Aygün Attar, ***aynı makale***, s.434
[369] Nihat Çetinkaya, Kızılbaş Türkler, s.311
[370] 'İmad ud-din, s.9'dan naklen; Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, s.113
[371] Ali Sinan Bilgili, ***aynı eser***, 2004, s.7; 16 nolu dipnot.
[372] Rafet Yınanç, ***"Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre Güneydoğu Anadolu'nun Nüfus ve Etnik Yapısı"***, Tarih Boyunca Türk Nüfusu ve Kültür Yapısı, s.34-39

pon bir bölge oluşturmak istiyorlardı. Kürtleri, bu nedenle bölgede iskân ettiler.[373]

Kürtler, 14. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Erzen'in[374] doğu ve kuzeyinde yoğunlaşmaya başladılar. 14. yüzyılda Cizre'nin kuzeyinde **Beşneviler,** Eruh ile Siirt arasında **Bothiler,** Silvan ile Siirt arasında **Zırkiler,** Silvan ile Erzen arasında **Süleymaniler**, Erzen ile Hakkâri arasında ise **Dınbılıler** yaşıyordu.[375] Bu yerleşimlere rağmen Kürtlerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kesif nüfusu teşkil etmediği ancak adacıklar şeklinde bölgeye dağıldığı kaynaklardan anlaşılmaktadır.[376]

Karakoyunlular devrine gelindiğinde bölgedeki Ekrâd (Kürtler) varlığı şu şekilde tespit edilmektedir: Erdebil, Sincar, Rahbe, Mardin, Silvan, Hasankeyf, Bitlis, Muş, Ahlât ve Cizre.[377]

3.3. Etkileşimin Boyutları

Türkmenlerin bölgeye yerleşmesiyle Kürtlerle büyük bir etkileşim süreci de başlamış oldu. Önce Kürtler, Türkmenlere karşı direndiler; önemli çatışmalar yaşandı. Ancak Türkmenlerin baskınlığı ve önlenemez yükselişleri karşısında, tavır değiştirdiler. Bu tavır, 1071 Malazgirt Savaşı'na 20 bin asker vermeleri ile zirve yaptı.

Esas itibarıyla Türkmen göçleri öncesinde Kürt aşiretlerinin kültürel özellikleriyle ilgili çok az şey biliyoruz. Çünkü yazılanlar, genellikle siyasi olaylar; savaşlar, savaşlar ve yine savaşlar... Ancak bugün geldiğimiz noktada Türkmen ve Kürt kültürü arasında büyük bir benzerlik, hatta aynılık bulunduğu görülmektedir.

---

373 Aygün Attar, ***aynı makale***, s.433

374 Erzen, bugün halk arasında Garzan adıyla bilinen bölgedir. Siirt ile Batman arasında bulunur.

375 Adnan Çevik, ***aynı makale***, s.151

376 Remzi Kılıç, ***"Diyarbekir ve Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı Devleti'ne Katılması (1515-1517) ve Sonuçları"***, I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır, 2004, s.583

377 Faruk Sümer'den özetleyen; İsmet Parmaksızoğlu, ***aynı eser***, s.30-31

Bu kültürel etkileşimin boyutlarını anlayabilmek için Kürtlerin, Türkmen kökenli olduklarını ifade eden belgelere bakalım. Bu belgelerin bazılarında Kürtler, bir bütün olarak Oğuz soyuna dayandırılırken bazılarında ise sadece bir kısım Kürt topluluğunun Oğuzlardan geldiği ifade edilmektedir. Kanaatimizce ikinci kayıtlar, Kürtleşen Türkmenler olgusuna işaret etmektedir.

Bu kayıtlardan bazıları şunlardır:

Türkmenler ve Kürtler, İslâm sonrası Anadolu'ya ve Orta Doğu'ya tekrar geldiklerinde Arap-İslâm kaynaklarında **"Ekrâdı Türkmen" (Türkmen Kürtleri), "Ekrâda Türkmen" (Türkmenli Kürtler)** şeklinde anılmış, **"Gûzu'l-Ekrâd" (Oğuz Kürtleri)** olarak bilinmişlerdir.[378]

15. asrın ilk yarısında İbn-i Bibi'nin Farsça yazdığı **"Selçukname"**sini Türkçeye tercüme eden Yazıcıoğlu Ali, Türkiye Selçuklu hükümdarı 1. Alâeddin Keykûbat'ı kastederek şöyle bir kayıt düşmüştür:

> "Rum'da ve Şam'da ve Ermen ve Diyar-ı bekr'de ne kadar **Oğuz soyundan Türkmen ve Kürt beyleri** varsa hükmünden çıkamazlardı.[379]"

Kürtlerin Oğuzlardan geldiğini ifade eden bir diğer kaynak ise ünlü Kürt tarihçi **Şeref Han**'dır. **Şeref Han**, 1592 yılında tamamladığı **"Şerefname"** adlı meşhur eserinde Kürtlerin neden birlik sağlayamadığı hususunu tartışırken **"halkın bir takım acayip hikâyeler"**[380] anlattığını ifade etmiştir. Ne yazık ki, **Şeref Han** tarafından bunlardan sadece birini kayda geçirmiştir:

> "Hazreti Muhammed'in peygamberliğinin ünü ufuklara yayıldığı, İslâmiyetin çağrı sesinin yankısı dünyanın her tarafına yansıdığı, ülkelerin kralları ve memleketlerin, iklimlerin sultanları

---

[378] Mehmet Bayraktar, *aynı eser*, s.74

[379] Aydın Taneri, Türkistanlı Bir Türk Boyu: Kürtler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1983, s.vıı

[380] Şeref Han, *aynı eser*, s.22

bu yeni görünümle ilgilenip bu yüce efendinin önünde eğilmek ve ona bütün içtenlik ve coşkunluklarıyla itaatlerini sunmak şerefini kazanmak istedikleri zaman; o sırada **Türkistan**'ın en büyük hükümdarlarından biri olan **Oğuz Han,** Medine-i Münevvere'de -onun sakinine en üstün selam olsun- bulunan, Peygamberlerin övüncü ve yaradılmışların efendisine bir heyet gönderdi. Bu heyetin başında da Kürt büyüklerinden ve ileri gelenlerinden **Buğduz** adlı bir kişi vardı; kendisi çirkin görünüşlü, kaba, katı kalpli, ele avuca sığmaz bir kişiydi. Çirkin görünüşlü, iri yapılı bu elçi, Peygamber'in -salat ve selam onun üzerine olsun- gözüne görününce Peygamber'in canı sıkıldı ve ondan şiddetle nefret etti. Elçiye, kabilesi ve mensup olduğu soy sorulunca, Kürd topluluğundan olduğu cevabını verdi. İşte o zaman Peygamber –salat ve selam onun üzerine olsun- Kürdlere beddua ederek şöyle dedi: "Yüce Allah bu topluluğu, kendi arasında ittifaka ve birleşmeye muvaffak etmesin; yoksa birleştikleri takdirde, onların elleriyle dünya yok olur."[381]

Oğuz Han'ın Türkistan'ın en büyük hükümdarlarından biri olduğu ne kadar gerçekse Hz. Muhammed (s) ile aynı dönemde yaşamadığı en azından o kadar gerçektir. Böyle olmakla birlikte bu efsaneyi önemli kılan iki husus bulunmaktadır.

Birincisi, **Şeref Han** bu efsaneyi halkın arasından derleyerek kayda geçmiştir. Çünkü halk arasında Kürtlerin, Oğuz soylu olduklarına dair bilgiler, **Şeref Han**'dan önceki kayıtlarda da bulunmaktadır. Efsanede dikkat çekici ikincisi husus ise, efsanede geçen Buğduz adının 24 Oğuz boyundan birisi olmasıdır. 24 Oğuz boyunun tamgaları ve bu arada Buğduz boyunun tamgası da birçok bilim insanı ve araştırmacı tarafından yayınlanmıştır.[382]

---

[381] Şeref Han, ***aynı eser***, s.22-23

[382] Bunlardan biri için bkz.: Cengiz Özakıncı, *"Unutturulan Gerçek: Türk-Kürt Soydaşlığı"*, Bütün Dünya Dergisi, Şubat, 2010, s.42-43

Kendisi de Kürt kökenli olan İdris-i Bitlisî, **"Sekiz Cennet"** adlı eserinde, Kürtlerin Oğuz soyundan geldiğini kayda geçmiştir.[383]

1884 tarihli Diyarbekir salnamesinde bir Kürt-Oğuznamesi yayımlanmıştır. Bu Oğuzname'de, Kürtlerin Oğuzlardan geldiği ifade edilmiştir.[384]

Osmanlı arşiv belgelerinde bazı aşiret ve cemaatler, doğrudan doğruya Kürt olarak adlandırılırken, bazı aşiretler **"Türkmen Kürtleri"** ya da **"Kürt Türkmenleri"** olarak kaydedilmiştir. Bu durum, şüphesiz Arap kaynaklarında Kürt adının, Kürt etnik kökeninin yanında, göçebe aşiretlere tahsis edilen bir isim olmasından ileri gelmektedir. Aynı anlayış Osmanlı kaynaklarına da sirayet etmiştir. Osmanlı kaynaklarında **"Türkmen Kürtleri"** ya da **"Kürt Türkmenleri"** şeklinde kaydedilen aşiretlerin kahir ekseriyeti, Türkmen kökenlidir.[385]

---

[383] İdris-i Bitlisî, Heşt Behişt'ten naklen; Mehmet Bayraktar, ***aynı eser***, s.148
[384] M. Fahrettin Kırzıoğlu, ***aynı eser***, s.67
[385] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.22-23

4. ETNİK YAYILMA: KÜRTLEŞEN TÜRKMENLER

Kültürel yayılma ve etnisite, şu soruların cevaplarını arar: *"Çeşitli kültürel yayılma tipleri -yeniden yerleşme, hiyerarşik ve genişleme- etnisitenin karmaşık coğrafi kalıplarını anlamamıza nasıl yardım eder? Etnik ana vatanlar, adalar, (...) farklı yayılma tiplerinin sonucu mudur?"*[386] Bu başlık, Kürt kimliğinin mekânda yayılışına, Türkmen aşiretlerinin Kürtleşmesi ile bunların coğrafi nedenlerine ayrılmıştır.

4.1. Kürtleşme Ne Zaman Başladı?

Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'ın tespitine göre, Fars vilayetine yerleşen Salgur ve Ağaçerilerin bir kısmı, Moğollar geldiği sırada Farslaşmış bulunuyordu.[387] Demek ki İslam'la tanıştıktan sonra Orta Doğu'ya göç eden değişik Türk gruplarının kimlik değiştirip başka bir kümeye dâhil olması, Kürtleşme öncesinde de görülen vakıalardı. Moğollar geldiğinde Farslaşma tamamlanmışsa, Türk topluluklarının geçirdiği değişimin miladını en az üç nesil önceye, yani Moğolların gelişinden 80 yıl önceye kadar taşımak gerekmektedir. Çünkü Togan, bu kitlelerin dillerini değiştirmelerinin 3-4 nesilde gerçekleştiğini kaydetmiştir.[388] Ünlü Rus tarihçi Gumilev'e dayanarak D. Ahsen Batur da, bu konuda benzer şeyler söylemiştir. Ona göre, okuma yazma

---

[386] Terry G. Jordan-Bychkov&Mora Domosh, *aynı eser*, s.156

[387] Zeki Velidi Togan, *aynı eser*, s.216–217

[388] Zeki Velidi Togan, *aynı eser*, s.216–217

bilmeyen halkların dili çok çabuk değişmektedir. Gerçekten de ana dilini birkaç yüz kelime ile konuşan ve okuryazar olmayan halklar, üç nesil içinde dillerini değiştirebilirler. Örneğin birinci nesil A dilini, ikinci nesil A ve B dillerini, üçüncü nesil ise tamamen B dilini konuşmaya başlar. Üçüncü kuşaktan sonra torunlar, dedelerinin hangi dili konuştuğunu anımsamazlar, hangi dili konuşuyorlarsa o halkın kimliğini benimserler.[389]

Türkmen aşiretlerinin Kürtleşme nedenleri üzerinde kafa yoranlar, Kürtleşmenin ne zaman başladığında olmasa bile, ne zaman ivme kazandığında adeta ağız birliği yapmışlardır. Kürtleşme nedenleri nereye bağlanırsa bağlasın, bütün çalışmalarda, Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail arasındaki mücadele, Kürtleşme hadisesi için bir milat sayılmıştır.[390] Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda çok sayıda bulunan Türkmen aşiretlerinin Kürtçe ve Zazaca öğrenmesinin temel nedeni, Yavuz Sultan Selim döneminde ve daha sonraki dönemlerde, Kürt beylerine tanınan geniş imtiyazlara dayanmaktadır. Bu dönemden önce Kürtleşen Türkmen aşiretlerinin varlığı konusunda net bilgilere sahip olmamakla birlikte, Kürtleşme sürecinin cılız da olsa bundan önce başladığını, güçlü bir olasılık olarak kaydetmek gerekiyor. Örneğin **Ziya Gökalp**, Türkmenlerin Kürtleşmesini Selçuklu dönemine kadar uzatmaktadır.[391] Nitekim daha 13. yüzyılda kaleme alınan eserlerde **"Oğuz Kürtleri"** kavramının kullanılması,[392] *-eğer Kürtlerin Türk/Türkmen kökenli olduğunu ifade etmiyorsa-* Kürtleşen Oğuzları ifade ediyor olmalıdır. Daha Çaldıran Savaşı'ndan önce birçok Kürt aşiretinin *-mesela Sürgü-*

---

389 Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.7

390 Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.104; Mehmet Eröz, ***aynı makale***, s.105–120; Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.114 vd.,

391 Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.104-105

392 Mustafa Öztürk, 16. Yüzyılda Kilis Urfa Adıyaman ve Çevresinde Cemaatler-Oymaklar, Fırat Ünv. Yay., Elazığ, 2004, s.4; Mehmet Bayraktar, ***aynı eser***, s.74

cü gibi- Türkçe isimler taşıması da Gökalp'in bu görüşünü desteklemektedir.[393]

Günümüzde birçok araştırmacı tarafından Türkmen aşiretlerinin Kürtleşmesine neden olduğu için dönemin Osmanlı politikası şiddetli şekilde eleştirilmiştir. Ancak tarihî olaylara bugünün şartlarına göre değil, kendi özgün koşullarında bakmak gerekmektedir. Kendi koşulları içinde bakıldığında Osmanlı açısından bu politika, hemen sonuç almaya yönelik pratik bir yöntemdi. Zaten benzer bir yöntem, önce Abbasiler ve daha sonra da Eyyubîler tarafından kullanılmıştı. Hatta bu yöntemi, sadece Osmanlılar değil, rakipleri Safevîler de kullandılar. Anadolu'da zamanla Kürtçe öğrenen Şiî/Kızılbaş aşiretlerinden bir kısmını, Sünnî Özbek saldırılarına bir tampon oluşturması için İran Horasanı'na naklettiler. **"Horasan Kürtleri"**nin asıl hikâyesi de işte burada başlamaktadır. Özetle; Kürtçe konuşan Şafîler, Anadolu ile İran arasına; Kürtçe konuşan Kızılbaşlar (Şiîler) ise Özbekler ile İran arasına tampon olarak yerleştirilmiştir.

4.2. Neden Kürtçe Öğreniyorlar?

4.2.1. Giriş

Kürtleşen Türkmenler konusuna eğilen araştırmacılar ve akademisyenler, Kürtleşme nedenleri hakkında değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Konuyu ilk defa bilimsel temelde bilim âlemine duyuran merhum **Ziya Gökalp**, Kürtleşme nedenleri hakkında önemli ipuçları vermiştir. Bu nedenleri Gökalp, bir bütün hâlinde ve sistematik olarak değil, konuyla ilgili çalışmalarında serpiştirerek ifade etmiştir.

Gökalp'e göre Kürtleşme nedenleri şunlardır:

---

[393] Yine de bunun sosyal bir isim mi, Kürtlerin menşeine ilişkin bir bilgi mi, yoksa Kürtleşen Oğuzlara işaret eden bir kayıt mı olduğu ayrıca tetkik edilmelidir.

1. Yavuz Sultan Selim'in bölgedeki yönetimleri Kürt beylerine bırakıp Türkmen beylerini bunların hâkimiyetine koyması,[394]
2. Kürtçenin, Türkçeden daha çok feodalizm dili olmaya yatkın olması,[395]
3. Türkmen aşiretlerinin büyük Kürt birliklerine girmeye mecbur olması,[396]
4. Mezhep birliği veya ayrılığı,[397]
5. Kültürel yakınlık,[398]
6. Türklüğün şehirlere, Kürtlüğün kır yaşantısına yatkın olması,[399]
7. Türklerin eskiden beri hürriyete ve eşitliğe âşık bir millet olduğundan ağalık gibi kurumlara yabancılığı.[400]

Van'daki aşiret süvarilerinin komutanlığını yapan ve bölgedeki gözlemlerini metne dökerek bir kitap vücuda getiren **Süleyman Sabri Paşa**,[401] ise Kürtleşme nedenlerini şöyle sıralamıştır:

1. Moğollar ile Türkmenler arasında Türkistan'da ve Harzem illerinde başlayan düşmanlık ve geçimsizlik,
2. Osmanlı devletinin Türkmen derebeyliklerini kaldırma teşebbüsü,
3. Osmanlı-İran rekabeti ve iki tarafın da mezhebi siyasete alet etmesi,
4. Bölgedeki derebeylerin imtiyazlı durumları,
5. Hamidiye teşkilatı,
6. Dinî taassup.[402]

---

[394] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.104
[395] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.105
[396] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.105
[397] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.133
[398] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.134
[399] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.134
[400] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.138
[401] Süleyman Sabri Paşa, Kurtuluş Savaşı sırasında Ağrı'daki 7. Aşiret süvari tümeni komutanlığına getirilmiş, daha sonra da 1928'de 14. Süvari Tümeni Tugay Komutanlığı'na atanmış, 1929'da tüm generalliğe yükseltilmiş ve 1931'de emekliye ayrılmıştır.
[402] Süleyman Sabri Paşa, Van Tarihi ve Kürt Türkleri Hakkında İncelemeler, TKAE Yay., Ankara, 1982, s.70

Konuyla ilgili önemli çalışmaları olan değerli bilim insanı **Prof. Mehmet Eröz,** Türkmen aşiretlerinin Kürtleşmesini *"kat'i şekilde izah etmek mümkün görmemekle"* birlikte, aşağıdaki hususlara dikkat çekmiştir:

1. Osmanlı İmparatorluğunun Alevî Türkmenlere tatbik ettiği haşin politika,
2. Asayişsizlik,
3. Aşiretlerin bölünmesi,
4. İktisadi zaruretler ve
5. Türklerin Kürt dilini çabuk öğrenmesi.[403]

Yukarıdaki tespitlere ek olarak aşağıdaki hususları da eklemek gerekmektedir:

1. Osmanlı çağında Türkmenliğin küçümsenip, Kürtlüğün popüler hâle getirilmesi,
2. Türkmen aşiretlerin parçalanarak (perakende edilerek) Kürt beylerine itaate zorlanması ve Kürt aşiret konfederasyonlarına dâhil edilmesi,
3. Bölgede Türkmen aşiretlerinin Kürtlerin yaşadıkları yerlere doğru göçe zorlanması,
4. Türkmenlerin İran'a göç etmesi sonucunda bölgede Türkmen nüfusun tedricen azalması,
5. Türkmenlerin göç yollarının kesilerek diğer akrabalarıyla bağlarının koparılması,
6. Kürt aşiretlerinin (sahib-i aşiret) Türkmen bölgelerinin iç kısımlarına doğru yerleştirilmesi,
7. Kürtçenin karma dil oluşu ve doğası gereği kolay öğrenilmesi (Arapça, Farsça ve Türkçenin kolay kalıplarından oluşması),
8. Kürtçenin kadim yazılı kültüre sahip olmaması; insanların günlük ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde Kürtçeyi öğrenmesi,
9. Türkmen aşiretlerin genelde okuryazar olmaması (okuryazar olmayan topluluklar daha kolay dil değiştirirler),[404]

---

[403] Mehmet Eröz, ***aynı makale***, s., s.115

10. Kürtçenin pazar dili hâline gelmesi,

11. Alevîlik ve Hanefîlikten Şafîliğe geçiş (mezheple birlikte dilin de değiştirilmesi),

12. Zaza ve Kürtlerin sahip olduğu kültürel yapı ile Türk kültürünün büyük oranda aynılığı,

13. Çapraz evliliklerin yaygınlığı,

14. Modern çağda etnik kimliklerin anadili üzerinden tanımlanma eğilimi...

Aşiretler bazında yapılan yeni çalışmalar ile konuyla ilgili yeni araştırmalar ve Türk aydınlarının ulaştığı yeni Osmanlı belgeleri, bu nedenleri en azından birkaç misli daha uzatacaktır.

4.2.2. İsmin Evrimi: Kürt İsminin Etnik Değil, Sosyal Bir İsim Olarak Kullanılması

Prof. Dr. **Mehmet Eröz**, Adana'nın Pozantı ilçesinde yaptığı bir saha çalışmasında **"Kürt köyü"** olarak gösterilen, ancak tamamen Türkçe konuşulan bir köyde, bir köylünün *"Eskiden Türktük, şimdi Kürdük."* dediğini aktarmaktadır.[405] **Mehmet Eröz**, bundan başka Batı ve İç Anadolu ile Akdeniz'de adı **"Kürt"** olan 81 köy tespit ettiğini, bunların bir kısmında şahsen saha çalışması yaptığını ve hiçbirinin Kürtçe bilmediği gibi, kültür bakımından da bunların tamamen Türk olduklarını ifade etmiştir.[406]

Eröz'ün tespitlerinden anladığımız kadarıyla, Kürtlük yakın zamana kadar, şehir merkezlerine uzak, dağlık alanlarda yaşayanları ifade eden bir adlandırma olmuştur. Buna benzer kullanımları, Türkiye'nin birçok yerinde görmek mümkündür; okuyucu kendi yöresinde yapacağı kısa bir araştırmada bunun izlerini kolayca bulabilir. Çünkü cins isim olarak Kürt kelimesinin *"köylülük, dağlılık"* anlamlarında kullanılması, Ortaçağ Arap

---

[404] Gumilev'den naklen, Macit Gürbüz, ***Kürtleşen Türkler*** kitabına D. Ahsen Batur'un yazdığı önsöz, s.7

[405] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.5

[406] Mehmet Eröz, Atatürk, Milliyetçilik, Doğu Anadolu, s.146.

kaynaklarından Osmanlıya, Osmanlıdan da günümüze sirayet eden bir kullanımdır. Nitekim Osmanlı kaynaklarında Türkmen olduğu açıkça bilinen bazı oymaklar ve boylar, **"Kürt"** hatta **"Kurmanc"** olarak kaydedilmiştir.

Bunlardan bir kısmı şöyledir: **Kürd** (Teke),[407] **Kürd Mehmedli, Kürdan Küre** (Demircülü), **Kürdcü, Kürdek** (Özbek-Lakay), **Kürdi, Kürdikanlı, Kürdiler** (Selmanlu), **Kürdilü, Kürdlü** (Bayad, Beydili), **Kürdioğlu** (Küşne), **Kürdler** (Beydili), **Kürdoğlu, Kürdülü** (Barak), **Kürt Kürt İsmail** (Avşar), **Kürt Mihmadlu** (Dokuz), **Kürti** (Dündarlu), **Kürtkanlı, Kürtül, Körtül** (Avşar, Döngelli), **Kürtünoğlu** (Haymana Yörükleri), **Kürmanc**.[408]

Osmanlı kaynaklarında dikkat çeken bir diğer husus da bazı aşiretler için **Türkmen Ekrâdı** yahut **Ekrâd Türkmeni** isimlerinin kullanılmış olmasıdır. Prof. Dr. **Yusuf Halaçoğlu** tarafından Etrak (Türkmenler) ve Ekrâd (Kürtler) kelimelerinin ***"mecazi"*** anlamda kullanıldığına işaret edilmiş, bu kullanımlara Osmanlı belgelerinden birçok örnek verilmiştir. Sadece bu da değil, Ermeni isminin de bütün gayrimüslim tebaa için kullanıldığı Osmanlı belgelerine dayanılarak aktarılmıştır.[409]

4.2.3. Siyasal Gücün Evrimi: Kürtlerin ve Zazaların Avantajlı Konuma Getirilmesi

Bir topluluğun dil değiştirmesi, ancak kendisinden daha avantajlı bir toplumla karşılaştığında gerçekleşir. Osmanlı çağında da bugün Bitlis'ten Musul'a kadar olan bölge Kürt ve Zaza beylerinin yönetimine terk edilmiş, böylelikle Zazalar ve Kürtler avantajlı bir konum elde etmişlerdir. Ayrıca Osmanlı devletinin Kürt beylerini ve aşiretlerini bazı vergilerden muaf tutması, bu avantajlı konumu iyice pekiştirmiş, Kürtçe pazar dili ol-

---

[407] Parantez içinde verilenler, kabilenin bağlı olduğu oymaktır. Boş bırakılanlar Türkmen'dir.
[408] L.N. Lezina-A.V.Superanskaya, Bütün Türk Halkları, s.398-399; Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.22, 25
[409] Yusuf Halaçoğlu, Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar, I/XXIII vd.

muş, Kızılbaş Türkmenlerin bir kısmı İran'a göç etmiş, Kürt aşiretleri batıya ve kuzeye doğru yayılmıştır.

4.2.3.1. Bölgedeki Kentlerin Kürt ve Zaza Emirlerinin Yönetimine Verilmesi

Osmanlı çağından önce, daha 12. yy.da görülen Moğol istilaları Kürt aşiretleri üzerinde yıkıcı etkiler yaratmıştı; çünkü Hülagu'nun ordusu tek bir aşiret reisinin bile canını bağışlamamış, hepsini öldürmüştü.[410] Hülagu'nun böyle yapması boşuna değildi. Çünkü **Münge Han**, Mezopotamya ve Mısır'ı ele geçirmek için görevlendirdiği Hülagu'ya şöyle diyordu:

> *"Hükmüne boyun eğenlere iyi davran! Asileri ez! Yoluna çıkan tüm kaleleri, surları yerle bir et... Turan'dan İran'a ilerle ve orayı da aldıktan sonra Irak'a geç; Lorların ve Kürtlerin kökünü kazı, eşkıyalıklarıyla seyyahları her daim tasalandıran kalelerini, Kardeh-Kuh ve Lembeh Şer'i yık."*[411]

Timur zamanında yapılan istila hareketi de, öncekini aratmayacak nitelikteydi. Kürt aşiretleri üzerinde yıkıcı etki yapan bu iki Moğol saldırısı sonrasında ne güçlü bir Kürt beyliği oluşabildi ne de dikkate değer bir mirlik hayat bulabildi. Moğol istilalarından sonra Kürtler, dağlara sığındılar ve işbirliğine yanaşmadılar.[412] Hatta ilk Moğol istilasında Şehrizor'da yaşayan bazı Kürt aşiretleri Cezayir'e kaçtılar.[413]

Moğollardan sonra bölgeye hâkim olan Karakoyunlular, bölgeye gözle görülür bir rahatlama getirdiler. Bu devrede Kürt aşiretleri, nispeten toparlandı. Çünkü Karakoyunlu hükümdarları, Kürtlerle iyi geçiniyor, hatta kız alıp vererek akrabalık ilişkileri kuruyordu.

---

[410] Martin v. Bruinessen, Ağa, Şeyh, Devlet, s.137

[411] Wadia Jwaideh, Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökleri ve Gelişimi, İletişim Yay., İstanbul, 2009, s.43

[412] M. S.Lazarev-Ş. X. Mıhoyan (Ed.), Kürdistan Tarihi, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001, s.49

[413] Wadia Jwaideh, Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökleri ve Gelişimi, s.43

Kürtlerin Karakoyunlularla kurduğu bu iyi ilişkiler, bölgede yeni egemenlik kuran Akkoyunluları kızdırmaya yetmişti. Akkoyunluların egemenliği de Moğol egemenliği gibi yıkıcı sonuçlar doğurdu. Çünkü Akkoyunlu hükümdarları, kendi beylerini merkezden atıyor, nadiren onların arasından beyleri işbaşına getiriyordu. Bunlar da ancak Dınbılî beyleri gibi Akkoyunlular ile iyi geçinen aşiret beylerinden oluyordu.[414] Akkoyunlu hâkimiyetinin, mesela Botan bölgesindeki etkileri, fevkalade yıkıcı olmuştu; Botan aşiretinin ileri gelenleri öldürülmüş, geri kalanları ise hapse atılmıştı.[415]

Tıpkı Akkoyunlularda olduğu gibi, Şah İsmail de aşiret reislerine katı davrandı. Çünkü Şah İsmail, annesinden[416] dolayı kendisini Akkoyunlu devletinin doğal varisi sayıyor, bölgedeki egemenliğini Türkmen varlığına dayandırmayı bir politika olarak benimsiyordu. Hâkimiyetini ve otoritesini göstermek için, önce birçok Kürt beyini tutuklatarak zincire vurdurdu.[417] Bağlılık bildirmek için huzuruna çıkan 12 (on iki) Kürt beyi, Şah İsmail tarafından tutuklatıldı ve hapse attıldı.[418]

Şah İsmail, bölgeyi ele geçirince Kürt beylerinin otoritesini yıkarak Türkmenleri etkin duruma getirdi. Bunu pekiştirmek için Kürt aşiret reislerini yetkisizleştirdi ve yerlerine kendi valilerini atadı.[419] Mesela Atak Kalesi, Zırkan aşiretinden alınarak Kaçarlara verilmişti. Bu durum Zırkan aşireti açısından kötü sonuçlar doğurmuş, aşiret değişik yerlere dağılmak zorunda kalmıştı.[420] Şah İsmail, kendi maiyetinde yetişen Türkmen beylerinin komutasındaki ordularla Kürtlerin elinde bulunan kale-

---

[414] "... Hakkari vilayeti (ni) (...) Türkmenler yönettiler; düzen ve asayiş işlerini Dınbıli aşiretine verdiler." Şeref Han, ***aynı eser***, s.82

[415] M. S.Lazarev-Ş. X. Mıhoyan (Ed.), Kürdistan Tarihi, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001, s.76

[416] Şah İsmail'in annesi, Akkoyunlu hanedanındandı.

[417] Remzi Kılıç, ***aynı makale***, s.575

[418] Şeref Han, ***aynı eser***, s.106

[419] M. S.Lazarev-Ş. X. Mıhoyan (Ed.), Kürdistan Tarihi, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001, s.89

[420] Şeref Han, ***aynı eser***, s.195

lere sürekli seferler düzenledi. Örneğin Cezire üzerine gönderdiği orduların komutanları istisnasız Türkmen'di.[421] Ele geçirilen yerlerde Türkmen yöneticiler işbaşına getiriliyordu. Örneğin Diyarbakır'da Ustaclu Muhammed Bey, Palu'da Arapşah isimli bir Türkmen,[422] Eğil'de Mansur Bey,[423] Cezire'de Ulaş Bey,[424] Çemişgezek'te Nur Ali Halife,[425] Safevîlerin en üst düzey yöneticileri idiler.

Yine Şah İsmail, Mukri aşiretinin yönetici ailesini ortadan kaldırmak için Mukri üzerine defalarca ordu göndermişti. Aralarında büyük savaşlar olmuş, nihayet Mukri beyi Sarım, Sultan Selim'e katılmıştı.[426] Şah İsmail'in bu siyaseti, doğal olarak Kürt beylerinde hoşnutsuzluk yarattı ve Kürt aşiret beyleri, Şah İsmail'e karşı bir tavır takındılar.

Şah Tahmasb da Kürt beyleri hakkında, babası Şah İsmail'in siyasetini güttü. Mesela kaynaklarda Mahmudi beyliğinin (Van Hoşab ve çevresi) başına, Türkmen beyleri onun zamanında atandı ve bu süre içerisinde önemli mücadeleler yaşandı.[427] Yine Şah Tahmasb, Akkoyunluların gözdesi olan Dınbıli aşiretinin ileri gelenlerini muhafızları ile birlikte öldürttü. Bunlardan sadece Mansur Bey kurtuldu ve Osmanlı sultanına sığındı.[428] Osmanlı hâkimiyeti öncesinde ulaşılması zor yerlerde ancak birkaç Kürt mirliği varlığını sürdürebildi.

Bununla birlikte Safevîlerin bütün Kürt beylerine kötü davrandığını söylemek yanlış olur. Mesela Şah İsmail, Zengine aşiretine önemli imtiyazlar tanımış,[429] Şah Tahmasb, Pılıngan hü-

---

[421] Şeref Han, ***aynı eser***, s.105 vd.
[422] Şeref Han, ***aynı eser***, s.252
[423] Şeref Han, ***aynı eser***, s.149
[424] Şeref Han, ***aynı eser***, s.106
[425] Şeref Han, ***aynı eser***, s.137
[426] Şeref Han, ***aynı eser***, s.229; Kanuni zamanında Merağa şehri Bektaş Kulu Ustaclu beyden alınarak Mukri beyi Emir beye verildi. Şeref Han, ***aynı eser***, s.231
[427] Şeref Han, ***aynı eser***, s.240-241
[428] Şeref Han, ***aynı eser***, s.247
[429] Şeref Han, ***aynı eser***, s.265

kümdarlarından Muhammed Bey'in kız kardeşini kendisine eş almıştı.[430]

Bölgede Safevî-Osmanlı mücadelesinde sürekli olarak kaleler ve şehirler el değiştirdi, istikrar ancak Osmanlı çağında yakalandı ve çark Kürt beylerinden yana işlemeye başladı.

Çaldıran seferinden dönerken Amasya'da kışlayan Sultan Selim, yanında bulunan İdris-i Bitlisî'yi Kürt beylerini ve aşiretlerini Osmanlıya bağlaması için bölgeye gönderdi.[431] Sultan Selim'in Bitlisi'den istediği bölge Urumiye Gölü'nden Malatya ve Diyarbakır'a kadar uzanıyordu.[432] Bitlisî, pratik bir politika izleyerek, işe Safevî ile arası açık olan Kürt beylerinden başladı. Öncelikle öteden beri Safevîlere muhalefeti ile bilinen ve Urmiye havalisinde bulunan Emir Sarim'in oğulları ile temas kurdu. Soran hâkimi Emir Seyyid Bey'i, Baban Kürtlerini, Bradost emirlerini, İmadiye ve Cizre hâkimlerini, Bitlis hâkimi Emir Şerafettin'i, Hizan hâkimi Emir Davud'u, Sason hâkimi Ali Bey'i, Namran hâkimi Abdal Bey'i ve bu kalemden 25 Kürt emirini Osmanlıya bağladı.[433]

Özetle Bitlisî, çalışmaları neticesinde Urumiye, Atak, Sason, İmadiye, Cizre, Eğil, Bitlis, Hizan, Narman, Garzan, Palu, Siirt, Hasankeyf, Silvan gibi 25 mıntıka beyini Osmanlıya bağlanmaya ikna etti.[434]

Bitlisî, bu çalışmaları yaparken Çemişgezek, Urfa ve Diyarbakır ile havalileri hâlâ Safevî egemenliği altında bulunuyordu. İdris-i Bitlisî'nin tahrikleriyle Diyarbekir'de halk Safevîlere kar-

---

[430] Şeref Han, ***aynı eser***, s.252

[431] Nejat Göyünç, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, TTK Yayınları, Ankara, 1991, s.15 vd.

[432] Remzi Kılıç, ***aynı makale***, s.575

[433] İdris-i Bidlisi, Selim şah-name, s.238 vd.; Mehmet Ali Ünal, ***"Diyârbekir'de Osmanlı Hâkimiyetinin ve Diyârbekir Beylerbeyliğinin Kurulması"***, I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır, 2004, s.567; Remzi Kılıç, ***aynı makale***, s.584

[434] İdris-i Bidlisi, Selim şah-name, s.239; Bilgehan Pamuk, ***"Osmanlı-Safevi İlişkilerinin İlk Dönemlerinde Âmid (1514-1515) Kuşatması"***, I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır, 2004, s.604-605

şı ayaklandı ve Osmanlıdan yardım istedi.[435] Sultan Selim de bu çağrıyı cevapsız bırakmadı; Bıyıklı Mehmet Paşa'yı önce Çemişgezek'te bulunan Nur Ali Halife'nin üzerine gönderdi. Bıyıklı Paşa, Ovacık yakınlarındaki Tekir Yaylası'nda Nur Ali Halife'yi bozguna uğrattı (Haziran 1515)[436]. Bundan sonra Kiğı, Çat ve Aşkale ile Kopdağı'nın batısı Osmanlı hâkimiyetine girdi.[437]

Durumun ciddiyetini kavrayan Şah İsmail, Çaldıran'da hayatını kaybeden Diyarbekir hâkimi Ustaclu Mehmet Bey'in kardeşi Karahan'ı Diyarbekir'e gönderdi. Karahan, Mardin, Hısn-ı Keyfa, Harput ve Ergani'de bulunan Safevî askerleri ile Urfa hâkimi Durmuş Bey'i de yanına alarak Diyarbekir'i kuşattı. Diyarbekir halkının yardım talebi Sultan Selim'e iletilince önce Türkmen Yiğit Ahmet'i,[438] ardından Bıyıklı Mehmet Paşa'yı yardıma gönderdi. İdris-i Bitlisî'nin gayretleri ile birçok Kürt emiri de Osmanlı ordusuna yardım için asker çıkardı. Haberi alan Karahan kuşatmayı kaldırarak Mardin taraflarına çekildi. Böylece Diyarbekir kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine katılmış oldu (Eylül 1515) ve Bıyıklı Mehmet Paşa, Diyarbekir beylerbeyi olarak atandı (Kasım 1515)[439].

Mardin'e bağlı Koçhisar (Kızıltepe) yakınlarında bulunan Koruk mevkiinde meydana gelen savaşa, bölgede bulunan bütün Osmanlı ve Safevî askerleri katıldı. Osmanlı ordusunun sol kolunu Kürt beyleri teşkil ediyordu. Kürtler bu orduya 10 bin gönüllü vermişlerdi.[440] Karahan'ın can verdiği bu savaş, Osmanlının kesin galibiyetiyle sonuçlandı.[441] Savaşın sonucunda Safevîlerden 10 binden fazla kişi (Türkmen) öldürüldü.[442]

---

[435] Mehmet Ali Ünal, ***aynı makale***, s.568

[436] Faruk Sümer, Sefevi Devletinin Kuruluşunda Anadolu Türklerinin Rolü, s.39

[437] Çağatay Uluçay, ***"Yavuz Sultan Selim Padişah Oldu"*** Tarih dergisi, VII/10, (1954), s.130, not:28; Mehmet Ali Ünal, ***aynı makale***, s.568-569

[438] Remzi Kılıç, ***aynı makale***, s.585

[439] İdris-i Bidlisi, Selim şah-name, s.253 vd.; Mehmet Ali Ünal, ***aynı makale***, s.569

[440] Remzi Kılıç, ***aynı makale***, s.585

[441] Mehmet Ali Ünal, ***aynı makale***, s.570

[442] Remzi Kılıç, ***aynı makale***, s.586

Bu savaştan sonra Ergani, Sincar, Çermik, Birecik, Rakka, Hasankeyf, Urfa ve Siirt, Osmanlı yönetimine geçti.[443] Buraları başta Mardin olmak üzere Bitlis, Sason, Hizan izledi.[444] Birçok Arap ve Kürt aşiretleri de Sultan Selim'e bağlılık bildirdi.[445] Osmanlı egemenliği kuzeyde İspir ve Tercan'dan, güneyde Telafer ve Sincar bölgelerine kadar genişledi.[446]

Özetle, 25 Kürt beyinin yanı sıra diğer şehirler, mesela Kerkük, Erbil, Soran bölgesi, Erciş, Adilcevaz, Hizan, Çemişgezek, Sincar, Çermik, Ergani, Birecik vb. zamanla Safevîlerin elinden çıkarak Osmanlı'ya bağlandı.[447] Bölgedeki tüm kaleler ve şehirler, Kızılbaş Türkmenlerden alınarak Kürt beylerine teslim edildi. 1587 yılında gönderilen bir padişah buyruğundan anlaşıldığı kadarıyla aşağıda isimleri yazılı bütün kale ve şehirler Kürt beyleri tarafından yönetilmekteydi: Hakkâri, Bitlis, Mahmudi, Albak, Müküs, Serviz, Bradost, Erbil, Keşap, Muş, İstor, Serfani, Kutur, Merağa, Adilcevaz, Erciş, Selmas, Palu, Hoy, Millo, Diyadin, Kotur, Ağalis, Aralık, Mondos, Gerukan, Benişeyh, Hizan.[448]

1515 yılında Osmanlı padişahı Sultan Selim, İdris-i Bitlisî aracılığı ile 23 tane etkili Kürt aşiret beyi ile bir anlaşma imzaladı. Anlaşmanın maddeleri arasında özetle şunlar yer alıyordu:

- ✓ Osmanlı yönetimine bağlı olarak Kürt emirliklerinin özerkliği korunacak,
- ✓ Kürt emirliklerinde yönetim babadan oğula geçerek sürecek, eskiden beri yürümekte olan yönetim yürürlükte kalacak ve bu konuda ferman padişahtan çıkacak,

---

443 Remzi Kılıç, ***aynı makale***, s.576
444 Remzi Kılıç, ***aynı makale***, s.586
445 Remzi Kılıç, ***aynı makale***, s.576
446 Remzi Kılıç, ***aynı makale***, s.587
447 İdris-i Bidlisi, Selim şah-name, s.239 vd.; Burhan Kocadağ, Doğuda Aşiretler Kürtler Alevîler, Can Yayınları, İstanbul, 2004, s.186
448 Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.5

- ✓ Kürtler, Türklere bütün savaşlarda yardım edecekler,
- ✓ Türkler, Kürtleri bütün dış saldırılardan koruyacaklar,
- ✓ Kürtler, devlete verilmesi gereken her türlü vergiyi verecekler.[449]

Safevî sonrasında bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti iki temel unsura dayanıyordu: Akkoyunlu ümerası ve Ekrâd beyleri. Bu unsurlara bağlı olarak bölgede iki isim ön plana çıkıyordu: Akkoyunlu ümerasından Bıyıklı Mehmet Paşa, Ekrâddan ise İdris-i Bitlisî.[450]

Safevîlerin bertaraf edilmesinin ardından bölgede idari yapı, toprak dağılımı, aşiret birlikleri ve vergiler yeniden tanzim edildi. Diyarbekir beylerbeyliği Diyar-ı Mudar,[451] Diyar-ı Rabia, Musul, Bitlis havalisini içine alacak şekilde genişletildi. Bu yapı içerisinde üç çeşit yönetim biçimi ortaya çıktı:

a. Klasik Osmanlı Sancakları: Bu sancaklar Osmanlı Devleti'nin bütün bölgelerinde tatbik ettiği sancakların aynısıydı. Sancak beyi, sancak içinde her türlü yetkiye sahipti; merkezden tayin edilir ve istenildiği zaman değiştirilirdi. Bu tür sancaklar genellikle aşiret yapısının güçlü olmadığı yerlerde teşkil edilirdi. Şehirleşmenin, yerleşik hayatın ve ziraatın yaygın olduğu alanlar, bu sancakların teşkili için ideal yerlerdi. Van eyaletindeki Erciş, Adilcevaz, Kesan ile Diyarbekir eyaletindeki Harput, Hasankeyf, Sincar, Zaho, Bothan, Bespan, Mardin, Amid, Ergani, Akçakale, Siverek, Siirt, Nusaybin vb.

b. Ekrâd Sancakları: Klasik Osmanlı sancaklarından farklıydı. Bu sancakların idaresi, bölgeye hâkim olan nüfuzlu kimse-

---

[449] Faruk Sümer, Yerel Bir Güç Olarak Aşiretlerin Siyasi Gücü, Hacettepe Ünv., Sosyal Bilimler Enst., Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s.63; A. M. Menteşasvili, ***aynı eser***, s.176

[450] Mehmet Ali Ünal, ***aynı makale***, s.567

[451] 1331 yılında vefat eden Ebu'l Fida, Diyar-ı Rabia, Diyar-ı Mudar ve Diyar-ı Bekir'in şehirlerini şu şekilde belirtmektedir:

Diyar-ı Rabia: Başkent Nusaybin. Res'ul-Ayn, Mardin, Sincar, Kefertusa, Beled, Siirt.

Diyar-ı Mudar: Urfa, Harran, Samsat, Rakka, Karkisya.

Diyar-ı Bekir: Başkent Silvan. Amid, Kal'atuca, Rahbe, Hettah, Hizan, Hani.

Cem Zorlu, ***aynı makale***, s.852

lere, mahalli beylere, hanedanlara **"yurtluk"** ve **"ocaklık"** olarak verilmişti. Tahrirler (sayım) hükümet yetkilileri tarafından yapılır, vergiler yine hükümet yetkilileri tarafından alınırdı. Sancağa sahip beyler, ölünceye kadar sancak beyliğini yürütür, öldüğü zaman ise oğulları veya akrabalarından biri yerlerini alırdı. Ancak hainlik yaptığına inanılan bir sancak beyi görevinden alınarak yerine oğlu veya akrabalarından biri atanırdı. Ekrâd sancaklarının sayısı, Diyarbakır'da 13, Van'da 9 olmak üzere toplam 22 idi. Çemişgezek, Çermik, Pertek, Mazgirt ve Sağman bu tip sancaklara örnek olarak verilebilir.

c. Hükümet Sancakları: Bunlar da belli bir ailenin elinde bulunurdu. Buralarda tahrir yapılmazdı. Vergileri sancakbeyi kendisi toplar, devlete belli bir miktar vergi öderdi. Bu sancakların sayısı dönemlere göre değişiklik göstermiştir. Genellikle Diyarbakır'da 6, Van'da ise 4 olmak üzere toplam 10 kadardı. Hükümet sancakları hizmet veya itaat karşılığı verilirdi. Hükümet sancaklarında da, sancak beyinin ölümü veya devlete ihaneti hâlinde yerine evlatlarından veya akrabalarından biri tayin edilirdi. Hükümet sancaklarında sancak beyi, sancak içinde vergileri bizzat toplamak hakkına sahipti. Savaş zamanında sancak beyi beraberindeki kuvvetlerle beylerbeyinin emrine girerdi. Kısacası hükümet sancaklarında tahririn ve tımarın olmaması, sancak beyinin yetkilerinin daha geniş olması dikkat çekmektedir. Eğil, Palu, Hasankeyf, Hazo, Genç, Cizre bunların örnekleri arasındadır.[452]

[452] Detaylar için bkz.: Bayram Kodaman, Sultan II. Abdulhamit Devri Doğu Anadolu Politikası, TKAE Yay., Ankara, 1987, s.15 vd.; Mehmet Ali Ünal, ***aynı makale***, s.571; Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.102 vd.

Merhum Ziya Gökalp, Ali Ayni Efendi'den naklen 17. yüzyılda bölgenin tanzim edilmesi hakkında şunları söylemektedir:

"11 (Onbir) Osmanlı sancağı: Amid (Diyarbakır), Harput, Akçakale, Ergani, Çemişgezek, Hasankeyf, Siirt, Sincar, Siverek, Meyyafarikin (Silvan), Nusaybin.

8 (Sekiz) Ekrâd sancağı: Atak, Portuk, Tercil, Çapakçur, Çermik, Sağman, Kelap, Mihrani.

5 (beş) hükümet: Eğil, Palo, Cizre, Hazo, Genç."[452]

Bkz.: Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.104 (2. Nolu dipnot)

Resim: Çölemerik Kalesi (19. yy.)[453]

Bu aşiret birliklerine hükümet denilmesi son derece doğaldır. Çünkü buralarda Osmanlı devleti tahrir yapmıyor, vergi toplamıyor, vergiyi hükümetlerden toplu olarak tazmin ediyordu. Bu hükümetlerin merkezleri genelde bir kaleden ibaretti. Bu kalelerde gözetleme kuleleri, erzak depoları, misafirler için bekleme bölümleri, zindanlar vb. bulunuyordu. Demek ki, bu hükümetlerin beyleri, vergilendirmenin yanında yargılama ve cezalandırma yetkisini de ele almıştı.

Kanuni döneminde Diyarbekir eyaleti küçültülerek Van ayrı bir eyalet yapıldı. Daha sonra Bitlis, Musul ve Urfa ayrı eyaletler hâline getirildi.[454]

Merhum **Ziya Gökalp**, Selçuklu devrinde başlayarak, Osmanlı-Safevî mücadelesi sonucunda hız kazanan Türkmen aşiretlerinin Kürtleşmesi hakkında şu önemli tespitleri yapmıştır:

"Sultan Selim, Diyarbekir'i aslen Selçuki emirlerinden olup sonradan Kürtleşmiş bulunan Kürt beylerine, yurtluk ocaklık sa-

[453] William Francis Ainsworth, Travels and Researches in Asıa Minor, Mesopotamia, Cheldea and Armenia, London, 1857
[454] Mehmet Ali Ünal, ***aynı makale***, s.573

hipleriyle hükümet sahiplerine teslim etmiştir. Bazı Türkmen aşiretlerinin reislerine yalnız zaim rütbesini vermiş ve bunları Kürt beylerinin hâkimiyetine koymuştur. Bundan başka, gerek Kürt ve gerek Türk aşiretleri hakiki aşiret mahiyetinden çıkarılarak, zeamet hâline konulduğu için bu aşiretler çoğunlukla bir aşiret beyi ailesinin riyaseti altında toplanmış, dili ve milliyeti ayrı oymaklardan meydana gelen birlikler idi. Kürt aşiretleriyle birlikte yaşayan Türkmen oymakları -Kürtlerin çokluğu sebebiyle- Kürtleşeceklerdir."[455]

Yine Gökalp'e göre, babadan oğula kalan bu emirliklerin sahipleri, çoğunlukla Türk oldukları hâlde, sonradan yavaş yavaş Kürtleştiler. Bunlar Kürtleştiği gibi bunların atalarına ait aile isimlerini taşıyan aşiretler de kendilerini Kürt sandılar. Mesela Mirdas Bey'den doğan Eğil, Palo, Çermik sancak beyleri Kürtleştiği gibi, bunlara tâbi bulunan Mirdasi aşireti de Kürtleşti.[456]

Bölgede vergiler, Osmanlı hâkimiyetinden sonra da ünlü Akkoyunlu padişahı Uzun Hasan'ın koyduğu usullerle alındı. **"Hasan Padişah kanunları"** olarak bilinen bu kanunlar, ticari, sanayi ve gümrük vergilerini kapsıyordu.[457]

Bozulus başta olmak üzere birçok aşiret için birtakım düzenlemeler yapıldı ve bu süreç, yüzyıllarca devam etti[458] ki, bunu ilerleyen sayfalarda detaylarıyla göreceğiz.

Prof. Faruk Sümer, Osmanlı-Safevî mücadelesinin tam tersi şekillenmesi hâlinde oluşacak tabloyu şöyle özetlemektedir:

"Şurası bir gerçektir ki, Doğu-Anadolu, Safevî idaresinde kalsaydı, bir müddet sonra burada Türkçeden başka hiçbir dil konuşulmayacaktı."[459]

---

[455] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.104-105
[456] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.104
[457] Hasan Padişah kanunları hakkında bkz.: Kenan Ziya Taş, Tarih Işığında Güneydoğu ve Diyarbakır, Berikan Yayınları, Ankara, 2009, s.53 vd.
[458] Mehmet Ali Ünal, ***aynı makale***, s.572-573
[459] Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s.176

Doğan Avcıoğlu da benzer görüştedir:
"Güneydoğu Anadolu, Safevîlerin elinde kalsaydı Türkçe orada rakipsiz dil olurdu. Bölge Türkleşirdi. Osmanlıda bu ters oldu. Şah İsmail'in peşindeki Kızılbaş Türkmene karşı, çoğu Sünnî ve Şafî olan Kürt beylerini tutmuştur."[460]

4.2.3.2. Türkmenlerin İran'a Göçü

Türkmen nüfusun bir kısmının bölgeden göçerek başta İran ve Azerbaycan sahasına yerleşmesi, birkaç dönemde oldu. Bunlar Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler ve Osmanlılar çağında gerçekleşti.[461]

Türkmenlerin Anadolu'ya gelmesinin ardından en önemli Türkmen bölgelerinden birini Diyarbakır ve çevresi teşkil ediyordu. Ancak Türkmen aşiretleri buradan dağılmaya, başka yerlere göç etmeye başladılar. Daha Karakoyunlu hâkimiyeti sırasında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki bazı Türkmen aşiretleri, Azerbaycan sahasına nakledildi.[462] Süreç, Akkoyunlular zamanında da devam etti. Özellikle Otlukbeli Savaşı'nda (1473) yenilerek başkentini Diyarbakır'dan Tebriz'e nakleden Uzun Hasan'la birlikte, Türkmenlerin bir kısmı İran'a göç etti.[463]

Bölgeden Türkmen göçlerinin Safevîler çağında ve sonrasında zirve yaptığını biliyoruz. Şah İsmail'in hükümdarlığının parlak yıllarında Anadolu'dan Rumlu, Şamlu, Musullu, Kuzanlu, Kavanlu, Dulkadirlü, Kaçar, Ustaclu, Tekelü, Baharlu, Avşar, Varsak gibi birçok Türkmen aşireti Safevî topraklarına göç etti. Kayıtlara göre, Hatayi mahlasıyla meşhur Şah İsmail'e sadece Erzincan'da 7 (yedi) bin Türkmen katılmıştı.[464] Yine 1514 yılında Safevîlerin Diyarbakır hâkimi Ustaclu Muhammed, bir kısım

---

[460] Aktaran, Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.146
[461] Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s.8
[462] Ali Sinan Bilgili, ***aynı eser***, 2004, s.8
[463] Nazmi Sevgen, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri -Osmanlı Belgeleri İle Kürt Türkleri Tarihi-, Yay. Haz.: Şükrü Kaya Seferoğlu-Halil Kemal Türközü, TKAE Yay., Ankara, 1982, s.24
[464] Ali Sinan Bilgili, ***aynı eser***, 2004, s.9

Türkmen-Kızılbaş aşiretini yanına alarak Azerbaycan sahasına göç etmişti.[465]

Çaldıran Savaşı'nda Safevîlerin yenilmesinden ve Safevî güçlerinin bölgeyi terk etmesinden sonra, özellikle Kızılbaş Türkmenler, Şafiî Kürtlerin egemenliği altındaki sahalardan İran'a göç etmeye başladılar.[466] Mesela 26 Rebüilahir 972 tarihli Diyarbekir Beylerbeyi'ne yazılan bir Osmanlı belgesinde Kızılbaş tarafına (İran'a) giden **"Ulus"** taifesinin geri döndürülüp *"yaylakların şenlendirilmesi murad edilmiş"*, ancak başarılı olunamamıştır. Aynı belgede Ulus taifesine *"zulüm edilmemesi"* de buyrulmaktadır.[467] Kürt yönetimlerinin etkisi (göç, zulüm, baskı, Kürtleşme) o kadar kuvvetli oldu ki, kısa süre önce Kızılbaş Türkmenlerle dolu olan bölgeden, Kızılbaşlık adeta silindi.[468]

1518 yılına ait 64 nolu Diyarbekir vilayeti tapu tahrir defterine göre viran (terk edilmiş) köylerin büyük bir kısmı Türkçe isimlerden oluşmaktadır. Başta Amid olmak üzere Mardin, Birecik, Urfa, Siverek, Çermik, Ergani, Harput, Arapgir, Kiğı'de toplam 604 köy terk edilmiştir. Bu köylerin büyük bir kısmının adı Türkçedir. Hatta bunların bir kısmı Oğuzlara ait boyların isimlerini taşırken önemli kısmı Divan-ı Lügati't Türk'teki imlâ ile kaydedilmiştir. Müslüman olmayan köyler ise **"viran"** olmamış, kendilerine has isimlerle anılmaya devam etmişlerdir. Viran köyler, Türkmenlerin yaşadıkları yerlerde yoğunluk kazanmıştır.[469] 16. yüzyılda söz konusu edilen viran köyler meselesi, sadece Diyarbakır'da değil, Osmanlı tahrir defterlerine göre bölgenin geneline yayılmıştır.

---

[465] Ali Sinan Bilgili, ***aynı eser***, 2004, s.10

[466] Halil İnalcık, ***aynı eser***, s.139-140

[467] Ahmet Refik, Anadolu'da Türkmen Aşiretleri (966-1200), Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989, s.10-11

[468] Bugün Malatya ve Elazığ'dan Irak'ı kuzeyine kadar uzanan sahada *–Bismil'deki birkaç Alevi köyünü hariç tutarsak-* tek bir Kızılbaş bulunmamaktadır. Bu sürecin tatsız hatıraları ve öğrettiği dersler, Alevi kitleler üzerinde hala yaşamaktadır.

[469] Mehmet Salih Erpolat, ***"XVI. Yüzyılın Başlarında Diyarbekir Eyaletinde Viran Köyler Meselesi"***, s.591-598. Köy isimleri teker teker kaydedilmiştir.

4.2.3.3. Kürt Aşiretlerinin Kuzeye ve Batıya Doğru İskânı

İran'a yapılan göçlerle boşalan yerler hakkında Osmanlı çift yönlü bir politika uygulamaya koydu.

Bunlardan birincisi, İç Anadolu'daki bazı Sünnî Türkmen aşiretlerini getirerek bölgeye yerleştirmek oldu. Mesela Yavuz Sultan Selim döneminde Konya, Karaman, Teke, Ankara, Kayseri bölgelerinde göçebe hâlde dolaşan Türkmenlerden Milan, Berazan, Karakeçili, Cibran, Hasenan, Sipkan, Hayderan, Zilan ve Celali aşiretleri Viranşehir, Varto, Muş, Hınıs, Eleşkirt, Patnos, Ağrı, Erciş ve Van kırsalına yerleştirildi.[470]

İkinci politika olarak, yine boşalan yerlere Şafî Kürtlerin iskân edilmesi gündeme alındı.[471] Nitekim 8 Zilkade 975 tarihli bir Osmanlı belgesinde Erzurum Beylerbeyi'ne *"Ulusların bıraktıkları yerlerin aşiret sahiplerine verilmesi"* emrediliyordu.[472] 1578 yılından sonra Kürt aşiretlerinin daha kuzeye doğru, Ağrı ve havalisine kadar iskân edildiği kaynaklardan anlaşılmaktadır.[473]

Yazar Burhan Kocadağ, Kürtlerin Kafkasya'ya doğru yayılması hakkında şunları söylemektedir:

> "Kürtlerin Ermenistan'a kitleler halinde gelmesi, 1514'te Osmanlının Çaldıran Ovası'ndaki zaferinden sonra olmuştur. İdrisi Bitlisî, Haydaran ve bazı aşiretleri Osmanlının Safevî ve Gürcistan sınırını korumak için bu bölgeye nakleder. Milislik karşılığında vergiden muaf tutulurlar." [474]

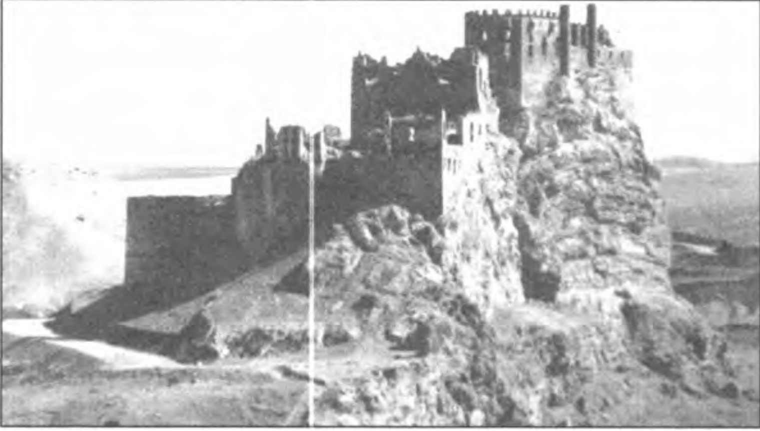
[470] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.123

[471] Aygün Attar, ***"Ortaçağ Türk Diplomasi Tarihi Açısından Diyarbakır (XI-XV. Yüzyıllar Arasında Güneydoğu Anadolu'nun Etnik ve Siyasi Tarihi Üzerine Bir Deneme",*** I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır, 2004, s.431; Sıddık Ünalan, ***aynı makale***, s.435

[472] Ahmet Refik, ***aynı eser***, s.10-11

[473] Yalçın Hatunoğlu-Abdulkadir Gül, Ağrı İli ve Havalisi Tarihi, Ağrı Valiliği Kültür Yayını, Ağrı, 1999, s.85

[474] Burhan Kocadağ, ***aynı eser***, s.184

Resim: Hoşap (Güzelsu) Kalesi
Uzun süre Yezidi Mahmudi beylerinin yönetim merkezi oldu.[475]

Kanuni Sultan Süleyman döneminde bu politika daha etkili şekilde uygulandı ve Kürt aşiretleri, **Batum'dan Bağdat'a kadar** Safevîlere karşı bir tampon oluşturacak şekilde yerleştirildi. Kanuni, annesine bölgedeki sosyal değişimi şu cümle ile anlatıyordu: ***"Onları (Kürt aşiretlerini) Gürcistan'dan Bağdat'a kadar sahra tahkimatları gibi tek sıra hâlinde dizdim. Düşman onları atlayarak İslam devletine sızamaz."***[476]

Türkmen nüfusun göçlerle azalmasıyla Türklük aleyhine gelişen hava, İç Anadolu'dan getirilen diğer Türkmen nüfusuyla da değişmedi. Çünkü avantajlı konuma geçerek güçlenen Kürt aşiretleri arasında sıkışan Türkmen aşiretleri, perakende edilerek yani parçalanarak Kürt konfederasyonlarına girmeye zorlandılar ve zamanla Kürtçe öğrenmeye mecbur kaldılar.

4.2.3.4. Türkmen ve Kürt Aşiretlerinin Yeniden Tanzim Edilmesi

Türkmen aşiretlerinin Kürtleşmesini teşvik eden ve Kürtleşmede sürekliliği sağlayan bir başka etken, Türkmen aşiretle-

---

[475] **Fotograf:** Mutluhan Ceyhan. http://www.panoramio.com/photo/3773150

[476] M. S.Lazarev-Ş. X. Mıhoyan (Ed.), Kürdistan Tarihi, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001, s.94

rinin **"perakende"** hâle getirilip, yani küçük parçalara bölünüp, Kürt birliklerine katılmaya mecbur edilmesi oldu. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde, büyük aşiretlerin devlete karşı muhtemel isyanını önlemek için kethüdalıklara ayrıldıkları, bunlardan farklı boylara mensup olanlarının bir araya getirilmiş federasyonlar oluşturulduğu görülmektedir.[477] Özetle, bir devlet politikası olarak büyük Türkmen aşiretleri **"perakende"** hale getirilmiş, bunlar büyük Kürt birliklerine girmeye mecbur bırakılmıştır.[478]

Resim: Soran aşireti mensupları göç yolunda.[479]

Ziya Gökalp de yönetimin Kürt beylerinde olmasının ve Türkmen aşiretlerinin, Kürt birlikleri arasında kalmasının Kürtleşmeyi doğurduğunu ifade etmektedir:

> "Kürt aşiretlerinin teşkil ettikleri birlikler de düşmanlarına karşı, tek başına yaşamayarak Mil ve Zil gibi büyük fırkalar hâlinde birleşmeyi âdet edinmişlerdi. Türkmen aşiretleri ister istemez bu Kürt bendlerine girmeye de mecburdu. (...) Türkmenler

---

[477] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/XX

[478] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.105

[479] **Fotograf:** Ömer Yağlıdere. http://www.fotoritimdergi.com/omer-yaglidere-anadoluda-gocer-asiretler-kocerler

"sancak beyi, bend, birlik" müesseselerinden meydana gelen kuvvetli bir Kürt teşkilatı içinde yaşadıklarından Kürtleşmek mecburiyetinde idiler."[480]

Diğer taraftan Osmanlı ve Safevî Devletleri de temel olarak Türk kitlelere dayanıyordu. Türkmen olmak Osmanlı tarafından, Osmanlı olmak Safevî tarafından hoş görülmedi. Arada sıkışan Türk ve Türkmen kitleler için **"Kürt"** olmak hem güvenli, hem avantajlı bir konumu ifade ediyordu. Üstelik pratik bir yöntemdi de. Özetle *"onlar da **"Kürt'üz"** deyip işin içinden çıktılar."*[481]

Özellikle bölgede bulunan Bozulus başta olmak üzere Halep, Dulkadirli ve Danişmendli Türkmenlerinin zamanla nasıl Kürtleştiği Osmanlı belgelerine açık şekilde yansımıştır.

4.2.3.5. Türkmen Aşiretlerinin Göç Yollarının Kapatılması

Bir tarihçi olmasına karşın konar göçerlerin farklılaşmasını yani **"Yörük"** ve **"Türkmen"** kavramlarını, coğrafi bakımdan inceleyen Şeyda B. Sayılır, Yörüklerin kısa mesafeli, Türkmenlerin ise uzun mesafeli göç yaptığını tespit etmiştir.

Ona göre, Halep'ten kalkıp Sivas, Eskişehir, Ankara'ya kadar giden Türkmen aşiretlerinin, bir devlet politikası olarak göç yollarının kesilmesi, akrabaları ile olan bağlarını koparmıştır. Türkmenler de artık kısa mesafeli göç etmeye yahut yerleşik hayata geçmeye mecbur kalmışlardır.

Yine Sayılır'a göre, feodal yapılarını muhafaza eden Kürt aşiretleri ön plana çıkınca Türkmen aşiretleri zamanla Kürtleşmeye başladı. Halep, Dulkadirli, Danişmendli ve Bozulus Türkmenleri,[482] **"Türkmen Kürtleri"** şeklinde anılmaya başlandılar.[483]

---

[480] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.105

[481] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.128

[482] Söz konusu Türkmen teşekkülleri için bkz.: Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s.194 vd.; Tufan Gündüz, Anadolu'da Türkmen Aşiretleri: Bozulus Türkmenleri (1540-1640), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010

4.2.3.6. Hamidiye Alayları

Kürtleşme sürecinde sürekliliği sağlayan bir diğer etken, Sultan Abdülhamit zamanında teşkil edilen Hamidiye Alayları[484] olmuştur. Hamidiye Alayları, çoğunlukla Şafî ve Kürt olan aşiretler ile Kürtleşen Türkmen aşiretlerinden teşkil edilmişti. Bu durum, başta Ermeniler olmak üzere Türklere ve bölgede yaşayan diğer unsurlara karşı, Şafî Kürtlerin üstünlük kazanmasına neden oldu. Başta vergi muafiyeti olmak üzere, verilen nişan ve rütbeler, alaylara mensup aşiretlere büyük avantajlar sağladı. Hamidiye Alayları Türkmenlere zulmetmeye ve yağma olaylarına başlayınca Türkmenler, Kürt aşiretleri ile ittifak aradılar ve bu süreçte Kürtleşme süreci devam etti.

4.2.4. Dilin Evrimi: Kürtçenin Pazar Dili Hâline Getirilmesi

Alışverişin, ticaretin ve pazarın ortak bir dili vardır. Pazar dili hâline gelmesi bir dilin, avantajlı konuma geçmesini sağlar. Alışveriş ve ticaret ile pazar dilinin, toplumun diğer katmanlarına yayılması için kanallar açılır ve pazar dili, toplumun diğer katmanlarına kolayca sirayet eder.

Bölgede siyasal egemenliği Zaza ve Kürt beyleri ele alınca, pazarlar da Zaza ve Kürt beylerinin egemenlik sağladığı kalelerde ve kentlerde kuruldu. Zaza ve Kürt beylerine bağlı aşiretlerin bölgedeki kale ve şehirlere yerleşmesi sonucunda Zazaların yoğun olduğu yerlerde Zazaca, diğer yerlerde ise Kürtçe hâkim dil konumuna geçti.

Göçebe ve yarı göçebe Türkmen aşiretleri, ihtiyaç fazlası hayvansal ürünler (mesela süt, yağ, et, peynir vb.,) ile diğer mamul maddeleri satmak (kilim, deri vb.) için yerel pazarlara

---

[483] Şeyda Büyükcan Sayılır, *"Göçebelik, Konar-Göçerlik Meselesi ve Coğrafi Bakımdan Konar-Göçerlerin Farklılaşması"* Türk Dünyası İncelemeri Dergisi, XII/1, Yaz 2012, s.577

[484] Hamidiye alayları hakkında tafsilatlı bilgi için bkz.: Bayram Kodaman, Sultan II. Abdulhamit Devri Doğu Anadolu Politikası, TKAE Yay., Ankara, 1987

gitmek, ayrıca kendi üretemedikleri ve ihtiyaç duydukları diğer malzemeleri satın almak için bu pazarlara gitmek zorundaydılar. Doğal olarak pazar diline hâkim olan Zazaca ve Kürtçe, Türkmen aşiretleri arasında da yayıldı.

4.2.4.1. Kürtçenin Kolay Öğrenilmesi

Ziya Gökalp, Türkmen aşiretlerinin Kürtleşmesinin nedenlerinden biri olarak *"Kürtçenin, Türkçeden daha çok feodalizm dili olmaya yatkın olmasını"*[485] göstererek şöyle demektedir:

> "İhtimal ki bu Kürtleşmekte, Kürt lisanının Türkçeden daha ziyade feodalizm lisanı olmaya kabiliyetli bulunmasının da bir tesiri vardır. Hakikaten bugün bile, Kürtçeyi ve Türkçeyi aynı derecede bilen Türkmenler bir araya gelince Kürtçe konuşmaktan daha zevk alırlar."[486]

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki; Türkmenlerin öğrendiği Kürtçe, sadece kişinin gündelik işlerinde kullandığı kadardır. Birkaç yüz kelime ile konuşan toplulukların, o kelimelerin yerini başka bir dilden kelimelerle değiştirmesi zor olmaz. Özetle, Kürtçe öğrenen Türkmen aşiretlerinin öğrendikleri Kürtçe dilbilimsel değil, günlük ihtiyaçlarını karşılayacak düzeydedir ve bu durum, dil değişimini kolaylaştırmıştır.

Diğer taraftan Kürtçe; Farsça, Arapça ve Türkçenin kolay kalıplarından meydana gelmiş karma bir dildir. Osmanlıca ise bu dillerin zor kalıplarından meydana gelmiş karma bir dildir. Bu yüzden Osmanlıca zor öğrenilen bir dil, Kürtçe ise kolay öğrenilen bir dil olmuştur.

---

[485] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.105

[486] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.105

4.2.4.2. Türkmenlerin Okuryazar Olmaması

Kendine has alfabeleriyle okuyup yazmayan, hatta okuryazar olmayan toplulukların daha çabuk dil değiştirdiği birçok bilim insanı tarafından ifade edilmiştir. Kürtlerle iletişime geçen ve büyük Kürt birliklerine girmeye zorlanan Türkmen aşiretlerinin, okuryazar olmadıklarını ve sözlü kültüre sahip olduklarını zaten biliyoruz. Okuryazar olmaması ve Türkçe ile yazılı kültür üretmemesi, Türkmen aşiretlerinin dil değiştirmesini kolaylaştırmıştır.

4.2.4.3. Mezheple Birlikte Zamanla Dilin de Değişmesi

Kürtçenin Türkmen aşiretleri arasında yaygınlaşmasının bir diğer nedeni de bölgedeki din adamlarının yüzyıllar boyunca süren güçlü konumu ve Türkmen aşiretlerinin mezhep değiştirmesidir. **Ziya Gökalp**'e göre; *"Türkler, Kürtleşirken Şafî mezhebine geçiyorlar. Kürtler de Türkleşirken Hanefî mezhebine geçiyorlar."*[487]

Bugünkü durumdan, Kürtleşen bazı Türkmen aşiretlerinin Şafî mezhebine geçmediği anlaşılmaktadır. Günümüzde birçok aşiret, Kurmançça ve Zazaca konuşmasına rağmen hâlâ Hanefî mezhebine mensuptur. Nihat Çetinkaya'nın kanaatine göre; *"Kürt Alevîler ve Kürt Hanefîler"* Kürtleşen Türkmenler olmalıdır.[488]

Bölgedeki medreselerin birçoğunda *-en azından sözlü olarak-* derslerin Kürtçe yapılması, buralardan dinî eğitim alan Türkmen çocuklarının da Kürtçeyi öğrenmesini zorunlu kılmıştır. Bu çocuklar, ailelerinin yanına döndüklerinde Kürtçenin doğal taşıyıcısı oldular. Nitekim Van'da yapılan bir saha çalışmasında *"Cizre ve Nusaybin'den gelen imamların"* Kürtleşmeyi teşvik ettiği tespit edilmiştir.[489]

---

[487] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.133
[488] Nihat Çetinkaya, Kızılbaş Türkler, s.513
[489] Türkdoğan'ın tespitleri için bkz.: Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.139 vd.

Resim: Kermanşah'ta Kürt din adamları. (1910)[490]

Diğer taraftan Dersim bölgesi gibi Kızılbaş kitlelerin yoğun olduğu yerlerde, Kızılbaş aşiretlerin genelde Zazaca, az kısmının ise Kurmançça öğrenmesi, üzerinde durulması gereken bir husustur. Bölgede Zazacanın yayılması iki şekilde gerçekleşmiş olabilir. İlk olasılık, Dersim'i Zazacanın ortaya çıktığı saha olarak ele alır. Buna göre, Zazaca konuşan küçük bir topluluk, dilini diğerlerine de kabul ettirerek varlığını cılız şekilde sürdürür, hatta bir süre eriyebilir. Ancak bunun için, Dersim bölgesinde yaşadığı Osmanlı kaynaklarında bildirilen, mesela Pilvenk gibi **"Ekrâd"**[491] cemaatlerini tespit etmeliyiz.

İkinci olasılık olarak, Bingöl ve çevresinde Sünnî Zaza beylerinin güçlü konumları ve Zazacanın buralarda pazar dili olması nedeniyle, Kızılbaş aşiretlerin dillerini değiştirmesini ifade edebiliriz. Mezhep bakımından bir değişiklik yaşanmamıştır; çünkü

---

490 http://kocgirikulturmerkezi.com/modules.php?name=Content&pa=printpage&pid=21

491 1521 tarihli bir Osmanlı belgesine göre Pilvenk Ekrâdı cemaati, Ekrâd'dandır. Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1883. Yine de söz konusu adlandırmanın sosyal bir adlandırma olup olmadığından emin olamıyoruz. Çünkü Pilvenklilerin kendi aktarımlarına göre, en uzak ataları Horasan'dan gelip Dersim'e yerleşmiştir.

zaten bu aşiretler Dersim gibi zor bir coğrafyada ve hemen çevresinde birlik hâlinde yaşıyorlardı. Ayrıca dinin dirençli doğası ile Kızılbaş ocaklarının güçlü ve birlikçi konumu, mezhep değişimini engellemiş olmalıdır.

Konuyla ilgili önemli bir çalışma yapan Cemal Şener de Alevîlerin Zazaca ve Kürtçe öğrenme sürecini irdelemiş, Şafiliğin ve Kürtlüğün prim yaptığı bir dönemde, Kürtlerin ve Zazaların Kızılbaş olmasını, pek haklı olarak, olasılık dışı görmüştür.[492] Yine de bunun genel bir eğilim olarak kabul edilmesi gerektiğini, istisnaların olabileceğini ifade etmek gerekmektedir.

Anadolu'da antropolojik ve kültürel incelemelerde bulunan Alman antropolog Felix von Luscan, 1911 yılında yayımladığı eserinde, Türkiye'de yaşayan tüm Alevî grupları (Türkçe, Kurmançça ve Zazaca konuşanları) incelemiş ve bütün Alevîlerin antropolojik bakımdan aynı özelliği gösterdiğini Arap ve Kürtlerden ayrıldığını ifade etmiştir. [493]

4.2.5. Kültürün Evrimi: Büyük Kültürel Yakınlık

Kürtleşme nedenleri arasında Türkmenler ile Kürtlerin ve Zazaların kültürel yakınlığını[494] ifade etmek gerekir. Tarih boyunca yan yana, hatta iç içe yaşamış olan Zazaların, Kürtlerin ve Türkmenlerin kültürü birbiriyle güçlü benzerlikler hatta çok büyük oranda aynılıklar göstermektedir. Geçiş dönemlerinden tutun da (doğum, evlilik, ölüm) halk oyunlarına, örf ve âdetlere kadar kültürel bütün sahalarda her şey adeta iç içe girmiş, doğal bir bütünlük oluşturmuştur.[495]

Bugün bile, birkaç yüzyıldır yaşanan bütün sistemli ayrıştırıcı süreçlere rağmen, bir Kürt veya Zaza ile bir Türkmen arasında sosyolojik bakımdan herhangi bir fark bulunmamaktadır.

---

[492] Cemal Şener, Alevîler'in Etnik Kimliği; Alevîler Kürt mü? Türk mü?, Etik Yayınları, İstanbul 2003, s.26

[493] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.280

[494] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.134

[495] Detaylar için bkz.: Ali Rıza Özdemir, Kürtler ve Türklük, ilgili bölümler; Ali Rıza Özdemir, Zazalar ve Türklük, ilgili bölümler

Bu büyük kültürel yakınlık, Türkmen aşiretlerinin Kürtleşmesinde ve Zazalaşmasında teşvik edici bir rol oynamış olmalıdır. Eğer iki grup arasında kültürel bakımdan büyük ve aşılmaz farklılıklar olsaydı şüphesiz Kürtleşme süreci, en azından bu kadar hızlı olmayacak ve yaygınlık kazanmayacaktı.

Resim: İzol aşireti mensuplarının yaşadığı Adıyaman'da bir mezra.[496]

4.2.5.1. Çapraz evlilikler

Kürtleşme nedenlerinden birini de, çapraz evlilikler olarak kaydetmek gerekir. Bismil'de Alevî Türkmenler arasında yaptığımız saha çalışmasında birçok Alevî ve Türkmen köyünün Şafiî ve Kurmanç olduğu ifade edilmiş, bunun nedeni olarak da kız alıp vermeler gösterilmiştir.

Nitekim Yaşar Kemal, Diyarbakır'da Kürtleşen Avşarları tanıttığı yazısında, Alevî olan ve Kürtleşmeyen bir Avşar'ın ağzından şunları aktarmaktadır:

> "Bizler Alevî'yiz. (...) biz Sünnî Kürtlerden kız alıp vermeyiz. Öteki Kürt olan Avşarların hepsi Sünnîydi. Kürtlerden kız alıp verdiler, şimdi sorarsan hiçbirisi Avşar olduğunu söyleyemez, Türkçe de bilmezler. Bize söylediklerine göre Sünnî Avşarlar büyük çoğunlukmuş, belki bizim on mislimiz kadar."[497]

---

[496] https://www.facebook.com/IzolYardimlasmaveDayanismaDernegi/photos_stream

[497] Yaşar Kemal'den naklen; Ümit Özdağ, *"Yaşar Kemal'in Tespitleri"*, Yeniçağ, 29 Ekim 2005

Ayrıca Beritan aşireti lideri Abdurrezzak Sorgucu da, Beritan aşiretinin Kurmançça öğrenmesinin nedenlerinden birini, kız alıp verme olarak göstermiştir.[498]

4.2.6. **Sonuç**Türk Pitik

Kuşkusuz, Gökalp'ten beri Kürtleşme süreci ve nedenleri hakkında birçok şey söylenmiş ve bunlara yeni faktörler eklenmiştir. Ancak Gökalp'in saymış olduğu etkenlerden bazıları, hâlâ Kürtleşme hadisesinin omurgasını ifade etmektedir. Benim saydığım ve burada açıkladığım nedenler, şimdiye kadar bu konuda yapılan en geniş ve en etraflı olanıdır. Aşiretler hakkında tek tek çalışılması hâlinde, bu nedenlerin en azından birkaç misli daha artması şaşırtıcı olmayacaktır.

[498] Orhan Türkdoğan, ***aynı eser***, s.467

5. ETNİK PEYZAJ: TURKOMENİA'DAN KÜRDİSTAN'A

Etnik peyzaj, etnisitenin *görünür* yönlerini konu edinir.[499] Bu başlığın konusu, Türkmen kimliği ile ifade edilen mekânın nasıl Kürt kimliği ile tanımlanmaya başladığıdır.

5.1. Giriş

Mekânı, Türk kimliği ile tanımlayan, **Türkistan, Türkiye, Turcia, Turkomenia, Tükmaniyye** gibi isimler, tarihin farklı dönemlerinde, farklı bölgeler için kullanılmıştır. Aral Gölü'ne dökülen iki akarsu, Seyhun ile Ceyhun, tarihî manada İran ile Turan coğrafyasının doğal sınırı olmuştur. Bazı kaynaklarda **Turan,** bazı kaynaklarda **Türkistan** denilen, bugün bizim **"Orta Asya"** diyerek biraz da mistik bir hava ile ifade ettiğimiz coğrafya, mekânın Türk kimliği ile kültürleştiği ve siyasallaştığı ilk örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaynaklardan öğrendiğimize göre, daha sonra bu isim, Hunlarla birlikte, Doğu Avrupa'ya taşınmıştır.

Türk ismi ile anılan bir başka coğrafya ise Mısır ve Suriye'dir. 13. yüzyıla ait kaynaklarda, Mısır ve Suriye'den **"Türkiye"** olarak bahsedilmektedir.[500] Memluklu devletinin tam adı ise **"ed-Devlet'üt-Türkiye"**dir.

Kaynaklar bize başka şeyler de öğretmektedir: **12. yüzyıldan günümüze kadar, kesintisiz şekilde Anadolu bütün**

---

[499] Terry G. Jordan-Bychkov&Mora Domosh, ***aynı eser***, s.168
[500] İbrahim Kafesoğlu, ***aynı eser***, s.27

kaynaklarda Türk ismi ile anılmış ve bir Türk yurdu olarak kaydedilmiştir.[501] Türkmen göçlerinin hemen ertesinde, daha 12. yüzyılda Cenovalı ve Venedikli tüccar ve diplomatlar, Anadolu için **"Turcia"** ya da **"Turcmenia"** adını kullanmışlardı.[502]

Doğu Anadolu'da Karakoyunlu, güneydoğuda ise Akkoyunlu Türkmen devletleri etrafında birleşen Türkmen aşiretlerinin etkisi ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri, Avrupa kaynaklarında **"Turkomenia"** (Türkmen ülkesi), Arap kaynaklarında ise **"Türkmâniyye"** (Türkmen ülkesi) olarak anılmaya başlanmıştır.[503] Şüphesiz ki, bu durum sadece egemenliği değil, *-önceki bölümlerde aktarıldığı üzere-* Türkmen nüfusun yoğunluğunu da ifade etmektedir.

Daha 14. yüzyılda bölgeden geçen Marco Polo, Doğu Anadolu için **"Türkomania"** terimini kullanmıştır.[504] 15. yüzyılda Anadolu'dan geçen Fransız seyyah Bertrandon de la Broquiere, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu **"Turquemanie/ Türkmen ülkesi"** olarak kaydetmiştir.[505] 17 ve 18. yüzyıllarda da Batılı yazarlar tarafından yayımlanan eserlerde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun adı **Turcomania**'dır. Bu yazarlardan birkaçı J. Garasset et Sauveur ile W. Gurtihe'tir.[506] 1771 yılında ilk baskısı yapılan Encyclopedia Britannica'da Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan **Turcomania** diye bahseder. Bu adlandırma 18. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Bunu belgeleyen dönemin eserlerinden biri de Encyclopedia des Voyages'tir.[507]

---

[501] Bahaeddin Ögel ve diğerleri, *aynı eser*, s.43; Tuncer Baykara, Türk Kültürü Araştırmaları, s.67

[502] Ali Tayyar Önder, ***aynı eser***, s.103

[503] Ümid Niayiş, ***"Diyarbekir'e Damga Vuran Türkmenler Akkoyunlu Kültür ve Medeniyyetine Bir Bakış"***, I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır, 2004, s.493

[504] Abdulhalûk M. Çay, ***aynı eser***, s.127

[505] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.30

[506] Ali Tayyar Önder, ***aynı eser***, s.98

[507] Ömer Özüyılmaz, Gurmanç Ve Kürtlerin Kökeni, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2008, s.243

18. yüzyılda basılmış olan bir seyahatnamede Doğu Anadolu hakkında son derece önemli kayıtlar bulunmaktadır:

"Bu bölge ülkeye adlarını veren Türkmenlerle meskûndur. Türkmenler, Tatarlardan olup en eski ataları Hunlardır. Bunlar Tatar ülkesinin bir kısmı olan Türkistan'da oturuyorlardı; burayı 11. yüzyıla doğru başka yurtlar aramak için terk ettiler. Fırat boylarına gelip yerleştiler ve buraya adlarını verdiler."[508]

Özetle, Doğu Anadolu, en azından 13. yüzyıldan beri 1850'lere kadar kesinlikle *"Türkmen ülkesi"* olarak anılmıştır.[509]

[508] Bahaeddin Ögel ve diğerleri, *aynı eser*, s.46

[509] Tuncer Baykara, Türk Kültürü Araştırmaları, s.69

B L A C K S E A
ANATOLIA OR
A S I A M I N O R
L E V A N T
E A N S E A

Harita 1-2-3-4: Avrupa menşeli değişik haritalarda Turcomenia[510]

18. yüzyıldan itibaren birkaç nedenden dolayı Türkomenia, Kürdistan'a dönüştü. Öncelikle Kürt aşiretleri, etnik anavatanlarından, yani Zağros Dağları ve çevresinden, kuzeye ve batıya doğru yayıldılar. Ayrıca bu sahada bulunan Türkmen aşiretlerinin önemli kısmı Kürtleşti. Diğer taraftan Kürt isminin etnik bir adlandırmadan ziyade, sosyal bir isim olarak kullanılması, **"Kürdistan"** olarak bilinen sahayı genişletti. Birçok Türkmen aşiretinin meskûn olduğunu bizzat kaydeden, hatta bazı yerlerden bahsederken *"Türkmenin her türlüsü bulunur."* yahut *"Buradaki Türkmen aşiretleri saymakla bitmez."* diyen Evliya Çelebi, 17. yüzyılda bizlere oldukça geniş bir **"Kürdistan"** haritası çizmektedir:

> "Bir ucu kuzeyden Erzurum, Van, Hakkâri, Cizre, İmadiye, Musul, Şehrizor, Harir, Ardilan, Bağdat, Derne, Dertenek veya Basra'ya varıncaya kadar yetmiş yer konak Kürdistan sayılır ki,

---

[510] Abdulhaluk Çay, ***aynı eser,*** s.140 vd.

Irak-ı Arap ile Gammanî diyarı arasındaki dağ ve beldeler içinde altı bin Kürt aşireti ve kabilesi vardır. (...) Doğu tarafında, İran hududundaki Harir ve Erdilen'den Halep ve Şam topraklarına kadar yirmi yirmi beş konak, en azı on beş konaklık mesafelerdir."[511]

Şüphesiz sebepler bu kadarla sınırlı değil. Türkomenia'nın Kürdistan'a dönüşümünde en etkili neden, emperyalist güçlere dayanmaktadır. Avrupa'nın **"Şark Meselesi"**ni devreye sokması, batılı kaynaklarda Kürdistan'ın Türkiye'nin güneydoğusuna taşmasına neden oldu.[512] Oysa tarihî manada **"Kürdistan"** olarak bilinen saha, bugün İran'da aynı isimle anılan eyalet ve yakın çevresini ifade ediyordu.

5.2. Aşiretlerin Mekânla İlişkisi

Esas itibarıyla Zaza ve Kürt aşiretlerini, Türkmen aşiretlerinden ayıran çok önemli kültürel farklılıkların olduğuna dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Hatta defalarca bildirildiği üzere, bir aşiretin Türkmen mi, Zaza mı yoksa Kurmanç mı olduğunu konuşmadan ayırmak mümkün değildir.[513] Hele ki Zaza ve Kürt aşiretlerine ait **"etnik bayrak"** olarak ifade edebileceğimiz bir unsur bulmak, son derece zordur. Bu aşiretlerin mekânla olan etkileşimleri üzerinde durmak daha isabetli olacaktır. Çünkü kültürün görünür ifadeleri, en güçlü biçimde yerleşme şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır.

Zazaca, Kurmançça ve Soranice konuşan aşiretlerin, yaşadıkları mekânı algılayış biçimleri, mekâna uyum stratejileri özetle mekânla ilişkisi dikkat çekicidir; dolayısıyla bunların hepsi ayrı ayrı incelenmeyi hak etmektedir. Elbette bu aşiretleri ayrı ayrı incelemek ve bunların mekânla ilişkilerini açıklamak, bu kitabın

---

[511] Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, 4/473-474

[512] Konunun ayrıntısı için bkz.: Tuncer Baykara, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş, s.145 vd.

[513] Detaylar için bkz.: Ali Rıza Özdemir, Kürtler ve Türklük, ilgili bölümler; Ali Rıza Özdemir, Zazalar ve Türklük, ilgili bölümler

kapsamı dışındadır. Her ne kadar insana ve ürettiklerine dair genelleme yapmayı doğru bir tutum olarak görmesek de çalışmamızın bu aşamasında bazı genellemelerle iktifa etmek durumundayız. Aşiretlere ait detaylı çalışmaları ise, konuyla ilgilenen araştırmacılara bırakıyoruz. Bizim burada yapacağımız genelleme; göçebe, yarı göçebe ve yerleşik aşiretlerin mekânla ilişkilerindeki genel kalıpları ihtiva etmektedir.

Zaza ve Kürt aşiretleri ile dil değiştiren Türkmen aşiretleri, bazı yerde yerleşik, bazı yerlerde yarı göçebe ve bazı yerlerde ise göçebe bir yaşam tarzını benimsemişlerdir.[514] Göçebe toplumların mekânla ilişkileri tamamen **"tüketim"** üzerine kurulmuştur. Göçebe toplumlar mekânı tüketirler; mekân tükenince o mekân kendini yenilemek üzere terk edilir ve yenilenmiş başka bir mekâna göç edilir. Göç edilen yeni mekân da tükenince bu defa (çoğu kere belirlenmiş) bir başka mekâna göç etme zamanı gelmiştir. Doğaları gereği göçebe toplumların, mekânı üretmek gibi bir endişeleri yoktur. Oysa yerleşik toplumların mekânla ilişkisi bütünüyle **"üretim"** üzerine kuruludur. Barınmak için teşkil edilen sürekli yerleşmelerin varlığı, yerleşik hayata dayalı ekonomik faaliyetlerin bütünü, sosyal ve kültürel ihtiyaçlar için üretilen unsurların tamamı, yerleşik toplumların mekân ile ilişkisinin somut görüntüleridir. Yarı göçebe toplumların durumu ise daha farklıdır. Onlar bir yandan yerleşik hayatın gereği olarak mekânı üretirken diğer taraftan yaz aylarında çıktıkları yaylalarda mekânı tüketirler. Bu iki faaliyet, yarı göçebe toplumların enerjilerini ikiye böler; sürekli yerleşmelerinin bulunduğu mekânla daha az ilgilenmelerini zorunlu kılar. Doğal olarak yerleşik bulundukları mekânı yeterince üretemezler. Alışkanlıkları yerleşikler ile göçebeler arasında gidip gelen bir seyir izler. Sürekli kırsal yerleşmelerin ileriye doğru bir se-

[514] Günümüzde göçebe aşiretler yok denecek kadar azalmış, kalanlar da yarı göçebe hâle dönüşmüştür.

yir izleyip kente doğru evrimleşmesi ancak yarı göçebeliğin kesin şekilde ortadan kalkması ile mümkün olur.

Resim: Tirkân aşiretinde seneye çıkılmak için terk edilmiş yaylalar. Bazaltların dizildiği sıralar ve bölümler baharda kurulacak kıl çadırların yapısına uygun yapılır.[515]

5.2.1. Göçebelik

Bazı aşiretlerin göçebe olması, bunların herhangi bir mekâna bağlı olmadıkları ve başına buyruk yaşadıkları anlamına gelmiyor. Özellikle Osmanlı çağında her aşiretin yaylak, kışlak ve geçiş güzergâhları kesin yasalarla belirlenmiş, hatta hangi aşiretin, nerede ve ne kadar kalacağı kesin hükümlere bağlanmıştı. Mesela dikkate değer bir kısmı Kürtleştiği anlaşılan Bozulus Türkmenleri, Diyarbakır, Urfa ve Mardin üçgeninde kışlıyor, Erzurum-Kars platosunda yaylaya çıkıyordu.[516]. Bu aşiretlerin göç mesafeleri uzun oluyor, mesafe uzadıkça aşiretlerin yerleşik unsurlarla temasları da artıyordu. Bu temaslar sonucunda yerleşik halk zarar görüyor ve sonu gelmez anlaşmazlıklar devletin yetkili kurumlarına taşınıyordu. Elde edilen sonuç; emek, zaman ve para kaybından başka bir şeye yaramıyordu.

Ekonomik faaliyetleri gereği, hayvancılıkla meşgul olan aşiretler, sürülerine otlak bulmak kaygısıyla zamanlarının büyük

515 http://www.karacadagturkmendernegi.com/Menu.aspx?xid=22

516 Bozulus Türkmenleri hakkında faydalı bir kaynak için bkz.: Tufan Gündüz, Anadolu'da Türkmen Aşiretleri: Bozulus Türkmenleri (1540-1640), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010

kısmını değişik yerlerde geçirmek durumunda kalıyorlardı. Bunda sahip oldukları koyun ve keçi başta olmak üzere, at, deve ve katırlardan oluşan sürülerine otlak ve su bulmak kadar, onlara bağlı hayatlarını idame ettirme endişesi de vardı. Konar hâle gelen bu aşiretler, çadırlarını yazın köyler, harabeler veya eski iskân mahallerinin yakınında kurar, kışın ise kasabaların yakınında bulunurlardı.[517] Buna bir bakıma mecburlardı. Çünkü pazarlar genellikle kasabaların yakınında kuruluyordu. Esas olarak hayvancılık yapan konar göçer aşiretler, ülkenin et ihtiyacının büyük kısmını karşılıyorlardı. Bunun yanında süt ve süt ürünlerini (peynir, yağ, yoğurt vb.) yakın pazarlarda satıyor; avcılık yapıyor; dericilik ile meşgul oluyor; halı, kilim, heybe, çul, çuval dokuyorlardı.[518]

Bu aşiretler, yaylaklarda hayvanlarını otlatıyor, kışlaklarda ise basit yöntemlerle ziraatle meşgul oluyorlardı. Bu bakımdan yarı göçebe olan bu aşiretlere, Osmanlı resmî belgelerinde pek isabetli olarak **"konar göçer"** denilmiştir.[519]

Göçebe aşiretlerin meskenleri, göçebe hayatın gereğine uygun üretiliyordu. Osmanlı döneminde göçebe aşiretlerin iskânı hakkında otorite sayılan Prof. **Cengiz Orhonlu**, Türk aşiretlerinde kullanılan üç türlü çadırdan bahsetmiştir:

1-Keçi kılından yapılan ve el tezgâhlarında dokunan ve birbirine dikilerek birleştirilen direkli kara çadırlar,

2-Pamuktan dokunmuş veyahut keçeden yapılmış müdevver çadırlar,

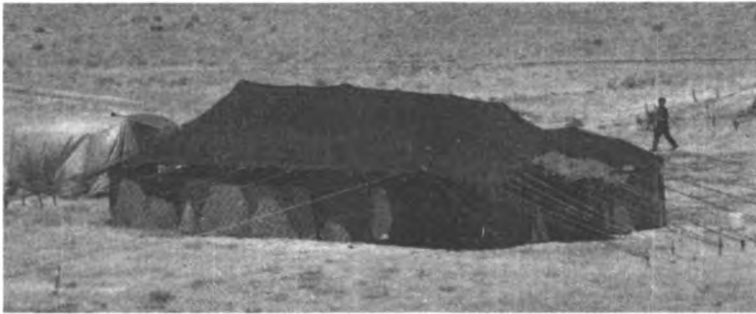
3-Koyun kılından döverek yapılan keçe çadırlar.[520]

---

[517] Cengiz Orhonlu, ***aynı eser***, s.12
[518] Cengiz Orhonlu, ***aynı eser***, s.22-23
[519] Cengiz Orhonlu, ***aynı eser***, s.13
[520] Cengiz Orhonlu, ***aynı eser***, s.13

Resim: Kıl çadırlar, göçebe aşiretlerin tamamında vardı. Resimde göçebe Buruki aşiretinin bir obası görülüyor. 20.yy. başı.[521]

Resim: Tirkân aşiretinde kıl çadırlar.[522]

Bunlar Kürt aşiretlerinde de görülen çadırlardı. Ancak farklı olarak bazı Kürt aşiretleri, keçeden ve kamışlardan yapılan bir başka kara çadırdan daha yararlanırlardı.[523]

Kürt aşiretlerinin çadıra verdikleri isim ilgi çekicidir: **"Kon"**. Konmak fiilinden geldiği anlaşılan **"kon"**lar yani çadırlar, bazı Kürt aşiretlerinde alt kategorilere de ayrılmıştı. Mesela Hakkâri bölgesinin önemli aşiretlerinden Pinyanişi'de aşiret mensupla-

---

[521] Sabahattin Tuncil, Üç Devlette Sürgün: Brukiler, s.20
[522] http://www.karacadagturkmendernegi.com/Menu.aspx?xid=22
[523] Cengiz Orhonlu, ***aynı eser***, s.13

rının çadırları **"zoma"**, aşiret reisinin çadırı ise **"otağ"** adını taşıyordu.[524]

Konar göçer aşiretler, hayvancılık faaliyetleri gereği kom, ağıl, yaylak gibi geçici kır yerleşmelerini etkili şekilde kullanıyorlardı. Hatta bu yerleşmelerin, göçebelikten yerleşik hayata geçişte önemli rolleri olmuştur.[525]

Resim: Yerleşik hayata en son geçen aşiretlerden Beritan aşiretinin bir obası[526]

5.2.2. Yarı Göçebelik

Yarı göçebelik, sabit bir konuta bağlı olmakla birlikte yazın yaylaya çıkan aşiretlerin yaşam tarzıdır. Bu aşiretler, küçükbaş hayvancılığın yanında tarımla da uğraşırlar, kısıtlı miktarda büyükbaş hayvana da sahip olurlardı. Yarı göçebeler, göçebelere göre daha kısa mesafelere göç ederlerdi ve sürüleri daha küçüktü.

Kış aylarının, ovalarda ve iklimin daha yumuşak geçtiği alçak rakımlı arazilerde; yaz aylarının ise çayır bitki örtüsünün bulunduğu yüksek rakımlı arazilerde geçirilen bu yaşam tarzı, Asya'daki Oğuz varlığı hakkında önemli çalışmalar yapan S. G.

---

[524] Abdulhaluk Çay, ***aynı eser***, s.328
[525] Cengiz Orhonlu, ***aynı eser***, s.35
[526] **Fotograf:** Seramis Karaaslan. http://www.fotokritik.com/1312544/beritan-asireti

Agacanoz'un kesin hükmüne göre, Oğuz ve Türkmen göçebelerine özgüdür.[527] **Mehmet Eröz**'ün bildirdiğine göre, Orta Asya'daki Türk aşiretlerinin önemli bir kısmı ile İran ve Anadolu'daki Türkmen ve Yörüklerin büyük kısmı bu hayat tarzını benimsemiştir.[528] Hatta bu yaşam tarzı, Orta Asya'daki Oğuz hükümdarlarında olduğu gibi Akkoyunlu hükümdarları tarafından da uzun süre yaşatılmıştır. Diyarbakır'da kışlayan Uzun Hasan, yaylak olarak Kemah'ı kullanıyordu.[529]

Bu yaşam tarzı Kürtleşen Türkmen aşiretleri tarafından devam ettirildiği gibi, asıl Kürt aşiretleri tarafından da yakın zamana kadar kullanılmıştır. Bunların kışlak olarak kullandığı yerler, kendilerine ait köyler olduğu gibi, köylerin ve kasabaların yakını da olabiliyordu. Yazlaklarını ise yüksek rakımlı sahalar, platolar (yaylalar) teşkil ediyordu.

Osmanlı Devleti, konar göçerlerin yerleşik halk üzerindeki tahrip edici etkilerini sona erdirmek ve vergi sistemini düzene oturtmak için konar göçer aşiretleri yerleşik hayata geçirmeyi bir politika olarak benimsedi.[530] Bu politikanın esasını, konar-göçer aşiretlerin kışlaklarında iskân edilmesi oluşturuyordu. Bu aşiretler, boş arazilere yerleştirildikleri gibi, aşiret mensupları tarafından ormanlık ve bataklık alanların yerleşmeye uygun hâle getirmesiyle de yerleşik hayata geçiyorlardı. Bir takım teşvikler de sağlanıyordu. Mesela kışlakları olan Ankara, Konya, Sivas, Amasya kaza ve köylerine yerleştirilen Rişvan aşiretinden 5 (beş) yıl boyunca aşar vergisi alınmamıştı.[531]

Aşiret mensuplarının inşa ettiği konutlar, doğal çevrenin, ayrıca kültürel geleneklerin güçlü etkisine sahiptir. Bazı konutlar *-sayısı az olmakla birlikte-* saz, kamış ve çalıdan yapılırdı. Ko-

---

[527] Detaylı bilgi için bkz.: S.G. Agacanoz, Oğuzlar, Selenge Yay., İstanbul, 2004, s.130 vd.

[528] Mehmet Eröz, Yörükler, TDAV Yay., İstanbul, 1991, s.71 vd.

[529] Ebu Bekir Tihranî, Kitab-ı Diyarbekiriyye, Çev.: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, birçok yerde.

[530] Ömer Lütfi Barkan'dan naklen, Şeyda Büyükcan Sayılır, ***aynı makale***, s.571

[531] Faruk Söylemez, Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi: Rişvan Aşireti Örneği, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2011, s.184

nutların önemli bir kısmında ise yapı malzemesi olarak kerpiç kullanılırdı. Kerpiç daha Antik Çağ'dan itibaren bölgede yaygın olarak kullanılan bir yapı malzemesiydi. Taş evler ise, daha çok maddi durumu iyi olan bey ve ağa ailelerinin payına düşüyordu.

Resim: Kışın alçak rakımlı yerlerdeki köylerde, yazın dağlık alanlarda geçirilen yaşam tarzı yarı göçebeliktir. Hınıs'ta, Butikan aşiretinin meskûn olduğu köylerden biri. Ahırın arkasında ve solunda kurulan ağıllarda küçükbaş hayvanlar görülüyor.[532]

Kürt kimliğinin daha baskın olduğu Hakkâri ve çevresinde yapılan bir çalışmada konutlarla ilgili şu bilgiler verilmiştir:

> "Genellikle iki kattan oluşur ve her katın kendi girişi bulunur. Dağ köylerinde evler taştan yapılır. Taşlar birbirlerinin üzerine, kil ve saman karışımı bir harçla tutturulur. Evlerin kalın duvarları ve küçük pencereleri vardır. Ana binanın yanında, ayrı mutfak ve banyo, kiler, ahır ve ağıl gibi çeşitli ek binalar olabilir. Cilo'daki dağ köylerinde ana binanın altındaki alçak oda kışları ağıl ve kümes olarak; yazları ise peynir, tereyağı ve sebze saklamak için kullanılır."[533]

Şüphesiz bu bilgiler, bütün Zaza ve Kurmanç topluluklar için geçerli değildir. Her kasaba, hatta her köy sayısı kadar konut farklılığından bahsedebiliriz.

---

[532] https://www.facebook.com/butikanasireti
[533] Lale Yalçın-Heckmann, ***aynı eser***, s.189

Resim: Konut tipi ve çeşitliliği yöreden yöreye değişir. Ancak geleneksel yöntem ve malzeme ile yapılan evler genellikle iptidai bir karekter gösterir. Hınıs'ta Butikan aşiretine ait bir köyden kesit görülüyor.[534]

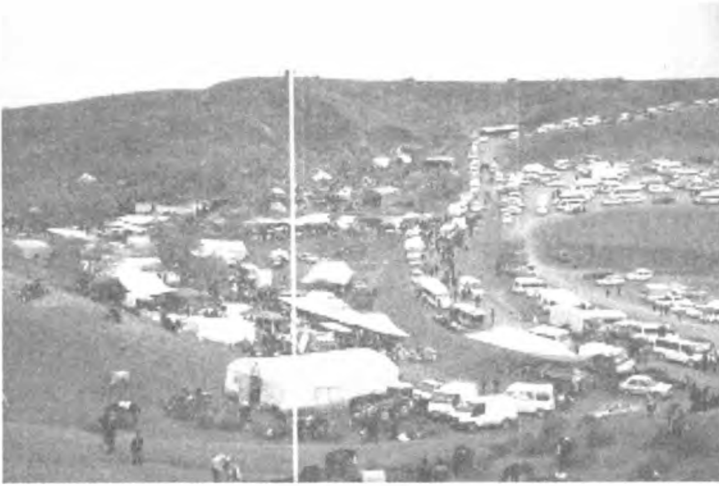
Son dönemlerde aşiretler, değişik adlar altında organize ettiği şenlikler sayesinde mekânla ilişkilerine yeni birini daha eklemişlerdir. Bir veya birkaç gün süren bu şenlik ve festivallerde, dünyanın değişik yerlerine yayılmış olan aşiret mensupları bir araya gelmektedir.

Resim: Badikan aşireti mensupları şenliklerde eğlenirken[535]

---

[534] https://www.facebook.com/butikanasireti
[535] https://www.facebook.com/badikanasireti

Resim: Badikan aşireti, şenlik düzenliyor.[536]

5.2.3. Kaleler ve Kentler

Kaleler, bir dağ yahut bir tepe üzerinde inşa edilmiş müstahkem binalardır.[537] Kalın duvarlarla örülen bu binalar, düşmandan korunmak amacıyla yapılır. Duvarlarda düşmana saldırmaya uygun siper ve mazgallar bulunur.[538] Safevîlerden sonra Kürt beylerinin egemenliğine verilen bu kaleler, genellikle güçlü bir bey ailesi ve onun etrafında toplanan değişik aşiretlerin yerleşim sahasını teşkil ediyordu.

Kentlerde, yakın zamana kadar genellikle Türk ve Arap nüfus bulunurdu. Siirt, Şanlıurfa ve Mardin gibi illerimizde yakın zamana kadar Arap nüfus baskındı. Günümüzde bile Ahlât, Adilcevaz, Erciş gibi birçok kentte Türkmen nüfus baskındır. Diyarbakır gibi Akkoyunlulara başkentlik yapmış bir kentin, yakın zamana kadar bir Türkmen şehri olduğu ise herkesin malumu-

---

[536] https://www.facebook.com/badikanasireti

[537] M. Sterck, *"Kale"*, İA, 6/124

[538] Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Terimleri Sözlüğü, MEB Yayınları, İstanbul, 1993, 2/143

dur. Bugün bile **"Has Diyarbakırlı"** deyince Türkmen kimliğine vurgu yapılır. Muş'un da benzer bir süreçten geçtiğini biliyoruz. Diyarbakır'ın Çınar ilçesinde Balkan muhacirleri yakın zamana kadar baskın nüfusu teşkil ediyordu. Buna benzer bir dizi örnek daha sıralamak mümkündür.

Resim: Finik/Güçlükonak Kalesi.[539]

Resim: Cizre kalesinden bir kesit.[540]

---

[539] http://kurumsal.kulturturizm.gov.tr/turkiye/sirnak/gezilecekyer/fnk-kales#content
[540] http://www.sirnakkulturturizm.gov.tr/belge/1-63390/kaleler.html

Diyarbakır'a benzer bir durum, Van için de geçerlidir. Van da yakın zamana kadar Türkmen nüfusun baskın olduğu bir kent idi. Evliya Çelebi'nin Kürdistan içinde gösterdiği Van'a ait bilgiler, bu duruma ışık tutmaktadır. Çünkü Van'da medrese, mahalle, kişi adları genelde Türkçedir. Lisanları bölümünde ise Çelebi, şöyle demektedir: *"Buranın halkının lisanı özel bir lehçedir ki hiçbir diyarın lisanına benzemez. Bazı örnekler: Pesih: kedi, buhayrı: ocak, gün: diken, çalı: kepan, kepan: sarplık, guyendirmişem: bakmışım, bacıma bir baş varam: kızkardeşime bir kere bakayım, heleşi-kedeşi ideyim: gülelim oynayalım, gezemde çimidem: hamamda yıkandım..."*[541]

Resim: Türklüğün merkezi kentlerdi. Van'ın eski hâlinden bir kesit[542]

Özetle, o dönem için kentler, Araplaşmanın yahut Türkleşmenin merkezleriydiler. **Ziya Gökalp** ve **Osman Turan**'ın bildirdiğine göre, kentlere yerleşen Kürtler, kısa süre sonra konuşulan dile göre ya Araplaşıyor yahut Türkleşiyordu.

---

[541] Evliya Çelebi, Seyahatnâmesi, 4/557

[542] Sabahattin Tuncil, Üç Devlette Sürgün: Brukiler, s.15

İKİNCİ BÖLÜM

ZAZALAŞAN VE KÜRTLEŞEN TÜRKMEN AŞİRETLERİ

Resim: Urfa Badıllıları[543]

[543] http://www.badillilar.net/?&Syf=4

Açıklamalar

Zazaca ve Kürtçe öğrenen aşiretler hakkında bilgi vermeden önce bazı hususların altını çizmekte fayda vardır:

1- Burada söz konusu edilen aşiretler Zazalaşan ve Kürtleşen bütün aşiretleri kapsamamaktadır. Birçok aşireti buraya almadığımız gibi, kaynaklarda bulunan bir kısım aşireti de atladığımız muhakkaktır. Ayrıca Osmanlı belgelerinin bütünü üzerinde çalışılmadığını da ifade etmek gerekir. Doğal olarak Osmanlı arşivlerinde yapılacak daha kapsamlı çalışmalar, Kürtleşen aşiretlerin birkaç misli artmasını kaçınılmaz kılacaktır.

2- Kürtçe konuşan bu aşiretler, bazen müstakil hareket etmiş, bazen bir ulu atadan türemiş ve çocuklarının adını alarak bölünmüş, bazen de bir aşiret daha güçlü bir aşiretin kimliğini alarak konfedere olmuştur. Sayısı binlerle ifade edilebilecek bu aşiretlerin soy kütükleri incelenir ve ortaya çıkarılırsa aşiretlerin ana kollarının birkaç yüze düşmesi beklenebilir.

3- Burada aşiretlerin sadece günümüzde yaşadıkları yerler ve Türk/Türkmen kökene işaret eden önemli hususlar belirtilmiştir. Başka kelimelerle bu çalışma, sadece katalog çalışması olmuştur. Osmanlı arşivlerinde bu aşiretlerle ilgili detay bilgilere inilmesi ve bu aşiretler üzerinde saha çalışmaları yapılıp aşiretlerin dip kültürü başta olmak üzere bütün özelliklerinin aydınlatılması, yararlı olacaktır.

4- Bu listelerde yer alan aşiretlerin tamamının kesin şekilde Türk/Türkmen olduğunu iddia etmiyoruz. Biz, Türk/Türkmen olması çok kuvvetli olan aşiretleri buraya aldık. Bazı aşiretler

hakkındaki çekincelerimizi de metin içinde yahut dipnotlarda belirttik. Bu aşiretlerin ayrıca ve müstakil şekilde bütün unsurlarıyla incelenmesi, söz konusu edilen aşiretlerin etnik kökenleri hakkında kesin hüküm için gereklidir.

5- Çalışmamızda Türkmen aşiretlerinin Kürtleşme nedenleri üzerinde detaylarıyla durmaya çalıştık. Geniş bir açıdan bakarak Kürtleşme nedenlerine yer vermeye gayret ettik. Aşiretler hakkında yapılacak müstakil çalışmaların, Kürtleşme nedenleri listesini birkaç kat uzatacağı muhakkaktır.

6- Türkmen aşiretlerinin Kürtleşmesi, geniş bir zamana yayılmıştır. Osmanlı-Safevî mücadelesi bir milat olmakla birlikte, bu süreçten önce, az da olsa bazı aşiretlerin Kürtçe öğrendiklerine dair güçlü emareler bulunmaktadır. Mesela bugün Şanlıurfa'da yaşayan **"Sürgücü"** aşireti buna örnek olarak verilebilir. 16. yüzyıl kaynaklarında **"Ekrâd"** olarak kaydedilmesine rağmen, aşiretin adı Türkçedir.

7- Osmanlı kaynaklarında bazı aşiretlerin adlarından da Türkmen oldukları anlaşılmaktadır. Mesela kayıtlarda Kürt olarak geçen **Alıclı**[544], **Atmalı**[545], **Ertanlı**[546], **Gördüklü**[547], **Koyunoğulları**[548], **Çıracı**[549], **Öküzler**[550] gibi.

8- Bazı aşiretlerin isimleri ise Kürtçe gramere uydurulmuştur. Örneğin kayıtlarda **Gazili** cemaati Türkmen olarak geçerken[551], **Gaziyan** oymağı Kürt olarak[552] kaydedilmektedir. **Gedik obası** (Türkmen)-**Gedik uşağı** (Kürt), **Keçeli oğlu** (Türkmen)-**Keçel uşağı** (Kürt), **Ömerli** (Türkmen)-**Ömeran** (Kürt), **Belikli** (Türkmen)-**Belikan** (Kürt), **Beşiri** (Kürt)-**Beşirli** (Türkmen),

---

[544] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.30
[545] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.182
[546] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.304
[547] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.325
[548] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.459
[549] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.258
[550] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.528
[551] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.315
[552] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.35

Çelikli (Türkmen)-**Çelikanlı** (Kürt) gibi aşiretler yine bu kalemdendir.

9- Aşiretler ile ilgili dikkat çeken bir diğer husus, bunların cemaat iken **"Türkmen"** ya da **"Türkmen Kürtleri"** olarak anılması ve büyüyüp aşiret hâlini alınca **"Ekrâd-Kürtler"** şeklinde kaydedilmesidir. Bu Türkmen aşiretleri, bölünüp çoğaldıkça ve kabileler şeklinde yaşamaya başlayıp yeni aşiretlere dönüştükçe, Türkmen kelimesi terk edilmiş ve yanlarına **"Kürtler"** kaydı düşülmeye başlanmıştır.[553]

10- Bazı aşiretlerin Osmanlı kayıtlarında yaşadıkları yerler ile bugün yaşadıkları yerler birbirinden oldukça uzaktır. Bunun iki nedeni olabilir. ***Birinci olasılık,*** aynı adı taşıyan bu toplulukların akraba olmasıdır. Osmanlı devrinde konar göçer aşiretleri yerleşik hayata mecbur bırakmak amacıyla uygulanan göç yollarının kesilmesi sonucunda, söz konusu aşiretlerin akrabalarıyla ilişkisi kesilmiş olabilir. ***İkinci olarak,*** aşiretler, yer değiştirmiş olabilirler. Esasen Osmanlı çağında Türkmen aşiretleri, zaten uzun mesafede göç ediyor, duruma göre Anadolu topraklarını bir uçtan diğer uca kat edebiliyorlardı. Dolayısıyla bu mesafe, günümüz okurunu şaşırtmamalıdır. Diğer taraftan Osmanlı çağında Kürtlerin yaşadığı yerlerin çok büyük bir kısmı, Osmanlı toprağı idi. Bu bakımdan günümüzdeki sınırlar, okurun dönemi algılamasında engel teşkil etmemelidir.

11- Bu çalışmaya alınan aşiretler, günümüzde karşılığı olan aşiretlerdir. Başka ifadelerle sadece günümüzde yaşayan aşiretler esas alınmıştır. Osmanlı kaynaklarından zamanla Kürtleştiği anlaşılan fakat bugün varlığını sürdürmeyen Türkmen aşiretleri çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

12- Bazı aşiretlerin isimlerini, kişi adlarından alması aşiretlerin kökenlerini öğrenmemizde zorluk çıkarmaktadır. Bunun en iyi örneklerinden biri **Bekiran** aşiretidir. **Bekir, Bekir Beğ, Bekir Ekrâdı, Bekir Hacılu, Bekir Kethuda, Bekir Obası,**

---

[553] Cevdet Türkay, ilgili bölüm ve maddelere bakınız.

Bekir Sadıklu, Bekirli, Bekirler, Bekirli Bozdoğan ... gibi çok sayıda cemaatin varlığı ve bunların **Beğdili, Varsak, Ekrâd, Avşar, Yıva, Bayındır, Yüreğir, Peçenek, Salur**... gibi çok sayıda boya dayandırılması[554] durumu karmaşık hâle getirmektedir. Bu karmaşıklığı gidermek için sadece aşiretin meskûn olduğu yeri esas aldık. Yani hem Osmanlı kaynaklarında hem de bugün aynı (yahut çok yakın) yerde yaşayan aşiretleri çalışmamıza dâhil ettik.

13- İlginç şekilde Kürtçülük işini kotaranlar veya en azından ön safında bulunan birçok kişinin aşireti, tarihî kayıtlarda ve saha çalışmalarında Türkmen olarak tespit edilmiştir. Bunların sayısı bizim tespitlerimize göre elliyi aşkındır. Biz kitabımızda bunların isimlerini söz konusu etmedik. Ancak meraklı okurların, açık kaynaklardan bu isimlere ulaşması mümkündür.

[554] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/318 vd.

Abbasan

Tunceli'de (Hozat, Pülümür, Ovacık ilçeleri) ve çevre illerde (Erzincan, vb.) yaşayan bir aşirettir. Zazaca konuşur ve Alevîdir. Ayrıca Gümüşhane'de (Kelkit) bulunan Abbasanlar, Alevî olmakla birlikte Kurmançça konuşurlar. Ayrıca Mardin'in Nusaybin ilçesinde meskûn olan ve "**Abbasan**" adını taşıyan bir aşiret daha vardır. Bu aşiret, Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

1575-1576 yılına ait bir Osmanlı belgesinde Saruhan (Manisa) sancağının Akçahisar kazasında "**Abbasanlar**" imlâsıyla kaydedilen bir cemaatin, Oğuz'un "**İğdir**" boyundan geldiği bildirilmiştir. Yine İğdir boyundan "**Abbas**" isimli cemaatlerin, 1517 ve 1562'de Menteşe yöresinde, 1571'de ise Ankara sancağında yaşadıkları kayda geçmiştir.[555]

1536 yılında Suruç'ta, 1550 yılında Çapakçur'da, 1568 yılında Urfa'da yaşadıkları kaydedilen "**Abbas Kethuda**" cemaati ise Oğuz'un "**Döğer**" boyundandır.[556]

Abdalan

Bu aşiretin mensupları Tunceli başta olmak üzere Erzurum (Hınıs, Aşkale), Erzincan (Tercan), Bingöl (Kiğı), Gümüşhane (Kelkit), Muş (Varto) ve Kahramanmaraş'ta (Göksun) yaşarlar. Tamamı Alevî olan bu aşiretin, Tunceli, Muş ve Erzincan'daki kolları Zazaca; Kahramanmaraş, Erzurum ve Gümüşhane'deki kolları ise Kurmançça konuşurlar.

Abdalan aşireti, Türk, Çin ve İran kaynaklarına göre Türk kökenli bir oymaktır. Bu oymağın mensupları, Rumeli (Abdallu)

---

555 Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/4

556 Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/4

ile Afganistan ve Tacikistan'da Türkçe konuşmaktadır.[557] Araştırmacı Burhan Kocadağ, Abdalan aşiretini Akhunların bir devamı olarak göstermektedir.[558] Bir başka iddiaya göre, bu aşiret, Akkoyunlu Türklerinden kopmuştur.[559] Edip Yavuz ise, Abdalanların, Gur Türklerinden geldiğini iddia etmiştir.[560] Çünkü Afganistan'da, Gur bölgesinde yaşayan bir Türk boyunun adı da **Abdalan**'dır.[561]

Osmanlı devletinin kuruluş çağında askeri birliklerden biri de Şiî Türkmenlerden oluşan **"Abdalan-ı Rum"** birlikleriydi. Bu birlikler, seferlerde askerin manevi gücünü arttırıyor, mesela Bursa'nın fethinde Geyikli Baba gibi erenler, tahta kılıçlarla düşmana saldırıp kerametler gösteriyorlardı. Abdalan-ı Rum adı verilen bu askerî birlikleri, Burhan Kocadağ, Abdalan aşireti ile ilişkilendirmektedir.[562] Nitekim Osmanlı belgelerinde **"Abdalan-ı Hacıbektaş"** imlâsıyla kaydedilen cemaat, Adana'da yaşıyordu ve **"Yörükân"** taifesindendi.[563]

Macar Türkolog Vambery, Türkmenlerin **"Abdal"** adlı bir oymağından bahseder. Osmanlı döneminde Rumeli'deki Türkmen oymaklarından ikisinin adı **"Abdallu"** ve **"Küçük Abdallu"**dur.[564] Nitekim Osmanlı belgelerinde **Abdal, Abdallar,** (Peçenek) **Abdallı,** (Eymür) **Abdaloğlu** (Karkın) olarak geçen aşiretlerin tamamı **"Türkmen"** olarak kaydedilmiştir.[565] Yine Osmanlı belgelerine göre **"Abdallar"** cemaati **"Türkmân taifesinden"** olup Maraş, Tarsus, Hayrabolu, İstanbul, Tatar Pazarı,

---

[557] Burhan Kocadağ, ***aynı eser***, s.226

[558] Burhan Kocadağ,, ***"Doğu Anadolu'da Yer Alan Alevî/Türkmen Kökenli (Loulan)Lolan Oymağı'nın Etimolojik Araştırma Raporu"***; www. araban. org/files/Lolan%20oymağı.

[559] M. Şerif Fırat, Doğu İlleri Ve Varto Tarihi, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998, s.96

[560] Edip Yavuz, Tarih Boyunca Türk Kavimleri, s.369-370

[561] Edip Yavuz,***aynı eser***, s.71

[562] Burhan Kocadağ, ***aynı eser***, s.104

[563] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.152

[564] Mahmut Rişvanoğlu, ***aynı eser***, s.22

[565] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.151; Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/5

Rumeli, Kütahya, Erzurum, Adana, Bozok, Biga, Aydın, Çukurova, Zülkadiriye, Karaman, Sivas ve Rakka'da yaşamaktadır.[566]

Acem

Şanlıurfa'da (merkez ilçe) yaşayan bir aşirettir. Şafî mezhebine mensup olan bu aşiretin bir kısmı Kurmançça diğer kısmı ise Arapça konuşmaktadır.

1521 ile 1523 senelerine ait Osmanlı belgelerinde Mardin sancağına bağlı Beriyyecik kazasında **"Kayı"** boyundan **"Karakeçili Yörükleri"** içerisinde **"Acem"** isimli bir cemaat kaydedilmiştir. 1563 yılına ait bir başka Osmanlı belgesi ise, Adana'nın Kadirli ilçesinde Oğuz'un **"Eymür"** boyuna mensup olan ve **"Acemler"** adı verilen bir cemaatin varlığını haber vermektedir.[567] Yine Niğde ve Aksaray'da **"Acem Türkmânı"** cemaatleri bulunmaktadır.[568]

Adamanlı

Bu aşiret, günümüzde Ağrı (Doğubeyazıt), Batman (Sason), Van (Erciş) ve Iğdır'da yaşamaktadır. Tamamının dili Kurmanç, mezhebi ise Şafîdir.

Osmanlı kaynaklarında **"Konar göçer Türkmân Ekrâdı taifesinden"** kaydı düşülen bu aşiretin Ankara, Rakka, Erzurum, Diyarbekir sancaklarına bağlı birçok kazada (Kars, Çıldır, Tutak, Patnos vb.) yaşadığı bildirilmiştir. Yine aynı kayıtlara göre, Adamanlı cemaati, Merdisi aşiretindendir.[569]

---

[566] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.151
[567] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/5
[568] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.154
[569] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.155

Aduvan

Bazı kaynaklarda **"Advan"**, bazı kaynaklarda ise **"Aduvan"** imlâsı ile kaydedilen bu aşiret Şanlıurfa'nın Viranşehir ilçesinde yaşamaktadır.

Kesin bir fikir vermemekle birlikte, Kırşehir sancağında yaşayan **"Yörükân taifesinden"** "**Aduki"**[570] isimli bir aşiret Osmanlı belgelerinde kaydedilmiştir.[571]

Ağalar

Ağalar, Çuruklu aşireti içinde bir kabiledir. Muş'un Bulanık ilçesinde yaşayan bu kabilenin dili Kurmanç, mezhebi ise Şafî'dir.

1521 yılına ait bir Osmanlı belgesi ile Kanuni devrine ait bir başka belgede **"Ağalar"** cemaati, Oğuz'un **"Bayındır"** boyundan gösterilmiştir.[572] Ayrıca yine aynı döneme ait başka Osmanlı belgelerinde **"Ağalu"** imlâsı ile kaydedilen birçok cemaatin yine **"Bayındır"** boyundan olduğu, bu cemaatlerin Antakya, Tarsus, Maraş, Kilis, Sivas gibi çok geniş bir sahada yaşadıkları ifade edilmiştir.[573] Yine başka Osmanlı kayıtlarında Halep, Adana, Tarsus, Meraş gibi sancaklarda yaşayan **"Ağalar"** ve **"Ağalu"** cemaatleri, **"Konar göçer Türkmân"** taifesindendir.[574]

Alaaddinli

Günümüzde Şanlıurfa'nın Suruç ilçesinde yaşayan ve Kurmançça konuşan Şafî bir aşirettir. Yine Gaziantep'in Oğuz ilçesinde yaşayan bir kısmı Türkçe, bir kısmı ise Kurmançça konuşan, Hanefî mezhebine mensup bir başka Alaaddinli aşireti daha mevcuttur.

---

[570] **Aduki** ismi, Kürtçe imlaya da uymaktadır.
[571] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.155
[572] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/22 vd.; Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.157
[573] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/22 vd.
[574] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.157

1570 ve 1584 yılına ait Osmanlı belgelerinde Suruç'ta yaşayan **"Alaaddinli"** cemaatinin **"Berazi"** cemaatinin bir kolu olduğu ve Oğuz'un **"Döğer"** boyundan geldiği bildirilmiştir.[575] Ayrıca yine Osmanlı belgelerinde Oğuz'un **"Avşar"** boyuna mensup başka **"Alaaddinli"** cemaatleri de kaydedilmiştir.[576]

Alan

Tunceli ve ilçeleri (Pertek, Ovacık, Mazgirt, Nazımiye) başta olmak üzere Erzincan'da yaşayan bir aşirettir. Bunlar Zazaca konuşurlar ve Alevî'dirler. Bunların dışında Van'da (Merkez ilçe ve Çatak) ve Erzurum'da (Çat) yaşayan ve adı **"Alanlı"** olan başka aşiretler de vardır. Bunlar ise Kurmançça konuşurlar ve Şafî mezhebine mensupturlar.

Alanlar, tarihî kaynaklarda görülen en eski Türk halklarından biridir.[577] Çin kaynaklarında Hun konfederasyonu içinde Gav-Çığlar'ın on iki klanından biri **"A-lun"** olarak kaydedilmiştir.[578] MS 4. asırda yazılan kaynaklarda Alanların dilleri, yaşantıları ve antropolojileri hakkında bilgiler verilmiş ve bunların Hunlara benzediğine vurgu yapılmıştır.[579] Kaynaklara göre, Alanlar MS 1. asırdan 4. asra kadar Kuzey Kafkasya'da hüküm sürmüş, bir kısmı ise 375 yılında Hun baskısıyla Fransa ve İspanya'ya kadar gitmiş, İspanya'da yerli halkla birleşerek İspanyol ulusunun şekillenişine katkıda bulunmuşlardır. Bugün **"Katalanya"** (Türkçesi: İkinci Alanya) bölgesinde halkın önemli bir kısmını oluşturmaktadırlar.[580]

Alanlar, İslâm-Arap coğrafyacıları tarafından da bir Türk boyu olarak kaydedilmiştir.[581]

---

575 Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/84
576 Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/84-85
577 Kazi T. Laypanov- İsmail M. Miziyev, Türk Halklarının Kökeni, Selenge Yayınları, İstanbul, 2008, s.29
578 Abdulhaluk Çay, ***aynı eser***, s.327
579 Kazi T. Laypanov- İsmail M. Miziyev, ***aynı eser***, s.72-73
580 T. Laypanov- İsmail M. Miziyev, ***aynı eser***, s.130-131
581 Ramazan Şeşen, İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, s.18 vd.

Burhan Kocadağ'ın verdiği geleneksel bilgilere göre, bu aşiretin mensupları, Selçuklular döneminde Azerbaycan ve Horasan bölgelerinden gelerek Erzincan ve Tunceli yöresine yerleşmişlerdir.[582]

1517 yılına ait bir Osmanlı belgesinde kaydedildiğine göre **"Alan Avşarı Cemaati"** Kütahya sancağında; 1518, 1521 ve 1523 yıllarına ait başka belgelerde ise Konya sancağında yaşamaktadır. Anlaşılacağı üzere cemaat, Oğuz'un **"Avşar"** boyundandır. 1517 yılında Menteşe[583] sancağında yaşayan **"Alan cemaati"** ise Oğuz'ın "**Yıva"** boyundan kaydedilmiştir.[584]

Alikân

Siirt (Kurtalan, Eruh, Beşiri), Diyarbakır, Bingöl (Karlıova), Bitlis gibi birçok ilde meskûn olan Alikan aşireti Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur. Midyat'ta yaşayan Alikan aşiretinin sadece bir kısmı Kurmançça konuşur, diğer kısmı ise Süryani'dir. Safevîler zamanında Deylem bölgesine göçen Alikanlar ise hâlen Zazaca konuşmaktadırlar.

1536, 1570 ve 1587 yıllarına ait Osmanlı belgelerinde Millî aşiretine tâbi gösterilen ve Kilis sancağı ile Halep vilayetinde yaşayan Alikan aşiretinin Oğuz'un **"Yazır"** boyundan olduğu ifade edilmiştir.[585]Yine başka Osmanlı belgelerine göre **"Alikan"** aşireti **"Türkmân"** taifesinden olup Emirdağı ile Cizre'de yaşamaktadır. Alikan cemaati Bozulus aşiretindendir.[586]

Alişan

Alişan, Adıyaman'da (Çelikhan) yaşayan ve Rişvan aşireti içinde bulunan bir kabiledir. Kurmançça konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.

---

[582] Burhan Kocadağ, ***aynı eser***, s.229

[583] **Menteşe:** Muğla

[584] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/90

[585] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/124

[586] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.172

Osmanlı belgelerinde **"Alişanbeğ"** cemaati, **"Türkmân"** taifesinden olup Kütahya ve Bozok sancaklarında yaşamaktadır. **"Yörükân"** taifesinden olan **"Alişar"** isimli bir diğer cemaat ise Malatya ve Adıyaman'da yaşamaktadır ve **"Yörükân"** taifesindendir.[587]

Allahverdi

Şanlıurfa'nın Bozova ilçesinde yaşayan **"Allahverdi"** aşireti, Kurmançça konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.

Osmanlı belgelerine göre **"Allahverdi"** cemaati **"Türkmân"** taifesinden olup Rakka, Sivas başta olmak üzere başka birçok yerde yaşamaktadır.[588]

Anter

Anter aşireti, bugün Irak'ın kuzeyinde, Hanikun kasabasında yaşamaktadır.

Anterli aşiretinin, Türkmen olduğu konusunda herhangi bir tereddüt bulunmamaktadır. Bütün belge ve bilgiler Anter aşiretinin Türkmen kökenli olduğunu söylemektedir.

Ahmet Refik tarafından mühimme defterlerine dayanılarak yapılan önemli bir çalışmada, **"Anterlü"** aşiretinin Türkmen kökenli olduğu görülmektedir.[589] Bozulus Türkmenleri arasında bulunan Anterlü aşireti,[590] 1530 yılı Osmanlı kayıtlarına göre 4 (dört) hane Siverek'te yaşamaktadır.[591] Yine Osmanlı kaynaklarına göre, Anterlü oymağı Urfa sancağına bağlı Boz-Abad nahiyesindeki Tel-Guzma (Terkozma), Baş-Viran, Şeyh Züleyha, Orta-Viran, Karacviran, İl-hanı köylerine yerleştirilmiştir.[592]

---

[587] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.173

[588] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.174

[589] Ahmet Refik, ***aynı eser***, s.100

[590] Cengiz Orhonlu, ***aynı eser***, s.59

[591] Mehmet Salih Erpolat, ***"XVI. Yüzyılda Siverek Sancağında İskân ve Nüfus"***, Tarihte Siverek Sempozyum Bildirileri, Siverek, 2001, s.95

[592] Cengiz Orhonlu, ***aynı eser***, s.62

1540, 1558, 1568 yıllarına ait Osmanlı belgelerine göre Urfa'da meskûn olan Anterlü cemaati, Oğuz'un **"Varsak"** boyundandır.[593] Diğer birçok Osmanlı belgelerinde de **"Anter"** veya **"Anterlü"** şeklinde kaydedilen aşiret, **"Konar göçer Türkmân"** taifesindedir.[594]

Arabanlı

Erzurum'un Hınıs ilçesinde bulunan Araban adlı aşiret, Kurmançça konuşmaktadır ve Şafî mezhebine mensuptur.

Antakya, Birecik ve Menteşe bölgelerinde yaşadığı bildirilen **"Arabanlu"** aşireti, 1562-1564 yıllarındaki bazı Osmanlı belgelerinde Maraş Yörükleri arasında zikredilmiş ve Oğuz'un **"Yıva"** boyundan geldiği kaydedilmiştir.[595]

1550 yılına ait Osmanlı tahrir defterlerine göre Halep'te yaşayan Beğdili cemaatlerinden biri **"Araplar"** adını taşımaktadır.[596]

Asiyanlı

Ağrı'nın Patnos ilçesinde yaşar ve Adamanlı aşireti içinde bir kabiledir. Van'ın Muradiye ilçesinde yaşayan aynı isimli bir aşiret daha vardır. İkisi de Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

Osmanlı kaynaklarına göre Alaiye sancağında meskûn bulunan **"Asıyanlı"** cemaati, **"Hayınenişin Yörükân"** taifesindendir.[597]

---

[593] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/138-139

[594] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.176

[595] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/142-143

[596] Enver Çakar, XVI. Yüzyılda Haleb Sancağı (1516-1566), Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ, 2003, s.173

[597] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.180

Atmalı

Atma, fiilinden türeyen ve Kurmançça konuşan birçok aşiret bulunmaktadır. Bunlardan;

Atma aşireti, Malatya'da,

Atmakan aşireti (Şafî-Kurmanç), Bitlis (Narlıdere) ve Siirt'te (Baykan),

Atmalı aşireti (Alevî-Kurmanç), Malatya (Arguvan) ve Kahramanmaraş'ta (Merkez, Afşin, Elbistan, Doğanşehir, Pazarcık, Türkoğlu), Adıyaman'da (Gölbaşı),

Atmanaki kabilesi (Şafî-Kurmanç), Haydaranlı aşiretinin bir kabilesi olarak, Van'da (Muradiye) ve Ağrı'da, (Patnos),

Atmanki kabilesi (Şafî-Süryani), Mahmutki aşiretinin bir kabilesi olarak Mardin'de (Midyat),

Atmanlı aşireti (Hanefî-Kurmanç), Şanlıurfa'nın Bozova ilçesinde yaşamaktadır.

"Hatmalı" imlâsıyla da kaydedilen aşiret, 18. yüzyılda Arap aşiretlerine bir tampon olması için birçok Türkmen aşireti ile birlikte Suriye'de iskân edilmiş ve **"Mecilli Türkmenleri"** arasında zikredilmiştir.[598]

Bazı kaynaklar, Atmalı aşiretini, Rişvan aşiretinin bir kolu olarak göstermiştir.[599]

Atmalı aşireti ve oymakları hakkında bir diğer araştırma **Mehmet Eröz** tarafından yapılmıştır. Eröz; aşiret ve oymakların maddi kültürüne dayanarak Maraş'taki aşiretlerin Türkmen kimliği üzerinde durmuştur. Mesela Atmalı aşiretine bağlı köy adları hiç değişmemiş olup tamamı Türkçedir: Tilkiler, Haydarlı, Sadakalar, Karahasanlar, Ağcalar, Kabalar, Kizirli, Kızkapanlı, Ketiler, Karalar, Turuçlu, Mahkanlı... Dikkat edilirse köylerin sayısı 12'dir ve aynı zamanda bu köyler, Atmalı aşiretinin kabile isimlerini taşımaktadır.

---

[598] Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparataorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, s.85

[599] Ömer Özüyılmaz, ***aynı eser***, s.417

Mehmet Eröz, devamla şöyle demektedir:

> "Kendilerinin de, komşularının da kabul ettiği gibi Pazarcık Kurmançları, Türkmen asıllı olup içlerinde Çiğil Türkleri de vardır. Burada iki uruk (boy, aşiret) vardır... Bu iki boy Sinemili ve Atmalı boyudur."[600]

Prof. Eröz, **"Türkiye'de Alevîlik-Bektaşilik"** isimli kitabında, Sinemili Mustafa Buyrukcan'dan aldığı bilgileri aktarmaktadır. Aşiretin geleneksel bilgilerine göre Sinemili aşireti, Horasan'dan gelen bir Türkmen boyudur. Elazığ-Keban taraflarında ikamet ederken Yavuz-Şah İsmail mücadelesi sırasında Maraş taraflarına yerleşmişlerdir. Ayrıca Buyrukcan, dedelerinin Türkçe konuştuğunu ifade etmiştir.[601]

Son verdiğimiz bilgi son derece önemlidir. Çünkü Alman seyyah Helmut von Molke, 1838 yılında tuttuğu günlüklerde Pazarcık ovasında 2000 çadırdan oluşan üç **Türkmen** aşiretinin konakladığını ve bunların **Atmalı, Kılıçlı** ve **Sinimili** adlarını taşıdığını yazmıştır.[602] Molke'ın Türk değil de, Türkmen yazması son derece önemlidir. Çünkü Batı kaynaklarında Türk kavramı, yerine göre bütün Müslüman halkları kapsayabilmektedir. Oysa Türkmen adı, sadece Müslüman olan Oğuz Türklerine ait bir isimdir.

Az

Az aşireti, Bingöl'ün merkez ilçe köyleri ile Solhan'da meskûn, Şafî mezhebine mensup Zazaca konuşan bir aşirettir. Az aşiretinin bir kolu olan **"Bayikiler"** ise Kurmançça konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur. Kiğı ilçesinin bazı köylerinde de meskûndurlar.

---

[600] Mehmet Eröz, Atatürk, Milliyetçilik, Doğu Anadolu, s.178 vd.
[601] Aktaran; Ömer Özüyılmaz, *aynı eser*, s.418
[602] Helmut von Molke, *"Kürtler (1835-1839)"*, V. Minorsky-T. Bois, Kürt Milliyetçiliği içinde, s.211

Az isimli bir Türk boyu Göktürk abidelerinde kayda geçilmiştir. Eldeki bilgilere göre Azlar, 8. yüzyılda Altaylar ve Sayan bölgesinde yaşıyorlar, Türkçe konuşuyorlardı. Daha sonra Kafkasya, Kuzey Karadeniz ve Urallar dâhil olmak bütün Deşt-i Kıpçak bozkırlarına yayılmışlardı. Bazı araştırmacılar Azları, Türgişlerin, bazıları ise Kıpçakların bir boyu saymıştır.[603] Göktürk devletini anlatan eserinde Sencer Divitçioğlu, Azları Basmillerin bir kolu olarak göstermiştir.[604]

Barthold, şimdi Yenisey'in aşağı Turuhan bölgesinde yaşayan Assinler'in Azların kalınıtısı olmasını muhtemel görmektedir.[605]

"A'zaz Türkmânı" adlı bir Türkmen aşiretinin Halep ve Kilis'te yerleştiğine dair Osmanlı belgelerinde kayıtlar vardır.[606]

Azizbeği

Kerkük'te yaşayan bir aşirettir. Ayrıca **"Azizi"** adındaki bir başka aşiret Süleymaniye'de yaşamaktadır.

Oğuz'un **"Bayındır"** boyundan **"Azizbeğlü"** cemaati, 1522 ve 1571 yıllarına ait değişik belgelere göre Ankara sancağında yaşamaktadır. [607]

1532, 1558 ve 1574 yıllarındaki başka belgelerde ise Sivas, Bozok ve Maraş'ta yaşayan **"Aziz"** ve **"Azizli"** cemaatleri, Oğuz'un **"Avşar"** boyundandır.[608]

---

[603] Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s.26; Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.305 vd.

[604] Sencer Divitçioğlu, Orta-Asya Türk İmparatorluğu, İmge Yayınları, Ankara, 2005, s.45. Ayrıca Azlar hakkında bu kitapta geniş malumat bulunabilir.

[605] Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s.62

[606] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.54

[607] Yusuf Halaçoğlu, Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar, I/209

[608] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/209

Baban

Kerkük ile Süleymaniye arasında yaşarlar.[609] Bir beylik kuran Baban aşiretinin ilk politik merkezi Kara-Çolan'dı.[610] Kurucusu Pir Budak Bey'dir.[611]

1563 yılına ait bir Osmanlı belgesinde, **"Atçeken Yörükleri**"nden olan **"Babanlu cemaati"**, Oğuz'un **"Büğdüz"** boyundandır ve Kadirli'de yaşamaktadır. 1591 yılındaki bir başka belgeye göreyse yine **"Büğdüz"** boyundan olan **"Baban cemaati"** Konya sancağı ve Sivrihisar kazasında meskûndur.[612]

Baba Mansurlar

Baba Mansurlar, Türkiye'nin doğusunda bilinen ve tanınan ocaklardandır. Kızılbaş geleneğin yaşamasında ve günümüze aktarılmasında önemli rolleri olmuştur. Tunceli ve ilçeleri (Mazgirt, Pülümür) ile Erzincan'ın köylerinde yaşarlar. Ayrıca Kiğı'da da mensupları bulunmaktadır. Baba Mansur ocağının merkezi **Mazgirt ilçesinin Muhundu (Darıkent) bucağı ve yakınındaki Şöbek (Yeldeğen) köyüdür.** Tunceli bölgesinde **"Ba Mansur"** olarak da hitap edilir.

Bütün Baba Mansurlar, genellikle Horasan'dan geldiklerini ve Türkmen kökenli olduklarını bilirler. Diyarbakır'ın Bismil ilçesine bağlı bulunan Türkmenhacı köyünde yaşayan Baba Mansurlar ise[613] hâlen Türkçe konuşmaktadırlar.

Baba Mansur'un türbesi Harput'ta olup Harput Kalesi'ne giden yolun solunda bulunmaktadır. Türbe kesme taşlardan yapılmış kaide üzerinde olup iki katlıdır. Türk geleneklerine uyularak kümbet şeklinde yapılan türbenin içerisinde Mansur Baba,

---

[609] A. M. Menteşasvili, ***aynı eser***, s.125
[610] A. M. Menteşasvili, ***aynı eser***, s.128
[611] İsmet Parmaksızoğlu, ***aynı eser***, s.43; Etem Xemgin, ***aynı eser***, s.291
[612] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/211
[613] Hamza Aksüt, ***"Anadolu Alevîliğinin Oluşum Yerlerinden Biri Olarak Diyarbakır Yöresi"***, I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır, 2004, s.765

zevcesi, oğlu ve kızına ait olduğu bilinen dört tane sanduka bulunmaktadır. Türbenin Artuklular devrinde yapıldığı tahmin edilmektedir.

Badıllı

Şanlıurfa (Merkez, Hilvan), Gümüşhane (Kelkit), Sivas gibi birçok ilde yaşayan Şafî mezhebine mensup ve Kurmançça konuşan bir aşirettir.

Bilim âleminde **"Badıllı"** isminin **"Beğdili"** isminden dönüştüğüne dair genel bir kabul vardır. Beğdili, Oğuz'un 24 boyundan biridir. Zaten Çermik ve Maraş sancaklarında yaşayan **"Badıllu Aşireti Ekrâdı"** cemaatlerinin, 1521-1523 tarihli değişik belgelerde Oğuz'un **"Beğdili"** boyundan olduğu bildirilmiştir.[614]

Çermik, Diyarbakır, Sivas, Erzurum, Maraş, Ergani, Rakka, Mardin, Harran gibi birçok yerde yaşayan Badıllı aşireti, Osmanlı kaynaklarının bir kısmında **"Konar göçer Türkmân Ekrâdı taifesi"**nden sayılmıştır.[615]

Badikanlı

Diyarbakır ve çevresi ile Muş (Mazgirt) ve Kars'ta (Digor) yaşayan bir aşirettir. Kurmançça konuşur. Mazgirt'te yaşayanlar Şafî, Digor'da yaşayanlar ise Hanefî mezhebine mensuptur.

Osmanlı belgelerine göre Rakka, Erzurum, Kars, Çıldır ve Göle sancaklarında yaşayan **"Baduki"** cemaati, **"Yörükân"** taifesindendir.[616]

Bahtiyari

Batı İran'da Luristan ile Susiyan arasında yaşayan ve **"Bahtiyari"** adı ile bilinen bir dili konuşan aşiretler konfederasyo-

---

[614] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/213-214

[615] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.188-189

[616] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.189

nudur.[617] Bahtiyar uşağı adı taşıyan ve Zazaca konuşan bir başka aşiret ise Tunceli'de (Hozat) yaşamaktadır.

Mesud Fani, İsviçre halkının dört ayrı milliyetten oluşmasını örnek göstererek, Bahtiyarilerin de Ari, Sami, Türk ve Moğol tipli olduklarını söyler. Ancak Fani'nin bildirdiğine göre Bahtiyarilerin ***"ekserisinin Türk kanından olduğu kabul edilir."***[618]

1518 ve 1584 yıllarına ait Osmanlı belgelerine göre Oğuz'un **"Varsak"** boyundan **"Bahtiyarlu"** cemaati, Aksaray'da yaşamaktadır.[619]

Balabanlı

Balabanlı aşireti, Tunceli (Pülümür), Erzincan (Çayırlı, Tanyeri) ile Erzurum'da (Hınıs) yaşar. Zazaca konuşurlar ve Alevî'dirler.

Balabanlılar esas itibarıyla Oğuz'un **"Avşar"** boyundandır. 1466 ile 1588 yılları arasındaki sayısız Osmanlı belgesinde bu aşiret için **"Avşar"** kaydı düşülmüştür.[620]

1526 yılına ait Osmanlı tahrir defterlerine göre, Halep'te yaşayan **"Beğdili"** taifesine tâbi olan cemaatlerden biri **"Balabanlı"** olarak kaydedilmiştir.[621]

1526, 1536 ve 1550 yıllarına ait Osmanlı Tahrir Defterlerine göre Halep'te yaşayan **"Köpeklü Avşarı"** cemaatlerinden biri **"Balabanlı"** adını taşımaktadır.[622]

Osmanlı kaynaklarında Halep Türkmenleri arasında zikredilen **"Boz-koyunlu"**ya bağlı oymaklardan biri **"Balabanlı"** olarak kaydedilmiştir.[623]

Osmanlı arşiv belgelerinde **"Balaban"**, **"Balabanlı"**, **"Balabanlar"**, **"Balabanlı Ekrâdı"** gibi isimlerle kaydedilen cemaat,

---

617 Mesud Fani, ***aynı eser***, s.14
618 Mesud Fani, ***aynı eser***, s.14
619 Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/222
620 Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/224
621 Enver Çakmak, ***aynı eser***, s.173
622 Enver Çakmak, ***aynı eser***, s.173
623 Cengiz Orhonlu, ***aynı eser***, s.58

"Yörükân" taifesinden olup Rakka, Sivas gibi birçok yerde yaşamaktadır.[624]

Aşiret mensuplarından Vatan Özgül, aşireti hakkında kapsamlı bir çalışma yaparak aşiretinin kökenini kaynaklara dayanarak açıklamıştır.[625]

Resim: Balaban aşiretinden çocuklar (1940)[626]

Balçik (Baluşağı)

Baluşağı yahut diğer adıyla Balçik aşireti, Tunceli (Nazımiye) ve Erzincan'da yaşar. Zazaca konuşur ve Alevî'dir.

Oğuz'un **"Yıva"** boyundan **"Balçık"** adlı bir cemaatin Seyitgazi ve Yunak'ta yaşadığı, 1528 ve 1572 tarihli Osmanlı belgelerinde bildirilmiştir.[627]

---

[624] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.193

[625] Vatan Özgül, Balabanlılar: Dimetoka'dan Erzincan'a Bir Alevî Aşiret, Pan Yayınları, İstanbul, 2005

[626] http://www.balabaniz.com/?page_id=12484

[627] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/227

Balik

Günümüzde Erbil ve Revanduz'da yaşayan bir aşirettir. Ayrıca Tunceli'de (Mazgirt) **"Balikan"** isimli bir başka aşiret vardır. Mazgirt'te yaşayan aşiret, Zazaca konuşur ve Alevîdir.

Oğuz'un **"Eymür"** boyundan **"Balık"** adlı bir cemaat, 1521 tarihli bir Osmanlı belgesine göre, Niğde'de yaşamaktadır.[628] Yine birçok Osmanlı belgesinde **"Balık"** veya **"Balıklı"** imlâları ile kaydedilen çok sayıda cemaatin **Kerkük** de dâhil olmak üzere geniş bir sahaya yayıldığı ve bunların **"Yörükân"** taifesinden olduğu bildirilmiştir.[629]

Balkanlı

Muş'un Bulanık ilçesinde yaşayan Çuruklu aşiretinin kabilelerinden biri Balkanlı adını taşımaktadır. Şafî olan aşiret, Kurmançça konuşmaktadır.

Osmanlı belgelerine göre Göksun kazasında bulunan Balkanlı cemaati, **"Yörükân"** taifesindendir.[630] 1536 ile 1547 yıllarına ait bazı Osmanlı belgelerinde Adana'da yaşadığı ve **"Kıpçak"** olduğu ifade edilen **"Balkanlu"** cemaati, başka belgelerde ise (1584) Kırşehir, Niğde ve Yozgat'ta yaşamakta ve **"Çunkar"** olarak geçmektedir.[631]

Bamiran

Tunceli'nin Mazgirt ilçesinde yaşayan küçük bir aşirettir. Zazaca konuşur ve Alevî'dir.

Osmanlı belgelerine göre Milli aşiretinin bir kabilesi olan **"Bamran"** yahut **"Bamranlı"** cemaati, **"Türkmen Ekrâdı"** taifesinden olup Siverek ve Rakka'da yaşamaktadır.[632]

---

[628] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/229
[629] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.188-189
[630] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.193
[631] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/230
[632] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.194

Bane

Mukri bölgesinde, Urumiye Gölü'nün batısında yaşayan bir aşirettir.

Osmanlı belgelerine göre Kanuni devrinde, Elbistan'da yaşayan **"Bânî"** cemaati, Oğuz'un **"Avşar"** boyundandır.[633]

Başhan

Diyarbakır ve çevresinde yaşayan bir aşirettir. Şafî olan aşiret, Kurmançça konuşmaktadır.

Osmanlı belgelerine göre 1591 yılında, Konya sancağının İnsuyu kazasında yaşayan Atçeken Yörüklerinden **"Başhanlu"** cemaati, Oğuz'un **"Kayı"** boyundandır.[634]

Batan

Tunceli'nin Mazgirt ilçesinde yaşayan bir aşirettir. Zazaca konuşur ve Alevî'dir.

Osmanlı belgelerine göre **"Batanlu"** cemaati, Ordu kazasında yaşamaktadır ve **"Yörükân"** taifesindendir.[635]

Baykan

Diyarbakır ve çevresinde yaşayan bir aşirettir. Şafî olan aşiret, Kurmançça konuşmaktadır.

1540 yılına ait bir Osmanlı belgesine göre Urfa sancağında yaşayan **"Baykanlu"** cemaati, **Bazeki Ekrâdı**na bağlıdır ve Oğuz'un **"Varsak"** boyundandır.[636]

Baykî

Bingöl'ün Kiğı ilçesinde yaşayan ve Kurmançça konuşan bir Hanefî aşiretidir.

---

[633] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/248
[634] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/238
[635] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.197
[636] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/272

1568 yılına ait birçok Osmanlı belgesine göre bu cemaat, Diyarbekir sancağında dağınık şekilde yaşamaktadır. Pasyan taifesine bağlı **"Baykî"** cemaati, Oğuz'un **"Döğer"** boyundandır.[637]

Bazeki/Bazıki/Bazuki/Pazuki

Şanlıurfa'da (Birecik, Hilvan, Halfeti) "**Bazeki**" veya "**Bazıki**"; Van'da (Erciş) **"Bazuki"** olarak anılan Kurmanç bir aşirettir. Ayrıca Erzurum'da (Pasinler) **"Bezikanlı"**, Şanlıurfa'da (Bozova) **"Beziki"**, Kars'ta (Merkez ve Arpaçay) **"Bezkanlı"**, Adıyaman'da (Kâhta) **"Bezik"** imlâları ile kaydedilmiştir. Adıyaman, Kars ve Şanlıurfa'dakiler Hanefî, diğerleri Şafî'dir.

1541 yılından 1570 yılına kadarki sayısız Osmanlı belgesinde Oğuz'un **"Döğer"** boyundan geldiği ifade edilen **"Bazeki"** cemaati, Siverek, Urfa, Mardin, Diyarbekir, Birecik gibi birçok yerde yaşamaktadır.[638]

1566 yılı Osmanlı kayıtlarına göre **"Bazıki"** aşiretinin meskûn olduğu köylerin isimleri; Kızılkuyu, Sablıca, Perçdibek-i Kantara, Mezraa-i Karaperç, Degecik-i Diğer, Ağzıküçük, Akviran[639] gibi Türkçe isimlerdir.

1570 yılından sonra Bazeki aşireti için **"Ekrâd"**(Kürtler) kaydı düşülmeye başlanmıştır.[640]

Eski Kürt aşiretlerinden Bazikan ile ilişkisi ayrıca tetkik edilmelidir.

Beleki/Belekan

Sason ve Kozluk'ta yaşayan bir aşiret **"Belekan"** veya **"Beleki"**, Iğdır'da yaşayan bir diğer aşiret ise **"Belikanlı"** adını taşımaktadır. Bu aşiretler Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

---

[637] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/272

[638] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/283

[639] Mehmet Salih Erpolat, ***aynı makale***, s.94

[640] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/292

1520, 1526, 1536 ve 1550 yıllarına ait Osmanlı tahrir defterlerine göre Halep'te yaşayan Bayad cemaatlerinden biri **"Beleklü"** adını taşımaktadır.[641]

1540 yılındaki bir Osmanlı belgesinde Diyarbekir'de yaşayan Zilan aşiretine bağlı **"Belegan"** cemaati, **Ekrâd** (Kürtler) olarak kaydedilmiştir.[642]

Berazi

Berazi aşireti, bugün Suruç ilçesinde yaşamaktadır. 7 (yedi) kabileden oluşmaktadır:

1-Ketikanlı: Melkeşler, Almemedler, Ferişanlılar, Alitoylar, Kalemdarlar.

2-Alaaddinli: Zervallı, Maaflı, Mardekler, Kuribegler, İlbegler, Karaaliler.

3-Picanlı: Atuşakları, Bılındler, Meşkanlar, Cimikanlar, Hacıisalar, Beşaltılar.

4-Dinailer: Reşkanlılar, Mezkurlar, Bedirkanlılar.

5-Şeddadiler: Asiyanlı, Osiyanlı, Alizerli, Şeddadi Fer, Şeddadi Ker.

6-Seyhanlılar: Sehoşlar, Dunbekanlılar, Vasıllar, Şeyhaydarlar, Şeyhaliler.

7-Didanlı: Karakeçili, Kurtkanlı, Türkmenler, Hacıkadırlar.[643]

Bunlardan Alaaddinli, Ketikanlı ve Şeyhanlı aşiretleri sınırın güneyinde, Suriye'de, kalmıştır.[644] Bunların dışında Erzurum'da (Karayazı), Kuruçay'da ve Muş'ta **"Berazi"** adını taşıyan aşiretler yaşamaktadır. Ağrı'da (Eleşkirt ve Tutak) Hasanan aşireti içinde de bir **"Berazil"** kabilesi bulunmaktadır.

---

[641] Enver Çakmak, ***aynı eser***, s.181

[642] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/323

[643] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.56

[644] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.56

1540 ile 1570 yılları arasında Diyarbekir, Mardin, Urfa, Birecik sancaklarında yaşayan **"Berazi"** aşireti, sayısız Osmanlı belgesinde Oğuz'un **"Döğer"** boyundan kaydedilmiştir.[645]

1566 yılı Osmanlı kayıtlarına göre **"Bırazi"** aşiretinin Siverek'te meskûn olduğu köylerin adı şu şekildedir: Karabahşayış, Kârute, Kuzgunlu, Murdarca, Subatan, Gölce (Gökçe).[646]

Resim: Suruç Berazî'lerinin kadın, erkek ve çocuk giyimleri (1902)[647]

Beritanlı

Diyarbakır, Bingöl, Elazığ arasındaki üçgende dağılmış bir aşirettir. Karakulaklar, Molla Ömerler, Kosanlar ve Kasım oğulları adından dört kabilesi vardır.[648] Kurmanç olan bu aşiretin bir kısmı Zazaca bir kısmı ise Kurmançça konuşur. Bir kısmı Şafî, diğer kısmı ise Hanefî mezhebine mensuptur.

---

[645] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/326 vd.

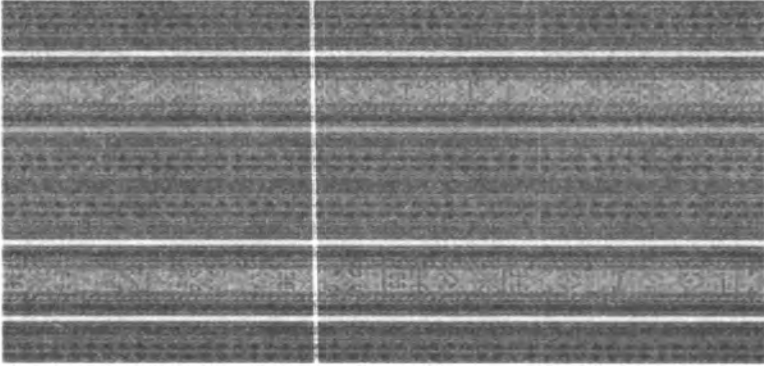
[646] Mehmet Salih Erpolat, ***aynı makale***, s.94

[647] http://www.semskiasireti.com/?Syf=18&Hbr=419566&/BARAZ%C4%B0-VEYA-BERAZ%C4%B0-A%C5%9E%C4%B0RET%C4%B0

[648] Orhan Türkdoğan, ***aynı eser***, s.466

Beritan aşiretinin ileri gelenlerinden Abdurrezzak Sorgucu, Orhan Türkdoğan'a yaptığı açıklamada aşiretinin Türk kökenli olduğunu, Kurmanççayı daha sonradan öğrendiklerini ifade etmiştir.[649]

Beritan aşiretinin maddi kültürü üzerine bir çalışma yapan Elif Aksoy, aşiretin Türklüğü üzerinde durmuştur. Aksoy, Beritan aşiretinin dokumacılık işleri hakkında çalışmış ve dokuma ürünlerindeki desenlerinin, eski Türk tamgaları ile aynı olduğunu tespit etmiştir.[650]

Resim: Aksoy'un tespitlerine göre sadece Beritanlı kadınlarının yaptığı bu dokumada çengel, koçboynuzu, çapraz (Orhun ve Yenisey yazıtlarında D sesi veren X şekli), zülüf/göz/Kınık imi/aklım/tırnak/it izi/kedi izi/göz, kaydırma/tırnak/aşık/suyolu/kertik/kırma/akıtma/deveboynu/çakmacık/yanca motifleri bulunmaktadır.[651]

Bilikan

Bilikan, Erzurum'un Hınıs ilçesinde yaşayan Kurmançça konuşan Şafî bir aşirettir.

---

649 Orhan Türkdoğan, ***aynı eser***, s.467

650 Elif Aksoy, ***"Beritan Aşireti Çözgü Yüzlü Cicimleri"***, Batman Üniversitesi, Yaşam Bilimleri Dergisi, Sayı:1, 2012, s.301-309

651 Elif Aksoy, ***aynı makale***s.305

1562 yılına ait bir Osmanlı belgesinde Menteşe sancağının Perçin kazasında yaşayan **"Bilik"** cemaatinin, Oğuz'un **"Yıva"** boyundan olduğu kaydedilmiştir.[652]

Bohtan

Diyarbakır ve çevresinde yaşayan bir aşirettir. Erzurum'un Hınıs ilçesi ile Van'ın Başkale ilçelerinde **"Butan"** adında bir başka aşiret vardır. İkisi de Kurmanç olmasına rağmen, Hınıs'ta yaşayanlar Hanefî, Başkale'de yaşayanlar Şafî'dir. Ayrıca Bingöl'ün Genç ilçesinde yaşayan Şafî mezhebine mensup **"Botiyan"** isimli bir Zaza aşireti daha vardır.

1584 tarihli bir Osmanlı belgesinde Berazi aşireti içinde ve Suruç'ta yaşayan **"Bohtan"** isimli bir cemaat, Oğuz'un **"Döğer"** boyundan kaydedilmiştir.[653]

Bu aşiretin kadim Kürt aşiretlerinden **"Buhtiyye"** ile ilişkisi ayrıca tetkik edilmelidir.

Bucak/Bucaklı

Hilvan ve Siverek'te yaşayan ve Zazaca konuşan bir aşirettir. Şafî mezhebine bağlıdır.

Osmanlı kaynaklarında **"Yörükân taifesinden"** olduğu kaydedilen **"Bucak Avşarı"** ve **"Bucaklı"** aşireti Anamur, Adana, Maraş, Kocaeli, Teke yarımadası, **Siverek**, Kütahya ve Aksaray'da yaşamaktadır.[654]

1517 ile 1584 yılları arasında kaydedilen birçok Osmanlı belgesinde **"Bucak"** ve **"Bucaklı"** cemaatleri, Oğuz'un **"Yıva"**, **"Avşar"** ve **"Varsak"** boylarından kaydedilmiştir. Söz konusu cemaatler, Menteşe, Maraş, Adana, Aksaray ve Karaman sancaklarında yaşamaktadır.[655]

---

[652] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/357
[653] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/362
[654] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.221
[655] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/402-403

Karanlı, Bucak, Kırvar, Hasaran ve Bapviran adında beş ana kola ayrılan Siverek Zazaları ile ilgili alan araştırması yapan **Mehmet Eröz**, bunların kültürel yapılarından yola çıkarak Türklükleri üzerinde durmuştur.[656] Yine aynı çalışmada Eröz, Bucak aşiretinin meskûn olduğu köylerin isimlerin tamamen Türkçe olduğunu tespit etmiştir.[657]

Burukiler

Karacadağ kökenli bir aşirettir. Geçmişte Türkiye, İran ve Rusya'nın sınır bölgelerinde sürgün hayatı yaşamış bir aşirettir. Geleneksel aktarımlara göre, Diyarbakır'ın Karacadağ bölgesinden göç ederek Iğdır'a (Aralık) yerleşmişlerdir. Rusya'da bulunan Burukilerin bir kısmı, 1937 yılında Kazakistan (Çimkent, Canbul, Almata) ile Kırgızistan'a (Oş, Celilabad, Kızılkaya) sürgün edilmiştir. Bugün de Iğdır, Kars (Susuz) ve Van'da (Merkez, Erciş, Gürpınar) yaşamaktadırlar. Kurmançça konuşurlar ve Iğdır ile Susuz'dakiler Hanefî, diğerleri Şafî mezhebine mensuptur.

Buruki aşireti hakkında araştırma yapan aşiret mensubu Sabahattin Tuncil, Burukilerin 12 koldan oluştuğunu tespit etmiştir. On iki kol şunlardır: Pirkiler, Beşkiler, Kutkiler, Haskiler, Alkanlar, Reiska, Elkalar, Hesenkelarda, Kırmızkiler, Kareliler, Şavlikliler, Banokiler.[658]

Burukilerin ileri gelenlerinden Ahmet Koç, Orhan Türkdoğan'a yaptığı açıklamalarda köklerinin Orta Asya'dan geldiğini ifade etmiştir.[659] Burukilerin en önemli isimlerinden Kinyas Kartal da, **"Van'dan Erivan'a Hatıralarım"** isimli kitabında Kürtlerin esasen Türk soylu olduğunu ifade etmiştir.[660]

---

[656] Mehmet Eröz, Atatürk, Milliyetçilik, Doğu Anadolu, s.155 vd.
[657] Mehmet Eröz, ***aynı eser***, s.159-160
[658] Sabahattin Tuncil, Üç Devlette Sürgün: Brukiler ve Bekir Bey,.s.9, 12.
[659] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.174 vd.
[660] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.287

Horasan kökenli olan Burukilerin Azerbeycan ve Türkistan'da yaşanları Kürtçe bilmezler, Türkçe konuşurlar. [661]

Resim: Buruki aşireti mensupları.[662]

Butikan

Erzincan (Üzümlü, Çayırlı ve Tercan), Bingöl (Kiğı), Gümüşhane (Kelkit) ve Erzurum'da (Çat) yaşayan bir Alevî aşiretidir. Erzincan ve Çat'takiler Zazaca, diğerleri Kurmançça konuşur. Ayrıca Ardahan'da (Göle) Pirebat aşiretinin bir kabilesi ile Van'da Celali aşiretinin bir kabilesi **"Butikan"** adını taşır. Bunlar Kurmançça konuşur. Göle'deki kabileden bir kısmı Hanefî mezhebine mensupken diğerleri Şafî mezhebine mensuptur.

Van tarihi hakkında yazılan ve yer yer saha araştırmalarına da yer verilen bir kaynakta Butikanlar, **"Budikanlı"** imlâsıyla **"Konar göçer Celali aşireti"**nin kabileleri arasında gösterilmiştir.[663]

---

[661] Nihat Çetinkaya, Iğdır Tarihi, s.284-285
[662] Sabahattin Tuncil, Üç Devlette Sürgün: Brukiler, s.2
[663] Süleyman Sabri Paşa, ***aynı eser***, s.49

Aşiretler hakkında devletin ilgili birimlerince hazırlanan bir raporda, **Pirebat** aşiretinin kabilelerinden birinin adı "**Butikan**" olarak kaydedilmiştir. Pirebatlar hakkında yapılan güncel çalışmalara göre, aşiretin kökenleri Oğuzların Avşar boyuna dayanmaktadır.[664] Pirebat aşiretinin ana kolu halen "**Avşar**" soyadını taşımaktadır.

Başka aktarımlara göre ise, Butikanlar, Şadıllı aşiretinin bir kabilesidir.

Caf

Irak ve İran'daki en eski ve en kalabalık[665] aşiretler konfederasyonlarından biridir. Soranice konuşurlar. Bugün Caf konfederasyonu 3 gruba ayrılmaktadır:

Caf-Muradi: Sirvan'ın batısında yaşamaktadır.

Cevanrud: Erdelan eyaletinde Cevanrud bölgesinde yaşamaktadır.

Kirmanşah: Kirmanşah bölgesinde yaşamaktadır.[666]

17. yüzyılda bölgede Caf aşiretine mensup 2 bini yerleşik, 8 bini göçer olmak üzere toplam 10 bin kadar kişi yaşadığı bildirilmiştir.[667]

20. asra gelindiğinde Şehrizor'da şu aşiretler vardı: **Celali, Şeyh İsmaili, Besari, Çuçani,** Kavilay, İsmail Uzairi, Şinki, Kafroşi, Bilbas, Kelhor, Tilako, Galbegi, Mahdumi. Bunların ilk dördü 200 yıl önce buraya gelmiş "**Caf**"lar olarak kabul edilmektedir.[668]

Caf konfederasyonu hakkında yapılan saha çalışmalarında, yapı bakımından erken dönem Moğol politik sistemine benzediği tespit edilmiştir.[669]

---

[664] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.323
[665] Fredrik Barth, ***aynı eser***, s.44
[666] A. M. Menteşasvili, ***aynı eser***, s.116-117
[667] Minorsky, ***"Sinne"***, İA, s.682
[668] A. M. Menteşasvili, ***aynı eser***, s.118
[669] A. M. Menteşasvili, ***aynı eser***, s.124

Osmanlı arşiv belgelerinde Hamedan ve çevresinde yaşayan Caf aşireti, **"Caf Türkmeni"** olarak kaydedilmiştir. Bunlarla ilgili vergiler, detaylarıyla açıklanmıştır.[670]

Resim: Caf aşiretinden Mevlana Halid Bağdadi'nin türbesi Şam'dadır[671]

Müfit Yüksel'in verdiği bilgilere göre; *"Mevlâna Hâlid, Kürtlerin Câf aşiretinin Mikâilan koluna mensuptur. Bugün Türkiye başta olmak üzere Orta Doğu ülkelerindeki en yaygın tarikat Nakşibendîliğin Hâlidiyye koludur. Türkiyede bugün birçok dinî cemaat-tarikat köken olarak Mevlana Hâlid'e dayanmaktadır."*[672]

[670] Ali Sinan Bilgili, ***aynı eser***, 2004, s.219

[671] http://www.mevlanahalidibagdadi.com/

[672] Müfit Yüksel, ***"Kürt Mutasavvıflar"***,Yeni Şafak, 18.02.2012

Canbeğli/Cihanbeğli

Birçok yerde yaşayan geniş bir aşirettir.

Cambek aşireti, Erzurum'da (Çat) meskûndur; Türkçe konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

Canbek aşireti, Bingöl'de (Kiğı) yaşar. Kurmançça konuşmasına rağmen, bir kısmı Şafî, diğer kısmı Hanefî mezhebine mensuptur.

Canbaği aşireti, Diyarbakır ve çevresinde yaşar.

Canbegan aşireti, Sivas ve Bingöl'de (Kiğı) yaşar.

Canbeyli aşireti, Sivas'ta (Kangal) yaşar; bir kısmı Türkçe bir kısmı Kurmançça konuşur ve Alevî'dir.

Canbeyli aşireti, Şanlıurfa'da (Bozova) yaşar. Kurmançça konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.

Cihanbey aşireti, Adıyaman'da (Gerger) yaşar. Kurmançça konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.

Bütün bu farklı telaffuzlar, **Cihanbeyli** adının farklı söylenişleri olmalıdır.

Resim: Cihanbeyli aşiretinden bir çoban.[673]

---

[673] www.cihanbeyli.com

Osmanlı kaynaklarında Canbeğli ve Cihanbeğli aşiretleri **"Konar göçer Türkmân Ekrâdı"** taifesinden kaydedilmiştir. Hatta Cihanbeğli aşiretinin Oğuz'un **"Beğdili"** boyundan geldiği ifade edilmiştir. [674]

1568 yılındaki bir Osmanlı belgesinde **"Cihanbeğli"** aşireti, Bozulus Türkmenleri arasında zikredilmiştir.[675]

1700'lü yıllara ait Osmanlı belgelerinde aşiretin **Barçıganlı, Hudili, Zıvalı ve Dirjanlı** kolları vardır.[676] 18. yy.da ise yine aşiretin oymakları arasında **Japovalı, Yarçekanlu, Herdili, Zirganlu,**[677] **Baceganlu, Direganlu, Koyun oğulları**[678] sayılmıştır.

Cebbari

Cebbari, Kerkük'te yaşayan bir aşirettir.

Osmanlı kaynaklarına göre Musul'da yaşayan **"Cebbar"** aşireti, **"Türkmân taifesinden"**dir.[679]

Celali

Ağrı (Patnos), Bitlis (Ahlât), Kars (Merkez, Digor, Susuz), Batman (Sason), Muş (Merkez, Mazgirt, Bulanık) ve Azerbaycan'da yaşayan bir aşirettir. Bitlis ve Kars'takilerin bir kısmı Hanefî, diğerleri Şafî mezhebine mensuptur.

Erken dönem İslâm kaynaklarından Mesûdî'ye (10. yy.) göre, Kürtleri teşkil eden aşiretlerden biri **"Celalili (Hali)"** aşiretidir. Mesudi, bu aşiret hakkında başka bir bilgi kaydetmemiştir.[680] Bu kayıttan sonra söz konusu edilen **"Celalili"** aşireti hakkında Osmanlı dönemine kadar herhangi bir kayıt tespit edemedik.

---

[674] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.230-236-237

[675] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/476

[676] Cengiz Orhonlu, ***aynı eser***, s. 94

[677] Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparataorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, s.111

[678] Yusuf Halaçoğlu, XVIII. ***aynı eser***, s.112

[679] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.68-233

[680] Mesûdî, ***aynı eser***, s.192-193 vd

Resim: Celali aşireti mensupları. 19. yüzyıl[681]

Resim: Celali aşireti mensupları bir düğün yemeğinde. [682]

1519 ile 1649 yılları arasındaki pek çok Osmanlı belgesine göre Sivas ve Tarsus'ta yaşayan **"Celâllü"** toplulukları, Oğuz'un **"Beğdili"** ve **"Avşar"** boylarından gelmektedir.[683] Safevî ve Osmanlı çekişmesinin yaşandığı yıllarda birçok aşiret ile birlikte

[681] https://www.facebook.com/pages/CELALİASİRETİ
[682] https://www.facebook.com/pages/CELALİASİRETİ
[683] Yusuf Halaçoğlu, Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar, I/50-451

bir kısım Celali aşireti mensubunun Safevî-Osmanlı sınırına yerleştirildiği (bugünkü Türkiye'nin doğusu) kaynaklarla sabittir.[684]

"Celâllü" aşireti, bölgeye yerleştirildikten sonra Osmanlı kaynaklarında **"Ekrâd"** yani Kürtler olarak kaydedilmeye başlanmıştır. Bu kayıtlara göre, Erzurum ve Kars eyaletlerinde yaşayan **"Celâlî"** aşireti **"Ekrâd"** ve "**İran Ekrâd taifesinden**"dir.[685]

Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Celali aşireti bir konfederasyondur. Bağlı kabilelerin ayrı ayrı tetkiki gereklidir.

Celikan

Gaziantep'te (İslâhiye) ve Kahramanmaraş'ta (Afşin) yaşayan bir aşirettir. Antep'teki Hanefî, Maraş'taki Şafî mezhebine mensup olmasına karşın ikisi de Kurmançça konuşur. Konya'da yaşayan mensupları da bulunmaktadır.

Resim: Celikan aşireti mensupları[686]

[684] Adnan Gerger, ***aynı eser***, s.22
[685] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.68-233
[686] https://www.facebook.com/pages/Celikan-Asireti

1584 tarihli bir Osmanlı belgesine göre Pasyan cemaati içinde bulunan ve Diyarbekir sancağında yaşayan **"Celikan"** cemaati, Oğuz'un **"Döğer"** boyundandır.[687]

Canikli

Ziya Gökalp'e göre, Harput'ta ve Erzurum'da dolaşan Canikli aşireti, Altın Orda hakanı Canik Han'ın getirdiği **Kıpçak** aşiretlerinden olsa gerektir.[688]

Cibran

Cibranlılar, bugün Muş'un Varto ve Bulanık ilçelerinde yaşayan ve Kurmançça konuşan Şafî bir aşirettir.

Rahmetli Mehmet Şerif Fırat'ın bildirdiğine göre, bu aşiret arasında dolaşan rivayetlere göre, en eski dedeleri aşireti ile birlikte Teke yöresinden Urfa ve ardından Viranşehir'e gelmiş, oradan da bugün meskûn bulundukları yerlere yerleşmişlerdir.

Şemseddin Sâmî'nin kaleme aldığı **Kamusu'l - A'lam** adlı eserde Cibranlıların Türkmen olduğu ifade edilmiştir. Bunların **"Torun"** soyundan geldikleri söylenmektedir. Ayrıca birçok Osmanlı resmî evrakında da Cibranlılar için **"Türkmen"** kaydı düşülmüştür.[689]

Cimikan

"Cimikan" adındaki aşiret, günümüzde Siverek'te yaşamaktadır. Bu aşiret, Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur. Ayrıca **"Cumukkanlı"** isimli bir kabile, Ağrı'da (Eleşkirt) Celali aşireti içinde varlığını sürdürmektedir. Iğdır'da da **"Cumukanlı"** veya **"Cımıklı"** imlaları ile kaydedilen bir başka aşiret daha yaşamaktadır.

---

687 Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/452

688 Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.106

689 Mahmut Rişvanoğlu, ***aynı eser***, s 84

Osmanlı belgelerine göre Kars, Çıldır, Rakka, Sivas, Erzurum gibi birçok yerde yaşayan **"Cimikanlı"** yahut **"Ciminkanlı"** aşireti, **"Türkmân"** taifesindendir.[690]

Nihat Çetinkaya, bu aşireti Göktürkler çağında yaşayan **"Çumu-koen"** boyu ile ilişkili görmektedir.[691]

Cubur/Culur/Cumur

Adıyaman'da (Gerger) **"Cubur"** veya **"Culur"**; Irak'ın kuzeyinde, Hanikun'da ise **"Cumur"** adlı aşiretler yaşamaktadır. Adıyaman'daki aşiret, Kurmançça konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.

Osmanlı belgelerine göre, Musul ve Bozok sancaklarında yaşayan **"Cobur"** veya **"Coburlu"** aşireti, **"Türkmân Yörükânı"** taifesindendir.[692] Yine Maraş ve Adana eyaletlerinde yaşayan **"Cumurlu"** cemaati için "**Yörükân"** kaydı düşülmüştür.[693]

Cunanlı

Bingöl'de (Kiğı) **"Cunan"** isimli bir aşiret vardır. Bu aşiret, Kurmançça konuşur ve Alevî'dir. Ayrıca Kars'ta (Merkez, Kağızman, Sarıkamış, Selim) bir kısmı Hanefî, bir kısmı Şafî olan ve **"Cunikan"** imlâsı ile kaydedilen, Kurmançça konuşan bir başka aşiret daha vardır.

"Cuna" veya **"Cunalı"** aşiretinin, **"Yörükân"** taifesinden olduğu ve Maden'de yaşadığı Osmanlı belgelerinde kayda geçmiştir.[694]

---

690 Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.237-238
691 Nihat Çetinkaya, Iğdır Tarihi, s.288
692 Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.239
693 Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.241
694 Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.241

Resim: Cunanlı aşireti köylerinde konut[695]

Resim: Cunanlı aşiretinden bir kadın[696]

[695] http://www.cun-der.com/galeri.asp?galeriID=5&sayfa=4
[696] http://www.cun-der.com/galeri.asp?galeriID=5&sayfa=8

Çakallı

Adıyaman'ın batısında yaşayan bu aşiretin, büyük kısmı Türkçe konuşur. Maraş Türkoğlu taraflarında yaşayan Çakallı aşireti mensupları hem Türkçe hem de Kurmançça, Şanlıurfa'daki mensupları ise Kurmançça konuşurlar. Gaziantep'te yaşayanlar ise Türkçeden başka dil bilmezler.

Osmanlı belgelerinde, Bozulus aşiretinden olduğu kaydedilen ve çok geniş bir alanda yaşadığı görülen Çakallu aşireti, **"Konar göçer Türkınân Yörükânı"** taifesinden gösterilmiştir.[697]

1566 yılı Osmanlı kayıtlarına göre Çakallı aşiretinin meskûn olduğu köylerin adı Türkçedir: Tilviran, Çiğdemlü, Tutluca, Burç, Akviran, Mağaracık, Sapluca, Kızılkuyu, Çerçiler, Hanmağara, Tutviran (Siverek'te), Kuruca, Pirhan, Kürdüyüğü, Kantara, Kızıllar, Öküztaş (Urfa'da).[698]

1536 yılından sonraki kaynaklarda Oğuz'un **"Yıva"** ve **"Avşar"** boylarından olduğu kaydedilen Çakallı cemaatlerinden bir bölüğün 1570'li yıllardan sonra Kürtleşmeye başladığı görülmektedir.[699]

Bazı araştırmacılar bu aşireti, Rişvan aşiretinin bir kabilesi saymaktadır. Bu aşiretin, ziraat ve hayvancılıkla ilgili işlerde **On İki Hayvanlı Türk Takvimi** kullandıkları tespit edilmiştir.[700]

Çarekli

"Çarekli" bazen de "**Çarekan**" imlâsı ile kaydedilen bu aşiret, başta Tunceli (Pülümür, Mazgirt) olmak üzere, Bingöl (Kiğı), Erzincan (Kemah, Tercan, Çayırlı) illerinde yaşar. Alevî'dir ve Zazaca konuşur. Ayrıca Muş'ta (Varto), **"Çarekli"** adı verilen bir aşiret vardır. Şafî mezhebine mensuptur ve Kurmançça konuşur.

---

[697] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.243-244
[698] Mehmet Salih Erpolat, ***aynı makale***, s.94
[699] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/489 vd.
[700] Ömer Özüyılmaz, ***aynı eser***, s.433-434

Erzurum'da (Aşkale) "**Çayrek**" adı ile anılan bir başka Kurmanç aşireti ise Alevîdir. Van'da "**Çarik**", Loristan'da "**Çarling**" adı taşıyan başka aşiretler de vardır. Ancak bunların arasındaki akrabalık kuşkuludur.

1915-16 Rus işgali sırasında büyük yararlılıklar gösteren[701] ve Pülümür'ün köylerinde yaşayan Çarekli aşireti, geleneksel aktarımlara göre Horasan'dan gelmiştir.[702]

Osmanlı kaynaklarında "**Yörükân taifesinden**" olduğu kaydedilen Çarıklı-Çarıklı Uşağı cemaatinin Erzurum eyaleti, Anamur, Humus, Hamid, Alaiye, Aydın, Teke, İçel, Niğde ve Kütahya'da yaşadığı bildirilmiştir.[703]

Mükrimin Halil Yınanç'ın Oğuzlardan saydığı Çarıklı aşireti,[704] 1575 ve 1721 tarihli Osmanlı belgelerine göre de Oğuz'un "**Eymür**" boyundandır.[705] **Ziya Gökalp**'e göre, Çarekan'ın Çaruklar olduğu bazı izlerden anlaşılmaktadır. Çünkü Diyarbakır'da "**Çaruğu**", Karacadağ'da ise "**Çarıklı**" isimli köyler vardır.[706]

Çarekli-Çarıklı yahut Çarıklı uşağı ilişkisi ayrıca tetkik edilmelidir.

Çemikan

Şanlıurfa (Viranşehir) ile Diyarbakır ve çevresinde yaşayan bir aşirettir. Şafî mezhebine bağlıdır ve Kurmançça konuşmaktadır.

Osmanlı belgelerinde "**Çemokanlı**" imlâsı ile kaydedilen bu aşiretin "**konar göçer Türkmân Ekrâdı**" taifesinden olduğu ve Rakka, Erzurum, Çıldır, Kars ile Aksaray'da yaşadığı bildirilmiştir.[707]

---

[701] Burhan Kocadağ, ***aynı eser***, s.231
[702] Burhan Kocadağ, ***aynı eser***, s.230
[703] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.250
[704] Ahmet Buran, Makaleler, s.351
[705] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/5111
[706] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.132
[707] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.253

Çukur

Muş'un Bulanık ve Mazgirt ilçelerinde yaşayan ve Kurmançça konuşan bir Şafî aşiretidir. Ayrıca Ağrı'da (Hamur) yaşayan ve Adaman aşireti içinde bir kabile olarak görülen **"Çukuri"** kabilesi, yine Şafî mezhebine mensuptur ve Kurmançça konuşmaktadır.

Osmanlı belgelerine göre, 1644 yılında Sivas'ta, 1584 yılında Silifke'de yaşayan **"Çukur"** cemaatinin **"Avşar",** 1522 ile 1571 yıllarında Ankara'da yaşayan **"Çukurlu"** cemaatinin ise **"Yıva"** boyundan olduğu kaydedilmiştir.[708]

Başka Osmanlı belgelerinde ise **"Çukur, Çukurlu, Çukurcak"** cemaatlerinin **"Yörükân"** taifesinden olduğu bildirilmiştir.[709]

Çuruklu

Muş'un Bulanık ilçesinde yaşayan ve Kurmançça konuşan bir Şafî aşiretidir.

Osmanlı belgelerinde **"Çürüklü"** adını taşıyan cemaatlerin Adana, Çukurova, Tarsus, İçel, Afyon gibi yerlerde yaşadıkları ve **"Yörükân"** taifesinden oldukları bildirilmiştir.[710]

Davudiyan

"Davudiyan" adındaki aşiret, Şırnak'ta ve Siirt'in Pervari ilçesinde yaşamaktadır. Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur. **"Davudi"** adındaki bir başka aşiret ise Irak'ın kuzeyinde Kerkük ve Hanikun'da meskûndur.

1540 yılına ait Osmanlı belgelerinde Diyarbekir sancağında yaşadığı bildirilen **"Davudiyan oymağı cemaati"**nin **"Ekrâd-ı aşiret-i Pasyan"** taifesine bağlı olduğu kaydedilmiştir. Yine

---

[708] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/511
[709] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.262
[710] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.262

aynı belgelere göre, bu cemaat Oğuz'un **"Bayad"** boyundandır.[711]

Başka Osmanlı kaynaklarında ise **"Davudi, Davudeli"** cemaatlerinin **"Ekrâd"** taifesinden olduğu ancak bunların Karakeçili'den koptuğu bildirilmiştir. Aynı belgelerde bu cemaatin Diyarbekir, Musul, Şehr-i Zor ve Arabgir'de yaşadıkları kaydedilmiştir.[712]

Dekuri/Dekori

"Dekori" bazen de **"Dekuri"** şeklinde kaydedilen bu aşiret, Mardin ve çevresinde yaşamaktadır. Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

Dekuri aşiretinin bazı kabileleri vardır: Kabare, Kabakan, Kesikan, Seyidan gibi.[713] Merhum **Ziya Gökalp**'e göre, Mardin'de bulunan Dekuri aşireti aslen **"Türkmen"**dir.[714]

Dekşuri

Mardin'de (Nusaybin ve Midyat) yaşayan bir aşirettir. Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur. Diğer kısmı ise Süryanidir ve Süryanice konuşur.

Osmanlı belgelerinde aynı imlâ geçen aşiretin Mardin sancağında yaşadığı ve **"Yörükân"** taifesinden olduğu bildirilmiştir.[715]

Dere/Dari

"Dere" ve **"Dari"** imlâları ile kaydedilen ve Şırnak'ın İdil ilçesinde yaşayan bir aşirettir. Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

---

[711] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/599
[712] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.267
[713] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.61
[714] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.61
[715] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.269

1550 yılına ait bir Osmanlı belgesinde Saruhan sancağında yaşadığı bildirilen **"Dere"** cemaatinin Oğuz'un **"Eymür"** boyundan olduğu kaydedilmiştir.[716] Başka Osmanlı belgelerinde ise Anadolu ve Balkanlarda dağınık şekilde yaşadığı anlaşılan **"Dere"** cemaatlerinin **"Türkmân"** taifesinden oldukları bildirilmiştir.[717]

Dersimli

Dersimli, bir aşiretler konfederasyonudur. Bu konfederasyona bağlı bütün aşiretler Alevîliğe bağlıdır; Kurmançça konuşan çok az bir kısmı dışında tamamı Zazaca konuşur. Günümüzde Adıyaman'da (Gerger) yaşayan **"Dersim"** isimli aşiret, Zazaca konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.

Bugünkü Tunceli'nin eski adı Dersim'dir. **Dersim ismi, Türklerin 13. yüzyılda bölgeye yerleşmesi ile kullanılmaya başlanmıştır.[718]**

Osmanlı kayıtlarında **"Türkmen Kürtleri"** topluluğu olarak zikredilen Dersimli aşiretinin altın ve gümüş gibi madenlerle uğraştıkları kayda geçmiştir. [719]

Bir Osmanlı kaydında aşiret hakkında şu bilgiler verilmiştir:

> "Türkmen Ekrâdı topluluğundan olan Okçu İzzedinli aşiretine bağlı Disimli aşiretinin ekserisi çift ve dam sahibi olup altun ve ***gümüş işleri ile uğraşırlar***."[720]

Dönemin belgelerine göre 16. yüzyılda Dersim bölgesine adını veren **"Dersimlü cemaati"**ndeki insan isimleri arı-duru Türkçedir:

---

[716] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/626
[717] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.274
[718] İbrahim Yılmazçelik, ***aynı eser***, s.2
[719] İbrahim Yılmazçelik, ***aynı eser***, s.2, 4 nolu dipnot
[720] İbrahim Yılmazçelik, ***aynı eser***, s.63

"Alpı, Bayram, Budak, Dengiz, Durak, Gemrek, Göç-bek, Khanibaba, Kılıç, Korkmaz, Kutlu-buğa, Mamlu, Melik-Kuş, Menteş, Ulaş."[721]

Dersimli cemaatinin Osmanlı kayıtlarındaki serüveni, Türkmenlerin Zazalaşmasına ve Kurmançlaşmasına verilebilecek iyi bir örnektir.

Resim: Dersimli aşiretleri[722]

Osmanlı kaynaklarının bir kısmında ***Disimli*** ve ***Dirsimli*** olarak geçen cemaat için, ***"Ekrâd (Kürtler)"*** yahut ***"Türkmen Ekrâdı taifesinden"*** kaydı düşülmüştür. Aşiret Erzincan, Kilis, Halep, Erzurum, Kemah, Eğin (Kemaliye), Diyarbakır, Kiğı, Çemişgezek, Harput, Malatya ve Çarsancak'ta yaşamaktadır. Ancak aynı kayıtlarda bu cemaatin Okcuiizzeddinli aşiretinden oldukları ifade edilmiştir.

Okcuizzeddinli cemaati ise Osmanlı kaynaklarına göre, ***"Türkmen Ekrâdı (Kürtleri) taifesinden"***dir. Bu cemaat, Kıllı aşiretinden kopmuştur.[723]

---

[721] Bahaeddin Ögel ve diğerleri, ***aynı eser***, s.49
[722] www.kizilyildiz.org/2012/02/dersirn-katliam-daha-once-yaplacakms.html
[723] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.520

Kıllı aşiretine baktığımız zaman Osmanlı kaynaklarına göre bu aşiret, ***"Yörükân taifesinden"***dir ve Cerid aşiretinden kopmuştur.

"Konar göçer Türkmân Yörükânı taifesinden" olduğu Osmanlı kayıtları tarafından teyit edilen ***Cerid cemaati*** de, Bozulus Türkmenlerindendir.

Özetleyelim:

Disimli ve Dirsimli: **"Ekrâd (Kürtler) taifesinden"**- veya **"Türkmen Ekrâdı (Kürtleri) taifesinden"** Okcuiizzeddinli aşiretinden[724] kopmuş.

Okcuizzeddinli cemaati- **"Türkmen Ekrâdı (Kürtleri) taifesinden"**- Kıllı aşiretinden kopmuş.

Kıllı cemaati- **"Yörükân taifesinden"**- Cerid aşiretinden[725] kopmuş.

Cerid cemaati- **"Konar göçer Türkmân Yörükânı taifesinden"**- Bozulus aşiretinden[726] kopmuş.

Dersimli aşiretler konfederasyonun alt kolları şu şekildedir: Abdalan, Alan, Arelli, Balaban, Caferan, Keçeli, Demenan, Elhanlı, Hadikan, Haydaran, Hormekli, İzollu, Karsanlı, Kemanlı, Kobanlı, Kureyşanlı, Lolan, Pilvenkli, Rutanlı, Silanlı, Şasanlı, Şivalanlı, Yusufanlı, Zimtekli.[727]

Aşiretler, ayrı ayrı tetkik edilmelidir.

---

[724] Okçuizzeddinli aşireti-cemaati ile ilgili Osmanlı kaynaklarında geçen bazı olaylar için bkz.: Cengiz Orhonlu, ***aynı eser***, s.20, 37, 96.

[725] Cerid aşireti-cemaati ile ilgili Osmanlı kaynaklarında geçen bazı olaylar için bkz.: Yusuf Halaçoğlu, 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, s.38, 48, 50, 80, 113, 114, 129, 133, 138, 140, 141; Cengiz Orhonlu, ***aynı eser***, s.10, 56, 59, 61, 80, 96, 107, 116;

[726] Bozulus ile ilgili Osmanlı kaynaklarında geçen bazı olaylar için bkz.: Cengiz Orhonlu, ***aynı eser***, s.16-21, 25, 40, 59, 66, 109, 111. Ayrıca bkz.: Tufan Gündüz, ***aynı eser.***

[727] Ali Kemali, Erzincan, s.158; Burhan Kocadağ, ***aynı makale***.

Resim: Dersim isyanına katılanlardan bir grup.[728]

Dımıli/Dönbeli

Bir kısım Zazaların kendilerini **"Dımıli"** olarak ifade etmesinden başka, günümüzdeki birçok aşiret, kendini bu veya buna benzer isimlerle tanıtmaktadır.

Dımbılan aşireti, Bitlis'te (Merkez) yaşar. Şafî ve Kurmanç'tır.

Dımıllı aşireti, Erzurum'da (Karayazı ve Tekman) yaşar. Şafî ve Kurmançtır.

Dımılyan veya ***Dımıllı aşireti,*** Erzurum'un Karayazı ilçesinde yaşar. Şafî ve Kurmanç'tır.

Dubilan aşireti, Mardin'de (Mazıdağı) yaşar. Bir kısmı Arapça diğer kısmı ise Kurmançça konuşur. Bir kısmı Şafî diğer kısmı ise Hanefî'dir.

Dümili aşireti, Mardin'de (Mazıdağı) yaşar. Şafî ve Kurmançtır.

---

[728] http://www.yuksekovahaber.com/yazi/dersim-isyani-2130.htm

Dünbli aşireti, Van'da yaşar ve Kurmançça konuşur.

1519 yılına ait Osmanlı belgelerinde Suruç ve Halep'te yaşayan "**Dönbeli**" cemaatleri "**Eymür**" olarak kaydedilmiş, 1536 yılından sonra aynı cemaatler için bazı belgelerde "**Eymür**", bazı belgelerde ise "**Ekrâd**" kaydı düşülmüş, nihayet 1584 yılından sonra "**Ekrâd**" kaydı ağırlık kazanmıştır.[729] 1540 yılına ait bir belgede ise Çemişgezek sancağında yaşadığı bildirilen "**Dimili (Dımılı)**" cemaati için "**Ekrâd**" denilmiştir.[730]

Didan

Şanlıurfa'nın Suruç ilçesinde yaşayan bir aşirettir. Hanefî mezhebine mensuptur ve Kurmançça konuşur.

1570 yılına ait bir Osmanlı belgesinde Suruç nahiyesinde yaşadığı bildirilen "**Didan**" cemaati, Oğuz'un "**Döğer**" boyundandır.[731]

Diri

"**Diri**", Hakkâri'de yaşayan Şafî bir aşirettir ve Kurmançça konuşur.

1540 yılına ait bir Osmanlı belgesinde Diyarbekir sancağında yaşadığı bildirilen "**Dirin**" cemaati, Oğuz'un "**Karkın**" boyundandır ve "**Ekrâd-ı aşiret-i Pasyan**"a tabidir.[732]

Divan

Şanlıurfa'nın Viranşehir ilçesinde yaşayan bir aşirettir. Şafî mezhebine mensuptur ve Kurmançça konuşur.

1540 yılına ait bir Osmanlı belgesinde Mardin'de yaşayan "**Divan oymağı cemaati**" Oğuz'un "**Bayad**" boyundan; 1568 tarihli bir Osmanlı belgesinde ise Savur kazasının Berazi nahi-

---

[729] Yusuf Halaçoğlu, Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar, II/688 vd.
[730] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/639
[731] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/635
[732] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/635

yesinde yaşayan **"Divan Beği cemaati"** yine Oğuz'un **"Döğer"** boyundan kaydedilmiştir.[733]

Döğer/Düğer

Şanlıurfa'da **"Düğer"** veya **"Döğer"** adı verilen bir aşiret vardır. Kurmançça konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.

Döğer, Oğuz'un 24 boyundan biridir.

Sergevri, Lebentçiler, Billiye, Habiye ve Karayiler gibi birçok kabileden oluşan aşiret,[734] Urfa'da önemli bir nüfusa sahiptir ve önemli âlimler yetiştirmiştir.[735]

Duderan/Dudıri

Günümüzde birçok aşiret, kendini bu ve buna benzer isimlerle ifade etmektedir.

Duderan** veya **Dudıri aşireti, Siirt'te (Eruh ve Pervari) yaşar. Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

Duderiyan aşireti, Bitlis'te yaşar. Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

Dudiran aşireti, Diyarbakır ve çevresinde yaşar. Şafî mezhebine mensuptur ve Kurmançça konuşur.

Dudeyran veya ***Dudiran aşireti,*** Mardin'de (Midyat, Nusaybin) yaşar. Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

Dudiran aşireti, Sason ve çevresinde yaşar. Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

Düderyan aşireti, Şırnak'ta (Cizre ve İdil) yaşar. Şafî mezhebine mensuptur ve Kurmançça konuşur.

"Dudiri" veya **"Duduri"** cemaati, Osmanlı belgelerine göre Hasankeyf kazasının Tur nahiyesinde[736] **"Şafakî"** cemaati içinde yaşamaktadır; Oğuz'un **"Bayad"** boyundandır.[737]

---

[733] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/659

[734] Ahmet İlyas, Türkiye'de Aşiret-Siyaset İlişkisi: Urfa Örneği, Selçuk Ünv., Sosyal Bilimler Enst., Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009, s.12

[735] İbrahim Bozkurt'tan naklen; Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.152

[736] Midyat'a yakın bir yerde olduğu anlaşılmaktadır.

Elmalı

Muş merkezde yaşayan bir aşirettir. Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

Osmanlı belgelerinden, Malazgirt dâhil birçok yerde yaşadıkları anlaşılan **"Elmalı"** aşireti, **"Yörükân"** taifesindendir.[738]

Elmanan/Elmanlı

"Elmanan" aşireti, Diyarbakır ve çevresinde; **"Elmanlı"** aşireti ise Muş'ta (Malazgirt) yaşamaktadır. İkisi de Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

1540 ve 1567 yıllarına ait iki belgede Mardin'de yaşayan **"Elman"** cemaati, **"Millî"** aşireti içinde ve Oğuz'un **"Bayad"** boyundan kaydedilmiştir.[739]

1568 tarihli bir başka Osmanlı belgesinde ise Savur kazasının Berazi nahiyesinde yaşayan **"Elmanan"** cemaati, **"Pasyan"** aşireti içinde ve Oğuz'un **"Döğer"** boyundan kaydedilmiştir.[740]

Ertuşi

Uluçay (Botan) vadisinin kuzeyinde, Ertuşi adı verilen aşiretler konfederasyonu yaşamaktadır. Van, Hakkâri ve Musul'a kadar yayılan bu aşiretin kabileleri şunlardır: Giravi, Alan, Halelan, Havuşdan, Ezdinan, Şidan, Piran, Gevdan, Mamhoran, İvikan, Şerefhan, Merzikan.[741] Giravi ve Alanlar daha çok dikkat çeker; Giraviler soylu sayılırlar.[742] Jırki aşiretleri de Ertuşi aşiretleri arasında kaydedilmiştir.[743]

---

[737] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/694
[738] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.298-299
[739] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/769
[740] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/769
[741] A. M. Menteşasvili, ***aynı eser***, s.150-151
[742] A. M. Menteşasvili, ***aynı eser***, s.156
[743] Mesut Taner Genç, ***aynı eser***, s.100

1993 ile 1995 yılları arasında Beytuşşebap'ta kaymakamlık yapan Mesut Taner Genç'in aktardığına göre aşiret mensupları aşiretlerinin Türk asıllı olduğunu kendisine ifade etmişlerdir.[744]

Ayrıca **"Ertuş"** veya **"Artuş"**, Doğu Türkistan'da bulunan Kaşgar kentinin 25 km batısında bulunan bir şehrin[745] ve bir ırmağın adıdır.[746]

Eyna

Irak'ın kuzeyinde, Hanikun'da yaşayan bir aşirettir.

1543 tarihli bir Osmanlı belgesine göre, Tarsus'ta yaşayan **"Eyne"** cemaati, Oğuz'un **"Dodurga"** boyundandır.[747]

2. Selim devrine ait bir başka Osmanlı belgesinde ise Bozulus Türkmenlerinden **"Eyne Başlu"** cemaati, Diyarbekir'de yaşamaktadır ve Oğuz'un **"Yıva"** boyundandır.[748]

Ezdinan/Ezdini

Diyarbakır, Van, Muş, Şanlıurfa, Mardin gibi birçok il ve bu illerin ilçelerine yayılmış bir aşirettir. Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur. **"Ezdinan"**, **"Ezdini"** gibi isimlerle de anılır.

"Ezdin" cemaati, Osmanlı tahrir defterlerinde **"Bozulus Türkmenleri"** arasında kaydedilmiştir.[749]

Gacanlı

Şanlıurfa merkezde yaşayan bir aşirettir. Kurmançça konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.

Osmanlı belgelerine göre Bozok (Yozgat) ve Meraş eyaletlerinde yaşayan **"Gacalı"** cemaati, **"Yörükân"** taifesindendir.[750]

---

[744] Mesut Taner Genç, ***aynı eser***, s.100
[745] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.401-402
[746] Mesut Taner Genç, ***aynı eser***, s.101
[747] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/854
[748] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/769
[749] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/856

Gani

Irak'ın kuzeyinde, Hanikun'da yaşayan bir aşirettir.

"Gangi" isimli bir cemaat, 16. asır Osmanlı tahrir defterlerine göre Oğuz'un **"Döğer"** boyundandır.[751]

Gazili

Bingöl'ün Kiğı ilçesinde yaşayan bir aşirettir. Zazaca konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.

1532'den 1564'e kadarki Osmanlı tahrir defterlerinde **"Gazili"** adıyla kaydedilen bütün cemaatler, Oğuz'un **"Avşar"** boyundan olduğu kaydedilmiştir.[752]

Gaziyan

Rişvan aşiretinin kabilelerinden birinin adı **"Gaziyan"** adını taşımaktadır. Adıyaman'ın Çelikhan ilçesinde yaşayan bu kabile, Kurmançça konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.

1521-1523 tarihli bazı Osmanlı belgelerinde, **"Gaziyanlı"** cemaati, Mardin sancağında meskûndur ve Oğuz'un **"Bayındır"** boyundandır.[753]

Geli/Geloi

Musul'da yaşayan bir aşiretin adı **"Geli"**dir. Van'ın Erciş ilçesinde meskûn olan **"Geleoi"** aşireti, Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur. Ayrıca Rişvan aşireti içinde bir kabile **"Geller"** adını taşır. Adıyaman'ın Çelikhan ilçesinde yaşayan bu aşiret, Kurmançça konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur. Iğdır'da da **"Gelolu"** isimli bir kabile, Celali aşireti içinde yaşamaktadır.

---

[750] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.314
[751] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/856
[752] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/873-874
[753] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/856

1519 yılına ait bir Osmanlı belgesine göre, Rişvan aşiretinin bir kabilesi olan **"Geleli"** cemaati, Adıyaman'ın ilçesi Kâhta'da meskûndur ve Oğuz'un **"İğdir"** boyundandır.[754]

Gelolu aşireti, geleneksel aktarımlara göre Horasan kökenlidir. Aşiretin ileri gelenlerinden Hamit Hun, Nihat Çetinkaya'ya yaptığı açıklamada Türkmen kökenli olduklarını ifade etmiştir. Ünlü Türkolog Radloff, 1860'lı yıllarda Kırgız bozkırında yaşayan bir **"Gelolu"** boyunu kaydetmiştir.[755]

Genco

Mardin'de (Mazıdağı) yaşayan bu aşiret, Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

2. Selim dönemine ait bir Osmanlı belgesine göre, Rakka'da yaşayan ve göçer olan "**Genç oymağı**" cemaati, **"Bozulus Türkmenleri"**ndendir.[756]

Gerdi

Gerdi, Hakkâri'de (Beytuşşebap, Şemdinli) ve Erbil'de yaşayan bir aşirettir.

Van ve Hakkâri milletvekillikleri yapan İbrahim Arvas, Şemdinli kaymakamı iken başından geçen bir olayı şöyle anlatmaktadır:

> "Aslında Türk olup da lisanını değiştiren bu muazzam kütleye kötü bir şey atfetmek günah ve vebaldir. Bendeniz, Şemdinan kaymakamı iken Gerdi aşireti reisi Oğuz Bey'e sordum.
> – Bu ad, Türk adıdır. Nereden gelmiş? Cevaben dedi ki:
> – Bendeniz yirminci Oğuz'um. Bizdeki anane; baba, kendi evladına kendi adını verir. Böyle müteselsilen devam eder."[757]

---

[754] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/879
[755] Nihat Çetinkaya, Iğdır Tarihi, s.299-300
[756] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/881
[757] Aktaran, Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.377

Göçer

Koçer, Türkiye'de Kurmançça konuşan göçebe aşiretlerin ortak adıdır. Van'da yaşayan Celali aşiretinin bir kabilesi **"Göçer"** adını taşır. Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

2. Selim dönemine ait Osmanlı belgelerinde, **"Göçerlü oymağı"** cemaati, Diyarbekir'de yaşar. **"Bozulus Türkmenleri"** arasında kaydedilen bu cemaat Oğuz'un **"Bayındır"** boyundandır.[758] Başka Osmanlı kaynaklarında aynı aşiretin, **"Türkmân Yörükânı"** taifesinden olduğu kaydedilmiştir.[759]

Gökdere

Bingöl'de yaşayan bir aşirettir. Zazaca konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

1485 yılına bir ait Osmanlı belgesinde, **"Gök Dere"** cemaati, Sivas'ta yaşamaktadır ve Oğuz'un **"Dodurga"** boyundandır.[760]

Guran

Guran, esas itibarıyla günümüzde İran'ın batısında yaşayan ve Farsçaya yakın bir dil konuşan etnik bir kümedir. Bunlar göçebe değildir; yerleşik bir hayatları vardır. Bunun dışında ülkemizde Şanlıurfa'da (Viranşehir) yaşayan ve Şafî mezhebinden olan **"Guran"** isimli bir aşiret ile Kars'ta (Çıldır, Posof) yaşayan ve Hanefî olan **"Guranlar"** isimli bir başka aşiret daha bulunmaktadır. Bunların ikisi de Kurmançça konuşurlar.

1522-1524 yıllarına ait Osmanlı belgelerinde, **"Güran"** cemaati, Adana sancağında yaşamaktadır ve Oğuz'un **"Döğer"** boyundandır.[761] 1536 yılında Birecik sancağında yaşayan **"Gü-**

---

[758] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/898
[759] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.321
[760] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/898
[761] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/936

ranlı Ekrâdı" (Kürtleri) cemaati ise Oğuz'un **"Kınık"** boyundan kaydedilmiştir.[762]

Gülabioğulları

Tunceli ve Mardin'de yaşayan bir aşirettir. Şafi olan Mardin'dekiler Kurmançça, Alevi olan Tunceli'dekiler Zazaca konuşur.

Mardin kazası, Sivas sancağı, Bozok eyaleti, Kemah ve Erzincan kazalarında yaşayan aşiret, Osmanlı belgelerinde **"Türkmen"** taifesi olarak kaydedilmiştir.[763]

Gürmanç/Kurmanç

Kurmanç, günümüzde yerleşik olan ve aşiretler dışında kalan Kürt topluluklarını ifade ettiği gibi, konuşulan bir dili de ifade etmektedir.

1675 tarihli bir Osmanlı belgesine göre Diyarbekir sancağında meskûn bulunan **"Gürmanç"** cemaati, Oğuz'un **"Avşar"** boyundandır. Bu cemaat, **"Bozulus Türkmenleri"** arasında sayılmıştır.[764]Adana eyaletindeki **"Kürmanç"** cemaati ise **"Yörükân"** taifesindendir.[765]

Hacıali

Rişvan aşireti içinde bir kabiledir. Adıyaman'da (Çelikhan) yaşayan bu aşiret, Kurmançça konuşur ve Hanefîdir.

1536 ve 1570 tarihli Osmanlı belgelerine göre, Halep vilayetinde yaşayan **"Hacı Ali"** isimli cemaatler Ekrâd taifeleri içinde fakat Oğuz'un **"Bayındır"** boyundan gösterilmiştir.[766]

---

[762] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/936
[763] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.327
[764] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/937
[765] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.484
[766] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, II/941

Halefbey

Muş'un Bulanık ilçesinde yaşayan bir aşirettir. Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

1568 tarihli bir Osmanlı belgesinde **"Halef Kethuda"** cemaatinin Urfa'da yaşadığı ve Oğuz'un **"Döğer"** boyundan olduğu kaydedilmiştir.[767]

Harki

Irak'ın en kuzeyinde yerleşik bir aşirettir. Yakın zamana kadar kışı Revanduz'da, yazı ise İran'da Urmiye Gölü'nün güney kıyılarında geçirirlerdi.

1500 ile 1521 tarihli iki belgeye göre **"Harklu"** cemaati, Ürgüp'te yaşar ve Oğuz'un **"Karkın"** boyundandır.[768]

Haruni/Harunan

"Harun" isimli bir aşiret Malatya'da, "**Harunan"** adlı bir başka aşiret Midyat ve Silopi'de, ayrıca "**Haruni"** adlı bir aşiret de Süleymaniye'de yaşar.

1532 tarihli Osmanlı belgelerinde, Diyarbekir ve çevresinde yaşadığı belirtilen **"Harun"** cemaati, Oğuz'un **"Eymir"** boyundan kaydedilmiş, daha ileri tarihlerde ise **"Ekrâd"** olarak belgelere geçmiştir.[769]

Hasenan

"Haşenan", "Hasinan", "Hesani", "Hasina" gibi değişik imlâlarla kaydedilen aşiretlerin Mardin (Mazıdağı, Nusaybin,), Şırnak (Cizre ve İdil), Ağrı (Eleşkirt, Tutak), Erzurum (Karayazı, Aşkale, Hınıs), Iğdır, Diyarbakır gibi illerimizde mensupları bulunmaktadır. Bunların tamamı Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur. Hasenan aşireti ayrıca İran'da ve Tunce-

---

[767] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, III/937
[768] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, III/1002
[769] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, III/1002

li'de de bulunmaktadır. Tunceli'deki aşiret mensupları Zazaca konuşur ve Alevîliğe mensuptur. Ayrıca Rişvan aşireti içinde **"Hasan oğulları"** adında bir kabile vardır. Bu kabile, Adıyaman'da (Çelikhan) yaşar. Kurmançça konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur. Muş'ta (Merkez, Mazgirt, Bulanık) yaşayan Hasenan aşiretinin üç kabilesi vardır: Acemhan, Barazili ve Karapapak.

"Hesenan" imlâsı ile kaydedilen aşiret, Osmanlı kayıtlarında **"Türkmen"** olarak geçmektedir.[770]

16. yüzyıla ait çok sayıda belgede Hasanlı vb. olarak kaydedilen birçok cemaat, değişik Oğuz boylarından gösterilmektedir.[771] Prof. Dr. **Yusuf Halaçoğlu**, Osmanlı belgelerine dayanarak Hasenan aşiretinin Türkmen kökenli olduğunu açıklamıştır.[772]

1532 ve 1563 yılına ait Osmanlı belgelerinde Hasanoğulları cemaati, **"Maraş Yörükleri"** içinde gösterilmiştir.[773]

Haydaran

Haydaran aşireti, Ağrı (birçok ilçesinde), Van (birçok ilçe), Muş (Bulanık, Mazgirt), Bitlis gibi illerimize yayılmış bir aşiretir. Bunlar Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur. Ayrıca Erzincan (Tercan) ve Tunceli'de (Pülümür, Nazımiye) yaşayan Haydaranlılar da vardır. Bunlar ise, Zazaca konuşur ve Alevî'dirler.

1540 yılına ait Osmanlı kayıtlarında Diyarbekir'de yaşayan ve **"Zilan Ekrâdı"** aşireti içinde bulunan **"Haydaranlı"** cemaati, Oğuz'un **Avşar"** boyundandır.[774] Bunun yanında **"Türkmân Yörükânı** taifesinden" **"Haydarlı"** adlı bir oymağın Diyarba-

---

[770] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.341

[771] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, III/1004 vd.

[772] ***"Halaçoğlu. Kürtler Diyarbakır'a sonradan geldi"*** Dünya bülteni. http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haberArchive&ArticleID=94049

[773] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, III/1010-1011

[774] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, III/1022 vd.

kır'dan Niğbolu'ya kadar geniş bir alanda yaşadığı kayda geçmiştir.[775] Bu cemaatlerin, değişik Oğuz boylarından olduğu bildirilmiştir.[776]

Helacan

Mardin'de (Derik) yaşayan bir aşirettir. Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine bağlıdır.

Helacan, Halaçlar demektir. Halaç, önemli ve büyük Türk boylarından biridir.

Herki

Bugün büyük kısmı Şemdinli'de yaşayan bir aşirettir. Ertuşi ve Pinyanişi aşiretinden sonra Hakkâri'nin üçüncü büyük aşireti olan Herkiler; Silopi ve Şırnak ilçelerinde **"Herikan"** olarak da adlandırılırlar. Herki aşireti mensupları Halep, Malatya, Van ve Musul'da da yaşarlar. Kurmançça konuşan Herkiler, Şafî mezhebine mensuptur.

"Herikli" isimli bir cemaatin 1523 ve daha sonraki Osmanlı belgelerinde Oğuz'un **"Avşar"** boyundan olduğu kaydedilmiştir.[777] Macit Gürbüz de, Herkileri Avşar kökenli göstermiştir.[778]

Hıdırı

Hıdırı, Adıyaman'ın Gerger ilçesinde yaşayan bir aşirettir. Zazaca konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur. Mardin (Derik) ve Maraş'ta (Andırın) yaşayan **"Hıdıran"** adındaki aşiretler ise Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

"Konar göçer Türkmân Yörükânı" taifesinden olan **"Hıdırlı"** cemaatinin, Anadolu'nun birçok yerinde yaşadığı Osmanlı belgelerinde kayda geçmiştir.[779]

---

[775] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.353-354

[776] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, III/1022 vd.

[777] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, III/1039

[778] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.325-326

Hormekli

Tunceli, Erzincan, Bingöl, Muş ve Gümüşhane gibi birçok ile yayılmış bu aşiret Alevîliğe bağlıdır; Kurmançça konuşan Kelkit ve Refahiye'dekiler hariç, diğerleri Zazaca konuşur. Lolan, Alan, Abdalan, Balaban oymakları ile tarihin her döneminde kader birliği yapmış önemli bir aşirettir.

Hormek aşireti hakkında Osmanlı kaynaklarında herhangi bir kayıt bulamıyoruz. Ancak Hormek adına benzer bazı kayıtlar da yok değildir. Örneğin 1570-71 yılındaki bir kayda göre, Malatya sancağının Kâhta kazasına bağlı bir kasabanın adı **Hormenek**'tir. Bu kasabada Oğuzların "**İğdir**" boyundan olan Rişvan taifesinden "**İmam Kulu Kethuda**" cemaati yaşamaktadır.[780]

Hormekliler, atalardan süzülüp gelen rivayetlere göre Harzem[781] Türklerindendir. Bu konuda ilk yazılı bilgileri veren kişi, Osmanlıca yazdığı "**Dersim Tarihi**" adlı pek kıymetli eseriyle **Nazımiye eski kaymakamı Mehmet Zülfü Yolga**'dır.[782] Onun söz konusu eserinde bildirdiğine göre Hormekliler, Harezmlilerin bakiyesidir. Celaleddin Harzemşah ile bölgeye gelip yerleşen Harezmliler, Dersim'in değişik bölgelerine dağılmışlardır. Sadece Hormekliler değil, **Haydaran, Balaban, Çarikli, Bulan, Bahtiyar, İzolu, Şâdılı, Harpuran, Kıran, Yusufân, Demenan** ve **Arıllı** aşiretleri de Harezm Türklerinden gelmekte ve hâlâ eski geleneklerini yaşatmaktadırlar.[783]

Dersim'de bir kısım ahalinin Harezm Türklerinden olduğuna dair geleneksel bilgiyi ifade eden bir başka kişi **Dersim Millet-**

---

[779] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.358

[780] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, III/1116

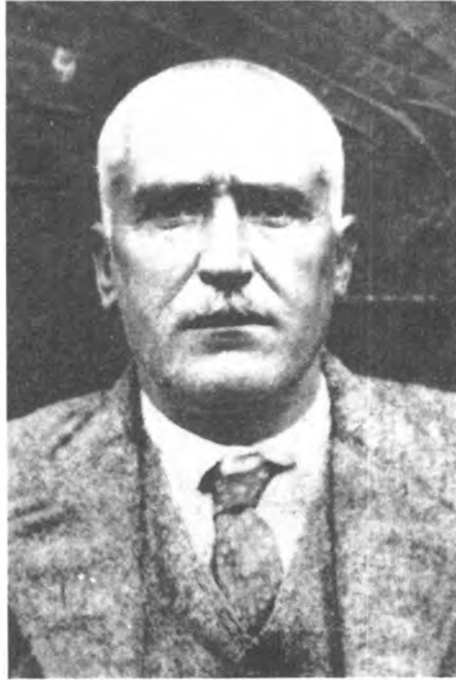
[781] **Harzem:** Aral Gölü'nün doğusunda kalan tarihî bölge. Farsça adı **Harezm**'dir. Bölge 10. yüzyıldan sonra Türkleşmiştir. Türk kaynaklarında adı **Horzum** olarak geçmektedir. Halk dilinde **Harzem** denilmektedir.

[782] Kendisi de bir Dersimli olan Mehmet Zülfü Yolga'nın eserindeki bilgilerin çoğu sahadan toplanmıştır.

[783] Mehmet Zülfü Yolga, *Dersim (Tunceli) Tarihi*, Yayına Hazırlayanlar: Ahmet Halaçoğlu-İbrahim Yılmazçelik, Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s.83-84

vekili Hasan Hayri Bey'dir. 1921 yılında TBMM'de yaptığı konuşmasına göre, Selçuklu Sultanı Alaattin Keykubat tarafından Harezm Türklerine, buralara yerleşme izni verilmiştir. Yavuz Sultan Selim zamanında can güvenliği nedeni ile Dersim dağlarına çekilen bu Türkler, zamanla Türkçeden uzaklaşmışlardır.[784]

1932 yılında yayımladığı kitabında Miralay M. Rıza, Çarikli ve Lolan aşireti ile birlikte, Hormek aşireti mensuplarının Türk olduklarını bilip söylediklerini kaydetmiştir.[785]

Resim: Rahmetli Mehmet Şerif Fırat.[786]

[784] Mehmet Eröz, TBMM Gizli Celse Zabıtları, 2/252; Ali Tayyar Önder, ***aynı eser***, s.254 vd.

[785] Miralay M. Rıza, Benlik ve Dilbirliğimiz, s.19

[786] http://www.mehmetseriffirat.com/

Hormekli aşiretinin, Harezm Türklerinden geldiğine dair geleneksel bilgiyi, Türkiye kamuoyunda güçlü şekilde duyuran kişi, hiç şüphesiz ünlü Hormekli büyüğü rahmetli **Mehmet Şerif Fırat**[787] olmuştur. Onun artık klasikler arasına giren **Doğu İlleri ve Varto Tarihi** adlı eserinde Hormek aşireti hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. ***"Aşiretinin yaşlı adamları"***ndan derlediği geleneksel aktarımlara göre, Hormek aşireti Harezm üzerinden Horasan'a inmiş ve oradan da Anadolu'ya gelmiştir. Aşiret mensupları, önce Erzincan'a sonra Tunceli'ye ve oradan da daha güneye doğru yayılmıştır.[788] Ancak şu anda Erzincan'da yaşayan Hormekliler, güneyden gelenlerdir.

Anlaşıldığı kadarıyla Dersim'e sığınan ve daha güneye inen Hormek aşiretinin mensupları, temas ettikleri zümrelere göre Zazaca yahut Kurmançça konuşmaya başlamış, daha sonra Türkiye'nin birçok yerine dağılmışlardır. Bundan sonradır ki, aşiretin bazı kabileleri Osmanlı kaynaklarında **"Ekrâd"** yani **"Kürtler"** olarak anılmaya başlanmıştır.

Geleneksel aktarımlara göre **Hormeçik (Hormek), Hemoçik (Hemokan), Balçik** ve **Hırançik** aşiretleri dört kardeşten türemiştir.

Hüveydi

Hüveydilerin Adıyaman Besni'de yaşayan mensupları kendilerini Türk ve Avşar olarak tanıtırken ve Türkçe konuşurken Kilis'te yaşayanlar Kurmançça konuşmaktadır.[789] Ayrıca Mardin'in Midyat ilçesinde **"Hüveyirki"** isminde bir başka aşiret daha bulunmaktadır.

Besni'nin Kitiş (Karagüveş) köyünden gelerek Kilis'e yerleşen Hüveydilerin yaşlıları, Macit Gürbüz'e verdikleri bilgiye göre Orta Asya'dan gelmişlerdir.[790]

---

[787] Mehmet Şerif Fırat hakkındaki en kapsamlı çalışma, torunu Mustafa Fırat tarafından yapılmıştır. Detaylı bilgi için bkz.: Mustafa Fırat, Mehmet Şerif Fırat Olayı ve Kürt Sorunu.

[788] M. Şerif Fırat, ***aynı eser***, s.99 vd.

[789] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.324

[790] http://www.avsarobasi.com/avsar-oymaklari/avsar-oymak-ve-obalari.html?id=460

İzollu

İzol, İzoli, İzollu gibi değişik imlâlarla kaydedilen bu aşiret Tükiye'nin değişik yerlerinde yaşamaktadır.

İzol aşireti, Adıyaman'da (Kâhta) yaşar. Kurmançça konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.

İzol aşireti, Şanlıurfa'da (Hilvan ve Siverek) yaşar. Kurmançça konuşur. Bir kısmı Şafî, diğer kısmı Hanefî mezhebine mensuptur.

İzol aşireti, Malatya'da (Kale) yaşar. Sünnîdir ve Kurmançça konuşur.

İzoli veya ***İzollar aşireti,*** Diyarbakır'da (Merkez ve Ergani) yaşar. Kurmançça konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.

İzollar aşireti, Bingöl'de (Kiğı) yaşar. Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

İzoli veya ***Hizoli aşireti,*** Tunceli'de (Mazgirt) yaşar. Zazaca konuşur ve Alevîliğe bağlıdır.

Resim: İzol aşireti mensupları bir düğünde.[791]

[791] https://www.facebook.com/IzolYardimlasmaveDayanismaDernegi/photos_stream

1559 yılındaki bir Osmanlı belgesine göre, Malatya'da yaşayan İzoli aşireti, Oğuz'un **"Avşar"** boyundandır. 1570 yılındaki bir başka Osmanlı belgesinde Birecik'te yaşayan **"İzoli Ekrâdı"** cemaati yine Oğuz'un **"Avşar"** boyundan kaydedilmiştir.[792]

Kaganlu

Irak'ın kuzeyinde (Hanikun) yaşayan bir aşirettir.

1575 yılındaki bir Osmanlı belgesine göre, Saruhan sancağında yaşayan **"Kağanlar"** cemaati, Oğuz'un **"Karkın"** boyundandır.[793]

Kalan

Tunceli'de (Ovacık) yaşayan bir aşirettir. Zazaca konuşur ve Alevîliğe bağlıdır.

1584 yılındaki bir Osmanlı belgesine göre, Niğde sancağında yaşayan **"Kalan"** cemaatleri ile 1525 yılındaki bir başka Osmanlı belgesinde **"Kalanoğlu"** cemaati, Oğuz'un **"Bayındır"** boyundandır.[794]

Kalender/Kalenderan

Kalender, Mardin'de (Merkez ve Derik) yaşayan ve Şafî mezhebine mensup bir aşirettir. **"Kalenderan"** isimli Hanefî mezhebine mensup bir başka topluluk ise, Rişvan aşiretinin bir kabilesi olarak Adıyaman'da (Gerger) yaşar. İkisi de Kurmançça konuşur.

1519, 1536 ve 1568 yıllarına ait Osmanlı belgelerine göre, Erzurum, Urfa, Harran, Halep gibi yerlerde yaşayan **"Kalender"** cemaatleri, Oğuz'un **"Eymür"** boyundandır. Bunlar, Bazeki, Reşi, Şarevi gibi aşiretlere bağlıdır.[795]

---

[792] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, III/1154
[793] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, III/1169
[794] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, III/1169
[795] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, III/1173

Kalkanlı

Iğdır'da yaşayan bir aşirettir. Şafî mezhebine mensuptur ve Kurmançça konuşur.

1521-1523 yıllarına ait Osmanlı belgelerine göre, Adana sancağında yaşayan **"Kalkanlu"** cemaati, Oğuz'un **"Kınık"** boyundandır.[796]

Karabalı

Tunceli'de yaşayan bir aşirettir. Zazaca konuştur ve Alevîliğe bağlıdır.

"Salur" kollarından birisinin **"Karabeli"** olduğunu Faruk Sümer'den öğreniyoruz.[797]

Karabaş

Bingöl (Kiğı), Erzurum (Hınıs ve Karayazı) gibi illerde dağınık olarak yaşayan bu aşiret, Kurmançça konuşmaktadır ve Şafî mezhebine mensuptur. Türkiye'nin birçok yerinde de bu isimle farklı topluluklar yaşamakta ve bunlar Türkçe konuşmaktadır.

1550 yılına ait Osmanlı tahrir defterlerine göre Halep'te yaşayan **"Beylikli Avşarı"** cemaatlerinden biri **"Karabaş Kethüda"** adını taşımaktadır.[798] 1551 ve 1584 yıllarına ait Osmanlı belgelerinde Halep, Kırşehir ve Konya'da yaşadığı görülen ve **"Karabaş", "Karabaşlı", "Karabaş Kethuda"** gibi imlâlarla kaydedilen cemaatler Oğuz'un **"Büğdüz"** ve **"Alayuntlu"** boylarından kaydedilmiştir.[799]

---

[796] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, III/1174

[797] Sümer'den aktaran Tuncer Gülensoy, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Ağızları Üzerine Düşünceler, s.71

[798] Enver Çakar, ***aynı eser***, s.173

[799] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, III/1253

Karahanlı

Viranşehir ve Siverek'te yaşayan bu aşiret, Zazaca konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.

Karahanlılar, bilindiği üzere büyük Türk devletlerinden birinin adıdır.

Osmanlı belgelerinde **"Yörükân taifesinden"** olduğu kaydedilen Karahanlı cemaati, Göksu kazası (Erzurum) ile Mud (İçel) kazasında yaşamaktadırlar.[800]

1583 yılındaki bir Osmanlı belgesine göre Sivas kazasında yaşayan **"Karahanlu"** cemaati, Oğuz'un **Avşar"** boyundandır.[801]

Başka Osmanlı belgelerinde Kiğı'da yaşayan ve konar-göçer olarak kaydedilen **"Karahanlı"** aşireti ile birlikte **"Turan", "Koçan"** ve **"Oruçoğulları"** aşiretleri de **"Türkmen"** olarak kaydedilmiştir.[802]

Mehmet Eröz tarafından yapılan bir saha çalışmasında Karahanlı aşiretinin meskûn olduğu köylerin tamamen Türkçe isimlerden oluştuğu tespit edilmiştir.[803]

Karakeçili

Diyarbakır ve çevresi ile Şanlıurfa'da (Viranşehir ve Bozova) yaşayan ve Kurmançça konuşan bir aşirettir. Bir kısmı Hanefî diğer kısmı Şafî mezhebine mensuptur.

Ziya Gökalp'e göre bu aşiret, isminin de anlattığı gibi Bursa'daki Karakeçi'nin bir koludur. Fakat Türkçeyi unutarak Kürtleşmiştir. Yer adları da bunu desteklemektedir. Karakeçilerin köy adlarından biri **"Salur"** adını taşır. Karacadağ'ın güneyinde **"Kanklı madrabı"** (Çeltik ekilen arazi) yer alır.[804]

Siverek'te bulunan Karakeçi aşireti iki kabileden meydana gelir:

---

[800] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.405
[801] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, III/1303
[802] Mehmet Eröz, Atatürk, Milliyetçilik, Doğu Anadolu, s.156
[803] Mehmet Eröz, ***aynı eser***, s.158-159
[804] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.39

1-Asıl Karakeçi: Karekeçi, Ceraban, Amınan, Balekan.

2-Şeyhan Kabilesi: Kotan, Muskan, Şeyh Şeddadan, Kösan.[805]

Karakeçililer hakkında Osmanlı çağından kalan bir risalede şunlar anlatılmaktadır:

> "Aşiret, Ertuğrul Gazi tarafından eğitilmiştir. Karacahisar'ın fethinde Karakeçililerin boynuzlarına birtakım ışıldaklar bağlayarak Alaycuk üzerine saldırmışlar ve üzerlerine kara keçeden örtü örtmek suretiyle harp hilesi yaparak bunu başarmış ve Karacahisar'ı almışlardır. Savaş sonrasında Ertuğrul Gazi "Haydin Alplerim! Haydin Karakeçili yörüklerim!" diye onları teşvik etmiştir. Karakeçili adı buradan gelmiştir. Karakeçililer, Osmanlının bütün seferlerine katılmışlardır. Bu arada Yavuz Sultan Selim'in bütün seferlerinde de cansiperane mertlikler göstermişlerdir. Bu yüzden Yavuz onlara 'Harameyn-i Şerifeyn Aşireti' unvanını vermiş, yani onları Müslümanların mukaddes bildiği iki yerin 'Mekke ve Medine'nin Aşireti' diye taltif etmiştir. II. Abdulhamid, bağlılıkları ve hizmetlerinden dolayı Karakeçilileri "Avatıf" ilan etmiştir. Bu çok ulu ve anlamlı bir unvandır. Çünkü Karacahisar köyü yeniden kurulur, Osmanlıların ilk istiklal hutbesi burada okunur, ilk hutbenin okunduğu yere bir cami yapılır ve Karakeçililer buraya yerleştirilir. Yalnız bununla da kalınmaz ve Ertuğrul Gazi'nin ruhu şad olsun diye çevredeki köyler imar edilir. Merkezi Bilecik kasabası olmak üzere 'Ertuğrul sancağı' adıyla bir liva oluşturulur."[806]

Aynı risalede Karakeçili aşiretinin Özbek diyarından geldiği ifade edilmiş, bazı boyları şu şekilde sıralanmıştır: **Veliler, Tülüzlü, Karabakılı, Şazlı, Hacı Halil, Hayam Kethuda, Akçainli, Ayn-ı Hani, Özbekli.**[807]

---

[805] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.59
[806] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.151-152
[807] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.152

Prof. Dr. **Yusuf Halaçoğlu**'nun tespitlerine göre, Urfa yöresinde yaşayan 562 aşiretin 160 tanesi Karakeçili aşiretinden çoğalmıştır.[808]

3 Haziran 1999 tarihinde Şanlıurfa'da düzenlenen **"Türk Kültüründe Karakeçililer Uluslararası Bilgi Şöleni"**nde aşiretin Türklüğü bütün boyutlarıyla irdelenmiştir.

Karakeçili aşireti hakkında bir diğer değerli araştırma **Mehmet Eröz** tarafından yapılmıştır. Eröz, maddi kültürüne dayanarak aşiretin Türkmen kimliği üzerinde durmuştur.[809]

Karsan

Tunceli'de (Nazımiye) ve Bingöl'de (Kiğı) yaşayan bir aşirettir. Zazaca konuşur ve Alevîliğe bağlıdır.

Geleneksel bilgilere göre Şadilli oymağı ile akrabadır. Horasan'dan gelmiş oymaklardandır.[810]

1540 ve 1568 yılına ait Osmanlı kaynaklarına göre, Urfa ve çevresinde meskûn olan "**Karslu**" aşireti, Oğuz'un **"Bayındır"** boyundandır.[811]

Kaskan/Kaski

"Kaskan" ve **"Kaski"** adlarıyla kaydedilen bu aşiret, Kars (Merkez, Arpaçay, Selim, Susuz ve Tuzluca) ve Erzurum'da (Horasan ve Hınıs) yaşayan bir aşirettir. Ayrıca Adaman aşireti içinde yine **"Kaskan"** isimli bir kabilenin Ağrı'da (Diyadin, Taşlıçay) yaşadığı kaydedilmiştir.

1583 yılına ait bir Osmanlı belgesine göre, Sivas kazasında meskûn olan "**Kaskallu**" aşireti, Oğuz'un **"Avşar"** boyundandır.[812]

---

808 Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.152; Ömer Özüyılmaz, ***aynı eser***, s.416,
809 Mehmet Eröz, Atatürk, Milliyetçilik, Doğu Anadolu, s.163 vd.
810 Burhan Kocadağ, ***aynı eser***, s.233
811 Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, III/1337
812 Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, III/1342

Kazaniye/Kazanlu

"Kazaniye" isimli bir aşiret Kerkük'te, **"Kazanlu"** isimli bir aşiret ise Irak'ın kuzeyinde (Hanikun) yaşamaktadır.

1500 ve 1591 yıllarına ait Osmanlı belgelerine göre Konya ve Karaman'da yaşayan **"Kazani"** cemaati, Oğuz'un **"Eymür"** boyundandır.[813]

Keloçanlılar

Irak'ın kuzeyinde, Baban ve Soran aşiretlerine komşu bir aşirettir.

Nikitin tarafından **"Kürdolojinin babası"** olarak nitelenen İtalyan papaz Maurizio Garzoni, 1787 yılında yazdığı kitapta, Soranların Kürtçe, Kelaçonlıların ise Türkçe konuştuğunu kaydetmiştir. Bölge hakkında incelemelerde bulunan R. P. Giuseppe Campanile 1818 yılında yayımladığı kitabında Soran, Baban ve Keloçanlıların kendi aralarında Kürtçe, Kürtçe bilmeyen yabancılarla Türkçe veya Farsça konuştuklarını ifade etmiştir.[814]

Kemanlı

Tunceli (Pülümür), Bingöl (Kiğı) ve Erzincan'da yaşayan bir aşirettir. Zazaca konuşan bu aşiret, Alevîliğe mensuptur.

Osmanlı kaynaklarına göre, Kars-ı Meraş sancağında (Maraş) yaşayan **"Kemanlı"** cemaati, **"Yörükân taifesinden"**dir.[815]

Kevan

"Kevan" isimli ve Zazaca konuşan bir aşiret Tunceli'de; **"Kavan"** isimli ve Kurmançça konuşan bir diğer aşiret ise Şanlıurfa'da meskûndur.

---

[813] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, III/1385
[814] R. P. Giuseppe Campanile, Kürdistan Tarihi, s.45-46
[815] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.433

1550 yılına ait Osmanlı tahrir defterlerine göre Halep'te yaşayan **"Beğdili"** cemaatlerinden biri **"Kevân"** adını taşımaktadır.[816]

Kılıçlı

Günümüzde Kahramanmaraş'ta (Merkez ve Pazarcık) yaşayan bir aşirettir. Kurmançça konuşur ve Alevîliğe bağlıdır.

Osmanlı kaynaklarında Türkmen Kılıçlı aşiretinin, Kürtleşme süreci açık şekilde görülmektedir. 1519 yılına ait ve daha sonraki Osmanlı belgelerinde Oğuz'un **"Beğdili"** boyundan olduğu bildirilen Kılıçlı cemaatlerinden birkaçı, 1573 yılından sonra **"Ekrâd"** olarak geçmeye başlamıştır. Söz konusu belgelerde Vilayet-i Şark, Halep, Sivas gibi yerlerde yaşadıkları kaydedilen Kılıçlı aşireti,[817] 1531 yılına ait bir Osmanlı belgesinde Kürtün aşireti ile birlikte Kıpçak bakiyesi gösterilmiştir. Belgelere göre bu iki aşiret, Çoruh vadisinin solundaki yaylaklarda bulunurdu.[818] Ahmet Refik tarafından Mühimme defterlerine dayanılarak yapılan önemli bir çalışmada, **"Kılıçlı"** aşiretinin birçok kere **"Türkmen"** olarak kaydedildiği bildirilmiştir.[819]

Mehmet Eröz, Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesinde yaşayan Kılıçlı aşiretini ziyaret etmiş, kültürlerinin geleneksel Türk kültürü ile aynı olduğunu tespit etmiştir.

Kızkapanlı

Günümüzde Kahramanmaraş'ta yaşayan Atmalı aşiretinin bir kabilesidir. Kurmançça konuşur ve Alevîdir.

1526, 1536 ve 1550 yıllarına ait Osmanlı tahrir defterlerine göre Halep'te yaşayan **"Bayad"** cemaatlerinden biri Kızkapanlı adını taşımaktadır.[820] Yine 1485, 1524, 1535, 1551, 1563 ve

---

[816] Enver Çakmak, ***aynı eser***, s.176
[817] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, III/1410-1412
[818] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.327
[819] Ahmet Refik, ***aynı eser***, s.86, 96, 107, 191
[820] Enver Çakmak, ***aynı eser***, s.183

1570 yıllarına ait Osmanlı belgelerine göre, Kızkapanlı cemaatleri, Oğuz'un **"Bayad"** boyundandır.[821]

Mehmet Eröz de Kızkapanlıları, Türkmen kökenli olarak göstermiştir.[822]

Kiçi

Günümüzde **"Kiçi"** ile başlayan birçok aşiret yaşamaktadır.

Kiçi Hasenan, Kiçi Ömeran ve **Kiçi Şemsan** aşiretleri, Mardin'de (Derik) ve Şırnak'ta (İdil ve Cizre) yaşarlar. Ayrıca Siirt'te ve yine Mardin'de (Midyat) **"Kiçan"** adıyla anılan iki aşiret daha vardır. Bunların tamamı Kurmançça konuşurlar ve Şafî mezhebine mensupturlar.

1524 ile 1570 yılları arasındaki bazı Osmanlı belgelerinde **"Kiçi Beğlü"** cemaatlerinin Oğuz'un **"Beğdili"** boyundan geldiği bildirilmiştir.[823]

Kiki Çarikan-Kiki Halecan

Diyarbakır'da (Çınar, Bismil), Bingöl'de (Karlıova, Genç) Van'da (Muradiye) ve Muş'ta (Varto) yaşamaktadır. Mardin'de Kiki olarak bilinen aşiret, iki kabileden oluşmaktadır. Geleneğe göre, bu iki kabile, tarihi bilinmeyen bir zamanda, Van civarından Mardin'e göç etmişlerdir.[824] Bu iki kabile ve alt kolları şunlardır:

1-Kiki Çerikan: Kösekan, Azizan, Hesnikan, Omeran, Nevaran, İbrahim Zerkan, İsmailan, Şerikan, Remakan, Murikan.

2-Kiki Halecen: Omerkan, Temirkan, Hasenkan, Derbesyan, Hacıyan, Sarmhanan.[825]

---

[821] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, III/1441-1442
[822] Mehmet Eröz, ***aynı makale***, s., s.113
[823] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1474
[824] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.60
[825] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.61

Osmanlı belgelerinde "**Kiki**" aşireti, Rakka ve Mardin sancakları ile Adana eyaletinde yaşayan bir "**Türkmen**" aşireti olarak gösterilmiştir.[826]

Ziya Gökalp'in verdiği bilgilere göre, Kiki Çerikan asıl Kiki'dir. Kiki Khalecan bundan kopmuştur. Kikilerin Mardin çölüne gelirken geçtikleri boğaza "**Türkmen yaylası**" denilmektedir.[827] Kiki aşireti, Gökalp'e göre, aslen Türkmen olup sonradan Kürtleşmiştir.[828] Kiki Çerikan aşiret reîslerinin geldiği aile "**ocak**" olarak kabul edilir ve diğer aşiretlerden saygı görür.[829]

Yine **Ziya Gökalp**'in verdiği bilgilere göre, Kiki Çerikan toprağında bulunan Koçhisar köyü yetmiş sene öncesine kadar Türk imiş ve Türkçe konuşurmuş. Bu köye 5 dakika mesafesinde Tel-Ermen köyü Türkçeden başka dil bilmez. Kiki aşiretinin toprağında bulunan bir derenin adı "**Öksüz**"dür.[830] Mardin'de Helacan ismindeki aşiretin de Halaçlar olduğu açıkça anlaşılmaktadır.[831]

Koçan/Koç uşağı

"**Koçan**" ve "**Koç uşağı**" imlâları ile kaydedilen bu aşiret, Tunceli'de yaşamaktadır. Zazaca konuşur ve Alevî'dir.

Osmanlı belgelerinde Kiğı'de yaşadığı bildirilen "**Koçan**" aşireti "**Türkmen**" olarak kaydedilmiştir.[832]

Koçekan

"**Koçekan**", Mardin'de (Derik, Nusaybin) yaşayan bir aşirettir. Şafî mezhebine mensuptur ve Kurmançça konuşur.

---

[826] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.339
[827] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.60
[828] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.61
[829] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.63
[830] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.70
[831] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.101
[832] Mehmet Eröz, Atatürk, Milliyetçilik, Doğu Anadolu, s.156

Ahmet Refik tarafından mühimme defterlerine dayanılarak yapılan önemli çalışmada, bugünkü Suriye sınırlarında yaşayan **"Köçeklü"** veya **"Kûçekli"** aşiretinin birçok kere **"Türkmen"** olarak kaydedildiği görülmektedir.[833] Yine 1540 yılına ait Osmanlı belgelerine göre **"Bozulus Türkmenleri"** arasında zikredilen **"Köçekli"** cemaati, Oğuz'un **"Avşar"** boyundandır.[834]

Koçgiri/Koçkırı

Esas itibarıyla Sivas'ta (İmranlı) ve Erzincan'da (Refahiye) yaşayan bir aşirettir. Ayrıca aşiretin bazı kolları Kahramanmaraş'a (Andırın ve Göksun) yerleşmiştir. Alevîliğe bağlıdır ve Kurmançça konuşur.

Ünlü Türkolog İrene Melikoff, Koçgiri aşiretinin töreler bakımından Türk kökenli bir kimliği yansıttığını belirtmektedir. Koçgiri aşiretinden bir kaynağının kendisine *"Soy olarak Kürt değiliz, fakat inançlarımız dolayısıyla eza gördük, dağlara sığındık, Kürtlere karıştık ve Kürtler olarak adlandırıldık."* demiştir.[835]

Ömer Lütfü Barkan'a göre, **"Koçkiri"** adı tamamen Türkçe bir kelimedir. Koçkırı (gri koç) anlamında olan bu isim ancak Akkoyunlu, Karakoyunlu gibi adlarla karşılaştırılabilir.[836]

Baki Öz, Koçgiri aşiretinin kökenlerini Orta Asya'ya dayandırmaktadır. Ona göre, Hazar Denizi bölgesi üzerinden gelerek Dersim bölgesine yerleşmişlerdir. Öz, Karahanlılar arasında birçok koç isimli boy olduğunu, bunlardan birinin de Koçurganlar adını taşıdığını nakletmiştir.[837] Koçgiri isyanının elebaşı

---

[833] Ahmet Refik, ***aynı eser***, s.67, 78, 100, 121, 135
[834] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1505
[835] İrene Melikoff, Uyur İdik Uyardılar, s.104
[836] İrene Melikoff, ***"Anadolu'da Heterodoks İslam"***, Tuttum Aynayı Yüzüme, Ali Göründü Gözüme, Yabancı Araştırmacılar Gözüyle Alevîlik, Çev. İlhan Cem Erseven, s.47
[837] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.241

olan Alişer de bir şiirinde; *"Ceddimiz Şeyh Hasan, Şah-ı Horasan"* demektedir.[838]

Macit Gürbüz, Osmanlı mühimme defterlerine göre, Koçgiri aşiretinin geçmişini 1360-1370 yıllara kadar götürmektedir. Bu tarihlerde Koçgiriler devlete vergi ödüyormuş.[839] Yine Gürbüz'e göre, Koçgiri aşiretinin kökenleri Oğuz'un **"Avşar"** boyuna dayanmaktadır.[840]

Kotan/Kotanlu

"Kotan" ve **"Kotanlı"** imlâları ile kaydedilen bu aşiret, Bingöl'de (Merkez, Kiğı, Karlıova) yaşamaktadır. Hanefî mezhebine mensuptur ve Kurmançça konuşur.

1526, 1536 ve 1550 yıllarına ait Osmanlı tahrir defterlerine göre Halep'te yaşayan **"Beğdili"** cemaatlerinden biri **"Kotanlu"** adını taşımaktadır.[841]

Kubat/Kubatlı

"Kubat" ve **"Kubatlı"** imlâları ile kaydedilen aşiret, Van, Doğubeyazıt ve Iğdır'da meskûndur. Şafî mezhebine mensuptur ve Kurmançça konuşur.

1519, 1520, 1554 ve 1571 yıllarına ait Osmanlı tahrir defterlerine göre, **"Kubad"** ve **"Kubadlu"** adını taşıyan cemaatler, Oğuz'un **"Salur"**, **"Bayad"** ve **"Yıva"** boylarından gelmektedir.[842]

---

[838] M. Zülfü Yolga, Dersim (Tunceli) Tarihi, s.37 (Yayına hazırlayanların notu); Ali Tayyar Önder, ***aynı eser***, s.249; İbrahim Yılmazçelik, ***aynı eser***, s.18; Naşit Hakkı Uluğ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, s.65

[839] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.241

[840] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.322

[841] Enver Çakar, ***aynı eser***, s.177

[842] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1527

Kudan

Tunceli'de (Mazgirt) yaşayan bir aşiret "**Kudan**" adını taşımaktadır. Zazaca konuşan ve Alevîliğe bağlı olan bir aşirettir.

1563 yılına ait bir Osmanlı belgesinde Adana sancağında yaşadığı bildirilen "**Kudanlu**" cemaati, Oğuz'un "**Kınık**" boyundan gelmektedir.[843]

Kurdan/Kurdanlı

Adıyaman'da (Gerger) yaşayan bir aşirettir. Zazaca konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.

Osmanlı kaynaklarında "**Kurdanlı**" cemaati, Karahisar-ı Şarki Sancağı'nda bulunup "**Yörükân taifesinden**"dir.[844]

Kureyşan

"**Kureyşan** ve "**Kureyşli**" imlâları ile kaydedilen bu Kızılbaş ocağı, Tunceli (bütün ilçeler) başta olmak üzere, Erzincan (Üzümlü, Tercan), Bingöl (Kiğı), Gümüşhane (Kelkit) gibi birçok ilde dağınık şekilde yaşamaktadır. Bütün Kureyşanlar Alevîliğe bağlıdır. Çoğunluğu Zazaca, az kısmı Kurmançça konuşur.

Kızılbaş zümreler içinde son derece önemli roller oynamış, bölgeye adeta mührünü vurmuş önemli bir Kızılbaş ocağıdır. Özellikle Türkiye'nin doğusunda Kızılbaşlığın yaşamasında, geleneğin ve süreğin bugüne aktarılmasında Baba Mansur ocağıyla birlikte öncü rol oynamıştır.

Osmanlı resmî kayıtlarında **Kureyş** aşireti, "**konar göçer Türkmen**" aşireti olarak kaydedilmiştir.[845] Ayrıca bunların Akşehir sancağında meskûn oldukları da yine bu kayıtlar arasında bulunmaktadır.[846] Mesela Mayıs 1584 tarihli bir Osmanlı belgesine göre, Kureyş cemaati, Akşehir'in İshaklı nahiyesinde

---

[843] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1528

[844] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.471

[845] Tahir Erdoğan Şahin, Erzincan Tarihi, 1/524

[846] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.102

yaşar ve Oğuz'un **"Beğdili"** boyundandır.[847] Yine 1500, 1518 ve 1521 yıllarına ait değişik belgelerde Konya, Karaman ve Akşehir'de dağınık hâlde yaşayan Kureyşler, **"Beğdili"** boyundan kaydedilmiştir.[848] Nitekim Kureyşanların ulu ataları olarak kabul ettikleri Seyyit Mahmut Hayrani'nin türbesi de Akşehir'de bulunmaktadır.[849] Kureyşanlılar, Horasan'dan geldiklerini bilir ve söylerler.

Kürdi/Kürdili

Macit Gürbüz, Gaziantep'ta yaşayan ve Kürdili aşiretinden olan araştırmacı Sait Uzunaslan ile yaptığı bir söyleşide kendi aşiretinin **"Türkmen"** kökenli olduğunu ifade etmiştir.[850] Bugün de aşiret, Türkçe konuşmaktadır.

1990 yılında Barak Türkmenlerini ziyaret eden **Mehmet Eröz** de, Barak oymağının Kürdili obasından bahsetmiştir. Eröz'ün aktardığına göre, Baraklar, Orta Asya'dan geldiklerini ve Türk olduklarını ifade etmektedirler.[851]

16. asır Osmanlı belgelerine göre, **"Kürdi"** ve **"Kürdili"** isimli birçok cemaat, Diyarbakır ile Halep sancaklarında yaşamaktadır. Bu cemaatler, Oğuz'un **"Bayad"** boyundandır.[852]

Küresinli

Küresinlilerin çoğunluğu Güney Azerbaycan'da Urmiye Gölü'nün batısında Urmiye, Salmas ve Hoy kentlerinde yaşamaktadırlar.

Küresinliler, Van başta olmak üzere (Merkez, Özalp, Saray, Çaldıran, Başkale, Edremit), Bitlis'te (Ahlât) yaşarlar.[853]

---

[847] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/247, II/898, III/1343, IV/1461,

[848] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, I/1547-1548

[849] Türbe, Sultan Dağı'nın eteğine ve şimdi yok olan Akşehir Kalesi'nin içine yapılmıştır. Seyyid Mahmud Hayrani'nin ölüm tarihi olan H.667 (M.1268) türbenin de inşa tarihi olarak kabul edilmektedir.

[850] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.336

[851] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.337

[852] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1581 vd.

Küresinlilerden bir kısmı Türkçe konuşurken, bir kısmı da Kurmançça konuşmaktadır.[854] Özellikle Özalp ve Saray'da yaşayanlar ile Türkiye-İran sınırında yaşayan Küresinlilerin dili ağırlıklı olarak Kurmançça, Azerbaycan'da olanların dili ise Türkçedir.

Küresinliler bir rivayete göre Samsun'dan Van'a gelmişlerdir. Başka bir rivayete göre, Şiî İran'ın baskısından kaçarak Azerbaycan civarından Van'a yerleşmişlerdir.

Macit Gürbüz, **"Kürtleşen Türkler"** kitabında Küresinliler hakkında geniş açıklamalar yapmıştır. Ona göre Kürtleşenler Şafî, diğerleri Hanefî mezhebine mensuptur.[855]

Bir aktarıma göre, Küresinli kelimesi **"Küre"** ile **"Sünnî** (Gure-sünni yani eşek Sünnî)" kelimelerinin birleşmesinden, İran'daki Şiîlerin taktıkları bir lakaptan gelmektedir. Başka bir aktarıma göre Giresunlu kelimesinin bozulmuş şeklidir.

Küresünliler tarafından hazırlanan bir internet sitesinde aşiretin tarihi hakkında şunlar yazmaktadır:

> "Küresünniler (veya Küresünli, Küresünnü, Küresinli), Azerbaycan hanlıklarından olan Makü Hanlığı bünyesinde bulunan Oğuz Türkleridir. **Oğuzların Avşar boyundan olan Küresünniler**, bulundukları coğrafyadaki topluluklarından farklı olarak sünni mezhebine sahip olduklarından, Safevî devletine karşı Osmanlı devletinin bir uç aşireti olmuşlardır. 1. Dünya Savaşı'nda Rusların bölgeyi işgal edip Ermenileri silahlandırmaları sırasında çok kayıp vermişlerdir. Günümüzde Küresünnilerin büyük bir çoğunluğu Güney Azerbaycan'ın Urumiye ve Türkiye'nin Van şehrinde yaşamaktadırlar. Türklük şuurları oldukça güçlüdürler."
>
> 1921 yılında Kürt Şevli aşireti lideri (Simko İsmail) ile yaşanan çatışmalar neticesinde büyük bir topluluk hâlinde Van ili merkez köylerine ve Saray ilçesine yerleşmişlerdir.

---

[853] http://kuresunniler.com/249-kuresunni-tarihi.html
[854] Doğu Perinçek, ***aynı eser***, s.347
[855] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.132 vd.

Küresünniler 17 ve 18. yüzyılda Azerbaycan'da bulunan Makü hanlığına bağlı yerleşik yaşam biçimine geçen tek boydu. Makü hanlığına bağlı Karadere bölgesindeki Akbulak, Muhur, Mahlemli köylerinde yaşayıp çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Daha sonra Orta Asya ve Hazar bölgesinden gelerek İran'ın Urmiye civarına yerleşmişlerdir.

24 Eylül 1925 tarih ve 2086 numaralı Şark Islahat Planı kararnamesiyle Küresünnilerin Van'a yerleşmelerine izin verilmiştir. Kararnamede: *"Van şehri ile Midyat arasındaki hattın garbında Ermenilerden metruk araziye Türk muhacirleri (Küresünni) yerleştirilecektir."* denmektedir. Ayrıca bölgeye yerleştirilecek Küresünniler'e iaşe yardımı için yine kararnamede: *"Şarka yerleştirilecek muhacirin (Küresünni) ve yerli Türklerin iskan edilecekleri mıntıkalara kadar hükümetin vesait-i seriası ile nakilleri ve esnay-i nakilde iaşeleri ve evlerinin taraf-ı hükümetten inşası bir senelik iaşelerinin temini, hayvanat ve alat-ı ziraiyelerinin de kezalik taraf-ı hükümetten itası lazım gelir."* belirtilmiştir."[856]

2006 yılında Küresinliler arasında yapılan bir saha çalışmasında deneklerin %54,72'si kimliğini Türk olarak ifade etmiştir. Diğer cevaplar içinde Sünnî, Küresinli ve Hatunoğulları gibi kimlikler yer almıştır.[857] Aynı çalışmada aşiretin ileri gelenleri ile yapılan mülakatlarda Türk köken vurgusu öne çıkmaktadır.[858] Aynı çalışmada, aşiretin kültür özelliklerinin Türk kültürü ile paralel olduğu anlaşılmaktadır.[859]

---

[856] http://kuresunniler.com/249-kuresunni-tarihi.html

[857] Mehmet Fuat Levendoğlu, Küresinler Örneğinde Kültürel Kimlik, Ankara Ünv., Sosyal Bilimler Enst., Antropoloji Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.94 vd.

[858] Mehmet Fuat Levendoğlu, ***aynı eser***, s.97 vd.

[859] Mehmet Fuat Levendoğlu, ***aynı eser***, s.112 vd.

Lâçin Uşağı

Lâçin Uşağı, Tunceli'de yaşayan bir aşirettir. Zazaca konuşur ve Alevîliğe bağlıdır.

Lâçin kelimesi Türkçe bir söz olup; **"yiğit adam, kartal, şahin, atmaca"** anlamlarına gelir. Divanü Lugati't-Türk'te de **"şahin"** olarak açıklanmıştır.

Karahisar-ı Şarki Sancağında **"Lâçin"** adlı bir cemaatin yaşadığı Osmanlı kayıtlarında mevcuttur.[860]

Lala

Sunne'de yaşayan bir aşirettir.

16. asır Osmanlı belgelerinde Adana, Maraş, Bolu, Konya, Akşehir ve Karaman gibi yerlerde yaşadıkları görülen **"Lala"** ve **"Lalalu"** cemaatlerinin Oğuz'un **"Varsak"** boyundan olduğu bildirilmiştir.[861]

Lek/Lekvanik

Azerbeycan ve İran'da (Erdelan) yaşayan bir aşirettir.

Resim: Lek aşireti[862]

[860] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.315

[861] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1600-1601

[862] Sadun Köprülü, ***"Tarih Boyunca Tanınan Türkmen Lek, Lak Aşireti"***; http://www.ilkkursun.com/haber/90476

1540 yılındaki bir Osmanlı belgesinde Diyarbekir'de yaşayan **"Lek"** cemaati, **"Bozulus Türkmenleri"** arasında kaydedilmiştir.[863] 1574 tarihli bir Osmanlı belgesinde ise Amasya'da yaşayan bir başka Lek cemaati ise **"Ekrâd"** olarak kaydedilmiştir.[864] Başka Osmanlı kaynaklarında **"konar göçer Türkmân Ekrâdı"** şeklinde kaydedilen Lek aşireti,[865] yine başka Osmanlı kayıtlarında **"Ekrâd"** ve **"Yörük"** olarak geçmektedir.[866]

Lolan

Lolan aşireti oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Tunceli (Mazgirt, Nazımiye, Pülümür, Çemişgezek), Erzurum (Hınıs, Aşkale), Muş (Varto), Bingöl (Kığı), Erzincan (Tercan, Çayırlı), ve Gümüşhane'de (Kelkit) yaşayan mensupları vardır. Bunların tamamı Zazaca konuşur ve Alevîliğe bağlıdır. Ayrıca Van'da yaşayan Lolan isimli bir aşiret daha vardır.

Kemal Kadri Kop, ilk kez, Lolan aşireti ile Orta Asya'da bulunan Lulan adlı şehrin isim benzerliğine dikkat çekmiştir.[867]

Lolan aşiretinden Burhan Kocadağ yaptığı araştırmada Lolanların kökenini Hun Türklerinden geldiğini iddia etmektedir: *"Orta Asya'da ve şimdiki Çin toprakları içinde olan Doğu Türkeli'deki Altın Dağ'ın kuzeyinde bulunan Lop Gölü yakınlarındaki (Lulan) kazılarında **"Loulan"** kasabasının ortaya çıkışı; Lolanlıların tarihçesindeki başlangıç noktasına dikkati çekmektedir."*[868]

Büyük Hun İmparatorluğu ile Çinliler arasında bu Lolan kasabası için uzun yıllar savaşlar yapılmış, Mete Han, MÖ 176'da Çin İmparatoruna gönderdiği meşhur mektupta Lolan'ı aldığını belirtmiştir. Hunların 25 prensliğinden birisi LuLan'dır. Burhan Kocadağ şöyle devam etmektedir:

---

[863] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1601
[864] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1602
[865] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.569
[866] Ahmet Refik, ***aynı eser***, s.64
[867] Kadri Kemal Kop, Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğusu, s.16
[868] Burhan Kocadağ, ***aynı makale***.

> "Hunların milâttan önceki yıllarda Lolan'a bir asır dolayında hâkim olmaları ve Lolanlıların da Çin kervanlarına Hunların emriyle saldırmaları ve bunun sonunda Çin kervanlarının acı feryadı Çin'in batıya yani Türkistan'a yönelmesine neden olmuştur. Çinlilerin yapılan mücadelede yenik düşerek geri çekilmeleri sonucunda Hunlar, Lolan'a ve diğer Türkistan şehirlerine inmişlerdir.
> Bunun sonucunda Kuzey Hunlar ile birlikte büyük bir göçün yapıldığı sanılmaktadır. Bu göç iledir ki, Lolanlılar, büyük bir olasılıkla Horasan ve Harzem üzerinden Anadolu'ya gelip yeni vatanlarına yerleşmişlerdir."[869]

Lolan aşiretinin bir grubu da Gaziantep civarlarına göçmüş, Aşağı Lolan ve Yukarı Lolan adlı iki köy kurmuşlardır. Bunlar önceden Alevî iken Sünnîleşmişlerdir.[870]

Lolan aşireti ve Sabık Kürt Gençler Cemiyeti yöneticilerinden Düzerzade **Dersimli Mehmet Sabri,** Lozan görüşmeleri sürerken Lord Courzon'a gönderdiği bir mektupta şunları ifade etmiştir: *"**Biz Türk'üz, bizi anavatandan hiçbir kuvvet ayıramaz.** Bizim rahata kavuşmamız, sizin hemen bu topraklardan çekilmenizle olacaktır."*

Lor/Lur

Lorlar, bugün İran'ın Loristan bölgesinde yaşayan aşiretler konfederasyonunun ortak adıdır.

Firdevsi'nin meşhur **"Şehname"**sinde Lurlar'ın Afganistan'dan geldikleri ve Türkmenceye benzer bir dille konuştukları kaydedilmiştir.[871]

---

[869] Burhan Kocadağ, ***aynı makale***.
[870] Burhan Kocadağ, ***aynı makale***.
[871] Aktaran; Mahmut Rişvanoğlu, ***aynı eser***, s.117

Osmanlı belgelerinde **"Türkmân Ekrâdı"** şeklinde kaydedilen[872] Lurları, **"İran Tarihi"** adlı eserinde Sir Malcolm, **"Türkmen"** olarak göstermiştir.[873]

Bugün de Lurlar arasındaki Türk ve Türkmen topluluklarından bazıları, eski isimleriyle yaşamaktadır: **Ağaçeri, Avşar, Beğdili, Çağatay, Karabağlı, Lek** vb.[874]

Maksut Uşağı

Maksut Uşağı; Tunceli (Ovacık) ve Bingöl'de (Kiğı) yaşayan bir aşirettir. Zazaca konuşur ve Alevîliğe bağlıdır.

Osmanlı kaynaklarında Kemah ve Malatya civarlarında yaşadıkları anlaşılan **"Maksud Uşağı"** cemaati için **"Türkmân Ekrâdı (Türkmen Kürtleri) taifesinden"** denilmektedir.[875]

Meman

"Meman" aşireti Ağrı (Patnos, Hamur), Mardin (Midyat), Şırnak (Cizre, İdil), Erzurum (Karayazı) ve Van (Erciş) gibi illerimizde yaşamaktadır. Tamamı Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

1524, 1530 ve 1540 yıllarına ait Osmanlı belgelerinde Diyarbakır sancağında yaşayan **"Maman"** cemaati ile Halep sancağında yaşayan **"Mamanlu"** cemaatleri, Oğuz'un **"Avşar"** boyundandır.[876]

Mamikan

Tunceli'de **"Mameki"**, Ağrı'da **"Mamikan"**, Diyarbakır'da **"Mamikhi"**, Erzurum'da **"Memikan"** aşiretleri yaşamaktadır. Mameki, geçmiş zamanlarda bugünkü Tunceli il merkezinde bir mahallenin adı olmuştur.

---

[872] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.486
[873] Mehmet Eröz, ***aynı makale***, s., s.108
[874] Mehmet Eröz, ***aynı makale***, s., s.108
[875] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.489
[876] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1620

1521 yılına ait bir Osmanlı belgesinde Diyarbakır sancağında yaşayan ve **"Mamikan"** kışlağında kışlayan **"Mameki"** cemaati **"Yörükân"** taifesindendir.[877]

Mendan

Şanlıurfa'da (Viranşehir) ve Diyarbakır'da yaşayan bu aşiret, Kurmançça konuşur. Viranşehir'deki Hanefî olan bir kısmı hariç, diğerleri Şafî mezhebine mensuptur. Ayrıca Mardin'de (Derik) **"Menikan"** ve Erdelan'da **"Mendemi"** isimli aşiretler de mevcuttur.

1568 yılına ait bir Osmanlı belgesine göre, Mardin sancağında yaşayan ve Millî aşireti içinde bulunan **"Mendan Mehmed b. Cuma"** cemaati Oğuz'un **"Bayad"** boyundandır.[878]

Mersini

Mardin'de (Derik) yaşayan ve Kurmançça konuşan bir aşirettir.

1517 ve 1562 yıllarına ait Osmanlı belgelerinde Menteşe sancağında yaşayan **"Mersin Beleni"** cemaati Oğuz'un **"Yıva"** boyundandır.[879]

Mestanlı/Mestan Uşağı

"Mestanlı" ve **"Mestan Uşağı"** olarak kaydedilen bu aşiret, Tunceli'de (Ovacık, Mazgirt, Pertek) yaşamaktadır. Zazaca konuşur ve Alevîliğe bağlıdır.

1521 yılına ait bir Osmanlı belgesinde Kırşehir sancağında yaşayan **"Mestan v. Evliya Kethüda"** cemaati Oğuz'un **"Varsak"** boyundandır.[880]

---

[877] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1620
[878] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1643
[879] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1652
[880] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1652

Metinan

Diyarbakır ve çevresi ile Mardin'de (Derik) yaşayan bir aşirettir. Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

1536 ve 1540 yılındaki Osmanlı belgelerinde Mardin sancağında yaşayan **"Metinlü"** cemaati Oğuz'un **"Yazır"** boyundan kaydedilmiş;[881] 1570 yılından sonraki belgelerde Kilis sancağında yaşayan **"Metinlü"** cemaati için **"Ekrâd"** kaydı düşülmeye başlanmıştır.[882]

Milli/Milan

Mardin (Merkez, Derik), Van (Özalp), Sason ve Şanlıurfa (Viranşehir) gibi birçok yerde yaşayan bu aşiret, Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur. Tunceli'de (Mazgirt) yaşayanlar ise Alevîliğe bağlıdır. Kars'ta (Merkez, Digor) yaşayan **"Milyanlı"** aşireti ise Kurmançça konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.

Tarihî kayıtlarda Millî aşireti ile ilk defa 1161 yılında karşılaşıyoruz.[883] Zamanla bir aşiretler konfederasyonuna dönüştüğü kaynaklardan anlaşılmaktadır.

16. asra ait sayısız Osmanlı belgesinde **"Millî"** adını taşıyan birçok cemaat, Oğuz'un **"Yazır"** boyundan kaydedilmiştir. Bu cemaatler Çemişgezek, Mardin, Birecik, Urfa, Halep, Kilis, Menteşe (Muğla), Gerger, Siverek, Çermik, Harput, Diyarbakır gibi çok geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır.[884]

1566 yılı Osmanlı kayıtlarına göre Millî aşiretinin Siverek'te meskûn olduğu köylerin adları şu şekildedir: Susuzca, Söğütlü, Kurdviranı, Kurunca, Tekürdurcu, Bayoğlan, Yassıca, Kavaklu, Ağçemeşhed, Payamluca, İnnablu, Estağfirullah, İğdir, Dibekçik,

---

[881] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1657
[882] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1658
[883] Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, s.162
[884] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1674

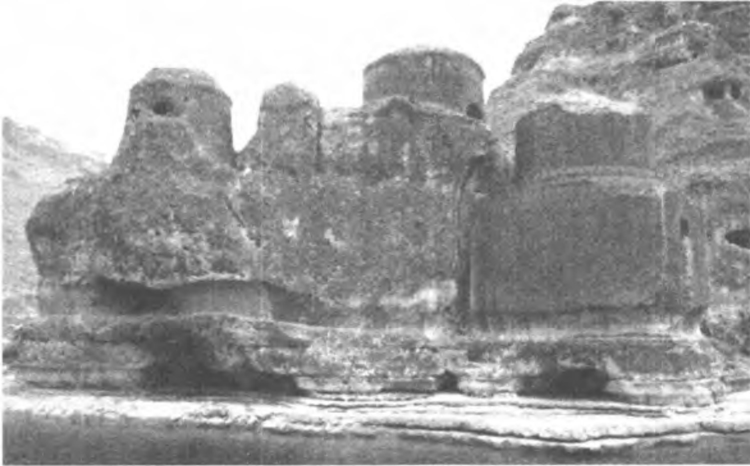
Kızılviran, Kızılviran-ı Diğer, Tokluziyaret, Sehrencik, Kumsavuran.[885]

Ziya Gökalp'in verdiği bilgilere göre, Millî kabilesi içinde Advan, Beggare, Hadidi gibi Arap aşiretleri; **Türkân** gibi esasen Beğdili boyuna mensup Türk olduğunu bilen fakat Kürtçe konuşan bir Türk aşireti Dınnan, Şarkiyan gibi Yezidi mezhebinde Kürt aşiretleriyle birçok Şafî Kurmanç aşireti vardır.[886]

Ziya Gökalp'in tespitlerine göre Mardin'de bulunan Milliyi Kebir aşireti aslen Türk yahut Türkmen'dir.[887] Milliyi Kebir aşiretinin kabileleri şunlardır: Behdine, Cemaldine, Şerkiyan.[888]

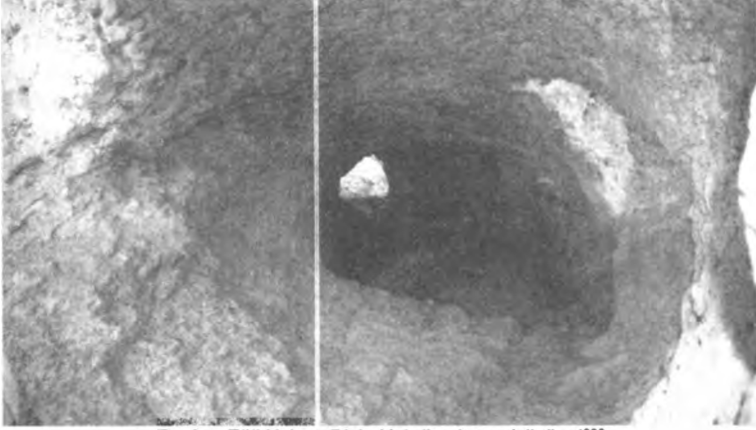
Mirdas/Merdisi

Mirdasi aşireti, Şanlıurfa (Merkez, Hilvan ve Bozova), ile Kars'ta (Digor) yaşamaktadır. Ayrıca **"Mirdis"** denilen bir başka aşiret, Diyarbakır ve çevresi ile Adıyaman'da (Gerger) bulunur. Bunların tamamı Kurmançça konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.

Resim: Mirdasi beylerine meskenlik yapan Eğil Kalesi. Asurlulardan kalmadır.[889]

[885] Mehmet Salih Erpolat, ***aynı makale***, s.94
[886] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.18
[887] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.61
[888] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.61

Resim: Eğil Kalesi. Dicle Nehri'ne inen gizli tünel[890]

Ziya Gökalp, Şerefname'ye dayanarak Mirdasi aşiretinin ve aşiretin atası Mirdas Bey'den doğan Eğil, Palo, Çermik sancak beylerinin aslen Türk olduğunu, daha sonra Kürtleştiğini ifade etmiştir.[891]

Mukri/Mukriyan

Mukri, İran'daki en kalabalık aşiret birliğidir. Yaşadıkları topraklar Küçük Zap Nehri'yle, Urmiye Gölü arasında uzanır. Ayrıca Adıyaman'da (Gerger) yaşayan **"Mukriyan"** isimli bir aşiret daha vardır; Zazaca konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.

Mukri adı daha önceleri Babanların Şehrizor grubuna giren aynı adlı kabileden gelmektedir. Şerefhan'a göre ilk Mukri yöneticilerinin soyu Baban yöneticilerine bağlanır.[892] Mukri hanları da köklerini, Baban hanedanının torunlarından Budak hana (18-19. yy.) bağlarlar.[893]

---

[889] **Fotograf:** Tahir Yılmaz. http://www.panoramio.com/photo/43037824
[890] **Fotograf:** Nuri Cengiz. http://www.panoramio.com/photo/6123135
[891] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.104
[892] A. M. Menteşasvili, ***aynı eser***, s.137
[893] A. M. Menteşasvili, ***aynı eser***, s.139

Mukri aşiretinin Türk kökenlerini, değerli araştırmacı D. Ahsen Batur, Macit Gürbüz'ün **"Kürtleşen Türkler"** kitabına yazdığı ön sözde gündeme getirmiştir.

Batur'un bildirdiğine göre, ilk defa Çin kaynaklarında görülen Mukriler, Orhun Kitabeleri'nde Bökli Kağan halkı olarak geçmektedir. Kül-Tiğin'in cenazesine, uzakta yaşadıkları için Mukrilerden temsilci katılamamıştır. Kaynaklara göre, Göktürk hâkimiyetinin ardından Mukriler, Türgişlerin etkisi altına girmiştir. Türgişlerin iki kolundan biri hâline gelmiş ve **"Sarı Türgişler"** olarak da anılmışlardır. 766 yılında zayıflayan Türgişlerin bir kısmı Karlukların, diğer kısmı ise Uygurların egemenliği altına girmiştir.[894]

Mukrileri, Çağatay hanlarının yıkıldığı dönemde, Özbek kabilelerinin ittifakında da görüyoruz. Ancak Mukrilerin bundan sonraki tarihi, karanlıklara boğuluyor. Muhtemeldir ki, Mukrilerin bazı boyları, Moğollarla birlikte yahut Türkmen göçleri ile önce Afganistan'a, ardından İran'a ve son olarak da Anadolu'ya gelmişlerdir.[895]

Yakın dönemde yapılan araştırmalar da Mukrilerin Türk olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin Dr. Ağacan Beyoğlu, Mukrileri bir Türkmen boyu olarak göstermiş; İsveç asıllı Türkiyatçı Gunnar Jarring, Mukrilerin, Göklen Türkmenlerinden olduğunu tespit etmiştir. Ünlü tarihçi Gumilev ise Mukrileri, Kitanların bir kolu saymıştır.[896]

Gunnar Jarring'in verdiği bilgilere göre Mukriler, Afganistan'da Türkmence, İran ve Türkiye'de ise Kurmançça konuşmaktadır. Mukriler, Özbekistan'da dağınık şekilde yaşadıkları gibi, Türkmen dilbilimci S. Ataniyazov'un verdiği bilgilere göre, Türkmenistan'ın Lebap vilayetinin değişik yerleşmelerinde de

---

[894] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.14 vd.
[895] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.15 vd.
[896] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.16 vd.

bulunmaktadırlar. Ayrıca Tacikistan'da da Mukri varlığı, tespit edilmiştir.[897]

Musan/Musenan

Batman'da (Sason) **"Musan"** adlı bir aşiret, İran'ın Urmiye bölgesi ile Siirt'te (Eruh) **"Musenan"** isimli başka aşiretler yaşamaktadır.

2. Selim dönemindeki bir Osmanlı belgesine göre, Diyarbekir sancağında yaşayan **"Musalu"** cemaati, Oğuz'un **"Avşar;** 1540 yılına ait bir belgeye göre ise Urfa'da yaşayan **"Musanlu"** cemaati, yine Oğuz'un **"Avşar"** boyundan gelmektedir.[898]

Nasran/Nasranlı

Nasran, Şanlıurfa'da (Viranşehir) yaşayan bir aşirettir. Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

1568 yılına ait bir Osmanlı belgesinde Antalya'da yaşayan **"Nasranlu"** cemaati, Oğuz'un **"Yüreğir"** boyundan kaydedilmiştir.[899]

Okciyan

Bingöl'de (Kiğı) yaşayan bir aşirettir. Kurmançça konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.

1554 tarihli bir Osmanlı belgesine göre Anamur kazasında yaşayan **Okciyan** cemaati, Oğuz'un **"Yıva"** boyundandır.[900]

Omeran

Mardin (Merkez, Derik), Şırnak (Cizre) ve Diyarbakır'da yaşayan bu aşiret, Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine men-

[897] Mukriler ile ilgili bilgiler şu kaynaktan alınmıştır: Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.12-17.
[898] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1744
[899] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1763
[900] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1792

suptur. Aynı isimli bir aşiret ise Bingöl'de (Solhan) yaşamaktadır. Zazaca konuşur ve Alevîliğe mensuptur.

16. yüzyıla ait Osmanlı belgelerinde Mardin'de yaşayan **"Ömer Yar"** cemaati, Oğuz'un **"Bayad",** Diyarbakır'da yaşayan **"Ömerli"** cemaati ise Oğuz'un **"Eymür"** boyundan kaydedilmiştir.[901] Yine aynı yüzyıla ait Osmanlı belgelerinde Ömer ve türevi cemaatlerle ilgili çok sayıda bilgi kaydedilmiştir.[902]

Parçikanlı

Tunceli'de yaşayan bir aşirettir. Zazaca konuşur ve Alevîliğe bağlıdır.

Osmanlı belgelerine göre Rakka, Erzurum, Kars, Çıldır, Diyarbekir eyaletleri başta olmak üzere birçok yerde yaşayan cemaat, **"Konar göçer Türkmân Ekrâdı"** taifesindendir.[903]

Pinyanişi

Hakkâri'de (Yüksekova, Çukurca) ve Van'da (Başkale) yaşayan bir aşirettir. Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

Pinyanişi aşiretinin ileri gelenlerinden Ahmet Koç, Orhan Türkdoğan'a yaptığı açıklamada aşiretinin Orta Asya'dan geldiğini ifade etmiştir.[904]

Pirebat

Göle ve Ardahan'da yerleşik bulunan ve Kurmançça konuşan Pirebat aşiretinin bir kısmı Şafî, bir kısmı ise Hanefî'dir. Aşiretin Butikanlı, Kürdikan, Baksan, Hırallı, Şevkar isimli kabileleri bulunmaktadır.[905]

---

[901] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1731
[902] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1728 vd.
[903] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.532
[904] Orhan Türkdoğan, ***aynı eser***, s.504
[905] Doğu Perinçek, ***aynı eser***, s.193

Pirebatlar hakkında yapılan güncel çalışmalara göre, aşiretin kökenleri Oğuz'un **"Avşar"** boyuna dayanmaktadır. Pirebat aşiretinin ana kolu hâlen **"Avşar"** soyadını taşımaktadır.[906]

Pirsultanlı

Pülümür'ün Hacılar köyünde yaşayan bir ocaktır. Zazaca konuşur ve Alevîliğe bağlıdır.

Osmanlı kayıtlarına göre, Halep eyaleti ile Sivas sancağında yaşayan bu cemaat, **"Türkmen taifesinden"**dir.[907]

Resulanlı

Kahramanmaraş'ın Göksun ilçesinde yaşayan Alevîliğe bağlı ve Kurmançça konuşan bir aşiretdir.

16. asırdaki Osmanlı belgelerinde Maraş sancağında yaşayan bütün **"Resullü"** cemaatleri, Oğuz'un **"Bayındır"** boyundan kaydedilmiştir.[908]

Rişvan

Aşiret hakkında yapılan bir çalışmaya göre, Rişvan aşiretinin ilk defa görüldüğü yerler Besni, Kâhta (Adıyaman), Nizip, Kilis, Malatya ve Kahramanmaraş'tır.[909] Buralardan Suriye (Rakka, Halep), Şanlıurfa (Birecik, Siverek), Kilis, Diyarbakır, Gaziantep, Erzurum, Mardin, Malatya, Kırşehir, Çorum, Tokat, Kastamonu (Tosya), Kahramanmaraş, Adıyaman, Sivas, Yozgat, Elazığ, Konya, Kırşehir ve Ankara'ya yayılmışlardır.[910]

16. asır Osmanlı kaynaklarına göre Kâhta, Adıyaman, Bozova, Harran, Urfa, Suruç, Birecik gibi birçok yerde yaşayan Rişvan aşireti, Oğuz'un **"İğdir"** boyundandır.[911] Yine başka Osmanlı

---

906 Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.323

907 Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.536

908 Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1763

909 Ömer Özüyılmaz, ***aynı eser***, s.414

910 Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.139-141; Ömer Özüyılmaz, ***aynı eser***, s.413

911 Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1912 vd.

belgelerine göre, çok geniş bir sahaya yayılan aşiret, **"yerli ve göçer Türkmân Ekrâdı"** taifesindendir.[912]

Rişvan aşiretinin kişi isimleri, Osmanlı kayıtlarına şu şekilde geçmiştir: **Doğan, Okçu, Bayındır, Korkmaz, Köse, Tatar, Mintas, Bayram, Mendol, Kaya, Küplü, Öztemur, Gülek, Başak, Karaca, Kunduz, Banu, Karaman, Menteş, Orhan, Pras, Boğa, Sarim, Cengiz, Paralu, Sancar, Ayas, Budak, Çoban, Çelikan, Pir Bali, Satı, Gürol** vb.[913]

1713 yılındaki Osmanlı kayıtlarına göre, Rişvan aşireti, tıpkı Oğuz Türkleri gibi 12 kabileden meydana gelmekteydi.[914]

Silahdar Fındıklı Mehmet Ağa'nın **"Nusretname"** adlı eserinde Rişvan aşireti **"Türkmen"** olarak kaydedilmiştir. Aynı esere göre, Rişvanoğlu Halil Bey ise **"Türkmen beylerinden"** biridir.[915]

Rişvan aşiretinin Türk kökenli olduğu hakkında ilk ilmî bilgileri aşiret mensubu Dr. Mahmut Rişvanoğlu'na borçluyuz.

Rişvan aşiretinin Türklüğünü gündeme getiren bir başka kişi **"Gurmanç ve Kürtlerin Kökeni"** adlı değerli çalışmasıyla Ömer Özüyılmaz'dır. Özüyılmaz'a göre, *"Günümüzde büyük çoğunluğu Gurmanç lehçesini konuşan aşiret mensuplarının tüm asırlar boyunca cemaat, köy ve kişi adları daima Türkçe olup Türklüğe ait özellikleri korumuşlardır."*[916] Özüyılmaz, yaptığı çalışmada Rişvan aşiretinin kültürel unsurlarına değinerek bu geleneklerin Türk kültürüne ait olduğunu ifade etmiştir. Albıs (Alkarısı) inancı, kırk çıkarma, yatırlara ve dilek ağacına bez bağlama gibi örneklerle iddiasını pekiştirmiştir.[917]

Rişvan aşireti hakkında en önemli çalışma, şüphesiz ki Faruk Söylemez tarafından yapılmıştır. Şöyle demektedir:

---

[912] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.542
[913] Ömer Özüyılmaz, ***aynı eser***, s.423
[914] Ömer Özüyılmaz, ***aynı eser***, s.416
[915] Ömer Özüyılmaz, ***aynı eser***, s.419
[916] Ömer Özüyılmaz, ***aynı eser***, s.413
[917] Ömer Özüyılmaz, ***aynı eser***, s.437-440

> "... daha Anadolu'ya gelmeden önce Fars ve Arap kültürleriyle tanışan Türkler; Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin de bu milletlerin Arapça ve Farsçayı benimsemeleri sonucunda konar göçer hayatı yaşayan Türkmenlerden, özellikle Arap ve Fars sınırına yakın bölgelerde bulunanlar bu dillerin dolayısıyla da kültürlerin yoğun baskılarına maruz kalmışlardır. Bunun sonucunda, okuryazar olmayan konar göçer Türk aşiretleri bu dillerden aldıkları çok sayıda kelimeyi günlük hayatta kullanmaya başlayınca birbirlerini anlamayacak duruma gelmişlerdir. Başlı başına birer araştırma konusu olan konar göçer bu Türk aşiretlerinin her biri kültürel yönden incelendiklerinde, her şeye rağmen temel kültürel yapının değişmediği görülecektir. Bu cümleden olarak, araştırma konumuz olan Rişvan aşiretinin şahıs ve yer adları olsun, Türklerde konar göçer hayata konu olan at, koyun ve kurt vb. hayvanlarla ilgili anlayış ve koyunlardan elde edilen ürünlerin değerlendirilmesi gibi birçok konuda bazı Arapça ve Farsça hayvan isimleri istisna edilirse, Türk kültür değerlerini muhafaza ettikleri açıkça görülmektedir."[918]

Söylemez, yaptığı çalışmada Osmanlı belgelerine dayanarak Rişvan aşiretinin şahıs ve cemaat adlarının büyük çoğunluğunun Türkçe olduğunu ortaya koymuştur. Yine aynı çalışmada aşiretin göçebelik tarzını, örflerini, adetlerini, geleneklerini, göreneklerini, maddi kültürlerini söz konusu ederek Rişvan aşiretinin Türk kökenli olduğuna hükmetmiştir.[919]

Osmanlı arşiv kayıtlarına göre, Rişvan aşiretinin cemaat ve oymakları isimleri aşağıda verilmiştir: Hacı Ömerli (Kaytanlı): 16. yy., Hıdır Soranı (Hıdır Sorlu): 16. yy., Kelleli (Gelerli, Kelerli): 16. yy., Celikanlı: 16. yy., Mülükanlı: 16. yy., Mendubali (Mendollu): 16. yy., Zerukanlı: 16.yy, Boğrası: 16. yy., Rûmiyanlı: 16. yy., Mansur (Mansurganlı): 16. yy., İzdeganlı: 16. yy., Rişvan:

---

[918] Faruk Söylemez, Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi, s.8-9

[919] Faruk Söylemez, ***aynı eser***, birçok yerde

16. yy., Çakallı: 16. yy., Dalyanlı: 18. yy., Dımışklı: 16. yy., Hacılar: 16. yy., Halikanlı: 19. yy., Hamdanlı: 18. yy., Hacı Musa: 18. yy., Hamo (Hamolu, Hamokanlı): 18. yy., Hamidli: 16. yy., Hoşnişin: ?, Şefikanlı: 19. yy., Azizli (Azizler): ?, Bektaşlı: 16. yy., Bereketli: 18. Yy., Benamlı: 18. yy., Cudikanlı: 18. yy., Rudikanlı: 18. yy., Mahyanlı: 18. yy., Belikanlı: 18. yy., Bazikli (Baziki, Biziki): 18. Yy (Beziki başka aşiret), Dumanlı: 18. yy., Hacebanlı (Hacevanlı): 18. yy., Hacı Bereketli (Hacı Bereketoğlu): ?, Hıdıranlı: ?, Mesdikanlı: 18. yy., Okçuyanlı: 19. yy., Geleçorlu (Keleçorlu): 17. yy., Köseyanlı (Köseli): 16. yy., Şeyhbalanlı (Şeyhbilanlı, Şeyhbulanlı): 19. yy., Terkenli:19. yy., Terziyanlı (Derziyanlı): ?, Sevirli: ?[920]

Günümüzde Halep'te yaşayan Rişvanlılar Türkçe konuşmakta ve Türk olduklarını bilmektedirler.[921]

Rojki

Yüzlerce yıl, Bitlis emirlerini çıkaran önemli bir aşirettir. Kurmançça konuşan bu aşiret, günümüzde Bitlis ve Van'da yaşamaktadır.

Ziya Gökalp'in bildirdiğine göre Rojki aşireti, Oğuz ilini taklit ederek teşekkül etmiştir. On ikişer boydan iki kola ayrılmıştır. Aktarımlara göre, bir günde vücuda geldiği için Rojki adını almıştır.

Bilbasi: Kallaceri, Hırbıli, Balıki, Hırpati, Guri, Bırışi, Şekkiri, Garısi, Biduri, Belakürdi.

Kovalisi: Zerduzi, Endaki, Kovalisi, Beritani, Kürdki, Sehrveri, Kaşakhi, Haldi, Usturki, Azizan.

Geri kalanlar Bilbasi ve Kovalisi adlarını taşır.[922]

---

[920] Faruk Söylemez, ***aynı eser***, s.20-37
[921] Mustafa Öztürk, ***aynı eser,*** s.14
[922] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.39

Prof. Dr. Abdulhaluk Çay, Şeref Han'ın verdiği bilgilere dayanarak Rojki aşiretinin Dilmaçoğlulları Türk atabeylerinin soyundan geldiğini iddia etmiştir.[923]

Rumyan/Rumiyan

Adıyaman'da yaşayan ve Kurmançça konuşan bir aşirettir. Hanefî mezhebine mensuptur.

16. yüzyıla ait Osmanlı belgelerinde Adıyaman ve çevresinde yaşayan **"Rumiyan"** cemaatinin, Oğuz'un **"İğdir"** boyundan geldiği kaydedilmiştir.[924]

Başka Osmanlı belgelerine göre Siverek, Adıyaman, Nizip, Birecik, Rakka, Antep, Kars ve Çıldır gibi geniş bir alana yayılan **"Rumyanlu"** cemaati, **"Yerli ve konar göçer Türkmân Ekrâdı"** taifesindendir.[925]

Sakan/Sakalar

Sakan adı verilen aşiret Ağrı'da (Doğubeyazıt) ve ayrıca Celali aşiretinin bir kabilesi olarak Van'da yaşamaktadır. **"Sakanlı"** veya **"Sakalar"** olarak kaydedilen bir başka topluluk ise Iğdır'da (Merkez, Aralık, Tuzluca) yaşamaktadır. Bunların tamamı Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

16. asır Osmanlı belgelerine göre Kütahya sancağında yaşayan **"Sakalar"** cemaati, Oğuz'un **"Salur"** boyundandır.[926] Yine aynı asra ait belgelerde Karaman vilayetinde yaşayan **"Sakanlar"** cemaati, Oğuz'un **"Varsak"** boyundan gelmektedir.[927]

Sarı Saltıklar

Tunceli'de (Hozat) yaşayan bir aşirettir. Zazaca konuşur ve Alevî ocağıdır.

---

[923] Abdulhaluk Çay, ***aynı eser***, s.329
[924] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1915-1916
[925] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.543
[926] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1926
[927] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/1929

Sarı Saltıklar öteden beri Türkmen olduklarını bilir ve söylerler. Geleneğe göre, Hacı Bektaş tarafından Dersim bölgesini irşatla görevlendirilmiş bir ocaktır. Diyarbakır'ın Bismil ilçesine bağlı Seyithasan köyünde yaşayan Sarı Saltıklar,[928] hâlen Türkçe konuşmaktadır.

Salmanlı

Salmanlı aşireti, Ağrı'da yaşayan bir Kurmanç aşiretidir.

Osmanlı belgelerine göre oldukça geniş bir sahaya dağılan **"Salmanlu"** cemaati, **"Türkmân"** taifesindendir.[929]

Macit Gürbüz'ün tespitlerine göre, bu aşiret **"Avşar"** kökenlidir.[930]

İç Anadolu'da yaşayan **"Salmanlı"** aşireti Türkçe konuşur ve Türk olduklarını bilirler. Boylarının isimleri de tamamen Türkçedir: *Salman, Salmanlı, Süleymanlı, Sarısüleymanlı, Körmehmet, Arapuşağı (oğulları), Sarıhalil, Göçer, Safioğlu, Uzun, Ziyaoğlu, Dokuz Döğenoğlu, İnandıklı, Bohacı, Bali, Güllüce-Güllü-Göllücek, Yorgalar, Dambasan, Kızlarçıktığı, Ekizoğlu, Demirciler, Abdioğulları, Abdullahoğulları, Sarışeyh, Şeyhler-Uğurluşey, Keleş, Mirgunlu, Ağcalı-Ağcakoyunlu, Hışır, (Kara) Yakuplu, Kozanoğlu, Çiçekli, Kadılı, Alacaatlar, Eşekli, Yaman, Yağlu, Poladlu,* ***Türkânlı****, Şeyhi Bey, İsrafilli, Develi, Kargalı, Karakütük, Kavurgalı, Gözükızıllı, Aynabeğ Bardakçı, Cemaloğlu, Demirlipınarı Kabaklı, Kayadibi, Kanluca, Köseoğlu, İvez, Kaçar-Macar, Körpeli, Demirciler* gibi...[931]

Sendi

Musul'da yaşayan bir aşirettir.

---

928 Hamza Aksüt, ***aynı makale***, s.765

929 Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.549

930 Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.325

931 http://www.ismailucakci.com/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=38&Itemid=122

1500 yılına ait bir Osmanlı belgesine göre Karaman vilayetinin Koçhisar kazasında yaşayan **"Sendi Evladı"** cemaati, Oğuz'un **"Alayundlu"** boyundandır.[932]

Seydiyanlı

Şanlıurfa'da (Viranşehir) yaşayan ve Kurmançça konuşan bir aşirettir.

1568 yılına ait bir Osmanlı belgesine göre Urfa sancağında yaşayan **"Seydi Kethuda"** cemaati, Oğuz'un **"Döğer"** boyundandır.[933]

Sinemili

Erzincan (Kemah), Malatya ve Kahramanmaraş'ta (Elbistan, Pazarcık) yaşayan, Kurmançça konuşan önemli Alevî ocaklarından biridir.

Osmanlı belgelerinde Maraş ve Elbistan'da yaşadığı kaydedilen **"Sinemilli"** cemaati, **"Yörükân"** taifesindendir.[934]

Prof. **Mehmet Eröz**'ün, Sinemili aşiretinden Mustafa Buyrukcan'dan aldığı bilgilere göre aşiret, Horasan'dan gelen bir Türkmen boyudur. Elazığ-Keban taraflarında ikâmet ederken, Yavuz-Şah İsmail mücadelesi sırasında Maraş taraflarına yerleşmişlerdir. Ayrıca Buyrukcan, dedelerinin Türkçe konuştuğunu ifade etmiştir. Eröz, devamla şöyle demektedir: *"Kendilerinin de, komşularının da kabul ettiği gibi Pazarcık Kurmançları, Türkmen asıllı olup içlerinde Çiğil Türkleri de vardır. Burada iki uruk (boy, aşiret) vardır... Bu iki boy Sinemili ve Atmalı boyudur."* [935]

Alman seyyah Helmut von Molke, 1838 yılında tuttuğu günlüklerde Pazarcık ovasında 2000 çadırdan oluşan üç **Türkmen**

---

[932] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2018
[933] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2027
[934] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.575
[935] Mehmet Eröz, Atatürk, Milliyetçilik, Doğu Anadolu, s.178 vd.

aşiretinin konakladığını ve bunların **Atmalı, Kılıçlı** ve **Sinimili** adlarını taşıdığını yazmıştır.[936] Molke'ın Türk değil de Türkmen yazması son derece önemlidir. Çünkü Batı kaynaklarında Türk kavramı, yerine göre bütün Müslüman halkları kapsayabilmektedir. Oysa Türkmen adı, sadece Oğuz Türklerine ait bir isimdir.

Sisan

Sisan aşireti, Tunceli (Pülümür) ve Erzurum'da (Hınıs) yaşayan bir aşirettir. Zazaca konuşur ve Alevîliğe bağlıdır.

Macit Gürbüz'e göre, Pülümür'de yerleşik olan Sisanlı aşiretinin kökeni Sis Avşarlarına dayanır.[937]

Sis, bilindiği gibi Kozan'ın eski adıdır. 16. yüzyılda Sis yöresinde **Sis Afşarları** adı verilen 28 obalı bir Türk topluluğu yaşamaktaydı.[938]

1536 yılındaki bir Osmanlı belgesine göre Adana'da yaşayan **"Sislü"** cemaati Oğuz'un **"Yüreğir"** boyundandır.[939]

Sofiyevend/Sofiyanlu

Sofiyevend, Süleymaniye'de yaşayan aşiretlerden biridir.

1526, 1536 ve 1550 yıllarına ait Osmanlı tahrir defterlerine göre Halep'te yaşayan Türkmen/Oğuz cemaatlerinden biri **Sofiyanlu** adını taşımaktadır.[940]

1532 ve 1563 yıllarındaki Osmanlı belgelerine göre, Oğuz'un **"Yıva"** boyundan olan **"Sufiyanlu"** cemaati, Meraş sancağında yaşamaktadır.[941] Ayrıca Konya sancağında yaşayan **"Sufiyan"** cemaati, Oğuz'un **"Büğdüz"** boyundandır.[942]

---

[936] Helmut von Molke, Kürtler (1835-1839), V. Minorsky-T. Bois, Kürt Milliyetçiliği içinde, s.211

[937] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.322

[938] A. N. Kurat, Peçenek Tarihi'nden naklen; Mahmut Rişvanoğlu, ***aynı eser***, s.155

[939] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2041

[940] Enver Çakar, ***aynı eser***, s.173

[941] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2055

[942] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2055

Soran/Suran

Soran, Kuzey Irak'ta yaşayan bir aşiretler konfederasyonudur. Aynı zamanda Kurmançça dışında konuşulan başka bir dili ifade eder. Siirt'te (Eruh, Pervari) ve Van'da yaşayan bir aşiretin adı da **"Soran/Suran"**dır. Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

1568 yılındaki bir Osmanlı belgesine göre, Diyarbekir sancağının Savur kazasında yaşayan "**Soran Oymağı"** cemaati, Oğuz'un **"Döğer"** boyundandır.[943] Ayrıca 1919 ve 1528 yıllarındaki Osmanlı belgelerine göre, Kütahya sancağında yaşayan "**Soranlu Oymağı"** cemaati, Oğuz'un **"Peçenek"** boyundandır.[944]

Surbahan

Surbahan, Rişvan aşireti içinde bir kabiledir. Adıyaman'da (Çelikhan) yaşayan bu aşiret, Kurmançça konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.

1567 yılındaki bir Osmanlı belgesine göre, Diyarbekir sancağında yaşayan "**Surbanlu"** cemaati, Oğuz'un **"Döğer"** boyundandır.[945]

Süveydi

Bingöl'ün Solhan ilçesinde yaşayan bir aşirettir. Zazaca konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

Osmanlı belgelerinde Diyarbakır, Hınıs ve Kiğı'da yaşadığı kaydedilen **"Süveydi"** cemaati, **"Ekrâd Yörükânı"** taifesindendir.[946]

---

[943] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2046
[944] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2046
[945] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2058
[946] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.575

Şabak

Irak'ın kuzeyinde yaşayan bir aşirettir.

Aşiret, bazı araştırmacılar tarafından Kürt olarak tasnif edilmiştir. Daha sonra yapılan çalışmalarda Şabakların Kürt olmadığı ve Kürtçe olarak ifade edilen dillerden herhangi birini kullanmadıkları, Türkçenin baskın olduğu karma bir dil kullandıkları tespit edilmiştir. Şabaklar, Çaldıran Savaşı'ndan sonra Musul'da ikâmet etmeye mecbur tutulan Safevî taraftarı bir Türkmen aşiretidir.[947]

Şadıllı/Şadilü

"Şadan", "Şadıllı", "Şadiyan", "Şadilli", "Şadiyen", "Şaydan" gibi çok değişik imlâlarla kaydedilen bu büyük aşiret, Tunceli, Erzurum, Erzincan, Bingöl, Elazığ, Muş, Diyarbakır, Şanlıurfa, Maraş, Adana ve Sivas gibi çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bazı yerlerde Zazaca, bazı yerlerde ise Kurmançça konuşan bu aşiretin bir kısmı Alevîliğe, bir kısmı ise Sünnî mezheplere mensuptur.

Osmanlı belgelerine göre, Kars-ı Meraş ile Eğin-Arapgir'de yaşayan bu aşiret "**Yörükân taifesinden**"dir.[948] Yine 1563 tarihli bir Osmanlı belgesine göre, Kadirli'de yaşayan **"Şadilü"** cemaati, Oğuz'un **"Avşar"** boyundandır.[949]

1536 ve 1550 yıllarına ait Osmanlı tahrir defterlerine göre Halep'te yaşayan İnallu cemaatlerinden biri **"Sa'adiliyanlu"** adını taşımaktadır.[950]

---

[947] Şabaklar hakkındaki araştırmalar ve detay için bkz.: İsmail Dursun, Kuzey Irak Kürtleri, Ayrılıkçı Kürt Hareketinin Devletleşme Süreci ve Türkiye'ye Etkileri, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze, 2006, s.50 vd.

[948] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.588

[949] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2080

[950] Enver Çakar, ***aynı eser***, s.173

Şaman

Şaman veya Şeman, Irak'ın kuzeyinde (Hanikun) yaşayan bir aşirettir.

1568 yılına ait bir Osmanlı belgesinde Diyarbekir'de yaşayan **"Şamyan"** cemaati, Oğuz'un **"Kayı"** boyundandır.[951]

Şarkiyan

Günümüzde Şanlıurfa'da (Merkez, Viranşehir) yaşayan Kurmanç bir aşirettir. Bir kısmı Hanefî, diğer kısmı Yezidi'dir.

1514 ve 1932 yıllarındaki iki belge ile Kanuni zamanına ait başka bir belgeye göre Sonisa nahiyesi (Niksar) ile Antep ve Maraş sancaklarında yaşayan **"Şarkiyan"** cemaati, Oğuz'un **"Bayındır"** boyundandır.[952] Başka Osmanlı belgelerinde ise **"Şarkiyan", "Şarklu", "Şarklular"** veya **"Şarkiyye"** isimli birçok cemaat, değişik Oğuz boylarına dayandırılmaktadır.[953]

Başka Osmanlı belgelerinde birçok bölgede dağınık şekilde yaşadığı bildirilen **"Şarkiyan"**, cemaati, **"konar göçer Türkmân Ekrâdı"** taifesindendir.[954]

Şatiri

Günümüzde Süleymaniye'de yaşayan bir aşirettir.

16. asır Osmanlı belgelerine göre Diyarbekir sancağında yaşayan **"Şatran"** cemaati, Oğuz'un **"Bayad"** boyundandır.[955] Başka Osmanlı belgelerinde ise **"Şatırlu"** cemaati, Oğuz'un **"Avşar"** boyundan kaydedilmiştir.[956]

---

[951] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2099
[952] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2100
[953] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2100-2105
[954] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.592
[955] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2107
[956] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2107

Şavaklı

Şavaklı, Tunceli (Pertek, Çemişgezek) ile Erzincan yörelerinde yaşayan konar göçer bir aşirettir. Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

Şavaklı aşiretinin Türkmen kökenli olduğunu ilk defa gündeme getiren kişi, **"Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık"** adlı çalışması ile M. Muhtar Kutlu olmuştur.[957] Yaptığı çalışmada Şavaklı aşireti hakkında Osmanlı döneminden kalma herhangi bir belgeye rastlamadığını ifade eden Kutlu,[958] iddiasını aşiretin kültürüne dayandırmıştır.

16. asra ait çok sayıda Osmanlı belgesine göre Kilis, Malatya, Diyarbekir, Çemişgezek ve Halep gibi geniş bir sahada yaşayan **"Şavaklu/Şafaki"** cemaati, Oğuz'un **"Bayad"** boyundandır.[959]

Şavelan

Tunceli yöresinde yaşayan bir aşirettir. Zazaca konuşur ve Alevîliğe bağlıdır.

1536 yılına ait bir Osmanlı belgesinde Urfa'da yaşayan **"Şavanlu"** cemaati, Oğuz'un **"Avşar"** boyundandır.[960]

Şeddadi

Şanlıurfa'da (Suruç) yaşayan bir aşirettir. Kurmançça konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.

1570 yılındaki Osmanlı belgelerine göre Birecik sancağında yaşayan **"Şeddadi"** cemaati, Oğuz'un **"Bayındır"** boyundandır.[961]

---

957 M. Muhtar Kutlu, ***aynı eser***, birçok yerde
958 M. Muhtar Kutlu, ***aynı eser***, s.39
959 Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2080-2083
960 Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, IV/2107
961 Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2107-2108

Şemsikan/Şemsikanlı

"Şemsikan", **"Şemsikanlı"** yahut **"Şemsiki"** gibi imlâlarla kaydedilen aşiretler Van (Özalp), Ağrı (Diyadin), Iğdır ve Kahramanmaraş'ta (Elbistan) yaşamaktadır. Kurmançça konuşurlar ve Elbistan'daki Alevî olanlar hariç, diğerleri Şafî mezhebine mensuptur.

1568 yılındaki bir Osmanlı belgesine göre Urfa sancağında yaşayan **"Şemsi Kütheda"** cemaati, Oğuz'un **"Döğer"** boyundandır.[962]

Şerefani

Irak'ın kuzeyinde (Kerkük) yaşayan bir aşirettir.

16. asra ait bir Osmanlı belgesine göre Diyarbekir sancağında yaşayan **"Şeref"** cemaati, Oğuz'un **"Bayat"** boyundandır.[963] 1536 yılındaki bir başka belgeye göre de Halep sancağında yaşayan **"Şeref"** cemaati, Oğuz'un **"Bayındır"** boyundandır.[964] 1570 yılından sonraki belgelerde ise Suruç'ta yaşayan **"Şeref'** cemaati için **"Ekrâd"** kaydı düşülmüştür.[965]

Şeyh Hasanlılar

Şeyh Hasanlılar, bir aşiretler konfederasyonudur. Asıl Şeyh Hasanlı ocakzade, diğer aşiretler bunların talipleridir. Tunceli ve çevre illerde yaşamaktadırlar. Zazaca konuşurlar ve Alevîliğe bağlıdırlar.

Osmanlı kayıtlarında Şeyh Hasanlı aşireti **"Ekrâd Yörükânı"** olarak geçmektedir. Bunlar Erzurum, Erzincan, Malatya, Çemişgezek, Arapgir, Harput ve Kiğı'da yaşarlar.[966]

Şeyh Hasanlı aşireti, Osmanlı belgelerine göre; 1705 yılında Malatya kazasına bağlı Gerger'de sakin iken, devlet tarafından

---

[962] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2114
[963] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2114
[964] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2114
[965] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2115
[966] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.597

Çemişgezek, Pertek ve Sağman kazalarına bağlı köylere sürgün edilmişlerdir. Çemişgezek kadısının şikâyeti üzerine eski yerlerine dönmeleri emredilmişse de[967] bunun gerçekleşmediği mevcut durumdan anlaşılmaktadır.

1868 yılında bölgeyi gezen İngiliz Konsolosu J. G. Taylor'a, aşiret mensupları tarafından Şeyh Hasan aşiretinin aslen Horasan'dan geldiği ve Malatya üzerinden Dersim'e yerleştikleri söylenmiştir.[968] Yine 1904-1906 yılları arasında Dersim'de valilik yapan Celal Bey de, Şeyh Hasanlıların kendi aktarımlarına dayanarak aynı bilgileri vermiştir. Ona göre Türkmen olan aşiret, sonradan Kürtleşmiştir.[969]

Şeyh Hasanlı aşireti hakkında kapsamlı bir çalışma yapan İsmail Onarlı, Şeyh Hasanlı aşiretinin Oğuzların Bayat boyundan geldiğini tarihî kaynaklara ve aşiretin maddî kültürüne dayanarak ispat etmiştir. Aşiret, 13. yüzyılda Oğuz akınları ile Anadolu'ya gelmiş, Malatya'ya yerleşmiş, oradan da bir kısmı Dersim bölgesine geçmiştir.[970] Malatya'da bulunan Şeyh Hasanlı aşireti mensupları hâlâ Türkçe konuşmaktadırlar.

Şeyh Hasanlı konfederasyonuna bağlı aşiretler şunlardır: Abbas Uşakları, Bahtiyar Uşakları, Beyt Uşakları, Butikanlar, Ferhat Uşağı, Gülabi Uşağı, İksorlu (ikisurlu) Uşağı, Karabalı Uşağı, Kari Kali Uşağı, Kormeşliler, Lâçin Uşağı, Seyyid Kemâl Uşağı, Arslan Uşağı, Aşuranlı Uşağı, Bal Uşağı, Birim (Birmanlı) Uşağı, Gav Uşağı, Keçeli Uşağı, Koç Uşağı, Maksut Uşağı, Refik Uşağı, Şam Uşağı, Süleyman Uşağı, Topuz Uşağı.

Şeyh İsmail

Süleymaniye'de yaşayan bir aşirettir.

---

[967] İbrahim Yılmazçelik, ***aynı eser***, s.64

[968] Martin van Bruinessen, ***"Alevî Kürtler'in Etnik Kimliği Üzerine Tartışma"***, Birikim Dergisi, Ağustos 1996, Sayı: 88

[969] Cemal Şener, ***aynı eser***, s.26

[970] Şeyh Hasanlı aşireti hakkında detaylı bilgiler için bkz.: İsmail Onarlı, ***aynı eser.***

Osmanlı belgelerinde yine Süleymaniye'de yaşadığı kaydedilen **"Şeyh İsmail"** cemaati, **"Yörükân"** taifesindendir.[971]

Şeyh Mahmutlu

Tunceli'de (Nazımiye) yaşamaktadır. Zazaca konuşur ve Alevîliğe bağlıdır.

1540 yılına ait bir Osmanlı belgesinde Dulkadirli sàncağında yaşayan **"Şeyh Mahmutlu"** cemaati, Oğuz'un **"Bayındır"** boyundandır.[972]

Şeyh Mehmedan

Tunceli'de (Mazgirt, Nazımiye, Pülümür) yaşayan bir aşirettir.

1518 yılındaki bir Osmanlı belgesine göre Diyarbekir sancağında yaşayan **"Şeyh Mehmed"** cemaati, Oğuz'un **"Döğer"** boyundandır.[973]

Şeyhan/Şeyhanlu

"Şeyhan", **"Şeyhanlı"**, **"Şeyhikan"**, **"Şeyhkan"** imlâları ile de kaydedilen aşiretler, oldukça geniş bir sahaya yayılmıştır. Günümüzde Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa, Muş, Malatya, Erzincan ve Tunceli'de yaşamaktadır. Bir kısmı Zazaca konuşurken diğer kısmı Kurmançça konuşmaktadır.

16. yüzyıla ait birçok Osmanlı belgesinde Mardin kazasında yaşayan **"Şeyhan"** cemaati, Oğuz'un **"Yazır"** boyundan kaydedilmiştir.[974] Ayrıca Diyarbekir sancağında yaşayan **"Şıhan"** cemaati, Oğuz'un **"Kayı"** boyundandır.[975]

---

[971] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.596
[972] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2124
[973] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2124
[974] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2129-2130
[975] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2134

Bunlardan başka **"Şeyhlu"**, **"Şeyhler"**, **"Şeyhiler"** isimli birçok aşiret, değişik **Oğuz/Türkmen** toplulukları içinde zikredilmiştir.[976]

Şırnak

Şırnak'ta yaşayan bir aşirettir. Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

1518 ve 1521 tarihli iki Osmanlı belgesine göre Karaman vilayetinde yaşayan **"Şırnaklı"** cemaati, Oğuz'un **"Avşar"** boyundandır.[977]

Şikak

Şikak aşireti Van ve Hakkâri'de yaşayan aşiretlerden biridir. Bu isim, günümüzde İran'da Dilman civarında bir kabile tarafından kullanılmaktadır.

Şerefname, Şikak aşiretinin kabilelerini şu şekilde sıralamaktadır: Şikak, Dakuri, Şevli, Ademi, Şimsiki, Mukri, Livi, Si-Çariki ile Yezidi olan Reşi, Baravi, Mendeki, Bele-Kürdi. Macit Gürbüz'ün bildirdiğine göre Şikak aşiretinin Türk kökenli olduğu Rus kaynaklarında yer almaktadır. Osmanlı çağında Türk teşkilat yapısına uygun olarak Ertuşi aşireti sol kolda yer alırken, Şikak aşireti sağ kolda yer alıyordu. Şikak aşiretinde bugün de **"il"** kelimesini kullanılmakta *"il göçtü, il kondu"* denilmektedir. Şikak aşireti reisi Simko, 1921 yılında Van'da yaptığı bir açıklamada aşiretlerinin Türk kökenli olduğunu söylemiştir.[978]

Ali Sinan Bilgili'nin verdiği bilgilere göre, 1796 yılına ait Osmanlı arşiv belgelerinde Hoy'da yaşayan Şekakiler **"Şekaki Türkmeni"** olarak kaydedilmiştir.[979]

---

[976] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2124 vd.; Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.346-347; Cengiz Orhonlu, ***aynı eser***, s.58

[977] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2134

[978] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.132-133

[979] Ali Sinan Bilgili, ***aynı eser***, 2004, s.37

Şevli

Şikak aşiretinin bir kabilesidir. **"Şevilan"** adıyla da bir aşiret, Eruh ile Van arasında yaşamaktadır.

İdris-i Bitlisi'nin verdiği bilgilere göre Şevli aşireti, Türk'tür. Karakoyunlular zamanında Bargiri, Adilcevaz ve Erciş havalisinde yaşayan bu aşiret, bugün de Bargiri taraflarındadır.[980]

Şirvan

Erbil ve Revanduz civarında yaşayan bir aşirettir.

Osmanlı belgelerinde Halep eyaletinde yaşadığı kaydedilen **"Şirvanlu"** cemaati, **"Yörükân"** taifesindendir.[981]

Tatar

Şırnak merkezde yaşayan bu aşiret, Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

Tatar aşiretinin adından da anlaşılacağı üzere, Tatar-Türk asıllı olduğu, bölgede bilinen bir husustur.[982] Ayrıca Moğol istilası ile Diyarbakır ve çevresine yerleşen **"Tatar"** isimli Moğol boyunu[983] da anımsamak gerekir.

Tavuslu

Bingöl'de (Merkez, Genç, Solhan) yaşayan bir aşirettir. Şafî mezhebine mensuptur ve Zazaca konuşur. Ayrıca **"Tavguzi"** adındaki bir aşiret, Süleymaniye'de yaşamaktadır.

Osmanlı kaynaklarına göre **"Tavuslu"** cemaati, Filibe'de yaşamaktadır ve **"Yörükân"** taifesindendir.[984]

---

[980] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.132
[981] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.600
[982] Mesut Taner Genç, ***aynı eser***, s.101
[983] Aygün Attar, ***aynı makale***, s.434
[984] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.610

Torun/Torin

Kürt soylularına verilen bir unvandır. Bunun dışında Kars, Ağrı, Van, Erzurum, Tunceli, Gaziantep, Urfa, Adana, Tokat, Diyarbakır, Kayseri ve Konya gibi çok geniş sahada yaşayan bir aşirettir. Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur. Ayrıca Gaziantep'te (Nizip) yaşayan ve Türk olan bir aşiretin adı da Torun'dur. Zazaca, Kurmançça ve Türkçe konuşan bu aşiretin mensuplarının bir kısmı Alevî, bir kısmı Sünnî mezheplere mensuptur.

Macit Gürbüz'ün tespitlerine göre Torun adını taşıyan aşiretler Türk kökenlidir.[985]

Osmanlı kaynaklarından, geniş bir coğrafyada yaşadıkları anlaşılan **"Torun"** ve **"Torunan"** cemaatleri **"konar göçer Türkmân"** taifesindendir.[986]

Türkân/Terkân

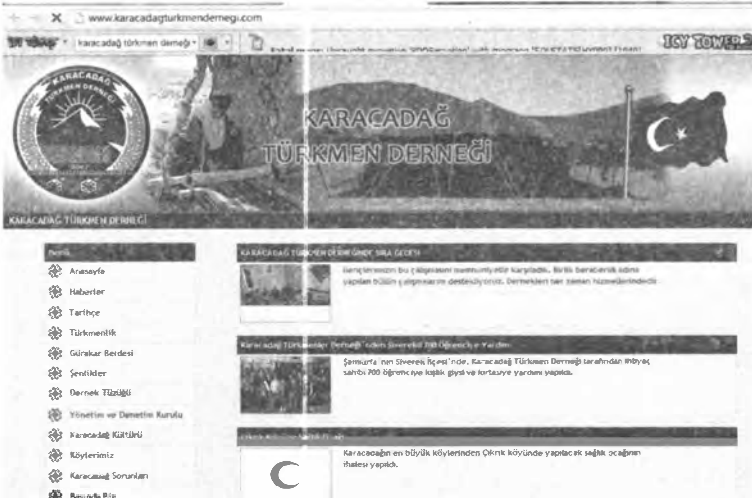
Türkân aşireti, günümüzde Şanlıurfa, (Siverek, Viranşehir, Suruç ve Birecik) Gaziantep (Nizip) ve Diyarbakır'da yaşamaktadır. Şanlıurfa'da kurdukları **"Karacadağ Türkmen Derneği"** etrafında birleşerek sosyal ve kültürel faaliyetlerini yürütmektedirler.

2. Selim dönemine ait bir Osmanlı belgesine göre, Ergani sancağında yaşayan **"Türkân"** cemaati, Oğuz'un **"Bayad"** boyundandır.[987]

Başka Osmanlı belgelerine göre **"Türkânlu"** cemaati **"Yörükân** taifesindendir. [988] Sonraki dönemlerde **"Tirkân"**, **"Tirkânlı"** gibi imlâlarla anılan ve geniş bir coğrafyada yaşadığı anlaşılan cemaatler ise **"konar göçer Ekrâd Yörükânı"** taifesi olarak kaydedilmiştir.[989]

---

[985] Macit Gürbüz, ***aynı eser***, s.150
[986] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.662
[987] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2237
[988] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.632
[989] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.616

Resim: Karacadağ Türkmen Derneği internet sitesi

Gökalp'e göre, Urfa'daki **Türkân** aşireti, cengâver bir **Türkmen** aşiretidir.[990] Gökalp şöyle devam etmektedir:

> "Diyarbekir'de Karacadağ'da yaşayan **"Türkân/Terkân"** (Türkçe Türkmenler manasınadır.) aşiretinin bütün fertleri, Oğuz ilinin Beğdili boyuna mensup halis Türk olduklarını bilirler. Bununla beraber, Türkçeyi unutarak onun yerine Kürtçeyi ikame etmişlerdir."[991]

Mehmet Eröz tarafından ziyaret edilen **Türkân** aşireti, aşiret mensuplarının verdiği bilgilere göre Türkmen kökenlidir.[992]

Türkmen

Şanlıurfa'nın merkez ve Bozova ilçelerinin köylerinde yaşayan ve **"Türkmen"** adıyla bilinen bir aşiret vardır. Bu aşiret, Hanefî mezhebine mensup olup Kurmançça konuşmaktadır.[993]

---

[990] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.69
[991] Ziya Gökalp, ***aynı eser***, s.101
[992] Mehmet Eröz, Atatürk, Milliyetçilik, Doğu Anadolu, s.176

Adından da anlaşılacağı üzere bu aşiret, **Türkmen** kökenlidir.

Üstürkân/Üstürki

Siirt'in Şirvan ilçesinde yaşayan bir aşirettir. Kurmançça konuşan bu aşiret, Şafî mezhebine mensuptur.

1521 yılına ait bir Osmanlı belgesine göre "**Üstürüki**" cemaati Hasankeyf'te yaşamaktadır.[994] Başka Osmanlı belgelerinde ise Rakka, Erzurum, Kars, Çıldır, Ahıska sancaklarında yaşayan bu aşiret, "**Badıllı**" aşiretine tabidir[995] ve "**konar göçer Türkmân Ekrâdı**" taifesindendir.[996]

Yakubi

Mardin'in Mazıdağı ilçesinde yaşayan aşiretin, bir kısmı Kurmançça, diğer kısmı ise Arapça konuşur. Sünnî mezheplerine (Şafî ve Hanefî) mensupturlar.

Osmanlı belgelerine göre "**Yakubi**" cemaati, "**konar göçer Türkmân**" taifesinden olup birçok yerde yaşamaktadır.[997]

Zahuri/Zahuran

Zahuri, Zahori, Zahoran gibi imlâlarla kaydedilen ve Diyarbakır ile Mardin'de (Nusaybin) yaşayan bir aşirettir. Nusaybin'de Süryani olan bir kısmı hariç, diğerleri Kurmançça konuşur ve Hanefî mezhebine mensuptur.

---

[993] Doğu Perinçek, ***aynı eser***, s.339-340

[994] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2278

[995] Burada Mersinli (Gülnar) ve Beğdili boyundan olan değerli dostum **Mehmet Ali Erbaş**'ı anmak isterim. Daha Siirt'te görev yaptığımız 2003 yılında bana Üstürki aşireti hakkında çalıştığını, aşiretin örf ve âdetler bakımından kendileri ile büyük benzerlikler gösterdiğini detayları ile anlatmış, dolayısıyla Üstürki aşiretinin Beğdili olması gerektiğini söylemişti.

[996] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.642

[997] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.649

Osmanlı belgelerine göre **"Zahuran"** veya **"Zahoran"** cemaati **"Haymenişin Türkmân Ekrâdı"** taifesinden olup Rakka, Çıldır ve Batum eyaletlerinde yaşamaktadır.[998]

Zengan

Tunceli'de (Hozat) yaşayan ve Zazaca konuşan **"Zengan"** aşireti, Alevîliğe bağlıdır. Ayrıca Kerkük ve Kirmanşah'ta yaşayan **"Zengene"** isimli başka aşiretler de vardır.

1500 yılındaki bir Osmanlı belgesine göre Karaman vilayetinde yaşayan **"Zengan"** cemaati, Oğuz'un **"Beğdili"** boyundan, Diyarbekir sancağında yaşayan **"Zengiye"** cemaati Oğuz'un **"Kayı"** boyundandır. Sonraki kayıtlarda ise Urfa'da, Hasankeyf'te ve Adıyaman'da yaşayan **"Zengan"** ve **"Zengilanlı"** cemaatleri, **"Ekrâd"** olarak kaydedilmiştir.[999]

Osmanlı belgelerine göre Kerkük'te yaşayan **"Zengene"** cemaati ile **"Zengan"** cemaatleri **"Yörükân"** taifesindendir.[1000]

Zeravi

Erbil'de yaşayan bir aşirettir.

1570 yılındaki bir Osmanlı belgesine göre Suruç nahiyesinde yaşayan ve **"Berazi"** içinde yer alan **"Zerravi"**[1001] ile **"Züravi"** cemaatleri Oğuz'un **"Döğer"** boyundandır.[1002]

Zevikan

Mardin'in Midyat ilçesinde yaşayan **"Zevikan"** veya **"Zivikan"** aşireti, Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

Osmanlı belgelerine göre **"Zevgan/Zivgan"** cemaati **"Türkmân"** taifesinden olup Rakka, Sivas gibi birçok yerde yaşamaktadır.[1003]

---

[998] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.668
[999] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2480-2481
[1000] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.699
[1001] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2481
[1002] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2490

Zeydan

Hakkâri'nin Yüksekova ilçesinde yaşayan, Kurmançça konuşan ve Şafî mezhebine mensup olan bir aşirettir.

16. asır Osmanlı belgelerine göre, **"Zeydan"** cemaatleri Bitlis sancağının Boğnaran nahiyesinde yaşamaktadır ve Oğuz'un **"Yıva"** boyundandır.[1004]

Aşiretin ileri gelenlerinden ve milletvekilliği de yapan Ahmet Zeydan, ilmî bir toplantıda **"Türkoğlu Türküz"** başlıklı bir bildiri sunmuş, yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

> "Kendimizi bildik bileli biz kendimizi ayrı bir etnik grup içinde görmemişiz ve hep Türk olduğumuzu bilmişiz ve böyle kabul etmişiz." [1005]

Zeyve

Zeyve, Elazığ'da (Baskil) yaşayan bir aşirettir. Kurmançça konuşur ve Hanefî mezhebindendir.

Osmanlı belgelerine göre **"Zeyvan"** cemaati, Rakka, Musul, Kars ve Çıldır eyaletlerinde yaşar ve **"konar göçer Türkmân Ekrâdı"** taifesindendir.[1006]

Zıkti

Bingöl'de (Genç) yaşayan ve Zazaca konuşan **"Zıkti"** aşireti, Şafî mezhebine mensuptur.

1567 yılındaki bir Osmanlı belgesine göre Mardin'de yaşayan **"Zektiyan"** Oğuz'un **"Bayındır"** boyundandır.[1007]

[1003] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.673

[1004] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2482-2483

[1005] Ahmet Zeydan, ***"Türkoğlu Türküz",*** Tarih Boyunca Anadoluda Türk Nüfusu ve Kültür Yapısı (Tebliğler), s.218 vd.

[1006] Cevdet Türkay, ***aynı eser***, s.673

[1007] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2478

Zilan

Ağrı ile (Merkez, Eleşkirt, Doğubeyazıt) Diyarbakır ve çevresinde yaşayan bir aşirettir. Kurmançça konuşan aşiret, Şafî mezhebine mensuptur.

16. asır Osmanlı belgelerine göre Diyarbekir, Malatya, Çermik, Antep, Halep, Savur ve Urfa gibi yerlerde dağınık olarak yaşayan **"Zilan aşireti Ekrâdı cemaati"** Oğuz'un **"Döğer"** boyundandır.[1008]

Zirikanlı

"Zirikanlı" ve **"Zırkan"** adlarıyla anılan aşiretler, Erzurum'un (Hınıs, Tekman) ilçelerinden zamanla bölgenin farklı yerlerine; mesela Bitlis, Muş, Diyarbakır gibi yerlere dağılmıştır. Tamamı Kurmançça konuşur ve Şafî mezhebine mensuptur.

1519 ve 1570 yıllarına ait Osmanlı belgelerine göre Halep vilayeti, Besni, Kâhta gibi yerlerde yaşayan **"Zirekanlu"** cemaati Oğuz'un **"İğdir"** boyundandır.[1009]

[1008] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2486-2489
[1009] Yusuf Halaçoğlu, ***aynı eser***, V/2478

SON SÖZ

Kürtleşen Türkmenler olgusu, Kürtlerin Türk soyundan geldiği tezinden daha başka bir alana karşılık gelmektedir. Kürtleşen Türkmenler, zaten Orta Doğu'da bulunan Kürt aşiretleri arasında dilini kaybeden ancak kültürünü yaşatan Türkmen aşiretlerini ifade etmektedir.

Türkmenlerin Orta Doğu'ya gelmesiyle birlikte başladığı anlaşılan Türkmen aşiretlerinin Kürtleşme süreci, Osmanlı çağında zirveye taşınmıştır. Osmanlı ile Safevîler arasındaki mücadelenin en ateşli döneminden itibaren güçlenerek günümüze kadar gelen bu sürecin, günümüzde dahi devam ettiği Bismil'in Alevî Türkmen köylerinde tarafımızdan tespit edilmiştir.

Bizim burada değindiğimiz aşiretlerin bazıları hakkında, aşiret mensubu aydınlar tarafından zaten müstakil çalışmalar yapılmıştır. Bir kısmı ise konuyla ilgili değişik çalışmalarda söz konusu edilmiştir. Bir kısmı ise Osmanlı arşivlerinde ve saha çalışmalarıyla, gün yüzüne çıkarılmayı beklemektedir.

Şüphesiz Kürtleşen Türkmen aşiretlerinin sayısı bizim buraya aldığımızdan çok daha fazladır. Çünkü Osmanlı belgeleri henüz tamamen açılmamış, büyük kısmı bilim insanları tarafından incelenmemiştir. Görüldüğü üzere Osmanlı kaynakları araştırmacıların istifadesine sunulup yeni belgeler gün yüzüne çıktıkça Kürtleşen Türkmen aşiretlerinin sayısı artmaktadır. Bu sürecin devam etmesine paralel olarak bu sayının artacağı muhakkaktır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Kitaplar

Agacanov, S. G. (2004), Oğuzlar, Selenge Yay., İstanbul.

Akgül, Suat (1982), Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

Arı, Yılmaz (Ed.) (2005), 20. Yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi, Çizgi Yayınevi, Konya.

Aristova, T. F. (2002), Kürtlerin Maddi Kültürü, Geleneksel Kültür Birliği Sorunu, Avesta Basın Yayın, İstanbul.

Avcıoğlu, Doğan (1982), Türklerin Tarihi, İstanbul.

Bakır, Abdulhalik (2008), Ortaçağ Tarih Ve Medeniyetine Dair Çeviriler, Kendi Yayını, Ankara.

Barth, Fredrik (2001), Kürdistan'da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri, Avesta Yayınları, İstanbul.

Baykara, Tuncer (1998), Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş, TKAE Yayınları, Ankara.

Bayraktar, Mehmet (2009), Doğu Ve Batı Kaynaklarına Göre Kürtler Türklerin Nesi Oluyor?, Beyaz Kule Yayınları, Ankara.

el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, Çev: Mustafa Fayda (2002), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Bender, Cemşit (2000), Kürt Tarihi Ve Uygarlığı, Kaynak Yayınları.

Bilgili, Ali Sinan (2004), Osmanlı, İran ve Azerbaycan-I: 16. ve 18. Yüzyıllar Sosyal ve Ekonomik Tarih, Bozkır Yayınları, Erzurum.

Bruinessen, Martin Van (2002), Kürdistan Üzerine Yazılar, İletişim Yayınları, İstanbul.

Bruinessen, Martin Van (2006), Ağa, Şeyh, Devlet, İletişim Yayınları, İstanbul.

Bruinessen, Martin van (2008), Kürtlük Türklük Alevîlik; Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri, İletişim Yayınları, İstanbul.

Budak, Ömer (2008), Tarihî Süreç İçinde Kürtler ve Kürtçülük, Işık Eğitim Kültür Hizmetleri, Ankara.

Buran, Ahmet (2008), Makaleler, Turkish Studıes, Ankara.

Cahen, Claude (2008), Türkler Nasıl Müslüman Oldular, Örgün Yayınları, İstanbul.

Çakmak, Enver (2003), XVI. Yüzyılda Haleb Sancağı (1516-1566), Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ.

Çay, M. Abdulhalûk (2008), Her Yönüyle Kürt Dosyası, Ankara.

Çetinkaya, Nihat (1996), Iğdır Tarihi, TDAV Yayınları, İstanbul.

Çetinkaya, Nihat (2010), Kızılbaş Türkler, Kripto Yayınları, Ankara.

Çetintaş, Ahmet (2002), Aşiretlerin Sosyal Yapısı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme (İzollu Aşireti Malatya Örneği), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Ünv., Sosyal Bilimler Enst., Sosyoloji Anabilim Dalı, Isparta.

Derç, Safiye Ateş (2009), Türkiye'de Aşiret ve Siyaset İlişkisi: Metinan Örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Ünv., Sosyal Bilimler Enst., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara.

Divitçioğlu, Sencer (2005), Oğuz'dan Selçuklu'ya; Boy, Konat, Devlet, İmge Kitabevi, Ankara.

Divitçioğlu, Sencer (2005), Orta-Asya Türk İmparatorluğu, İmge Yayınları, Ankara.

Dursun, İsmail (2006), Kuzey Irak Kürtleri, Ayrılıkçı Kürt Hareketinin Devletleşme Süreci ve Türkiye'ye Etkileri, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze.

Ebu Bekir Tihranî (2001), Kitab-ı Diyarbekiriyye, Çev.: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Eröz, Mehmet (1987), Atatürk, Milliyetçilik, Doğu Anadolu, TDAV Yayınları, İstanbul.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, (1986) Akide-Üçdal Neşriyat, Sad.: Tevfik Temelkuran-Necati Aktaş, İstanbul.

Fani, Mesud (1993), Kürtler ve Sosyal Gelişimleri, Tanmak Yayınları, Ankara.

Fırat, M. Şerif(1998), Doğu İlleri Ve Varto Tarihi, Kamer Yayınları, İstanbul.

Fırat, Mehmet Şerif (1998), Doğu İlleri ve Varto Tarihi, Kamer Yayınları, İstanbul.

Firdevsî (1992), Şehname, (Çev.: Necati Lugal), MEB Yayınları, İstanbul.

Genç, Mesut Taner (2012), Ateş Hattında: Beytuşşebap Kaymakamının PKK ile Mücadele Günlüğü, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Gerger, Adnan (1991), Dağların Ardı Kimin Yurdu, Kürtlerde Toplum Gerçeğinin Yaşamsal Temeli, Başak Basın Yayın, Ankara.

Gökalp, Ziya (2009), Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Göyünç, Nejat (1991), XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, TTK Yayınları, Ankara.

Gumilev, L. N. (2004) Etnojenez: Halkların Şekillenişi Yükseliş ve Düşüşleri, Selenge Yayınları, İstanbul.

Gümüşoğlu, Dursun (2004), Anadolu'da Bir Köy: Eskikonak, Ardıç Yayınları, Ankara.

Gündüz, Tufan (2010), Anadolu'da Türkmen Aşiretleri: Bozulus Türkmenleri (1540-1640), Yeditepe Yayınları, İstanbul,

Gürbüz, Macit (2007), Kürtleşen Türkler, Selenge Yayınları, İstanbul.

Halaçoğlu, Yusuf (1988), XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, TTK Yayınları, Ankara,

Halaçoğlu, Yusuf (2010), Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453–1650), TTK Yayınları, Ankara.

Hassanpour, Amir (2005), Kürdistan'da Milliyetçilik Ve Dil 1918-1985, Avesta Basın Yayın, İstanbul,

Haviland, William A. – Prins, Harald E. L. – Walrath, Dana - McBride, Bunny (2008), Kültürel Antropoloji, Kaknüs Yayınları, İstanbul,

İbn Hurdazbih (2008), Yollar ve Ülkeler Kitabı, Çev.: Murat Ağarı, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

İbni Cübeyr (2003), Endülüs'ten Kutsal Topraklara Seyahat, Selenge Yayınları, İstanbul.

İbnü'l-Esir, (1986) Fi't-Tarih El-Kâmil (Terc. İslâm Tarihi), Bahar Yay., İstanbul.

İdrîsi Bidlîsî (2001) Selim Şahnâme, Haz.: Hicabi Kırlangıç, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

İlyas, Ahmet (2009), Türkiye'de Aşiret-Siyaset İlişkisi: Urfa Örneği, Selçuk Ünv., Sosyal Bilimler Enst., Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

İnalcık, Halil (2009), Devleti 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul,

Jordan.-Bychkov, Terry G & Domosh, Mora (2003), The Human Mosaic, W.H.Freeman and Company, New York.

Kafesoğlu, İbrahim (2003), Türk Millî Kültürü, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Kaplan, Mehmet (1996) Dil ve Kültür, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Kaya, Ali (2004), Başlangıcından Günümüze Dersim Tarihi, Can Yayınları, İstanbul.

Kemal Kadri Kop (1982), Anadolu'nun Doğu Ve Güneydoğusu, TKAE Yayınları, Ankara.

Kemali, Ali (1992), Erzincan, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Kırzıoğlu, M. Fahrettin (1995), Kürtlerin Türklüğü, Hamle Yayınları, İstanbul.

Kocadağ, Burhan (2004), Doğuda Aşiretler Kürtler Aleviler, Can Yayınları, İstanbul.

Kocadağ, Burhan (2007), Lolan Oymağı ve Yakın Çevre Tarihi, Can Yayınları, İstanbul.

Kodaman, Bayram (1987) Sultan II. Abdulhamit Devri Doğu Anadolu Politikası, TKAE Yay., Ankara.

Konukçu, Enver (1993), Kara ve Akkoyunluların Yurdunda, TDAV Yayınları, İstanbul.

Köymen, M. Altay (2001), Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, TTK Yayınları, Ankara.

Kutlu, M. Muhtar (1987), Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık, Ankara.

Levendoğlu, Mehmet Fuat (2006), Küresinler Örneğinde Kültürel Kimlik, Ankara Ünv., Sosyal Bilimler Enst., Antropoloji Amabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

McDowall, David (2004), Modern Kürt Tarihi, Doruk Yayınları, Ankara.

Menteşasvili, A. M., (2004), Dünden Bugüne Kürtler, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.

Mesûdî (2004), Altın Bozkırlar, Çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul.

Mıhoyan, Ş.X. (Ed.)-Lazarev, M. S. - (2001) Kürdistan Tarihi, Avesta Yayınları, İstanbul.

Minorsky-Th. Bois-D. N. Mac Kenzie, (2004), Kürtler Ve Kürdistan, Doz Yayınları, İstanbul.

Miziyev, Kazi T. – Laypanov, İsmail (2008), Türk Halklarının Kökeni, Selenge Yayınları, İstanbul.

Mümtaz, Turhan, Kültür Değişmeleri, MEB Yayınları, İstanbul,

Nejat, Abdulla (2009), İmparatorluk, Devlet ve Aşiret, Avesta Yayınları, İstanbul.

Nikitine, Basil (2010), Kürtler, Örgün Yayınevi, İstanbul.

Nizamüddin Şâmi (1987), Zafernâme, Çev.: Necati Lugal, TTK Yayınları, Ankara.

Onarlı, İsmail (2001), Şeyh Hasan Aşireti, Anayurt'tan Anadolu'ya, Aydüşü Yayınları, İstanbul.

Orhonlu, Cengiz (1987), Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı, Eren Yayıncılık, İstanbul,

Orkun, Hüseyin Namık (1986) Eski Türk Yazıtları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ögel, Bahaeddin-Yıldız, Hakkı Dursun- Kırzıoğlu, M. Fahrettin, Eröz, Mehmet-Kodaman, Bayram- Çay, Abdulhaluk M. (1992)Türk Millî Bütünlüğü İçersinde Doğu Anadolu, Boğaziçi Yayınları, Ankara.

Önder, Ali Tayyar (2007), Türkiye'nin Etnik Yapısı, Kripto Kitaplar, Ankara.

Özdağ, Ümit (2008), PKK Terörü Neden Bitmedi, Nasıl Biter?, Kripto Kitaplar, Ankara.

Özdağ, Ümit (2011), İkbal Vurucu, Ali Aydın Akbaş, Doğu Raporu, Kripto Yayınları, Ankara.

Özdemir, Ali Rıza (2009), 101 Soruda Kürtler, Kripto Yayınları, Ankara.

Özdemir, Ali Rıza (2010), Kart Kurt Sesleri Arasında Kaybolan Gerçek: Kürtler ve Türklük, Kripto Yayınları, Ankara.

Özdemir, Ali Rıza (2010), Koç Heykelli Mezarların İzinde: Zazalar ve Türklük, Kripto Yayınları, Ankara.

Özdemir, Ali Rıza (2012), Bir Ana İki Oğul: Göller Köyü, Altınpost Yayınları, Ankara.

Özdemir, Ali Rıza (2012), İç içe Güzellik Uç Uca Kahır: Zazalar Kürtler Alevîler, Altınpost Yayınları, Ankara,

Özdemir, İskender (2011), Alevîliğin Yazılmayan Tarihi, Kripto Yayınları, Ankara.

Özdoğan, Senem (2007), Orta Asya'dan Diyarbakır ve Çevresine Göçler, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Ünv., Sosyal Bilimler Enst., Tarih Anabilimdalı, Kahramanmaraş.

Özer, Ahmet (1990), Doğu Anadolu'da Aşiret Düzeni, Boyut Yayınevi, İstanbul.

Öztürk, Mustafa (2004), 16. Yüzyılda Kilis Urfa Adıyaman ve Çevresinde Cemaatler-Oymaklar, Fırat Ünv. Yay., Elazığ.

Özüyılmaz, Ömer (2008), Gurmanç Ve Kürtlerin Kökeni, Karakutu Yayınları, İstanbul.

Parmaksızoğlu, İsmet (1983), Tarih Boyunca Kürttürkleri Ve Türkmenler, TKAE Yayınları, Ankara.

Perinçek, Doğu (2003), Aşiretler Raporu, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Qasımlo, Abdurrahman (2009), Kürtler ve Kürdistan, Avesta Yayınları, İstanbul.

Refik, Ahmet (1989), Anadolu'da Türkmen Aşiretleri (966-1200), Enderun Kitabevi, İstanbul.

Rişvanoğlu, Mahmut (1992), Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

San, M. Salih (1982), Doğu Anadolu Ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi, TKAE Yayınları, Ankara.

Seferoğlu, Ş. K. (1982), 101 Soruda Kürtlerin Türklüğü, TKAE Yayınları, Ankara.

Seferoğlu, Şükrü Kaya – Türközü, Halil Kemal (1982), TKAE Yay., Ankara.

Sevgen, Nazmi (1982), Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri: Osmanlı Belgeleri İle Kürt Türkleri Tarihi.

Sevim, Ali (1988), Anadolu'nun Fethi: Selçuklular Dönemi, TTK Yayınları, Ankara.

Sezen, Tahir (2006), Osmanlı Yer Adları, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Söylemez, Faruk(2011), Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi: Rişvan Aşireti Örneği, Kitapevi Yayınları, İstanbul.

Süleyman Sabri Paşa, Van Tarihi Ve Kürt Türkleri Hakkında İncelemeler, TKAE Yayınları, Ankara.

Sümer Faruk (1988), Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri, TTK Yayınları, Ankara.

Sümer, Faruk (1992), Safevî Devletinin Kuruluşunda Anadolu Türklerinin Rolü, TTK Yayınları, Ankara.

Sümer, Faruk (1999), Oğuzlar (Türkmenler); Tarihleri, Boy Teşkilatları, Destanları, TDAV Yayınları, İstanbul.

Sümer, Faruk (2008), Yerel Bir Güç Olarak Aşiretlerin Siyasi Gücü, Hacettepe Ünv., Sosyal Bilimler Enst., Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Şener, Cemal (2003), Alevîler'in Etnik Kimliği; Alevîler Kürt mü? Türk mü?, Etik Yayınları, İstanbul.

Şeref Han (1998), Şerefname; Kürd Tarihi, Çev.: M. Emin Bozarslan, Deng Yayınları, İstanbul,

Şeşen, Ramazan (1985), İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, TKAE Yayınları, Ankara.

Taş, Kenan Ziya (2009), Tarih Işığında Güneydoğu ve Diyarbakır, Berikan Yayınları, Ankara.

Tekin, Ferhat (2005), Hakkâri Örneğinde Aşiret, Cemaat ve Akrabalık Örüntülerinin Modernleşme ve Kırsal Çözülme Sürecindeki Siyasal ve Toplumsal Sonuçları, Selçuk Ünv., Sosyal Bilimler Enst., Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Temo, Selim (2007), Kürt Şiiri Antolojisi, Agora Kitaplığı, İstanbul.

Togan, Zeki Velidi (1981), Umumi Türk Tarihine Giriş, Enderun Kitabevi, İstanbul.

Tori (2005), Aşiretten Millet Olma Yapılanmasında Kürtler, Doz Yayınları, İstanbul,

Turan, Osman (2008), Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Turan, Osman (1980), Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, Bakışlar Yayınevi, İstanbul.

Türkay, Cevdet (1979), Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret Ve Cemaatler, İşaret Yayınları, İstanbul.

Türkdoğan, Orhan (1997), Etnik Sosyoloji, Timaş Yayınları, İstanbul.

Ünal, Mehmet Ali (1999), XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Xemgîn, Etem (2011), Kürdistan Tarihi, Doz Yayınları, İstanbul.

Yalçın-Heckmann, Lale (2006), Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yılmazçelik, İbrahim(1999), 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı, Elazığ.

Yolga, Mehmet Zülfü (1994), *Dersim (Tunceli) Tarihi*, Yayına Hazırlayanlar: Ahmet Halaçoğlu-İbrahim Yılmazçelik, Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara.

Makaleler

Aksoy, Elif (2012), ***"Beritan Aşireti Çözgü Yüzlü Cicimleri"***, Batman Üniversitesi, Yaşam Bilimleri Dergisi, Cilt:1, Sayı:1.

Aksoy, Mustafa(2004), ***"Elazığ ve Diyarbakır'da Oğuz Boylarından İki Beğdili-Badıllı Köyü ve "Kürt-Ekrâd, Türk" Kavramları Hakkında Karşılaştırmalı Sosyoloji Çalışmaları"***, I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır.

Aksüt, Hamza (2004) ***"Anadolu Alevîliğinin Oluşum Yerlerinden Biri Olarak Diyarbakır Yöresi"***, I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır.

Attar, Aygün (2004), ***"Ortaçağ Türk Diplomasi Tarihi Açısından Diyarbakır (XIXV. Yüzyıllar Arasında Güneydoğu Anadolu'nun Etnik ve Siyasi Tarihi Üzerine Bir Deneme"***, I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır.

Bosworth, C. E. (2008), ***"Erken İslam Dönemi Gur Tarihi"***, Çev.: Abdulhalik Bakır, Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler, Ankara.

Bruinessen, Martin van (1996), ***"Alevî Kürtler'in Etnik Kimliği Üzerine Tartışma"***, Birikim Dergisi, Ağustos, Sayı: 88.

Buran, Ahmet, ***"Karma Diller Ve İki Örnek: Klasik Osmanlıca Ve Kürtçe"***, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 20, Yıl:2006/1.

C. Brockelmann, ***"Mesudi"***, İA.

Cöhce, Salim (2004), ***"Selçuklu Hakimyetinin Tesisinden Az Önce Diyarbakır Yöresindeki Türkmen Faaliyetleri"***, I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır.

Çapar (Rişvanoğlu), Mahmut (1995), ***"Saklanan Gerçekler"***, Tarih Boyunca Anadoluda Türk Nüfusu ve Kültür Yapısı (Tebliğler), Türk Yurdu Yayınları, Ankara.

Çevik, Adnan (2004), ***"Selçuklu Futuhatının Ardından Diyarbakır ve Yöresinde Kurulan Türkmen Beylikleri"***, I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır.

Denker, Bedriye (1960) ***"Güneydoğu Toroslarda Göçebelik (Dr. Wolf-Dieter Hütteroth'a Göre)"***, Türk Coğrafya Derrgisi, Yıl: XVI, Sayı: 20, İstanbul.

Eröz, Mehmet (1964), ***"Kürtlerin Menşei ve Türkmenlerin Kürtleşmesi"*** Sosyoloji Konferansları, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi, Fak. Yayın No: 574, İstanbul.

Erpolat, Mehmet Salih (2001), ***"XVI. Yüzyılda Siverek Sancağında İskân ve Nüfus"***, Tarihte Siverek Sempozyum Bildirileri, Siverek.

Erpolat, Mehmet Salih (2004),, ***"XVI. Yüzyılın Başlarında Diyarbekir Eyaletinde Viran Köyler Meselesi"***, I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır.

İbnu'l Belhî (2008), ***"Farsnâme"***, Çev.: Abdulhalik Bakır, Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler, Ankara.

Kafalı, Mustafa (1995), ***"Takdim Konuşması"***, Tarih Boyunca Anadoluda Türk Nüfusu ve Kültür Yapısı (Tebliğler), Türk Yurdu Yayınları, Ankara.

Kılıç, Remzin (2004), ***"Diyarbekir ve Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı Devleti'ne Katılması (1515-1517) ve Sonuçları"***, I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır.

Minorsky, ***"Kürtler"***, İA.

Minorsky, ***"Sinne"***, İA.

Özakıncı, Cengiz (2010), ***"Unutturulan Gerçek: Türk-Kürt Soydaşlığı"***, Bütün Dünya Dergisi, Şubat,

Özdağ, Ümit (2005), ***"Yaşar Kemal'in Tespitleri"***, Yeniçağ, 29 Ekim.

Pamuk, Bilgehan (2004), ***"Osmanlı-Safevî İlişkilerinin İlk Dönemlerinde Âmid (1514-1515) Yılarında Amid Kuşatması"***, I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır.

Sayılır, Şeyda Büyükcan (2012), ***"Göçebelik, Konar-Göçerlik Meselesi ve Coğrafi Bakımdan KonarGöçerlerin Farklılaşması"*** Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, XII/1, Yaz.

Tekin, Talat (2004), Makaleler II, Haz.: Emine Yılmaz-Nurettin Demir, ***"Elegest (Körtle Han) Yazıtı"***, Ankara.

Uğurlu, Nurer (2008), ***"Türklerin İslamiyete Girişleri"***, W. Barthold, İlk Müslüman Türkler içinde, Örgün Yayınları, İstanbul.

Uluç, A. Vahap, (2010), ***"Kürtler'de Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiretler"*** Mukaddime, Sayı: 2.

Ünal, Mehmet Ali (2004), ***"Diyârbekir'de Osmanlı Hâkimiyeti'nin ve Diyârbekir Beylerbeyliğinin Kurulması"***, I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır.

Yinanç, Mükrimin Halil (1969), ***"Diyarbekir"***, İA.

Yınanç, Rafet (1995), ***"Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre Güneydoğu Anadolu'nun Nüfus ve Etnik Yapısı"***, Tarih Boyunca Türk Nüfusu ve Kültür Yapısı (Tebliğler), Türk Yurdu Yayınları, Ankara.

Zeydan, Ahmet (1995), ***"Türkoğlu Türküz"***, Tarih Boyunca Anadoluda Türk Nüfusu ve Kültür Yapısı (Tebliğler), Türk Yurdu Yayınları, Ankara.

Zorlu, Cem (2004), ***"İlk İslam Coğrafyacılarına Göre Diyarbakır"***, I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır.

EKLER

Ek-1: Aşiretinizin Hangi Kökenden Geldiğini Nasıl Anlarsınız?

Değerli Okurlar,

Etnik kimliklerin popülerlik kazandığı ve binbir güçlük ve bedelle inşa ettiğimiz ulusal kimliğimizin üzerine çıkarıldığı bir dönemden geçiyoruz. Esasen herkesin etnik kökenini bilmesi, soyunu sopunu araştırması bir hak ve birçok açıdan da yararlı. Böylece birçok suiistimalin önüne geçilebilir ve kafa karışıklıkları giderilebilir. Ancak zararlı olan ve geleceğimizi tehdit eden şey, etnik kimliklerin ulusal kimliğimizin üzerine çıkarılmasıdır. Bu yolla Türkiye'nin bir etnik cehenneme dönüştürülmek istenmesidir. Yakın tarihimizde mesela Afganistan'da, Çekoslovakya'da, Irak'ta ve birçok Afrika ülkesinde yaratılan bu etnik cehennemin yok edici boyutlarına tüm çıplaklığıyla şahit olduk.

Ulusal kimlikler, etnik kimlikleri kapsar ve bunları bütünleştirir. Var olan ortak değerleri destekler ve yeni değerler üretir; bu değerler etrafında milleti yek vücut yapar. Demokrasilerin gereği, etnik farklılıkları ezmeden ve yok etmeden ortak değerleri en üst seviyeye çıkarmak ve bunları topluma hâkim kılmaktır. Aşiretinizin kökenini araştırırken bu hususları dikkatten kaçırmamanızı tavsiye ederim.

Kitaplarımın yayımlanmaya başlamasından itibaren sizlerden çok sayıda e-posta aldım. Bunların önemli kısmını aşiretlerin etnik kökeni teşkil ediyordu. Elbette yoğun çalışmaların içinde herkesin aşireti ile ilgili sorusuna cevap vermek mümkün olmadı. Ben de meraklı okurlara balık vermeyi değil ama balık avlamayı öğretmenin daha doğru olacağına kanaat getirdim. Bu satırları kaleme almamın temel nedeni budur.

Dikkatli okur, kitabın kurgusundan aşiretinin kökenini tespit için temel parametrelerin ne olduğu hususunda bir fikir edinmiş olmalıdır. Bunların başında Osmanlı resmî belgeleri, aşiretin sözlü aktarımları ve esas itibarıyla aşiretin dip kültürü gelmektedir. Bunların yanında şecereler, kişi ve yer isimleri ile aşiret isimleri de yol gösterici olabilir.

Sırasıyla bakalım:

1- Tarihî kaynaklara bakarsınız

Aşiretinizin kökenini tayin etmenin en sağlam yolu, Osmanlı kaynaklarına bakmaktır. Bu konuda **Yusuf Halaçoğlu** ile Cevdet Türkay'ın kitapları temel başvuru kaynaklarıdır. Ayrıca değişik üniversitelerdeki öğretim üyelerinin Osmanlı kaza ve sancakları hakkında yapmış olduğu çalışmalara bakabilirsiniz. Bu çalışmalarda aşiretinizle ilgili bir bilgi bulursanız peşini bırakmayın. Bu kitaplarda aşiretiniz hakkında asıl bilginin bulunduğu Osmanlı belgelerine ulaşmaya çalışın. Çünkü bu kitaplarda birkaç cümle ile verilen bilgiler, asıl kaynaklarda karşınıza birkaç dosya olarak çıkar. Oralarda aşiretiniz ile ilgili detay bilgilere ulaşabilirsiniz.

2- Aşiretin sözlü aktarımlarına bakarsınız

Aşiretinizin hakkında bilgi edinebileceğiniz en önemli kaynaklardan biri de aşiretin sözlü aktarımlarıdır. Eğer Kürtçülük gibi akımlara karışmamış ve **"Ari ırk"** gibi safsataları size fısıldamayan büyükleriniz varsa anlattıklarına kulak verin. Aşiretin sözlü kültürü olmasına ve birçok **"bilge"** tarafından da tekrarlanmasına dikkat edin. Aşiretinizin yakın veya uzak tarihiyle ilgili doğru bilgileri burada bulabilirsiniz. Çünkü kolektif bellek, kolay yanılmaz ve hemen unutmaz.

3- Aşiretiniz hakkında güncel çalışmalara bakarsınız

Türkiye'de bazı aşiretler hakkında bilim insanları ve araştırmacılar tarafından önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar da, aşiretinizin kökenini tespitte önemli bilgiler verebilir. Özellikle bilim insanlarının yapmış olduğu çalışmalara dikkatle eğilmek gerekir.

4- Aşiretin dip kültürüne bakarsınız

İnsan ve yer isimleri, konuşulan dil, hatta aşiretin sözlü aktarımları bile zamanla değişebilir. Ancak bir topluluğun gelenek ve göreneklerini teşkil eden dip kültürüne ait unsurlar, sanayi öncesi toplumu dikkate alırsak kolay değişmez. Bunun için bazen yüzlerce yıl gerekir. En sağlıklı sonuca aşiretinizin dip kültürünü araştırarak ulaşabilirsiniz. Tabii elde ettiğiniz sonuçları, karşılaştırmak için Arap, Fars ve Türk kültürlerini de bilmeniz gerekecek. Aşiretinizin dip kültürünü bu halkların kültürü ile karşılaştırarak kökeniniz hakkında daha sağlıklı bilgi elde edebilirsiniz.

5- Şecerelere bakarsınız

Bazı aşiretlerde şecereler bulunabilir. Şecereler genellikle seyit olduğunu ifade eden aşiretlerde olur. Bunların dışında kendi şecerelerini tutan aşiretler de vardır. Bunlar da aşiretinizin kökeni hakkında önemli ipuçları verebilir. Eğer imkânınız varsa bu şecerelerin yaşını bilimsel yöntemlerle tespit ettirin. Gerçekliği hakkında size fikir verir.

6- Aşiretin adına bakarsınız

Aşiretinizin adı da size ipucu verebilir. Zaman içerisinde birçok aşiret bölünerek başka aşiretlere dönüşse de bunların akrabalıkları aşiretin yaşlıları tarafından genelde bilinir. Onların bilgilerine kulak vererek aşiretinizin hangi ana koldan koptuğunu tespit edebilirsiniz. Ana kolu takip ederek kökeniniz hakkında bilgi sahibi olabilirsiniz.

7- Kişi isimlerine bakarsınız

Günümüzdeki kişi isimleri aşiretinizin kökeni hakkında doğru bilgi vermeyebilir. Özellikle birkaç nesil öncesinden itibaren geriye doğru kişi isimlerine bakmanız gerekir. Osmanlı belgelerinde aşiretinize ait kişi isimlerini tespit edebilirseniz bu daha doğru sonuçlara ulaşmanızı sağlayacaktır.

8- Yer adlarını takip edersiniz

Aşiretinizin meskûn olduğu köylerin eski isimlerini ve buralardaki yer adlarına bakarak da bazı ipuçları yakalayabilirsiniz. Ancak en sağlıklısı Osmanlı çağında aşiretinizin meskûn olduğu köylerin isimlerine ulaşmanız olacaktır.

Ek-2: Aşiretler Listesi (Aşiret Adına Göre)

Aşiretin Adı	Yaşadıkları Yerler (İl-İlçe)	Boyu
Abbasan	Tunceli (Hozat, Pülümür, Ovacık ilçeleri), Erzincan, Gümüşhane (Kelkit), Mardin (Nusaybin)	İğdir, Döğer
Abdalan	Tunceli, Erzurum (Hınıs, Aşkale), Erzincan (Tercan), Bingöl (Kiğı), Gümüşhane (Kelkit), Muş (Varto), Kahramanmaraş (Göksun)	Türkmen
Acem	Şanlıurfa (Merkez)	Kayı, Eymür
Adamanlı	Ağrı (Doğubeyazıt), Sason, Van (Erciş)	Türkmen
Aduvan	Şanlıurfa (Viranşehir)	Yörükân
Ağalar	Muş (Bulanık)	Bayındır
Alaaddinli	Şanlıurfa (Suruç), Gaziantep (Oğuz)	Döğer, Avşar
Alan	Tunceli (Pertek, Ovacık, Mazgirt, Nazımiye), Erzincan, Van (Merkez ilçe, Çatak), Erzurum (Çat)	Avşar, Yıva
Alikân	Siirt (Kurtalan, Eruh, Beşiri), Midyat, Diyarbakır, Bingöl (Karlıova), Bitlis,	Yazır
Alişan	Adıyaman (Çelikhan)	Türkmen
Allahverdi	Şanlıurfa (Bozova)	Türkmen
Anter	Irak'ın kuzeyinde (Hanikun)	Varsak
Arabanlı	Erzurum (Hınıs)	Yıva
Asiyanlı	Ağrı'nın Patnos, Van'ın Muradiye	Yörükân
Atma, Atmakan, Atmalı, Atmalı, Atmanaki, Atmanki, Atmanlı	Malatya, Bitlis (Narlıdere), Siirt (Baykan), Malatya (Arguvan), Kahramanmaraş (Merkez, Afşin, Elbistan, Doğanşehir, Pazarcık, Türkoğlu), Adıyaman (Gölbaşı), Van (Muradiye), Ağrı, (Patnos), Mardin (Midyat), Şanlıurfa (Bozova)	Mecilli Türkmenleri

Az	Solhan	Türkmen
Azizbeği	Kerkük	Bayındır, Avşar
Baba Mansurlar	Tunceli (Mazgirt, Pülümür), Erzincan, Bingöl (Kığı), Bismil	Türkmen
Baban	Kerkük ile Süleymaniye arasında	Büğdüz
Badıllı	Şanlıurfa (Merkez, Hilvan), Gümüşhane (Kelkit), Sivas	Beğdili
Badikanlı	Diyarbakır, Muş (Mazgirt), Kars (Digor)	Yörükân
Bahtiyari	Tunceli (Hozat), Batı İran Luristan ile Susiyan	Varsak
Balabanlı	Tunceli (Pülümür), Erzincan (Çayırlı, Tanyeri), Erzurum (Hınıs)	Avşar, Beğdili
Balçik, Baluşağı	Tunceli (Nazımiye), Erzincan	Yıva
Balik, Balikan	Erbil, Revanduz, Tunceli (Mazgirt)	Yörükân
Balkanlı	Muş (Bulanık)	Kıpçak
Bamiran	Tunceli (Mazgirt)	Türkmen
Bane	Urumiye gölünün batısı	Avşar
Başhan	Diyarbakır	Kayı
Batan	Tunceli (Mazgirt)	Yörükân
Baykan	Diyarbakır	Varsak
Baykî	Bingöl (Kığı)	Döğer
Bazeki/ Bazıki/ Bazuki/ Pazuki	Şanlıurfa (Birecik, Hilvan, Halfeti), Van (Erciş), Erzurum (Pasinler), Şanlıurfa (Bozova), Kars (Merkez, Arpaçay), Adıyaman (Kâhta)	Döğer
Beleki/ Belekan	Sason, Kozluk, Iğdır	Bayad
Berazi	Suruç, Suriye, Erzurum (Karayazı), Kuruçay, Ağrı (Eleşkirt, Tutak)	Döğer
Beritanlı	Diyarbakır, Bingöl, Elazığ arasında	Türk
Bilikan	Erzurum (Hınıs)	Yıva

Bohtan	Diyarbakır, Erzurum (Hınıs), Van (Başka-le), Bingöl (Genç)	Döğer
Bucak/ Bucaklı	Hilvan, Siverek	Varsak, Yıva, Avşar,
Burukiler	Kazakistan (Çimkent, Canbul, Almata), Kırgızistan (Oş, Celilabad, Kızılkaya), Iğdır, Kars (Susuz), Van (Merkez, Erciş, Gürpınar)	Türkmen
Butikan	Erzincan (Üzümlü, Çayırlı, Tercan), Bingöl (Kiğı), Gümüşhane (Kelkit), Erzurum (Çat), Van, Ardahan (Göle)	Avşar
Caf	Irak, İran	Türkmen
Canbeğli/ Ci-hanbeğli	Erzurum (Çat), Bingöl (Kığı), Diyarbakır, Sivas, Bingöl (Kığı), Sivas (Kangal), Şanlı-urfa (Bozova), Adıyaman (Gerger)	Beğdili
Canikli	Harput, Erzurum	Kıpçak
Cebbari	Kerkük	Türkmen
Celali	Ağrı (Patnos), Bitlis (Ahlât), Kars (Merkez, Digor, Susuz), Batman, (Sason), Muş (Merkez, Mazgirt, Bulanık), Azerbaycan	Beğdili, Avşar
Celikan	Gaziantep (İslâhiye), Kahramanmaraş (Afşin)	Döğer
Cibran	Muş (Varto), Bulanık	Türkmen
Cimikan/ Cu-mukkanlı	Siverek, Ağrı (Eleşkirt), Iğdır	Türkmen
Cubur/ Culur/ Cumur	Adıyaman (Gerger), Irak'ın kuzeyinde (Hanikun)	Türkmen Yö-rükânı
Cunanlı	Bingöl (Kığı), Kars (Merkez, Kağızman, Sarıkamış, Selim)	Yörükân
Çakallı	Adıyaman, Maraş Türkoğlu, Şanlıurfa	Avşar, Yıva
Çarekli	Tunceli (Pülümür, Mazgirt) Bingöl (Kiğı), Erzincan (Kemah, Tercan, Çayırlı) Muş (Varto) Erzurum (Aşkale), Van, Loristan	Eymür
Çemikan	Şanlıurfa (Viranşehir), Diyarbakır	Türkmen

Çukur	Muş (Bulanık, Mazgirt), Ağrı (Hamur)	Avşar, Yıva
Çuruklu	Muş (Bulanık)	Yörükân
Davudiyan	Şırnak, Siirt (Pervari), Kerkük, Hanikun	Bayad
Dekşuri	Mardin (Nusaybin, Midyat)	Yörükân
Dekuri/ Dekori	Mardin	Türkmen
Dere/ Dari	Şırnak (İdil)	Eymür
Dersimli	Tunceli, Adıyaman (Gerger)	Türkmen
Dımılı/ Dönbeli	Bitlis (Merkez), Erzurum (Karayazı, Tekman), Mardin (Mazıdağı), Van	Eymür
Didan	Şanlıurfa (Suruç)	Döğer
Diri	Hakkâri	Karkın
Divan	Şanlıurfa (Viranşehir)	Bayad, Döğer
Döğer/ Düğer	Şanlıurfa	Döğer
Duderan/ Dudırı	Siirt (Eruh, Pervari), Bitlis, Diyarbakır, Mardin (Midyat, Nusaybin), Sason, Şırnak (Cizre), Şırnak (İdil)	Bayad
Elmalı	Muş	Yörükân
Elmanan/ Elmanlı	Diyarbakır, Muş (Malazgirt)	Döğer
Ertuşi	Van, Hakkâri, Musul arasında	Türk
Eyna	Irak'ın kuzeyinde, Hanikun	Dodurga Yıva
Ezdinan/ Ezdini	Diyarbakır, Van, Muş, Şanlıurfa, Mardin	Bozulus Türkmenleri
Gacanlı	Şanlıurfa (Merkez)	Yörükân
Gani	Irak'ın kuzeyinde, Hanikun	Döğer
Gazili	Bingöl (Kığı)	Avşar
Gaziyan	Adıyaman (Çelikhan)	Bayındır
Geli/ Geloi	Musul, Van'ın Erciş, Adıyaman (Çelikhan), Iğdır	İğdir
Genco	Mardin (Mazıdağı)	Bozulus Türkmenleri

Gerdi	Hakkâri (Beytuşşebap, Şemdinli), Erbil	Oğuz
Göçer	Van	Bayındır
Gökdere	Bingöl	Dodurga
Guran	Şanlıurfa (Viranşehir), Kars (Çıldır, Posof)	Döğer, Kınık
Gülabioğulları	Tunceli, Mardin	Türkmen
Gürmanç/ Kurmanç	Aşiretler dışındaki Kürt toplulukları	Avşar
Hacıali	Adıyaman (Çelikhan)	Bayındır
Halefbey	Muş (Bulanık)	Döğer
Harki	Irak'ın en kuzeyinde	Karkın
Haruni/ Harunan	Malatya, Midyat, Silopi	Eymir
Hasenan, Hasenan, Hasinan, Hesani, Hasina	Mardin (Mazıdağı, Nusaybin,), Şırnak (Cizre), Şırnak (İdil), Ağrı (Eleşkirt, Tutak), Erzurum (Karayazı, Aşkale, Hınıs), Iğdır, Diyarbakır, İran, Tunceli, Adıyaman (Çelikhan), Muş (Merkez, Mazgirt, Bulanık)	Türkmen
Haydaran	Ağrı (birçok ilçesinde), Van (birçok ilçe), Muş (Bulanık, Mazgirt), Bitlis, Erzincan (Tercan), Tunceli (Pülümür, Nazımiye)	Avşar, değişik Oğuz boyları
Helacan	Mardin (Derik)	Halaç
Herki	Şemdinli, Halep, Malatya, Van, Musul, Silopi, Şırnak	Avşar
Hıdırı, Hıdıran	Adıyaman'ın Gerger, Mardin (Derik), Maraş (Andırın)	Türkmen Yörükânı
Hormekli	Tunceli, Erzincan, Bingöl, Muş, Gümüşhane	Türkmen
Hüveydi, Hüveyirki	Adıyaman (Besni), Mardin (Midyat)	Avşar
İzol, İzollar, İzo, İzol, İzoli, İzollar, İzoli, Hizoli	Adıyaman (Kâhta), Şanlıurfa (Hilvan, Siverek), Diyarbakır (Merkez, Ergani), Malatya (Kale), Bingöl (Kıği), Tunceli (Mazgirt)	Avşar
Kaganlu	Kuzey Irak (Hanikun)	Karkın

Kalan	Tunceli (Ovacık)	Bayındır
Kalender/ Kalenderan	Mardin (Merkez, Derik) Adıyaman (Gerger)	Eymür
Kalkanlı	Iğdır	Kınık
Karabalı	Tunceli	Salur
Karabaş	Bingöl (Kiğı), Erzurum (Hınıs, Karayazı)	Büğdüz, Alayuntlu
Karahanlı	Viranşehir, Siverek	Avşar
Karakeçili	Diyarbakır, Şanlıurfa (Viranşehir, Bozova)	Kayı
Karsan	Tunceli (Nazımiye), Bingöl (Kiğı)	Bayındır
Kaskan/ Kaski	Kars (Merkez, Arpaçay, Selim, Susuz, Tuzluca) ile Erzurum (Horasan, Hınıs) Ağrı (Diyadin, Taşlıçay)	Avşar
Kazaniye/ Kazanlu	Kerkük, Hanikun (Kuzey Irak)	Eymür
Keloçanlılar	Irak'ın kuzeyinde	Türk
Kemanlı	Tunceli (Pülümür), Bingöl (Kiğı), Erzincan	Yörükân
Kevan	Tunceli, Şanlıurfa	Beğdili
Kılıçlı	Kahramanmaraş (Merkez, Pazarcık)	Beğdili
Kızkapanlı	Kahramanmaraş	Bayad
Kiçi/ Kiçi Hasenan/ Kiçi Ömeran/ Kiçi Şemsan	Şırnak (İdil, Derik, Cizre), Siirt, Mardin (Midyat)	Beğdili
Kiki Çarikan-Kiki Halecan	Mardin	Türkmen
Koçekan	Mardin (Derik, Nusaybin)	Avşar
Koçgiri/ Koçkırı	Sivas (İmranlı), Erzincan (Refahiye), Kahramanmaraş (Andırın, Göksun)	Avşar
Kotan/ Kotanlu	Bingöl (Merkez, Kiğı, Karlıova)	Beğdili
Kubat/ Kubatlı	Van, Doğubeyazıt, Iğdır	Salur, Bayad, Yıva

Kudan	Tunceli (Mazgirt)	Kınık
Kurdan/ Kurdanlı	Adıyaman (Gerger)	Yörükân
Kureyşan	Tunceli (bütün ilçeler), Erzincan (Üzümlü, Tercan), Bingöl (Kiğı), Gümüşhane (Kelkit)	Beğdili
Kürdi/ Kürdili	Gaziantep	Bayad
Küresinli	Urmiye, Salmas, Hoy, Van (Merkez, Özalp, Saray, Çaldıran, Başkale, Edremit), Bitlis (Ahlât)	Avşar
Lâçin Uşağı	Tunceli	Türkmen
Lala	Sunne	Varsak
Lek/ Lekvanik	Azerbeycan, İran (Erdelan)	Türkmen
Lolan	Tunceli (Mazgirt, Nazımiye, Pülümür, Çemişgezek), Erzurum (Hınıs, Aşkale), Muş (Varto), Bingöl (Kığı), Erzincan (Tercan, Çayırlı), Gümüşhane (Kelkit)	Hun bakiyesi
Lor/ Lur	İran'ın Loristan bölgesinde	Ağaçeri, Avşar, Beğdili, Çağatay, Karabağlı, Lek
Maksut Uşağı	Tunceli (Ovacık), Bingöl (Kiğı)	Türkmen
Mamikan	Tunceli, Ağrı, Diyarbakır, Erzurum	Yörükân
Meman	Ağrı (Patnos, Hamur), Mardin (Midyat), Şırnak (Cizre, İdil), Erzurum (Karayazı), Van (Erciş)	Avşar
Mendan, Menikan Mendemi	Şanlıurfa (Viranşehir), Diyarbakır, Mardin (Derik), Erdelan	Bayad
Mersini	Mardin (Derik)	Yıva
Mestanlı/ Mestan Uşağı	Tunceli (Ovacık, Mazgirt, Pertek)	Varsak
Metinan	Diyarbakır, Mardin (Derik)	Yazır
Milli/ Milan	Tunceli (Mazgirt), Kars (Merkez, Digor) Mardin (Merkez, Derik), Van (Özalp),	Yazır

	Sason, Şanlıurfa (Viranşehir)	
Mirdas/ Merdisi	Şanlıurfa (Merkez, Hilvan, Bozova), Kars (Digor) Diyarbakır, Adıyaman (Gerger)	Türk
Mukri/ Mukriyan	İran (Küçük Zap nehriyle, Urmiye gölü arasında)	Sarı Türgişler
Musan/ Muse-nan	Batman (Sason), Urumiye bölgesi ile Siirt (Eruh)	Avşar
Nasran/ Nas-ranlı	Şanlıurfa (Viranşehir)	Yüreğir
Okciyan	Bingöl (Kiğı)	Yıva
Omeran/ Ömerli	Mardin (Merkez, Derik), Şırnak (Cizre), Diyarbakır, Bingöl (Solhan)	Bayad, Eymür
Parçikanlı	Tunceli	Türkmen
Pinyanişi	Hakkâri (Yüksekova, Çukurca), Van (Baş-kale)	Türkmen
Pirebat	Göle, Ardahan	Avşar
Pirsultanlı	Pülümür'ün Hacılar köyün	Türkmen
Resulanlı	Kahramanmaraş (Göksun)	Bayındır
Rışvan	Adıyaman, Gaziantep, Suriye (Rakka, Halep), Şanlıurfa (Birecik, Siverek), Kilis, Diyarbakır, Gaziantep, Erzurum, Mardin, Malatya, Ankara, Kırşehir, Çorum, Tokat, Kastamonu (Tosya), Kahramanmaraş, Adıyaman, Sivas, Yozgat, Elazığ, Konya, Kırşehir, Ankara, Suriye	İğdir
Rojki	Bitlis	Dilmaçoğlulları
Rumyan/ Rumi-yan	Adıyaman	İğdir
Sakan/ Sakalar	Ağrı (Doğubeyazıt), Iğdır (Merkez, Aralık, Tuzluca)	Salur, Varsak
Salmanlı	Ağrı	Avşar
Sarı Saltıklar	Tunceli (Hozat)	Türkmen
Sendi	Musul	Alayundlu

Seydiyanlı	Şanlıurfa (Viranşehir)	Döğer
Sinemili	Erzincan (Kemah), Malatya, Kahramanmaraş (Elbistan, Pazarcık)	Yörükân Türkmen
Sisan	Tunceli (Pülümür), Erzurum (Hınıs)	Avşar, Yüreğir
Sofiyevend, Sofiyanlu	Süleymaniye	Yıva, Büğdüz
Soran/ Suran	Kuzey Irak, Siirt (Eruh, Pervari), Van	Döğer, Peçenek
Surbahan	Adıyaman (Çelikhan)	Döğer
Süveydi	Bingöl (Solhan)	Yörükân
Şabak	Irak'ın kuzeyinde	Türkmen
Şadıllı/ Şadilü	Tunceli, Erzincan, Diyarbakır, Elazığ, Sivas, Kahramanmaraş, Erzurum	Avşar
Şaman	Irak'ın kuzeyinde (Hanikun)	Kayı
Şarkiyan	Şanlıurfa (Merkez, Viranşehir)	Bayındır
Şatiri	Süleymaniye	Bayad, Avşar
Şavaklı	Tunceli (Pertek, Çemişgezek), Erzincan	Bayad
Şavelan/ Şavanlı	Tunceli	Avşar
Şeddadi	Şanlıurfa (Suruç)	Bayındır
Şemsikan/ Şemsikanlı	Van (Özalp), Ağrı (Diyadin), Iğdır, Kahramanmaraş (Elbistan)	Döğer
Şerefani	Kerkük	Bayat, Bayındır
Şevli	Eruh ile Van	Türkmen
Şeyh Hasanlılar	Tunceli ve çevre illerde	Bayat
Şeyh İsmail	Süleymaniye	Yörükân
Şeyh Mahmutlu	Tunceli (Nazımiye)	Bayındır
Şeyh Mehmedan	Tunceli (Mazgirt, Nazımiye, Pülümür)	Döğer
Şeyhan/ Şeyhanlu	Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa, Muş, Malatya, Erzincan, Tunceli	Yazır, Kayı

Şırnak	Şırnak	Avşar
Şikak	Van, Hakkâri	Türkmen
Şirvan	Erbil, Revanduz	Yörükân
Tatar	Şırnak	Tatar-Türk
Tavuslu	Bingöl (Merkez, Genç, Solhan), Süleyma-niye	Yörükân
Torun/ Torin	Ağrı (Patnos), Şanlıurfa, Muş (Mazgirt) Gaziantep (Nizip)	Türkmen
Türkân/ Terkân	Şanlıurfa (Siverek, Viranşehir, Suruç, Birecik), Gaziantep (Nizip), Diyarbakır	Bayad
Türkmen	Şanlıurfa, Bozova	Türkmen
Üstürkân/ Üs-türki	Siirt'in Şirvan	Beğdili
Yakubi	Mardin'in Mazıdağı	Türkmen
Zahuri/ Zahuran	Diyarbakır ile Mardin Nusaybin	Haymenişin Türkmen
Zengan	Tunceli (Hozat) Kerkük, Kirmanşah	Beğdili, Kayı
Zeravi	Erbil	Döğer
Zevikan	Mardin (Midyat)	Türkmen
Zeydan	Hakkâri (Yüksekova)	Yıva
Zeyve	Elazığ (Baskil)	Türkmen
Zıkti	Bingöl (Genç)	Bayındır
Zilan	Ağrı ile (Merkez, Eleşkirt, Doğubeyazıt) Diyarbakır,	Döğer
Zirikanlı, Zırkan	Erzurum (Hınıs, Tekman), Bitlis, Muş, Diyarbakır	İğdir

ALİ RIZA ÖZDEMİR (ED.)

ÇAĞDAŞ BİLİMLER IŞIĞINDA
OĞUZ KAĞAN DESTANI

KAYIP TÜRKLER

ALİ RIZA ÖZDEMİR

krypto

KAYIP TÜRKLER

ETNİK COĞRAFYA BAKIMINDAN KÜRTLEŞEN TÜRKMEN AŞİRETLERİ

ALİ RIZA ÖZDEMİR

Tarihî süreç içerisinde Kürtçe konuşmaya başlayan Türkmen kökenli aşiretleri inceleyen bu önemli çalışma, Türkiye'de bir miladın başlangıcı olmaya namzettir.

Bu çalışma; başta Türkiye olmak üzere Irak, İran ve Suriye'de yaşayan yüzlerce Türkmen aşiretinin dillerini neden değiştirdiğini etnik coğrafya perspektifiyle açıklamaktadır.

Şimdiye kadar birçok kişi tarafından gündeme getirilen bu önemli konu, en geniş ve en yetkin şekilde bu çalışma ile ele alınmıştır.

- **Kürt-Türkmen etkileşimi nasıl gerçekleşmiştir?**
- **Türkmen aşiretleri neden Kürtleşmiştir?**
- **Kürtleşme neyi ifade etmektedir?**
- **Kürtleşme hâlen devam etmekte midir?**
- **Hangi Türkmen aşiretleri Kürtleşmiştir?**
- **Türkmen kökenli bu aşiretlere millî aidiyetleri yeniden iade edilebilir mi?**
- **Türkleşen Kürtler yok mudur?**

Bütün bu sorulara ve daha fazlasına **"Kayıp Türkler"**de cevap bulacaksınız.

facebook.com/kriptokitaplar
twitter.com/kriptokitaplar

12.50 TL

kripto

Ziya Gökalp Cad. İçel Sk. 6/4 Kızılay - Ankara • Tel: 0312 432 19 23 - Faks: 0312 432 19 33
www.kriptokitaplar.com • email: kripto@kriptokitaplar.com